

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

KENTİN MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMÜ
VE TOPLUMSAL GERİLİMLER:
İSTANBUL ÖRNEĞİ

Seda Bilan
2502060038

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Korkut Tuna

İstanbul 2012

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı :Seda BİLAN Numarası :2502060038
Anabilim/Bilim Dalı :Sosyoloji Tez Savunma Tarihi :22.10.2012
Danışman :Prof.Dr.Korkut TUNA Saati :10:00
Tez Başlığı :”Kentın Mekansal Dönüşümü ve Toplumsal Gerilimler:İstanbul Örneği”

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği’nin 35. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ’NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~YLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Korkut TUNA		Kabul
2-Prof.Dr.İsmail COŞKUN		Kabul
3-Prof.Dr.Musa TAŞDELEN		Kabul
4-Prof.Dr.Hayati TÜFEKÇİOĞLU		Kabul
5-Yrd.Doç.Dr.Enes KABAKÇI		Kabul

Kentin Mekânsal Dönüşümü

ve Toplumsal Gerilimler:

İstanbul Örneği

Seda Bilan

Öz

Bu çalışmada, kentin tarihsel gelişimi ve toplumsal gerilimler konu edilmiştir. Çalışmanın amacı toplumsal gerilimler ile kent mekânının değişimi arasındaki bağlantıyı İstanbul örneği üzerinden incelemektir. İstanbul’da son dönemde yaşanan mekânsal değişimler ele alınarak bu sürecin küreselleşme süreciyle ilgisi irdelenmiştir. Bu çerçevede konu, küreselleşmeyle İstanbul’da meydana gelen siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimler düzleminde değerlendirilmiştir. Tüm bu gelişmelerin odak noktası olarak kentsel dönüşüm projeleri seçilmiştir. Çalışmada kentsel dönüşüm projeleri toplumsal gerilim kaynakları olarak ele alınıp, oluşturdukları gerilimler sınıflandırılmıştır.

The Transformation of Urban Space
and Social Tensions:
İstanbul Sample
Seda Bilan

ABSTRACT

This study deals with the historical development of urban areas and social tensions. The aim of the study is to investigate the relation-ship between urban space changes and social tensions concerning İstanbul. It is a fact that there is correlation with the current changes in İstanbul's urban areas and globalisation. Thus, this study goal to examine İstanbul's current political, economical and social changes related with globalisation. The focus points of all these facts are the urban conversion projects in İstanbul. Therefore this study treats the urban conversion projects in İstanbul as tension sources and categories them.

Bu alışma **İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi**'nce 3384 numaralı tez projesi olarak desteklenmiştir. Verdiği destekten ötürü **İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi**'ne teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖNSÖZ

Kentler çağlar boyunca gelişerek, değişim göstermiştir. Bu süreçte pek çok kent gittikçe karmaşıklaşan bir yapıya bürünmüştür. Bu nedenle günümüz kentleri üzerine bir çözümleme yapmak kapsamlı bir çalışmayı göze almayı gerektirir. Çünkü günümüz kentleri, özellikle toplumsal açıdan çok sayıda değişkeni olan bir denklem gibidir. Bu bakımdan kent, araştırmacılara sonsuz bir araştırma sahası sunar. Aynı zamanda bu sahada her çözümleme girişimi bir keşif deneyimidir. Her keşif araştırmacıyı çözüme yaklaştırır. Diğer yandan da araştırmacının yeni sorular sormasına neden olur.

Kent üzerine çalışmam için beni yönlendiren ve bana kentin sonsuz araştırma sahasının kapılarını açan hocam ve danışmanım Prof. Dr. Korkut Tuna'ya teşekkür ederim. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında olan katkısı yanı sıra kendisi akademik duruşu, tavrı ve tutumuyla bana hep bir örnek teşkil etmiştir.

Sosyoloji Bölümü Başkanımız Prof. Dr. İsmail Coşkun, bu tezin ortaya çıkış sürecinde çalışmam, üretmem konusunda beni sürekli yüreklendirdi ve desteğini esirgemedi. Bu nedenle ona da teşekkürlerimi sunarım.

Tez izleme komite üyelerim Prof. Dr. Hayati Tüfekçioğlu ve Prof. Dr. Musa Taşdelen, görüş ve öneriyle tez çalışmam süresince bana destek oldular. Yasemin Balta, Arş. Gör. Dr. Özgüç Güven, Arş. Gör. Dr. Birgül Koçak, Dr. Tuba Bircan Ildırı veri ve kaynaklara ulaşmamda yardımcı oldular. Aynur Erdoğan, modernleşme literatürüyle ilgili önerilerde bulundu. İsmi andığım tüm hoca ve arkadaşlarıma, bunun yanı sıra tüm bölüm hocalarıma ve çalışma arkadaşlarıma ayrıca teşekkür etmek isterim

Sevgili aileme ve çalışmamın bitmesini sabırla bekleyen küçük yeğenime gösterdikleri tahammül için minnettarım...

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar, ŞEKİL ve GRAFİKLER	vii
GİRİŞ	1
1. KENTİN DEĞİŞEN YAPISI VE TOPLUMSAL GERİLİMLER	11
1.1. Kentin Değişken Yapısı	12
1.1.1. Kentin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Değişen Anlamı	12
1.1.2. Kentlerin Değişen Yapısı	36
1.1.3. Ağ Sistemi İçinde Kentler	49
1.2. Kentte Toplumsal Gerilimler	71
1.2.1. Kentte Toplumsal Gerilim Kaynakları	71
1.2.2. Kentte Gelişen Yeni Toplumsal Gerilimler	91
2. İSTANBUL'UN DEĞİŞİMİ ve TOPLUMSAL GERİLİMLER	113
2.1 İstanbul'un Tarihsel Gelişimi ve Değişimi	115
2.1.1. İmparatorluklar Başkenti İstanbul	115
2.1.2. Modernleşme Yolunda İstanbul	123
2.1.3. Duralama/Bekleme Döneminde İstanbul	132
2.1.4. Fahri Başkent, Göçmen Kenti İstanbul	138
2.1.5. Özerkleşen İstanbul	142
2.2 Değişen Vizyon, Değişen İstanbul	151
2.3 Değişim Sürecinin Sonuçları: "Sahne Senin İstanbul"	164
2.4 İstanbul Değişirken Toplumsal Gerilimler	194
3. KENTSEL DÖNÜŞÜM ve YOL AÇTIĞI GERİLİMLER	213
3.1. Kentsel Dönüşüm Teorileri ve Uygulamaları	213
3.2. Kentsel Dönüşümü Bir Toplumsal Gerilim Kaynağı Olarak Değerlendirmek	229
3.3. Kentsel Dönüşümün Toplumsal Gerilim Haritası/Bilançosu	252
SONUÇ	277
KAYNAKÇA	282
ÖZGEÇMİŞ	309

TABLolar, ŞEKİL ve GRAFİKLER

Grafik 1: Yıllara Göre Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri	169
Grafik 2: Yıllara Göre Yurtdışından Doğrudan Yatırımlar (Sektörel Dağılım) (Milyon ABD Doları)	170
Grafik 3: Bankacılık ve Finans Sektöründeki Uluslararası Sermayeli Şirketlerin İllere Göre Dağılımı.	179
Grafik 4: Telekomünikasyon Sektöründeki Uluslararası Sermayeli Şirketlerin İllere Göre Dağılımı 2005/%	180
Grafik 5: Gayrimenkul Sektöründeki Uluslararası Sermayeli Şirketlerin İllere Göre Dağılımı 2005/%	181

Şekil 1: Kentlerin İ Yapılarına İlişkin Üç Genelleme	42
Şekil 2: Bir Milyondan Fazla Nüfusa Sahip Metropoliten Alanların Küresel Dağılımı (1960)	47
Şekil 3: Bir Milyondan Fazla Nüfusa Sahip Metropoliten Alanların Küresel Dağılımı (2011)	48
Şekil 4: Merkezi Yerler Modeli	64
Şekil 5: John Friedman'ın Dünya Kenti Hiyerarşisi	66

Tablo 1: 1990-2001 Yılları Arasında Verilen Yabancı Sermaye İzinlerinin En Fazla Alan Beş İle Göre Dağılımı (Milyon \$)	171
Tablo 2: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 il)	172
Tablo 3: İstanbul'da Faaliyet Gösteren Firma Sayılarına Göre Dağılımı	173
Tablo 4: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin İstanbul'da Faaliyette Bulundukları Sektörlere Göre Dağılımı (1954/Temmuz 2011)	176
Tablo 9: İstanbul'da Çalışanların Sektörlere Göre Dağılımı	178
Tablo 5: İstanbul'da Şube Sayısı/Bankalar Mevduatı	180
Tablo 6: GaWC'ye Göre Dünya 2000	183
Tablo 7: GaWC'ye Göre Dünya 2010	184
Tablo 8: Yıllara Göre İstanbul Nüfusu*	185

GİRİŞ

Kent'in tarihi, toplumsal sorunlar ve açmazlar karşısında getirilen çözümlerin tarihidir.¹ Gerçekten de tarihte ilk kentler², Mezopotamya bölgesi toplumlarının karşılaştığı sorunlara yönelik siyasi, askeri ve kurumsal çözümlerin ifadesidir.

Kentler ortaya çıkışlarından sonra çevrelerindeki tüm toplumsal yapıları kendilerine doğru çekerek, biçimlendirerek yayılmışlardır. Yayılma sürecinde toplumsal sorunlar, her bölgede kendine özgü nitelikler kazanır. Bu bakımdan bir kentin bir başka kentten farklı oluşu, yalnızca mekânsal bir farklılık değil, aynı zamanda toplumsal sorunlar ve çözümler açısından da bir farklılıktır.

Kentin bir çözüm oluşu toplumsal sorunların süreğenliğine ve değişimine işaret eder. Değişim ve dönüşüm içindeki her toplum; getirilen çözümlere koşut yeni sorunları kendinde barındırır. Bu sorunların en büyüğü toplumsal katmanlaşmadır. İlk kentlerin ortaya çıkışı aynı zamanda toplumsal katmanların ilk defa belirgin biçimde ortaya çıkışını gösterir. Bu dönemden sonra artan uzmanlaşmayla işbölümünün şekli değişmiştir. Böylelikle kent toplumlarında toplumsal farklılaşma derinleşmiştir. Tarihsel dizge içinde toplumsal katmanlar zamanla form değiştirmiş olsa da, toplumdaki tabakalaşma tüm tarihi boyunca kente eşlik eder. Toplumsal katmanların varlığı kentte çeşitli düzeyde; dolaylı ya da doğrudan gerilimlerin açığa çıkmasını sağlar. Bu gerilimlerin sönümlenmesi ya da çözülmesi kente yapısal müdahaleleri gerektirir. Ancak kente yapılan her yeni müdahale başka sorunlar yumağını doğurur.

Böylelikle kentler, gerek doğal gelişim seyirlerinde, gerekse yapılan müdahalelerle tarih boyunca toplumsal farklılaşmanın yaratıldığı ve yaygınlaştığı mekânlar olmuşlardır. Kentler yeni işlevler kazandıkça toplumsal farklılaşma artmış

---

¹ Kent, çatışma ve gerilim üreten yapıdadır. Buna rağmen kentte toplumlar öylesine güçlü olanaklara kavuşmuştur ki, kent vazgeçilmez bir örgütlülük mekânına dönüşmüştür. Günümüzde kent örgütlenmesinin ötesinde bir çözüme ulaşamamıştır.

² Braudel'in belirttiği gibi "kültürler" ile "uygarlıklar" arasındaki farklılıkların içindeki en güçlü dış işaret, hiç kuşkusuz kentlerin varlığı veya yokluğudur. Kent, uygarlık katları boyunca çoğalır; kültürler düzeyinde ancak taslak halindedir. Fernand Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 48.

ve keskinlik kazanmıştır. Bu durumu kentin paradoksu olarak görmek abartılı olmayacaktır.³

Öyle görünmektedir ki, kent örgütlülüğü, toplum sorunlarına çözümler getirirken, bir yandan da yeni toplumsal sorunlara kaynaklık etmiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız bu sorunların birkaçını şimdilik şöyle sıralayabiliriz: Antik Yunan döneminde Atina'da borç köleliğinin varlığı ve köle ayaklanmalarının olduğu, Sparta'da kusurlu doğanların Polis'e faydalı olmadığı düşüncesiyle kentten uzaklaştırıldığı bilinmektedir. Eski Roma döneminde plebler ve patricilerin (yerli aristokrasi) yaşanan toplumsal eşitsizlikler yüzünden çatışmaları, eşitsiz yasalar yürürlükten kaldırılarak, pleblerin yeni bir aristokrat sınıf haline gelmesiyle çözümlenmiştir. Ortaçağda, ticaretle uğraşan burjuva sınıfı, henüz toplumsal egemenlik sağlamadıkları dönemde kentlerde yer edinmekte güçlük çekmiştir. Sonuçta içinde bulunduğumuz çağ farklı bir toplumsal gerilimin dışa vurumu olan Fransız Devrimi üzerinde yükselmektedir.

Çalışmamız yakın dönem referanslarımız kaçınılmaz bir biçimde 'Batı' kentinden alınacaktır. İstanbul'da yaşanan siyasi, fiziksel ve kültürel dönüşümlerin, özellikle Türkiye Cumhuriyeti döneminde Batı'yla bağlantılı oluşu, Batı'nın dünya çapında yaşanan toplumsal gerilimlere etkisi ve günümüzde küresel kent olma iddiasındaki İstanbul'un benzer Batı kentleriyle olan ortaklıkları, Batı kentini çalışmamızda referans almamızın nedenleridir. Bu bağlamda İstanbul'u konu etmeden önce kentin evrensel tarihine ve bu tarih içinde ortaya çıkan toplumsal gerilimlere değindik.

Batı kentlerinde 19. yüzyıl sonrası dikkat çekici yan, toplumsal gerilimlerin şiddetli biçimde yaşanmasıdır. 19. yüzyılda ortaya çıkan sanayi toplumunun unsurları arasında yer alan 'proletarya'nın varlığı, şehirde yeni bir gerilim olarak sınıf mücadelesi meselesi, çatışma açısından meseleyi gündeme

---

³ Hans van der Loo ve Willem van Reijen, kentlerde artan toplumsal farklılaşmayı bir paradoks olarak ele alıp, modern toplumlardaki pek çok sorunun ve gerginliğin kaynağına koymaktadırlar. **Bkz.:** Hans van der Loo ve Willem van Reijen, **Modernleşmenin Paradoksları**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2006, s. 42.

getirmiştir.⁴ Bu dönem aynı zamanda kentte; kendiliğinden gerçekleştiği kabul edilen bazı sosyal süreçlerin dışında bilinçli müdahalelerin başlangıcını oluşturur. Kent içi sosyal gruplar arasında toplumsal gerilim ve çatışmalar iyiden iyiye gün yüzüne çıkar. Aynı dönemde kentte yaşanan toplumsal farklılaşmaya güdümlü olarak mekânsal farklılaşma da hızla artmıştır.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren toplumsal farklılaşma açısından farklı bir döneme girilmiştir. Bu dönemde, kent mekânının dönüşümüne küresel dinamikler etki eder. Küreselleşme aracılığıyla işbölümü ve toplumsal ilişkilerinin değişmesi kente yansır. Küreselleşme, kentlere yönelik sermaye akışını ve kentlerdeki toplumsal işbölümünü etkilemiştir. bunun sonucu bazı metropol kentlerinde sanayi işçisinin dışa göçü süreci başlar. Artık uzman yüksek ücretli grupların uluslararası göçü söz konusudur. Bütün bu gelişmelerin sonucu kentte işbölümünün değişmesidir. Değişen işbölümü ve çalışan profili kent formunu çeşitli açılardan etkilemiştir. Yeni uluslararası çalışanların yaşam tarzlarına bağlı olarak konut ve bölge seçimleri de farklı olmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomiden, siyasete, siyasetten kültüre kadar yayılan etkisinin elbette ki en önemli yansıması, toplumsal ilişkiler alanıdır. Toplumsal ilişkilerin değişen doğası ile toplumsal ilişkilerin örgütlendiği ve yönlendirildiği alanlar olarak kentler de aynı değişim hızına yakalanmıştır. Dünya küçülmüş, kentler büyümüştür. Büyümenin açılımı aslında yürütülen işlevlerle ilintilidir. Devletlerin etkisi azalırken, kentlerin önemi artmış, artan önem ve küreselleşmenin tek tipleştirici niteliği ile küresel ilişkiler ağına eklenilen her kent bir diğerine benzemeye başlamıştır.

Küreselleşmenin etkisiyle “küresel kent” ve “küresel kentler ağı” ortaya çıkar. Böylelikle dünya bir küresel ağ ekonomisine dönüşmüştür.⁵ Küresel ekonomi

---

⁴ Bkz.: Jean Lojkine, *Le Marxisme, l'état et la Question Urbaine*, P.U.F., 1977.

⁵ Küreselleşme gibi soyut bir kavramın kenti açıklama girişimlerinde kullanılmasının temelinde ekonomik yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımı Weber'in de belirttiği “sosyal düzen önemli ölçüde ekonomik düzen tarafından belirlenir ve tabii karşılığında da ekonomik düzeni etkiler” görüşüyle temellendirebiliriz. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993, s. 177.

yönetiminin öbeklendiği yerler ise kentlerdir. Yönetimin belli bir kentte olmasına karşın, üretimin gerçekleştiği alan ve pazar artık tüm dünyadır.

Bu yüzden günümüz kentleri açısından toplumsal farklılaşmadan kaynaklanan sorunlar ve gerilimler varlığını sürdürmekle birlikte daha da derinleşmiştir. İşte bu yüzden Edward Soja, 20. yüzyılın son çeyreğinde modern metropolisin oldukça ayrıksı bir süreç geçirdiğini belirtmektedir.⁶ Bu süreçte kentler ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan giriftleşmiştir. Kentlerde ilişkilerin giriftleşmesinde daha önce de belirttiğimiz gibi küreselleşme etkilidir.

Ekonomik yönetim faaliyetinin küresel kentlerde yığılması, küresel kent mekânlarının yeniden örgütlenmesini beraberinde getirir. Bu değişimi birkaç farklı düzeyde açıklamak mümkündür. Artık kentler, küresel sermayenin talep ve ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Kent mekânının yeniden üretim süreci olarak ifade edebileceğimiz bu değişim, doğrudan yerel yönetimlerin desteğinde gerçekleşmektedir. Böylece kentlerin imajları bir ürün gibi üretilmeye ve pazarlanmaya başlanmıştır.

Kent imajının pazarlanması çalışmaları arkasında kamu müdahalelerinin olduğu bir süreci başlatmıştır. Kamu müdahalelerini tarihteki diğer müdahalelerden farklı kılan, küresel kent imajıyla örtüşmeyen kent merkezlerini/çöküntü alanlarını ve eski endüstri, gecekondu alanlarını hedef almasıdır. Bu farklılık müdahalenin yerel yönetim ve özel sektör ortaklığıyla “kentsel dönüşüm” adı altında kurumsallaşmış düzeyde yapılmasını içerir. Müdahaleleri farklı kılan bir başka unsur ise müdahalenin etki alanının gittikçe genişlemesi daha doğru bir ifadeyle sürekli yapılıyor olmasıdır.

Kentsel müdahale önceki yüzyıllarda da olmuştur. Sözgelimi 18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere’de sefalet mahallelerinin ortadan kaldırılması gündeme gelmiştir. Ne var ki, günümüz kentlerine yapılan müdahaleleri tarihteki diğer örneklerden farklı kılan müdahalelerin yol açtığı toplumsal gerilimlerin yaşanış biçimleridir. Bu müdahalelere yönelik belli protestolar ve çatışmalar olmasına karşın,

---

⁶ **Bkz.:** Edward Soja, “Post Metropolis Üzerine Altı Söylem”, **20. Yüzyıl Kenti**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002 s. 286.

genel olarak toplumsal gerilim çatışma düzeyine varmaz. Müdahaleden etkilenen toplumsal kesimler daha fazladır. Müdahale yerel düzeyde görülmesine karşın küreselleşmenin ekonomik, toplumsal çeşitli dinamiklerinin etkisiyle gerçekleşmektedir. Müdahaleye yerel yönetim yanında özel sektör de dâhil olmuştur.

20. yüzyılda başlayan kentsel müdahalelerin kentte daha yaygın alanlarda süreklilik içinde ve kamu-özel sektör işbirliğinde yapılması, gerilimlerin çoğalmasına yol açar. Çünkü bu müdahaleler kent mekânların toplumsal katmanlar arasında el değiştirmesine neden olur. El değiştirme “soylulaştırma”ya yöneliktir. Soylulaştırma, bir bölgenin ekonomik ve sosyal açıdan el değiştirerek / değiştirilerek seçkinleştirilmesidir. Bir bölgede geniş çaplı el değiştirme/soylulaştırma sürecinin başlaması, toplumsal gerilimleri açığa çıkartır. Çünkü soylulaştırma ile toplumsal mesafeler açılır ve toplum atomize olur.

Yukarıda çizdiğimiz çerçevede, çalışmamızda toplumsal gerilimleri iki açıdan ele alacağız. İlki toplumsal çatışmalar üretenler gerilimler, ikincisi çatışma üretmeden sönmüş gerilimler olacak.

Huntington, her farklılığın mutlaka çatışma yaratmadığını ve her çatışmanın da her zaman şiddet içermediğini belirtir.⁷ Benzer biçimde Hartmann’a göre de, toplumdaki gerilimler farklı nedenlere dayanabilmekte ve ortaya çıkan her gerilim de mutlaka “çatışma” anlamına gelmemektedir. Erder açısından bir gerilimin çatışmaya dönüşmesi için fiili tutum gerekmektedir.⁸ Kanımızca her gerilimin çatışmaya evrilmemesi kentin belli çözümler sunmasıyla ilgilidir. Daha önce belirttiğimiz gibi, kentte kurumsal düzenlemeler toplumsal gerilimleri çatışmaya dönüşmeden dengelemektedir.

Görüldüğü gibi kentler oluşumundan itibaren, bir yandan uyum ve bütünleşmenin, diğer yandan gerilim ve çatışmanın mekânı olmuştur. Arnold

---

⁷ Bkz.: Samuel Huntington, “The Clash of Civilizations”, **Foreign Affairs**, Sayı: 72, 1993, s. 25.

⁸ Bkz.: Sema Erder, **Kentsel Gerilim**, Um:ag Yayınları, 2. Baskı 2002, Ankara, s. 167.

Toynbee'nin başkentler için kullandığı "eritme potası-barut fıçısı"⁹ [melting pots-powder keg] kavramları kentin uyum ve gerilim süreçlerine karşılık gelmektedir. Toynbee'ye göre başkentler hem toplumların kültürel eritme potaları hem de sosyal barut fıçılarıdır. Kent bir eritme potasıdır; çünkü kökenleri, ana dilleri, örf ve gelenekleri farklı değişik sosyal sınıflardan gelmiş kesimleri barındırmaktadır. Benzer şekilde Park da kenti, kültürleri ve ırkları/sınıfları eriten bir pota olarak değerlendirir.¹⁰ Kent, içinde bulunanların farklılıklarını eritmektedir. Buna karşın kent aynı zamanda bir barut fıçısıdır. Çünkü toplumsal gerilimler kentte içten içe beslenerek çeşitli toplumsal hareketlere, çatışmalara dönüşebilmektedir. Dolayısıyla kent hem ayrımları ortadan kaldıran hem de yeni ayrımlar türeten bir niteliktedir.

Bütün yukarıda çizdiğimiz çerçeve içinde bu çalışmanın temel amacı kentte meydana gelen toplumsal gerilimleri İstanbul ölçeğinde açıklamaktır. Bu bağlamda açıklama girişiminin temel ögesi olarak kentsel dönüşüm projeleri seçilmiştir.

Kentsel dönüşüm projelerine yönelik tartışmamızın önemli bir bölümünü küreselleşme süreci oluşturuyor. İstanbul'un son yıllarda geçirdiği dönüşümler küreselleşme bağlamı olmaksızın ele alınamaz. Bu açıdan kentle ilgili sözcük dağarcığımızda Sema Erder'in gecekondü bölgelerini araştırdığı Kentsel Gerilim adlı çalışmasında kullandığı 'yerel üstü', 'yerel içi' ve 'ulus üstü' gerilim kavramları da yer alıyor.

Çalışmamız kapsamında karşılaştığımız bir sorun, toplumun karmaşıklaştığı, toplumsal ilişkilerin giriftleştığı günümüz kentlerinde toplumsal gerilimlerin nasıl izleneceği ve kavramlaştırılacağıdır. Bu sorunun çözümü araştırmamızın yöntemiyle de ilgilidir. Bu açıdan kullandığımız yaklaşım "jeolojik metafor"¹¹ düşüncesine

---

⁹ **Bkz.:** Arnold Toynbee, **Cities on the Move**, New York and London, Oxford University Press, 1970. s. 143.

¹⁰ **Bkz.:** Robert E. Park, "The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment", **The City**, Chicago ve London, The University of Chicago Press, 1984, s. 40.

¹¹ "Jeolojik metafor" yaklaşımını, ilk olarak Lancaster çalışma grubu üyesi olan Alan Warde öne sürmüştür. Doreen Massey ise "Jeolojik metafor" düşüncesini kavramlaştırmıştır. Doreen Massey'in bu kavramı kullanışı daha çok sanayi coğrafyası ile ilgilidir. Her endüstriyel dönem, kendi yapısını bir katman olarak yaratır. Bu katman, bir önceki dönemin özelliklerini taşıdığı gibi, kendinden sonraki sürece de etki eder. Bu bakış açısı bizim kenti ele alış biçimimiz ile örtüşmektedir. **Bkz.:** Doreen

uygundur. “Jeolojik Metafor” düşüncesi uyarınca kent ve kenti oluşturan katmanlar tarihsel bir bağlamda ele alınır. Yaşanılan bir dönemin dinamikleri, önceki dönemlerle bağlantıları üzerinden konu edilir. Biz de çalışmamızda kenti ve kentteki toplumsal ilişkileri tarihsel bağlamında değerlendirdik. Çalışmamızın odak noktası İstanbul’un hem tipik bir kent olarak kentlerin evrensel tarihsel süreçleri açısından taşıdığı özellikleri, hem de özel olarak kendi yerel dinamiklerini ortaya koymaya çalıştık. Bu bakımdan Sennet de, belirli bir yerelliğin, farklı birikim döngülerine bağlı, benzersiz bir dizi yeniden yapılanma “katmanları”nın sonucu olarak görülmesi gerektiğini belirtir. Bu katmanların belirli yerlerde nasıl bir araya geldiği ve özellikle uluslararası, ulusal ve yerel sermayelerin belirli yerel sosyal ve politik etkiler üretmek üzere nasıl birleştikleri önemlidir.¹² Biz de İstanbul’u söz konusu açılardan ele aldık.

Kenti kendinden önceki toplumsal ilişkilerin birikimli katmanları üzerinde değerlendirmek, kentteki belli unsurların anlamlandırılması açısından fayda sağlayacaktır. Bu yolla kent mekânı da karakterize edilerek, mekâna toplumun yüklediği anlam ortaya çıkarılır. Bu noktada Pierre Bourdieu şunları söyler:

“Toplumun her üyesi üç aşağı beş yukarı daimî olarak konumlandığı mekâna göre, yani mesken edindiği yere göre karakterize edilebilir... Bu aynı zamanda o yeri, insanları öbekler halinde bir araya getiren mülkiyet ilişkileri içinde hukukî olarak nasıl işgal ettiğine de bağlıdır (evler, apartmanlar, ofisler, tarım arazisi ya da konut alanları vs.). Yani yaşanılan mülk, insanların sosyal uzamdaki konumlarının en mükemmel göstergesidir.”¹³

Öyleyse, kentsel dönüşüm projelerinin meydana geldiği alanlar fiziksel mekânlar olmanın ötesinde toplumsal birimlerdir. Dolayısıyla kentsel dönüşüm projelerini değerlendirmek, hem kentin yerel ve evrensel tarihine bir bakışı, hem de yeni toplumsal biçimlenişleri ele almayı içerir.

Massey, **Spatial Division of Labor**, NY, Routledge, 1995, s. 321-322. Ayrıca Bkz.: Tarık Şengül, **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, Ankara, İmge Kitabevi, 2009, s. 98.

¹² John Urry, **Mekânları Tüketmek**, Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 27.

¹³ Ulus Atayurt, “Kapitalizm’in Simcity’si”, **Express**, sayı 127, neo-İslâm özel sayısı, Nisan 2012. (Çevrimiçi) <http://birdirbir.org/akpnin-ustalik-donemi-hedefi-taksim-projesi-ve-beyoglu/>, 10.08.2012.

Çalışmamızda kentsel dönüşüm projelerini bir gerilim kaynağı olarak değerlendirdik. Bu tutumumuzun nedeni, kentsel dönüşüm projelerinin toplumsal kapanma [social closure]¹⁴ sürecine karşılık gelmesidir.

Toplumsal kapanma yoluyla İstanbul'u paylaşan hemşehrilerin "kent hakkı"na müdahale edilmektedir. Bu bakımdan toplumun kimi bireylerine ayrıcalıklar tanınırken kimi bireylerin kent hakları elinde alınmaktadır. Dolayısıyla kentsel dönüşüm doğrudan toplumsal bir gerilim ve meseledir. Gecekondu ve çöküntü bölgelerinde uygulanan bu projeler, zaten toplumsal olarak bölünmüş kent mekânının daha da bölünmesine neden olmaktadır. Toplumsal kapanma süreciyle kent deneyimi sınırlandırılmaktadır. Manevi mesafenin fiziki sınırları da güçlenmektedir. Farklı gruplar birbirleriyle temas kurmaksızın yaşamaktadır. Sokak, mahalle ve komşuluk gibi toplumsal aidiyet alanları azalmakta, aidiyetin koşulu ekonomik ve sosyal statüyle belirlenmektedir. Bu gelişmeler ise toplumsal gerilimi artan biçimlerde ortaya çıkarmaktadır.

Kentsel dönüşüme gelen süreçte İstanbul anlamak, yukarıda dikkat çektiğimiz "jeolojik metafor" yaklaşımı uyarınca İstanbul'un önceki süreçlerine bakmayı gerektirir.

İstanbul bölgesel olarak her dönemde bir toplumsal gerilim coğrafyası olmuştur. Kent değişirken toplumsal gerilimler de değişmiştir. İstanbul'da özellikle 1980 sonrası kenti bir "uluslararası/küresel kent" yapma söylemi ile gelişen mekânsal değişim/dönüşüm politikalarının yol açtığı toplumsal parçalanmalar ve gerilimler söz konusudur. Bu bakımından çalışmamızda söz konusu döneme değinmek kaçınılmazdı. 1980 sonrası hükümet ve yerel politikalarla desteklenen İstanbul'u bir "dünya kenti" yapma ve küresel kentler ağına ekleme çabası ortaya çıkmıştır. Dünya ekonomisine dâhil olmak için kentin makro formunu değiştirecek projeler yapılmaya başlanmıştır. 1980'lerle başlayan toplu konut projeleri bunun bir örneğidir. Bunun dışında 1980'lerden sonra İstanbul'da işbölümü değişmesi bir başka dikkat çekici noktadır. 2000'li yıllarla birlikte İstanbul'da sanayi kent merkezi dışına itilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet sonrasında kent merkezinde sanayi bölgeleri

---

¹⁴ Bu kavram, Max Weber tarafından geliştirilmiş, sosyolog Franf Parkin tarafından da genişletilmiştir.

çevresine kümelenen gecekondu ve çöküntü alanları 2000’li yıllarda birlikte, konumları nedeniyle emlak rantının parlayan yıldızları olmuştur. Zaman içinde kent merkezi gecekonduarda arındırılarak finans ağırlıklı sektörlerle mekânlık eder. Böylece İstanbul’un merkez bölgeleri iş merkezlerine dönüştürülür.

İstanbul’da gecekonduların gelişimi aslında kentin kendiliğinden doğasına aykırı değildir. Kendi çözümlerini ortaya koyan yeni kentliler, yaşam stratejilerini ve tarzlarını oluşturarak kentte varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ne var ki, kentsel dönüşümden ilk etkilenen gruplar yine onlar olmuştur. Çöküntü alanlarında da durum farklı değildir. Sosyo-ekonomik kompozisyon açısından benzer özellikler çizmektedir. Kentsel dönüşüm sürecinde devlet ve yerel halk, yerel içi toplumsal gerilimler ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda çizdiğimiz genel çerçeve içinde çalışmamız boyunca izleyeceğimiz plan şöyledir:

Birinci bölümde günümüz kentlerin karmaşık yapısını anlayabilmek için öncelikle tarihsel dizgede farklı kent örneklerini inceleyeceğiz. Bu örnekler bize kentin değişen yapısını ve dinamiklerini ele alma fırsatı sunacak. Böylece tarih boyunca gelişen toplumsal gerilimleri serimleyerek, çağdaş gerilimler açığa çıkaracağız.

İkinci bölümde İstanbul’un tarihsel gelişimini ele alacağız. Bu bölümde özellikle İstanbul’un 19. yüzyıl ve 1980 sonrası toplumsal, ekonomik ve fiziki açıdan dönüşümü üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede 2000’li yıllarda İstanbul’da gelişen toplumsal gerilimler farklı boyutlarıyla ele alma gayretinde olacağız.

Son bölümde belirgin olarak İstanbul’da kentsel dönüşüm projeleriyle ortaya çıkan toplumsal gerilim noktaları üzerinde duracağız. Yakın dönemde uygulanan kentsel dönüşüm projeleri, mevcut yaşam tarzlarının, toplumsal dayanışma ve ortaklıkların ötesinde yeni mekânlar yaratmaktadır. Bu mekânların eski sahipleri yerlerinden edilmekte, kentin bambaşka bölgelerinde yeni yaşam tarzlarına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu ise kentte yeni bir toplumsal gerilim kaynağı oluşturmaktadır. Bu bölüm, aynı zamanda çalışmamızın tezini de ortaya koymaktadır. Burada, kent için toplumsal ayrışma ve gerilim kaynağı olarak

gördüğümüz kentsel dönüşüm projelerini detaylı olarak ele alacağız. Etkileri yıllar önce başlamış kentsel dönüşüm sürecinin tüm yönlerini kapsayıcı bir değerlendirme geliştirebilmek için, gözlemlerimiz, gazete ve kaynak taramalarımız doğrultusunda, kentsel dönüşümle ilgili toplumsal gerilimleri sınıflandıracğıız. Aşağıda ayrıntılarıyla ele alacağımız bu gerilimlerin başlıcalarını şimdilik şöyle sıralayabiliriz: yerel, yerel-üstü, ulus-üstü aktörler arasında gerçekleşen toplumsal gerilimler. Bu temel gerilim alanları şu alt gerilimleri de doğurmaktadır: ötekileştirmeye dayalı, fiziksel temasa dayalı, tutum, değer, alışkanlık, yabancılaşma, dışlanma, kullanım/değişim hakkı, uyum, gündelik hayatın değişim düzeyindeki gerilimler. Bu sınıflandırmalar aracılığıyla kentsel dönüşümün yeni gerilim kaynakları oluşturduğu savımızı gerekçelendirmeyi amaçlamaktayız.

1. KENTİN DEĞİŞEN YAPISI VE TOPLUMSAL GERİLİMLER

Kentler insanlık tarihinin belli bir aşamasında, çeşitli toplumsal ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan kent, toplumsal bir üründür ve toplumsal örgütlenmenin belli bir gelişmişlik düzeyine karşılık gelir. Kentin toplumsal bir ürün oluşundan ötürü, toplum yapısını değiştiren her unsur kente de etki etmiştir. Bu bakımdan toplum değişirken kent değişmiş, kent değişirken toplumu dönüştürmüştür.

Kentin ve toplumun değişimini tetikleyen sayısız değişkenden söz etmek mümkündür. Sözelimi, bir kentin nüfusunda kadınların sayısının çoğalması, kurak bir mevsim geçirilmesi ya da salgın hastalık tehdidi vb. toplumsal yapının ve buna koşut olarak kentin değişikliğe uğramasına yol açmıştır. Ne var ki, bu değişken çokluğuna karşın, kentte ve toplumda olup bitenler belli bir zeminde gerçekleşir. Bu zemin, kentin ve toplumun yapısını belirleyen toplumsal üretim tarzıdır. Toplumsal üretim tarzı, bir toplumda toplumsal üretimin yapıldığı yaygın koşullardır. Üretim dizgesi içinde toplumsal katmanların durumu toplumsal yaşamı; üretimin fiziki koşulları ise kent mekânını belirler.

Öte yandan kent tarihinde söz edilmesi gereken başka bir unsur kentin değişen yapısına koşut olarak gelişen toplumsal gerilimlerdir. Tarih boyunca gelişen ve değişen her kent, toplumsal gerilimlere yataklık etmiştir. Toplumsal gerilimler, hem bir toplumu oluşturan bireyler arasında, hem de farklı toplumlar arasında görülebilir. Aynı toplumun bireylerinin, toplum yapısına etkiyen gerilimler yaşaması da sayısız değişkene bağlı olabilir. Çünkü insanın kendi varlığının dışındaki bir başka insanla kurduğu ilişkiler uyum kadar çatışmaya da içermektedir. Çalışmamız kapsamında ele alacağımız toplumsal gerilimlerin çerçevesini çıkar çatışmaları belirleyecektir. Kanımızca insanlar arasındaki katmanlaşma ve maddi eşitsizliğin oluşturduğu çatışmalar toplumsal gerilimleri izleyebilmek açısından nesnel bir zemin oluşturmaktadır.

Çalışmamızda kentin mekânsal dönüşümü ve toplumsal gerilimleri ele almaya kentin değişen yapısından başlayacağız. Kentin değişen yapısını, ilk

kentlerden yola çıkarak, tarihsel süreçlerde kentin geçirdiği dönüşümlere, 20. ve 21. yüzyıl kentlerine dikkat çekerek inceleyeceğiz. Ardından çağdaş dönem kentlerini ele alırken odak noktamız küreselleşme olacaktır. Küreselleşme ve üretim tarzlarının geçirdiği dönüşümleri, toplumsal gerilimleri konu etmemizin zeminini hazırlayacaktır.

1.1. Kentin Değişken Yapısı

1.1.1. Kentin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Değişen Anlamı

Tarihte ilk kentlerin kökenleri konusunda farklı görüşler bulunmasına karşın, yaygın görüş ilk kentlerin MÖ 3000’li yıllarda Mezopotamya’da Fırat, Dicle kıyılarında ortaya çıktığıdır.¹ Uzmanlara göre ilk olarak bu bölgede kentlerin görünmesinde belirleyici unsur kitleler halinde örgütlü üretimin yapılmasıdır. Bu örgütlülüğün gerisinde çoban toplumların yerleşik tarım topluluklarının üstüne çökerek onları köleleştirmesi yer alır.

---

¹ Bazı kaynaklarda ilk kentlerin ortaya çıkışı kentlerin oluşumunu hazırlayan 2000 yıllık dönemi de dikkate alarak MÖ 5000’ler ile temellendirilmektedir. İlk kent örneğine dair de tartışmalar sürmektedir. Şenel’in aktardığına göre Mezopotamya’da kente dönüşen ilk köyün Eridu olduğu sanılmaktadır. Alaeddin Şenel, **İlkel Topluluktan Uygar Topluma; Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1997, s. 248. Bir başka görüşe göre ise Uruk insanlık tarihinin ilk kentiydi. Marc Van De Mieroop, **Antik Yakındoğu’nun Tarihi İÖ 3000-323**, Ankara, Dost Kitabevi, 2006, s. 42. Bir diğer yaklaşıma göre Çatalhöyük ilk kent oluşumu olarak nitelendirilmektedir. Yapılan araştırmalara göre Çatalhöyük kent ve kentliliği oluşturan gelişmelerin filizlendiği bir bölge olarak değerlendirilir. Çatalhöyük’ün oluşumuna yakın dönemde bir diğer büyük kasaba Jericho’dan da literatürde kent izlerine rastlandığı bahsedilmektedir. Jeriko ve Çatalhöyük için genel görüş, MÖ 8000-7000’lerde Jericho’da ve Çatalhöyük’de geniş kasabalar kurulduğu ancak kent oluşumunun meydana gelmediğidir. Ancak Anadolu’da ‘erken kent’, ‘önkent’ diyebileceğimiz yerleşimlerin varlığı bilinmektedir. Çatalhöyük ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için **Bkz.:** John Reader, **Şehirler**, İstanbul, YKY, 2006. Michael Balter, "Why Settle Down? The Mystery of Communities," **Science** **282**, no. 5393, November 20, 1998, 1442-45. (Çevrimiçi) <http://www.sciencemag.org>, 11.05.2012. Orrin C. Shane III and Mine Kucuk, "The World's First City", **Archaeology**, 51, no. 2, March/April, 1998. (Çevrimiçi) <https://www2.bc.edu/~mcdonadh/course/huyuk.html>, 11.05.2012.

Öte yandan ilk kentlerin ortaya çıkışında dikkat çekilmesi gereken bir başka yan Mezopotamya'daki coğrafi koşullardır. Mezopotamya bölgesinde üretim yapılması için elverişli araziler oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, yarı göçebe çiftçi topluluklar olmakla beraber, her yıl farklı bir bölgeye göç ederek tarım yapmak kolay değildir. İşte bu engel su boyu ovalarında düzenli tarım yapılmasıyla çözülmüştür. Su boyu ovaları yıllık su taşkınlarının getirdiği zengin alüvyonlu topraklar içerir. Böylece bu bölgelerde tarım yapmaya başlayan topluluklar tarihte ilk kent örneklerini de oluşturmuşlardır.²

Kalabalıklarda düzenli tarımın yapılması bol miktarda artı ürünün elde edilmesine yol açar. Kent öncesi Neolitik Dönem'de³ insan toplulukları avcı, toplayıcı, sonrasında çoban, yarı göçebe tarımla uğraşanlar olarak örgütlenmişlerdir. Ancak bu örgütlenmelerin hiçbirisi –mevcut tohumluğu ayırabilme dışında- tek başına üretim fazlası getirecek ve bu üretim fazlasının sürekliliğini sağlayabilecek nitelikte olmamıştır. Üretim fazlası (artı ürün) düzenli ve uzmanlaşmış tarımın yapılmasıyla olanaklı olmuştur. Bu bakımdan üretim artışı ve buna paralel toplumsal düzen ilk kentlere niteliğini veren ayırt edici yanların başında gelir.

Üretim şeklinin değişmesi, bu devrede tarihin hiçbir döneminde olmayan ürün fazlalığına neden olur. Sözelimi MÖ 2500'lere ait belgeler, bir arpa tarlasından alınan ortalama ürünün, ekilen tohumun seksen altı katına kadar yükselebildiğine işaret eder.⁴ Ürün artışı daha önce görülmedik tarzda toplumsal değişiklere yol açar.

Değişen toplumsal yapılarının başında toplumun kendisi gelmektedir. Bu dönemde toplumsal işbölümü, kadınlık ya da erkeklik üzerinden yapılan ayrımlardan bağımsızlaşır. Toplumsal örgütlenme tarzı değişerek, tarıma dayalı ortak üretim ve

---

² Ayrıntılı bilgi için **Bkz.:** Baykan Sezer, **Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları**, İstanbul, Kitabevi, 2011.

³ Kent öncesinde yaşanan devreye Neolitik dönem denmektedir. Neolitik sözcüğü aslında maden olmaksızın gıda üretiminin tahıla dayandığı ve evcilleştirilmiş hayvancılığın var olduğu devri anlatan bir sözcüktür. **Bkz.:** Nephane Saran, **Antropoloji**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1993, s. 211.

⁴ **Bkz.:** Gordon Childe, **Tarihte Neler Oldu**, Çev. Mete Tunçay, Alaeddin Şenel, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1985, s. 66.

işbölümü temelli bir üretim tarzına geçilir.⁵ Bu farklılaşmanın bir diğer toplumsal boyutuysa kentlerde geniş ölçüde bağımlı (en azından yiyecek gereksinmesi dolayısıyla bir art bölgeye bağımlı bir topluluk) bir topluluğun ortaya çıkmasıdır.⁶

Artı ürünün toplum yapısında/örgütlenmesinde meydana getirdiği değişimi, artı ürünün kullanım alanları ile bağlantılı olarak açıklamak mümkündür. Böylelikle kentin oluşum sürecinde gelişen toplumsal farklılaşmaya ilişkin daha somut bir değerlendirmeye ulaşabiliriz. Alâeddin Şenel'e göre toplumsal artı başlıca üç alanda kullanılmıştır. Bunlardan birincisi artı ürünün sayıları gittikçe artan, sayıların artmasıyla da din, yönetim ve bilim alanlarında gittikçe uzmanlaşan din adamlarının beslenmesinde kullanılmasıdır. İkincisi tapınakların yapılması, döşenmesi, büyük sulama işlerinde çalışanların araç hatta yiyecek giyecek gereksinimlerini karşılamak için, tarım alanında çalışmaktan alınan zanaatçıların ve toplumu dış saldırılara karşı koruyacak askerlerin beslenmesinde kullanılmasıdır.⁷

Kentlerde meydana gelen belirtilen gelişmeler üst düzeyde bir örgütlenmeden bahsetmeye imkân vermiştir. Bu üst düzeyde örgütlenme yapısı devlettir. Tarihte ilk kent örneklerini oluşturan Mezopotamya kentleri kısa sürede kent devleti özelliği almıştır.⁸ Kent devletlerinin oluşumu, kentlerin ortaya çıkışıyla neredeyse eş zamanlıdır.

Şenel, Mezopotamya'daki, Dicle ve Fırat kıyılarındaki on beş kadar köyün kente dönüştüklerini ve sonunda, siyasal farklılaşmanın gelişip devletin oluşmasıyla kent devletleri biçiminde uygar toplumun ilk hücrelerini

---

⁵ Tarihte önceki dönemlerde de tarım yapılmaktadır. MÖ 3000'lerde tarımı farklılaştıran unsurlar tarımın bir süreklilik dâhilinde yapılıyor ve artık tarımdan artı ürün kazanılıyor olmasından kaynaklanır. Alâeddin Şenel'in dönemlendirmesi ile Mezopotamya'nın kuzeyindeki dağlık bölgelerde MÖ 9000-700'lerde ilk tarımcı topluluklar ortaya çıktığı halde, Dicle ve Fırat'ın sel yatağı olan Mezopotamya'nın güneyinde, yerleşme ve tarım MÖ 5000'lere dek olanaklı olmamıştır. Alâeddin Şenel, **a.g.e.**, s. 186.

⁶ **Bkz.:** Paul K. Hatt ve Albert J. Reiss, "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", **20. Yüzyıl Kenti**, Çev. Bülent Duru, Ayten Alkan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 28.

⁷ **Bkz.:** Alâeddin Şenel, **a.g.e.**, s. 195-196.

⁸ Charles Keith Maisels, **Uygarlığın Doğuşu** kitabında Mezopotamya tarihine dair dönemlendirmesinde kent devletleri zamanının MÖ 2960 yılı ile başlatmaktadır. Ancak 4000-3350 yıllarıyla dönemlendirdiği Uruk zamanlarından başlayarak, devletin, o ya da bu şekilde bulunduğunu belirtmektedir. **Bkz.:** Charles Keith Maisels, **Uygarlığın Doğuşu**, Çev. Alâeddin Şenel, Ankara, İmge Kitabevi, 1999, s. 220.

oluşturduklarını belirtmektedir.⁹ Ona göre devlet, kentlerin toplumsal artı üreten yapısı, bu artıyı denetimine alan egemen sınıfı, düzeni içte sürdürüp geliştirecek, dışa karşı koruyup olanak bulursa genişletecek ordusu, ekonomik toplumsal işleri yöneten yönetici kadrosunun gelişmesi ile ortaya çıkmıştır.¹⁰

İlk kent hücrelerinin filizlenmesinden sonra kentler gelişmeye devam etmiştir. Mezopotamya başta olmak üzere Nil, İndus vadisinde kent oluşumları yayılma göstermiştir.¹¹

Yayılma sırasında kentlerin dış (fiziki) yapısı değişirken iç (toplumsal) yapısı da değişmiştir. Her toplum örgütlenmesi çağın ekonomik ve siyasi gereklerine uygun şekilde kendine özgü kentler yaratmıştır. Her bölgeye ve tarihsel döneme karşılık gelen farklı kent tipleri ortaya çıkmıştır. Ancak tüm bu farklılıklara rağmen kentin oluşumundaki temel aynıdır.

Kendine özgü nitelikler geliştiren bir kent örneği olarak Yunan kent devletlerinden bahsetmek gerekir. Yunan kent devletlerinin ortaya çıkışı uygarlık tarihi için farklı bir öneme sahiptir. Çünkü Yunan kent devletleri Batı tarihi için bir milat olarak kabul edilir.

Eski Yunan'da kentlerin gelişimine bakıldığında şu durumla karşılaşılır:

Eski Yunan'da kent devleti olan Polis, MÖ. VIII-VII. Yüzyıllarda ortaya çıkan, dini askeri, ekonomik ve siyasal bütün olarak ortaya çıkmıştır.¹²

“1200 den az sonra Yunan (İyonyalı) kent devletlerini, yani “polis” kurumunu yaratarak, tüm Batı dünyasının, siyasal örgütlenişi belirli ülke sınırlarıyla tanımlanmış egemen birimler, yani devletler olarak gerçekleştirme eğilimlerini aldıkları bir ön örnek ortaya koymuş oldular.”¹³

⁹ Bkz.: Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s. 248.

¹⁰ Bkz.: **A.e.**, s. 198.

¹¹ Pirenne kentsel yayılmayı ticaretle ilişkilendirmiştir. Ona göre kentler ticaretin yayıldığı tüm doğal yollar boyunca belirmişlerdir. Önce, yalnızca deniz kıyılarında ve ırmak boylarında ortaya çıkmışlardır. Daha sonra, ticaret yayıldıkça, bu ilk etkinlik merkezlerini birbirine bağlayan başka kentler kurulmuştur. Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s. 105.

¹² Bkz.: Murat Kayıkçı, “Düşünce-Mekân İlişkisi Bağlamında Eski Yunan'da Kent”, **Kent ve Politika, Antik Kentten Dünya Kentine**, Der. Ayşegül Mengi, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s. 152.

¹³ William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s. 148.

Yunan kentlerinin bir başka önemli yanı birbirleri arasında kentler ağı oluşturmuş olmalarıdır. Tuna'nın belirttiğine göre, Yunanlılık olarak ortaya çıkan Doğu dışı örgütlenme, Akdeniz adaları, Ege denizi ve kıyılarından başlayarak zaman içinde Karadeniz ve kıyılarıyla, Akdeniz'in batı kıyılarını kaplayan bir ilişkiler ağı oluşturur.¹⁴ Bu ilişkiler ağı, sadece Yunan kent devletlerinden meydana gelmemiştir; Yunan dışı toplumlar da bu ağa dâhil olmuştur. Siyasi birliğin iktisadi sonuçları mevcut üretim ilişkilerinin yeni baştan düzenlenmesine ve bunun sonucunda yeni üretim-denetim-yönetim merkezlerinin ortaya çıkmasıdır.¹⁵

Günümüzde modern kente dair ilk referansların Yunan kent devletlerine dayandırılmasının nedeni, Yunan kentinin fiziksel bir deneyimden öteye gitmesidir. Yunan kent devletlerinden günümüzde ulaştıkları aşama doğrultusunda hala bahsediliyor olması bu kentlerinin mekânsal yapılanma, planlamadaki başarıları dışında, batı tarihi açısından siyasi, kültürel ve toplumsal anlamda önemli merkezler oluşturmuş olmalarından ileri gelmektedir. Tarihte polisle,

“Toplam nüfusun önceki herhangi bir uygar toplumda sağlanabildiğinden çok daha geniş bir kesimi kültürel ve siyasal eyleme katıldı ve bu olanak, klasik Yunan uygarlığının çok parlak bir biçimde serpilmesi sonucunu doğurdu”.¹⁶

Yunan kent devletlerinin bir başarısı da düşünce alanında meydana gelen gelişmelerle ilgilidir.

Yunanlılar toprağa dayalı devletler biçimdeki siyasal örgütlenişi, insanların birlikte yaşamalarının temelini oluşturan tüm öteki öğelerden önemli gördüler; dünyayı ve insanları gizemli aydınlanma terimiyle değil, doğa yasalarıyla açıklamaya giriştiler.¹⁷

---

¹⁴ Bkz.: Korkut Tuna, **Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011, s. 249.

¹⁵ A.e., s. 251.

¹⁶ William H. McNeill, a.g.e., s. 161-162.

¹⁷ A.e., s. 146.

Düşünce alanında meydana gelen gelişmelerle birlikte Yunan düşüncesindeki gelişmeler ve Yunan kent devletlerinin ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan ulaştığı aşama sonucunda Yunan etkisi, Ege'nin de ötesinde de etkili olmuştur.

Tarihte Yunan kent devletleri konumlarını koruyamamış, zamanla güç kaybetmiştir. Bunda yeni üretici merkezlerin ortaya çıkması etkilidir. Çünkü Yunan'ın ekonomik ilişkileri örgütleyici rolü üreticilik rolünden daha önde olmuştur.

Yunan sonrasında güç Roma'ya geçmiştir. Kent örgütlenmesi, Roma İmparatorluğu iktidarında pekişmiştir. Tuna, Yunan örgütlenmesinde toplumsal ilişkilerinin merkezinin Doğu toplumları olduğunu, Roma döneminde toplum ilişkilerinin ağırlık merkezinin –tabi şehirleri de- Batı'ya kaydığını belirtir.¹⁸ Roma'nın kentleşme açısından etkisi büyüktür. Romanın kurduğu askeri örgütlenme o zamana kadar şehirlerin ortaya çıkmadığı bölgelerin de şehirleşmesine yol açmıştır.¹⁹

Tarihte kent yayılması Mezopotamya, Yunan, Roma kent örnekleriyle sınırlı kalmamıştır. Pirenne'nin belirttiği gibi uygarlık ilerledikçe, kentlerin aralıklı canlanması sürekli bir canlılığa dönüşmüştür.

“Anıtlar yükseldi, yönetici ya da başkanlar konaklarını kurdular, tüccar ve zanaatçılar oraya yerleşmeye geldiler. Başlangıçta yalnızca ara sıra kullanılan bir toplanma merkezi olan yer, bir kent, gelenek olarak adını aldığı kabilenin tüm topraklarının yönetsel, dinsel, siyasal ve ekonomik merkezi haline geldi.”²⁰

Tarihte pek çok farklı kent örneğinden söz etmek mümkündür. Hint, Mısır, Çin uygarlıklarının kent örnekleri dışında Ortaçağ, Osmanlı, İslam kenti, Batı kenti, Endüstri kenti öne çıkan örneklerdir. Bizim çalışmamız açısından özellikle Osmanlı, İslam kenti ve Batı kentinin 15.yüzyıl sonrası gelişimi önemlidir. Ancak Osmanlı ve İslam kentine ilişkin değerlendirmeler İstanbul'un fetih sonrası gelişimine ilişkin bölümde ele alınacağı için biz burada Ortaçağ kentinden başlayarak, batı kentinin

¹⁸ Bkz.: Korkut Tuna, a.g.e., s. 250.

¹⁹ Bkz.: A.e., s. 257.

²⁰ Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s. 51.

değişimine değineceğiz. Çünkü konumuz bağlamındaki referanslar batı kentinin gelişimiyle temellendirilmektedir.

Ortaçağ Avrupa'sında kent oluşumu farklı bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü bu dönemde Avrupa kentleri açısından içe çekilme yaşandığını söylemek mümkündür. Hatta bazı araştırmacılar Ortaçağ döneminde kentten bahsetmenin bile mümkün olmadığını belirtmektedir. March Bloch, Ortaçağ Avrupası'nda kentlerinin görünümünü şu şekilde belirtmektedir: genel nüfus azalması kentlere kadar uzanmıştır, evlerin arasına, ne işe yaradıkları belirsiz toprakların, bahçelerin, tarlaların, hatta otlakların sızdığı bu kentlerin en önemlilerinin bile nüfusu birkaç bini geçmemektedir.²¹

Ortaçağ döneminin doğası bir savunma refleksi ve yerel bir tepki olmasından kaynaklanır.²² Bu nedenle Ortaçağ kentleri kapalı yapılardır. Pirenne ortaçağ döneminde toplumun içinde bulunduğu fiziksel koşulları aşmak için yeterli gücün henüz oluşmadığını, doğal olarak toplumun mevcut fiziki doğa koşullarına uymuş ve yaşamı onlara uygun olarak düzenlendiğini belirtir.²³

Pirenne Avrupa'da ticaretin canlanmasının 10. Yüzyıl dolaylarında gerçekleştiğine ve kent yaşamının değişmesinde ticaret-kent ilişkisine dikkat çeker. Dolayısıyla Pirenne, ortaçağın çözülüşünde ticaretin önemini belirtir. Ona göre ortaçağda ekonomik canlanışın belirgin özelliğini, büyük çaplı ve uzun mesafeli ticaret oluşturmuştur.²⁴ Braudel de aynı doğrultuda kentlerin 11. ve 12. yüzyıllardaki maddi yükselişe birlikte yeniden canlandığını belirtir. Ayrıca uzak mesafe ticaretinin ayrıcalıklı merkezlerin oluşmasında etkili olduğunu da ifade etmektedir.²⁵

Feodal dönemde ticaretle uğraşan bazı İtalyan şehir devletlerinin varlığı bilinmektedir. Ancak Pirenne'nin de belirttiği gibi soylu aileler arasında, ticaretle

---

²¹ Bkz.: Marc Bloch, **Feodal Toplum**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Gece Yayınları, 1995, s. 68.

²² Bkz.: Fernand Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 359.

²³ Bkz.: Henri Pirenne, **a.g.e.**, s. 109.

²⁴ Bkz.: **A.e.**, s. 96.

²⁵ Bkz.: Fernand Braudel, **a.g.e.**, s. 361-362.

uğraşmanın küçültücü olduğu önyargısı, Fransız Devrimi'ne değin kalmıştır.²⁶ Bu dönemde tüccar grup eski soya bağlı geleneksel toplum hiyerarşisinin çözülmesinde rol oynamışlardır.

Pirenne, kentlerin değişiminde 12. yüzyıla vurgu yapar. Pirenne'nin belirttiğine göre, on ikinci yüzyıl boyunca Avrupa'nın bazı kentlerinde kent hukuku gelişmeye başlamıştır. Pirenne göre, kent duvarları içinde kırsal köleliğin tüm kalıntıları ortadan kalkmıştır.

Kent sınırları içinde bir yıl, bir gün yaşayan her köle, kesin bir hak olarak özgürlüğe sahip oluyordu; efendisinin, onun kişisel varlığı ve evi barkı üstündeki tüm hakları ortadan kalkıyordu.²⁷

Böylece kişi özgürlüğüyle birlikte kentte toprak özgürlüğü de gelişmiştir.²⁸ Kentlerdeki kırsal izler silinmeye başlamıştır. Bu gelişmeler, ileride gerçekleşecek olan kentlere yönelik genel değişimin habercisidir.

Kentlerin asıl dönüşümü, coğrafi keşifler sonrasında yaşamıştır. 1400-1600 yılları arası coğrafi keşifler çağı olarak nitelendirilir.²⁹ Günümüze dahi etki eden pek çok değişim itici gücü, coğrafi keşiflerdir. Keşifler sonucunda Avrupa ekonomisi tekrar canlanmıştır ve günümüz dünya ekonomisinin temelleri oluşturulmuştur. Ulusal sınırların belirsizliği aşılarak, ulus devlet sürecine girilmiştir. 15. yüzyıl sonrası Avrupa'da ulus devlet sürecine girildiği görülmektedir.

Ulus devlet sürecine gelmeden önce, devlet ve kent arasında tarihsel kökenlere değinmek gerekir. Tilly, tarihte şehir gruplarının varlığı veya yokluğunun bölgesel toplumsal yaşam açısından büyük değişiklikler yaratarak devlet oluşum olasılıklarını biçimlendirdiğini belirtir.³⁰ Büyük, güçlü ulusal devletler temelde,

---

²⁶ Bkz.: Henri Pirenne, **a.g.e.**, s. 97.

²⁷ Bkz.: Henri Pirenne, **a.g.e.**, s. 148.

²⁸ Bkz.: **A.e.**, s. 149.

²⁹ Bkz.: David Arnold, **Coğrafi Keşifler Tarihi**, Çev. Osman Bahadır, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995.

³⁰ Bkz.: Charles Tilly, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, Çev. Kudret Emiroğlu, Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s. 92.

şehirlerin ve sermayelerinin bulunduğu fakat egemen olamadığı, şehir kuşağının kenar bölgelerinde oluşmuşlardır.³¹

Tilly, 1490'dan bir süre sonra Avrupa'da neredeyse tamamen görece özerk ulusal devletlerden oluşan bir sistemin oluşmaya başladığından bahseder.³² Bu süreçte kentlerin niteliği de buna göre farklılaşmıştır. Kısmen özerkliklerini kaybetmiş kentlere, Braudel'in belirttiği gibi modern devletin, geniş çaplı ticaret, karlı borç vermeler gibi yepyeni alanları açılmıştır.³³ Kentler, bir ülkenin/ulusun parçası olarak ticaret yapar hale gelmiştir.³⁴ Nüfus idari açıdan bir merkeze bağlanmıştır. Ulusal ölçekte yeni örgütlenmeyi kontrol eden siyasi yönetim otoritesinde siyasi başkentler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kentlerin tarihteki görece özgürlüklerini ulus devlet adına kaybettikleri söylenebilir.

Coğrafi keşifler, ticaretin gelişmesi, zenginliğin el değiştirmesi, feodalizmin zayıflaması, ulus devlet sürecine girilmesi, tüm dünyayı etkilemiştir. Bu gelişmeler sonucunda örgütlenen yeni ilişkiler Ortaçağ dönemindeki içe kapanışı tersine çevirmiştir. Artık kentler özgürlüğün mekânıdır ve uluslararası ilişkileri şekillendiren ulus devletlerdir. Bu gelişmelerin topluma yansısı ise kentler düzeyinde somutlaşmıştır. Batıda bahsedilen gelişmeler kentin toplumsal ve fiziksel formunun değişiminde oldukça önemlidir. 15. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında Avrupa'da yeni kültürel özellikler kompleksi şekillenmiştir ve bunun sonucunda kent hayatının hem biçimi, hem de içeriği radikal olarak değişmiştir.³⁵

Tilly, şehirleşmenin zaman çizelgesinin Avrupa'da sermayenin tarihini yansıttığını ileri sürmektedir.³⁶ Ona göre, kent, 17. yüzyıldan sonra (endüstriyel) üretim ekonomisi ve (ticari) tüketim ekonomisinin kurumsallaşmış biçimlerinin bir sonucudur. 17. yüzyıldan itibaren kent büyümesinde temel olarak tüccarlar,

---

³¹ Bkz.: Charles Tilly, *a.g.e.*, s. 228.

³² Bkz.: Charles Tilly, *a.g.e.*, s. 84.

³³ Bkz.: Fernand Braudel, *a.g.e.*, s. 364.

³⁴ Bkz.: Richard Sennett, *Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2006, s. 250.

³⁵ Bkz.: Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, Çev. Gürol Koca, Tamer Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 429

³⁶ Bkz.: Charles Tilly, *a.g.e.*, s. 95.

sermayedarlar ve onların isteklerine hizmet eden toprak sahipleri etkili rol oynamıştır.³⁷

Mumford, kapitalizm, kent hayatının tüm yapısını parçaladığını ve onu yeni gayri şahsi bir temele yani para ve kar üzerine yeni bir yapı üzerine oturtmayı amaçladığını belirtmektedir. Gerçekten de coğrafi keşifler sonrası batı kentini ticari sermayeyle açıklamak mümkündür. Servet birikimi, 19. ve 20. yüzyılların dünyada hemen hemen el değmemiş herhangi bir alan bırakmayan batı emperyalizmine katkıda bulunmuştur.³⁸ Bunun dışında sermaye akışını sağlamak için bu dönemden itibaren kent yönetimleri değişmeye ve bazı tavizler vermeye de başlamıştır.

Benevolo'nun belirttiğine göre 1835'ten itibaren belediye yönetimleri de, feodal kökenli eski kurumların tersine, seçim yoluyla işbaşına gelmeğe başlamıştı; böylece her kent, o tarihten itibaren inşaat, ulaşım, yol, donanım ve sonradan da sözcüğün tam anlamıyla planlama konularındaki bütün kamu girişimlerini denetleyen demokratik bir otoriteye kavuşmuş oluyordu; çok geçmeden bu otoriteden sayısız uzman kurulları doğacaktı.³⁹ Böylece günümüz belediye örgütlenmesinin ve modern kentinin ilk özellikleri belirginleşmeye başlamıştır.

“Ticari işlemlerin daha da teşvik etmek için bir giriş vergisi gerektirmeyen serbest ticaret ve malların serbest depolanması şeklinde yeni belediye ayrıcalıkları sunan kentler, yeni atılımlar yapmanın ve ekonomik yoğunlaşmayı arttırmanın canlandırıcı etkisini ilk hisseden kentler oldu.”⁴⁰

Yeni dönemde kentler bambaşka bir biçimde örgütlenmeye başlamıştır. Bu süreci hızlandıran belirtilenlerden başka etkenler de vardır.

Mumford'a göre, askeri surun yıkılmasıyla birlikte kentin sınırsız büyüme ve yayılması üzerindeki toplumsal denetim ortadan kalkmış; önce özel, sonra da

---

³⁷ Bkz.: Lewis Mumford, **a.g.e.**, s. 441-442.

³⁸ Bkz.: David Arnold, **a.g.e.**, s. 96-97.

³⁹ Bkz.: Leonardo Benevolo, **Modern Mimarlığın Tarihi: Sanayi Devrimi**, 1.Cilt, Çev. Atilla Tokatlı, İstanbul, Çevre Yayınları, 1981, s. 71.

⁴⁰ Bkz.: Lewis Mumford, **a.g.e.**, s. 505.

kamusal taşımacılığın hızlanması, değişim olasılıklarını ve bir bütün olarak kentin dönüşüm hızını arttırmıştır.”⁴¹

Daha önce de belirtildiği gibi kent kurmak daha çok, siyasal gücü, hükümdarın gözünün önünde olan tek bir ulusal merkezde bir araya getirmenin ve başka yerlerde merkezi otorite için bir tehdit oluşturacak, denetimi zor, dağınık merkezlerin ortaya çıkmasını önlemenin bir yoluydu.⁴² Bu yapının kırılmasında öncelikle Fransız devrimi etkili olmuştur. Sennett Fransız devrimiyle birlikte mekânın özgürleşmesinden bahseder.⁴³

Kentlerin 17. Yüzyıldan itibaren nicelik ve nitelik açısından yapısal değişime uğramıştır; kentin doğasına yapay unsurların eklenmiş, toplumsal organizasyon değişmiştir. Mumford’un dikkat çektiğine göre, kentlerin bütün Batı uygarlığı boyunca sayıca en çok arttığı ve hacimce en fazla büyüdüğü bu anda kentin doğası ve işlevi tamamen unutulmuştur.”⁴⁴ Bu gelişme sanayi devrimi sonrasında kentlerin görünümünde ve örgütlenişinde daha da somutlaşmıştır. Bu dönemden sonra dünya genelinde kentler nüfus açısından yoğunluklu olarak tercih edilen, toplumsal, siyasal, ekonomik ilişkilerin düğümlendiği ve örgütlendiği mekânlar haline gelmiştir.

Kentlerdeki bahsedilen değişimde sanayinin gelişmesi etkilidir. Sanayi toplumunda ve ulus devlet dünyasında kentleşme, birçok toplumsal sonucu özetleyen bir gösterge niteliğindedir.⁴⁵ Russell, bir toplumda endüstrileşmenin gerçekleşmesi için gerekli koşulları: ortak bir görev için bir araya gelecek işçilerin oluşturacakları büyük çapta örgütler; endüstriyi yönetenlerin gelecekteki yararları ve karları için bugünkü mal ve hizmetlerden fedakârlık etme eğilimleri; dengeli ve

---

⁴¹ Bkz.: A.e., s. 509.

⁴² Bkz.: Lewis Mumford, a.g.e., s. 441-442.

⁴³ Bkz.: Richard Sennett, a.g.e., s. 255.

⁴⁴ Bkz.: Lewis Mumford, a.g.e., s. 509.

⁴⁵ Bkz.: İlhan Tekeli, “1980’lerde Kentleşme Teriminin Yetersiz Kalmaya Başlaması Üzerine”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 257.

kararlı hükümetler; vasıflı işgücü ve bilgi birikiminin gerekliliğiyle açıklar.⁴⁶ Tüm bu yapılamamanın meydana geldiği yer kentler olmuştur.

Sanayileşen ve modernleşen toplumun koşullarına uyuma yapmak için nüfus mekânda yeniden dağılırken ya kent niteliğindeki yerleşmelere yığılmaktadır ya da yeni kentleri oluşturmaktadır.⁴⁷

İşgücünün sanayi öncesi bir özelliği olan geleneksel mevsimlik nitelikteki meşguliyetlerden, işgücüne mekanik destek sağlayan; disiplinli bir şekilde gece ve gündüz vardiyalarında çalışan; sermaye tesislerinin sürekli ve yoğun olarak kullanıldığı modern sektöre kayışı sanayi inkılâbının gerçek ruhunu ve özünü teşkil etmektedir.⁴⁸ Bu ruh sanayi kentinin niteliğini vermiştir.

“Sanayi kenti tabiri sadece, bir bölgedeki iki binden fazla insanın bir özel isim vermeyi gerektirecek bir alanda bir araya gelmesi olgusunu tanımlar. Bu tür kentsel nüfus yoğunlaşmaları, gelişmiş sosyolojik anlamıyla kenti- yani, toplumsal mirasın yoğunlaştığı; devamlı toplumsal ilişki ve etkileşim imkânlarının, insanın tüm karmaşık etkinliklerini daha yüksek bir düzeye yükselttiği yeri- karakterize eden kurumların gölgesine bile sahip olmadan yüz kat daha büyüyebilirdi ve büyüyordu.”⁴⁹

Yeni kent tipinin çekirdeğini fabrikalar oluşturmuştur. Üretilen malların dağıtımını sağlayacak demiryolları kentin diğer önemli unsurlardır. Bu dönem aynı zamanda kentlerin sosyal bir sorun olarak ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Bunun yanında bu dönemde işçilerin konut ihtiyacını karşılamak üzere kentin çevresinde sağlıklı konut bölgeleri oluşmuştur. Kenar mahalle, banliyö olarak ifade edilebilecek bu bölgeler, kentin çehresini değiştirmiştir.

Benevola'ya göre sanayi devrimi kentte inşaat tekniğini değiştirmiştir. Ortaya sürülen nicelikler artmıştır. Daha geniş yollar, kanallar yapılmaktadır. Kara ve deniz ulaşımı yollarının sayısı artmaktadır. Nüfus artışı ve iç göçler o güne dek

⁴⁶ Bkz.: Dora ve Bertrand Russell, **Endüstri Toplumunu Geleceği**, Çev. Melih Ölçer, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1979, s. 30.

⁴⁷ Bkz.: İlhan Tekeli, **a.g.e.**, s. 256.

⁴⁸ Bkz.: Phyllis Deane, **İlk Sanayi İnkılâbı**, Çev: Tevfik Güran, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2. Basım 1994, s. 239.

⁴⁹ Bkz.: Lewis Mumford, **a.g.e.**, s. 563.

görülmeyen çoklukta konut yapımını zorunlu kılmaktadır. Kentlerin gelişimi donanımı gerekli kılmış. Kamu görevlerinin genişlemesi daha büyük kamu binalarının yapımını zorunlu kılarken emek alanlarının çoğalması ve uzmanlık çeşitlerinin ilerlemesi, daima yeni ve değişik yapı tiplerinin doğmasına yol açmıştır. Üçüncü olarak, yapılar ve donanım gereçleri kapitalist ekonomi alanında geçmişteki anlamlarından bir hayli farklı bir anlam kazanmışlardır.⁵⁰

Mumford'un belirttiğine göre, spekülasyon ızgara planının ve toplu taşıma sisteminin yaygınlaşması, XIX. yüzyılın büyümekte olan kentlerinde kapitalist biçimlerin hâkim olmasını sağlayan iki ana faaliyetti.⁵¹ Bu dönemle birlikte kent endüstri ve oluşan pazarın gereklerine göre şekillenmiştir.

Modernite projesi mekânı, sanayi üretiminin yarattığı yeni toplumun fiziksel ortamı olduğu kadar, üretim ve yeniden dağıtım ilişkilerini meşrulaştıracak bir ideolojik araç olarak tasarlamaktadır.⁵² Kentlerde hastane, üniversite gibi kurumlar, finans, sigorta, reklamcılık gibi sektörler yaygınlaşmaya başlamıştır. Kent içinde araziler de buna koşut olarak değerlendirilmiştir. Benevolo'nun belirttiğine göre,

"17. yüzyıl sonrası devlet ve öteki kurumları kendilerine ait arazileri hemen her yerde elden çıkarmağa başladılar; kent toprakları böylece özel sektörün eline geçti. Sonunda da arsa ticaretinin önünde hiçbir engel kalmamış oldu."⁵³

Mumford bu dönemde kentin işlevsel açıdan farklılaşmadığını, yerleşim, sanayi, ticaret ve belediye bölgelerinin gereksinimlerinin karşılanmadığını, kar amaçlı kentler meydana geldiğini belirtir. Göz önünde bulundurulacak tek işlev, iş dünyasının büyüyen taleplerini karşılayacak ve arsa değerlerini yükseltecek şekilde arazilerin sürekli artan bir yoğunlukta kullanılmasını sağlamaktır.⁵⁴ Ragon'a göre,

---

⁵⁰ **Bkz.:** Leonardo Benevolo, **Modern Mimarlığın Tarihi: Sanayi Devrimi**, 1.Cilt, Çev. Atilla Tokatlı, İstanbul, Çevre Yayınları, 1981, s. 33-34.

⁵¹ **Bkz.:** Lewis Mumford, **a.g.e.**, s. 525.

⁵² **Bkz.:** Asuman Türkün; Hatice Kurtuluş, "Giriş Yazısı", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s. 11.

⁵³ Leonardo Benevolo, **a.g.e.**, s. 35.

⁵⁴ **Bkz.:** Lewis Mumford, **a.g.e.**, s. 524.

“Ortaçağın biyolojik şehirlerinin yerini muhasebe defteri gibi düzenlenmiş kar amaçlı şehirler alıyordu. Ancak ulaşım güçlükleri uzak mahalleleri elverişsiz kılıyordu ve şehirlerin düz halde çok genişlemesi mümkün olmuyordu. Fakat kapitalist şehirleri otobüs ve tramvaylar icat ederek bu sorunu çözdüler. Böylece şehirlerin genişlemesi önünde engel kalmayacaktı.”⁵⁵

Mumford’a göre, 19. yüzyıldan itibaren kent, bir kamu kurumu olarak değil, ciroyu arttırmak ve arazi değerlerinin artışını sağlamak için her türlü şekle sokulabilecek özel bir ticari teşebbüs gibi görülmeye başlandı.⁵⁶ 19. yüzyıl kenti şimdiki zamanın ötesine taşmaktadır. Sahip olduğu paraya göre değil de gelecek paraya göre hesap yapmaktadır.⁵⁷

“Borsanın görkemli mimarisi, üniversitelere itimatsızlık ve buna karşılık sanayi toplumunun uysal uygulayıcıları olmaları için öğrencilere kültürel bir eğitimden ziyade teknik eğitim vermeyi, yazmayı ve hesap tutmayı öğretmeyi amaçlayan ilk ve orta dereceli okullar inşa etme arzusu (...) yeni uygarlığın ibadet mekânları borsalar, bankalar ve ticaret odalarıydı ve buralarda tanrı paraydı.”⁵⁸

Holton’a göre,

Kentlerin ve batı burjuvazinin, hem ekonomik ilerlemenin merkezleri, hem de siyasal erdem simgesi ve şiddetten kaçış olarak görünmeleri, Avrupa’da 19. Yüzyıl sınai kapitalizme geçişin bir ürünüdür. “Kent” idealinin böylece genişletilmesi, açıktır ki, insan toplumlarının biçimlenmesinde kendine yeterli ve başat bir güç olarak bir ekonomik yaşam duygusunun ortaya çıkmasına bağlıdır.⁵⁹

Kentler için geçmişten farklı kavramlaştırmaların kullanılması doğrudan kentlerin kazandığı yeni özelliklerin ürünüdür. Bu yeni özelliklerin ise baş aktörü kapitalizmdir. Çağdaş dünyada kentsel ortamın özgüllüğü; ulus devlet, uluslararası kapitalist ekonomi ya da dünya sisteminin yarattığı ulusal ve uluslararası

---

⁵⁵ Michel Ragon, **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi**, Çev. Murat Aykaç Erginöz, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2012, s. 19.

⁵⁶ **Bkz.:** Lewis Mumford, **a.g.e.**, s. 527.

⁵⁷ **Bkz.:** Fernand Braudel, **a.g.e.**, s. 511.

⁵⁸ Michel Ragon, **a.g.e.**, s. 18

⁵⁹ **Bkz.:** R. J. Holton, **Kentler Kapitalizm ve Uygarlık**, Çev. Ruşen Keleş, Ankara, İmge Kitabevi, 1999, s. 21.

merkezileşme süreçlerinin etkisi altındadır.⁶⁰ Gelişmelerle birlikte 20. Yüzyılda modern kentten bahsetmek mümkün olmuştur. Ragon’a göre

XIX. yüzyılın sonuna ve XX. yüzyılın başına rastlayan yirmi yıllık zaman diliminde, yerleşim ve şehir düzenlemesi alanlarında bilim yavaş yavaş ideolojinin yerini almaya başlar. Şehircilik alanındaki yeni kuramlar ve yeni mimari tekniklerin nihayet keşilmesi modern şehrin doğuşuna yol açmıştır.⁶¹

Böylece 21. yüzyıl kenti, kent tarihinde oldukça ayrıksı bir dönüşüm geçirmeye başlar. Günümüz kentleri tarihte olduğundan farklı olarak karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahip olmuştur. Bu yapının ise bir kaç özellikle açıklanabilmesi mümkün değildir. Artık dünya ölçeğinde bazı kentler pek çok işlevi bünyesinde barındırmakta, uluslararası söylemde yer bulmaktadır. Hatta kentler devletlerin ötesine geçerek, ilişkileri yönetici ve yönlendirici bir konum kazanmıştır. Bu tarz çok boyutlu işlevlere sahip yeni dönemin kentlerini açıklama girişimi de söz konusu yapının karmaşıklığı nedeniyle güçleşmektedir. Yeni dönemde kent açıklamalarında başvurulan temel kavram olarak “küreselleşme” ön plana çıkmıştır. Küreselleşme olgusu etrafında şekillenen uluslararası ilişkilerin odaklandığı ve hatta örgütlendiği temel toplumsal birim olarak küresel kentlerden bahsedilmeye başlanmıştır.

Kentin Değişen Formu ve Anlamı

Tarih boyunca kent yayılması süreklilik göstermiş ve kentler gelişmeye devam etmiştir. Kente asıl niteliğini veren toplum ilişkileri olduğu için kentler tarihin hiçbir döneminde durağan mekânlar olmamıştır. Günümüze gelene kadar kent pek çok aşamadan geçmiştir.

---

⁶⁰ Bkz.: R.J. Holton, a.g.e., s. 25.

⁶¹ Bkz.: Michel Ragon, a.g.e., s. 267.

İlk kentler, nüfus ve fiziksel yapı açısından küçüktür.⁶² Toplumsal, ekonomik, siyasal ilişkiler sınırlı bir şekilde yürütülmektedir. Kentler gelişirken, kentin ilk oluşum dönemindeki sınırlılıkları ortadan kalkmıştır. Böylelikle tarih içinde kentler; toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkilerin örgütlendiği, karmaşıklaştığı, değişime uğradığı birincil mekânlar halini almıştır.

Kentler gelişim ve değişim mekânlarıdır. Kentlerin sürekli gelişim halinde olması kenti tanımlama ve çözümlemeyi sorunlu bir alan haline getirmiştir. Bunun yanında tarihte tek bir kent formundan söz etmek, aynı dönem içinde de tek bir kent formundan da bahsetmek mümkün değildir. Bu açıdan kentin ne'liği, kentleri hangi özelliklerine göre açıklamanın, analizin ve değerlendirmenin uygun olacağı bir tartışma konusudur. Tartışmalarla bağlantılı bir biçimde konuya farklı yaklaşımların oluşu kent üzerine farklı tanımlamaların ve değerlendirmelerin yapılmasının kaynağıdır.

Kentlerin ortaya çıkışından bu yana, Antik uygarlıklar döneminde bile, kenti, tanımlama çabaları görülür. Günümüz kentlerine nazaran kentlerin ortaya çıktığı ilk dönemlerde kente dair açıklama yapabilmek daha kolaydır. Çünkü günümüz kentleri artan işlevleriyle her geçen gün gelişmekte, oluşan çok değişkenli yapıyı tanımlamak da güçleşmektedir.

Tanımlamayı güçleştiren bir başka neden ise tüm kentlere özgü genel geçer bir açıklamanın oluşturulamamasıdır. Kentlerin tarihsel ve toplumsal gelişme çizgileri aynı değildir. Mevcut ilişkiler ağı içinde her bir kentin yeri ve konumu farklıdır. Aynı zamanda her disiplinin de kent konusuna yaklaşımının farklı olduğunu unutmamak gerekmektedir. Dolayısıyla kent tanımlamalarında güçlüklerden ve yaklaşım tarzlarından doğan farklılıklar bulunmaktadır.

Disipliner açıdan mevcut ele alışırlar içinde şehir ve bölge planlama, mimari, coğrafya gibi alanların yaklaşımları teknik özellikler taşımaktadır. Örneğin coğrafi yaklaşıma göre bir yerin yüz ölçümüne veya nüfus yoğunluğuna bakılarak bir

---

⁶² Bu kentlerin küçük olmasının nedeni tarımın veriminin düşük, uzun mesafeli ulaşımın maliyetinin de fazla olması olarak gösterilebilir. **Bkz.:** Paul K. Hatt ve Albert J. Reiss, "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", **20. Yüzyıl Kenti**, Çev. Bülent Duru, Ayten Alkan, İmge Kitabevi, 2002, s. 29.

bölgeye kent denebilir. Bu yaklaşım biçimi değerlendirmede kolaylıklar sağlar. Çünkü nicel, sayısal veriler kent gibi çok boyutlu bir yapının tanımlanması için stabil bir alan oluşturmaktadır. Murray, kent için nicel verilerle kentin değerlendirilmesine ilişkin kullanılmasını şu tespiti yapmaktadır;

Kenti neyin oluşturduğu sorusuna genel olarak verilen cevaplar çoğu kez mekân ve demografi ölçütlerine dayanır; kente, birbirine sıkı biçimde bağlı, büyük nüfuslu bir insan topluluğunun işgal ettiği bir alan gözüyle bakılır. Büyük ölçüde nicel terimlerle ifade edilen bu tanım, uzun süredir kullanılmaktadır.⁶³

Söz konusu yaklaşımlar, kenti sınıflandırma çabalarının örnekleridir. Göney'in belirttiğine göre coğrafyadaki jenetik sınıflandırmaya göre, kentlerin oluşumundan itibaren kronolojik safhalarına göre kentler sınıflandırılmaktadır. Morfolojik sınıflandırmaya göre ise şehirlerin yerleşme sahalarının alabilecekleri şekillere göre sınıflandırma yapılmaktadır. Bunun dışında kentlerin genişliğine, nüfus yoğunluğun, fonksiyonuna göre sınıflandırmalar da yapılmaktadır. Bir diğer sınıflandırma biyolojik sınıflandırmadır. Bu yaklaşım kenti organizma özelliğiyle ele alır. Buna göre kentler canlı bir organizma gibi doğar, gelişir ve yok olur.⁶⁴

Tarih bilimi kenti yaşadığı süreç dâhilinde ve bir mekân sistemi olarak ele alır. Tarihsel bakış açısına göre,

Kent, bazı önemli toplumsal potansiyellerin, bunların gelişim evrelerinin, geleneklerin, kültürün ve yerleşik bir insan topluluğuna ait birikimci gelişimini ya da diyalektiğini içerir.⁶⁵

Aldo Rossi, şehir kuramından bahsederken yaklaşım farklılığını iki düzeyde tartışmakta ve iki sistemden bahsetmektedir.

“Bunlardan biri kenti, mimarisinin ve dolayısıyla kentsel mekânın üretici-işlevsel sistemlerin ürünü olarak ele alıyor, ötekisi ise mekânsal yapı olarak.

⁶³ Bkz.: Murray Bookchin, **Kentsiz Kentleşme; Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü**, Haz. Sedef Özge, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s 16.

⁶⁴ Bkz.: Süha Göney, **Şehir Coğrafyası**, Cilt 1, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1995, İstanbul, s. 145-149.

⁶⁵ Bkz.: Murray Bookchin, **a.g.e.**, s. 17.

İlkinde kent siyasal, toplumsal ve ekonomik sistemlerin çözümlenmesi ile ortaya çıkıyor, bu disiplinlerin bakış açılarında ele alınıyor; ikincisi ise daha çok mimarinin ve coğrafyanın alanına giriyor.⁶⁶

Kentin tüm unsurlarını kapsayan bir sınıflandırmaya gitmenin güçlüğü doğrudan kenti tanımlamanın güçlüğüyle bağlantılıdır. Bir başka problem ise kentler üzerine genel tanımlamalar yapılmasına karşın her kentin özünü oluşturan niteliklerin farklılığından kaynaklanır. Bu farklılıklar özellikle kentlere ilişkin tanımlam ve sınıflandırma çabalarında ortaya çıkmaktadır.

Bir kenti doğru olarak konumlandırabilmek için coğrafi konumu dışında o kentin tarihinin, bölgesel ilişkilerinin, mimarisinin, anıt ve yapılarının, kentsel donanımın dikkate alınması gereklidir. Tarih, mimari, yapıları bir yaratım süreci olarak ele alınırsa, tüm bu yaratım süreci doğrudan mekân/yer ve toplum ilişkisi bağlamında ortaya çıktığından bir kentin toplumsal açıdan incelenmesi gerekliliği ortaya çıkar. Sosyolojide kenti açıklama girişiminin özü, belli bir mekânda kurulan toplumsal ilişkileri açıklama çabasıdır.

Henri Pirenne kenti, en basit anlamıyla bir toplumun toplanma yeri olarak değerlendirmiştir. Braudel'e göre kent, toplumların yerleştiği sabit mekândır. Tanımlardan da anlaşılabileceği gibi bir kent ancak tüm bu değişkenlerin toplumla bağlantısı, toplumsal etkiler göz önünde bulundurularak çözümlenir, anlaşılır kılınır ve belki bir sınıflandırmaya gidilebilir.

Sosyolojinin ayrı bir disiplin haline gelişiyle kent konusunun ele alınması neredeyse eş zamanlıdır. Holton, 19. yüzyılda kent ve köy ayrımının birinci kuşak toplumbilimsel çözümlemelerin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmektedir.⁶⁷ Bu yaklaşım diğer disiplinler tarafından da kabul görmüştür. Kentleşme süreci de bu ikilik üzerinden açıklanmaktadır. Kentleşmede köyden kente göç, kırım itmesi kentin çekmesinin etkisinden bahsedilmektedir. Bu etki ise sanayileşme ile açıklanmaktadır.

---

⁶⁶ Bkz.: Aldo Rossi, **Şehrin Mimarisi**, Çev. Nurdan Gürbilek, İstanbul, Kanat Kitap Yayınları, 2006, s. 5.

⁶⁷ Bkz.: R.J. Holton, **a.g.e.**, s. 25.

Kentleşmeyi sanayi temelli açıklama eğilimi batı kaynaklı bir gelişim çizgisine denk gelmektedir. Bu ise genelleşmiş bir ayrımı gün yüzüne çıkarır: batı kenti ve doğu kenti.

19. yüzyılda sonrası kentler genişlemiştir. Aynı zamanda baskın yerleşim birimleri haline gelmişlerdir. Kentler böylesine büyürken, kentler kırdan göç almaya başlamıştır. Bu dönemde sanayi temel açıklamaların merkezindeki kavramdır. Sanayi temelindeki çözümlemelerde kenti zıtlıklarıyla açıklama eğilimi yaygınlaşmıştır.

Sosyolojide de benzer şekilde kent köy karşıtlığı ele alınmaktadır. 19. yüzyılla birlikte kentler gelişme anlamında belli bir sıçrama yakalamış ve bu sıçrama kentin önemini arttırmıştır. Kentler sanayi odaklı bir gelişme çizgisi dâhilinde ele alınarak, her toplumun ulaşması gereken hedef olarak sanayinin yol haritası sunulmuştur. Bunun yanında kentleri, karşıtlıklarla açıklama eğilimi toplumsal açıdan karşılığını bulmuştur. Bu yaklaşıma göre kent kırım/köyün karşıtıdır. Bu karşıtlıklar, ekonomik faaliyetle, yönetim uygulamaları, toplumsal ilişkiler, eylemler olarak sıralandırılabilir. Örneğin kır/köy için temel uğraşı tarım ise kentin temel faaliyeti ticarettir, endüstridir.

Sosyolog Ferdinand Tönnies cemaat ve cemiyet ayrımı yaparken, toplumların cemaatten cemiyete doğru bir yol izlediği düşüncesindedir. Bu modernleşme çizgisidir. Tönnies'in bahsettiği cemaat ilişkilerine en iyi örnek köy/kır topluluğudur. Cemiyet ilişkileriye kentte yürütülür. Yine Durkheim'in organik ve mekanik işbölümü ayrımı temelde toplumsal ilişkiler düzeyinde yaşanmasına karşın bu işbölümü tiplerinin gerçekleştiği mekân kır ve kenttir.

Kent modeli üzerinden ifade edilen batı toplumlarının gelişmişlik düzeyleridir. Ruşen Keleş'in "kent-köy karşıtlı"ğını "kırsal alanların her yönden geri kalmışlığı ile kentlerin ve özellikle büyük kentlerin göreceli olarak gelişmişliği arasındaki çelişki"⁶⁸ olarak tanımlaması bu gelişme probleminin en net göstergesidir.

Hilmi Ziya Ülken'in de kır kent karşıtlığı üzerinden tanımlamaya gittiğini görmekteyiz. Hilmi Ziya Ülken'in hazırladığı sosyoloji sözlüğünde şehir maddesinde Rene Maunier'in tanımından yaptığı aktarma ile şehir "münasebet"leri arttırma

⁶⁸ Ruşen Keleş, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, İmge Yayınevi, 1998, s. 79.

ihtiyacından doğan yerleşme cemaatidir ve “korunma” ihtiyacından doğan köyden bu vasfıyla ayrılır.⁶⁹

Ruşen Keleş kent tanımında kent ve toplum ilişkisini vurgulamanın yanında bu karşıtlığa yer vermiştir. Keleş’e göre kent,

“Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi.”⁷⁰

Yakın dönemde yapılan kır kent ayırımına karşın, Aristoteles kent ve kıyı bir arada değerlendirmektedir. Aristoteles, Yunan dünyasında “kent ile ardıl bölgesini, kentle kırsal alanı bir birim olarak” görmüş; mekânsal ve toplumsal yönlerden farklı birimler olarak değerlendirmemiştir.⁷¹ Kent ve kıyının fonksiyonları 19. yüzyıl kentiyle böylesine bir ayrımı tartışmaların merkezine taşıyacak kadar ayrılmıştır. Wallerstein farklı bir yaklaşım getirerek, sosyalist dünya düzeninin kır kent ayırımının içeriğini ortadan kaldıracağını ifade eder.⁷²

Kenti açıklamaya ilişkin yaklaşımlarda bölümün başında da belirtildiği diğer bir ele alış tarzı kentin gelişiminin uygarlıkla eş tutulmasıdır. Uygarlığa geçişin temel dinamiği kentlerin kurulmasıdır. Bookchin bu konuda şöyle düşünmektedir:

Uygarlık (civilization) teriminin kökeni, Latince de genellikle kent anlamında kullanılan civitas sözcüğüdür; kültürel inceliği belirten bu sözcük, Batı dünyasında geleneksel olarak kentli olmanın göstergesi sayılır.⁷³

Bu yaklaşıma göre, ilk kent örnekleri, uygar yaşama geçişin ilk hücreleri olarak değerlendirilmektedir. Baykan Sezer’e göre,

---

⁶⁹ Bkz.: Hilmi Ziya Ülken, **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 274-275.

⁷⁰ Ruşen Keleş, **a.g.e.**, s. 75.

⁷¹ Bkz.: R.J. Holton, **a.g.e.**, s. 12.

⁷² Bkz.: Immanuel Wallerstein, “Cities in socialist theory and capitalist praxis”, **International Journal of Urban and Regional Research**, Volume 8, Issue 1, March 1984, s. 71.

⁷³ Bkz.: Murray Bookchin, **a.g.e.**, s. 33. Doğu dillerinde de medeniyet kavramı kentle bağlantılı olarak, ‘medine’den gelmiştir.

Tarımın bulunuşu, yazıyı kullanan, şehirleşme devrimini gerçekleştiren uygarlıkların çıkmasına yol açtığı için tarihte en önemli olaylardan birisi olarak değerlendirilir.⁷⁴

Braudel'e göre, uygarlık, sınırları aşağı yukarı sabit bir mekâna, buna bağlı olarak da kendine özgü bir coğrafyaya bağlıdır; bu onun coğrafyası olup, bazıları adeta sürekli olan ve bir uygarlıktan diğerine asla aynı olmayan, verili olanaklar ve zorlamalar demeti oluşturmaktadır.⁷⁵ Braudel aynı zamanda uygarlıklardan söz etmenin, mekânlardan, topraklardan, engebelerden, bitki örtülerinden, hayvan türlerinden, hazır veya kazanılmış avantajlardan söz etmek olduğunu ve bunların insana yönelik tüm sonuçlarından(tarım, hayvancılık, gıda, evler, kıyafetler, iletişimler, endüstri...) söz etmek olduğunu belirtir.⁷⁶

Söz konusu değerlendirmelerden yola çıkarak, kent ve uygarlık arasındaki ilişkiyi belirttik. Ancak bu ele alış da tartışmalıdır. Kenti uygarlık ile ilişkilendiren yaklaşımı eleştiren Holton, batı düşüncesinde 'kent' ve 'kır' kavramlarına atfedilen belirli kültürel anlamların sorununa değinirken, bu sorunlar içinde kentin yenilik, toplumsal değişme ve çağdaşlık kavramları ile ilişkilendirilmesini ele almaktadır. Kimilerince bu olumlu yönde yorumlanmakta; kent ve kentliler, 'ilerleme', 'uygarlık' ve 'aydınlanma'nın taşıyıcıları olarak tanımlanmaktadır.⁷⁷ Bu yaklaşım aslında batı uygarlığının yükselişinde kentlerin bir simge haline gelmesiyle bağlantılıdır.

Toplumsal sonuçların gerçekleştiği ve sürdürüldüğü sahne kentlerdir. Kent toplumsal ilişkilere dair pek çok öğenin somut bir biçimde yer aldığı bir sahne görünümündedir. Bu sahne her döneme göre farklı toplumsal, ekonomik, siyasal yapılanmalarla farklı görünüm kazanmıştır.

Gerçekte kent, karmaşık bir toplum yapısının, bireysel düzeyde çözülemeyecek sorunların üstesinden gelmesine olanak sağladığı ve kendine özgü

---

⁷⁴ Baykan Sezer, **a.g.e.**, s. 24.

⁷⁵ **Bkz.:** Fernand Braudel, **a.g.e.**, s. 42.

⁷⁶ **Bkz.:** Fernand Braudel, **a.g.e.**, s. 40.

⁷⁷ **Bkz.:** R.J. Holton, **a.g.e.**, s. 11.

özellikleri bulunan bir yerleşim sistemidir. Bu nedenle kenti, özellikle sakinlerinin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin çeşitliliği karakterize etmektedir.⁷⁸

Kentlere ilişkin açıklamalardan bir diğeri Valbelle, Huot, Thalmann'a aittir. Onlara göre insan gruplarının yerleşik düzende bir araya gelme eğilimleri zemininde kent, tamamen insana koşullu bir çekirdek, yapay doğadır.⁷⁹ Bu açıklama biçimi kentlerin tamamen insan tarafından şekillendirilen bir yapı olduğuna dikkat çekmenin yanında, kentin ve toplum ilişkisine ve kentten bahsedebilmek için sosyolojiye başvurulması gerekliliğini vurgular.

Bu konudaki görüşleri şöyledir: Kent insanların birbirleriyle buluştukları, malların değiş tokuş edildiği ve fikirlerin yayıldığı bir ilişkiler ve kararlar merkezidir. Kentte farklı faaliyet türleri bir araya gelmekte, her bir unsurunun birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu dışa açık bir sistem vücut bulmaktadır. Bu bakımdan kent, kendine özgü özellikleri bulunan ve belli bir mekânda yoğunlaşmış bir yerleşim sistemi olur, karmaşık toplum yapısının birey veya aile düzeyinde çözülemeyecek sorunlarının üstesinden gelmesine olanak sağlamaktadır. Yerine getirdiği işlevlerin sayısı ve karmaşıklığı kenti köyden farklı kılmaktadır.⁸⁰

Rossi, kenti ele alışlarda özellikle sosyal bilimlerin kente ilişkin açıklamalarda kullandığı kamusal ve özel alan kavramlaştırmasını, Bahrdt'in kent tanımını çerçevesinde ifade eder;

"Tezimiz şu: Şehir, gündelik hayat dâhil bütün hayatın kutuplaşma, ya da kamusal ya da özel olan toplumsal kümelenmeler aracılığıyla açılma eğilimi gösterdiği bir sistemdir. Kamusal ve özel alanlar kutupsallıklarını kaybetmeden yakın bir ilişki içinde gelişirken, 'kamusal' ya da 'özel' olarak tanımlanamayacak yaşam sektörleri anlamını kaybeder kutupsallık ne kadar güçlü, kamusal ve özel alanlar arasındaki alışveriş ne kadar yakınsa, kentsel bir topluluğun hayatı da sosyolojik açıdan o kadar 'kentsel'dir. Tersî söz konusu olduğunda şehrin karakterini daha az geliştirecektir.⁸¹

⁷⁸ Bkz.: Dominique Valbelle, Jean-Louis Huot, Jean-Paul Thalmann, **Kentlerin Doğuşu**, Çev. Ali Bektaş Girgin, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s. 32.

⁷⁹ Bkz.: A.e., s. 12-13.

⁸⁰ A.e., s. 14.

⁸¹ Hans Paul Bahrdt'in Die Moderne Grosstadt (Modern Büyük Şehir) kitabından aktaran Aldo Rossi, a.g.e., s. 74-75.

Marx, kenti özel mülkiyet ilişkisiyle, Weber, meşru egemenlik yapısıyla, Durkheim, işbölümüyle açıklamıştır.⁸² Chicago Okulunun kent yaklaşımı ekolojik temellidir. Kenti coğrafi, ekolojik ve aynı zamanda ekonomik bir birim olarak ele alırlar. R.E. Park kenti uygar insanın doğal çevresi olarak tanımlamıştır. Kent yaşamı da fiziki, kültürel, mesleki pek çok öğeyi barındırır. Park kent yapısını da karmaşık ve görünmez çeşitliliklerle açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre kentin her bölgesi farklı karaktere sahiptir.

Bu isimler dışında kentin insan yaşamı üzerine etkileri açısından önemli bir çözümleme yapan Simmel'e göre,

Kişinin alanı ondan zaman ve mekân planında sudur eden etkilerin toplamından oluşturduğu alandır. Benzer şekilde bir şehir doğrudan sınırlarının ötesine yayılıp genişleyen tesirlerin toplamından teşekkül eder.⁸³

Yakın dönem sosyologlarından Giddens, kent tanımlamalarında üç yönü vurgulayarak, sınıflama yapmaktadır: kentleşmeyi tüm zamanlara ve mekânlara uygulanabilir, genel evrensel bir karakterle tanımlama, ikinci olarak evrensel olmayan ama kentin tanımlanması için özerk kriter sağlayan tanımlamalar, üçüncü olarak da kenti kentleşmeyi toplumsal ilişkiler çevresinde elen alan tanımlamalar.⁸⁴

Kente ilişkin yaklaşımlar ve çalışmalar II. Dünya Savaşı sonrasında farklılaşmaya başlamıştır. Kente bakışın değişmesinde yıkılan, zarar gören Avrupa kentlerini tekrar kurma, yapılandırma pratiği etkilidir. Bu değişime koşut olarak Taylor ve Lang'ın belirttiği gibi kent çalışmaları, yirminci yüzyılın ortalarında, hareketli bir araştırma alanı olarak kurulmuştur. Onlara göre kentlerin ele alınışı (iç yapıları ve dış ilişkileri olarak) ilgi alanının ikiye ayrılmasıyla görece olarak açık ve anlaşılır biçimde kabul edilebilirdi.⁸⁵

---

⁸² Bkz.: R.J. Holton, **a.g.e.**, s. 34.

⁸³ Bkz.: George Simmel, "Metropol ve Zihinsel Yaşam", **Şehir ve Cemiyet**, Haz. Ahmet Aydoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 179.

⁸⁴ Bkz.: Anthony Giddens, **A Contemporary Critique of Historical Materialism**, Vol 1, Berkley; Los Angeles, Univesity of California Press, 1981, s. 141.

⁸⁵ Bkz.: P. J. Taylor; R. E. Lang, "Yenin Şoku: Son Zamanlarda Kentsel Değişimi Betimleyen 100 Kavram", Çev. Dr. Savaş Zafer Şahin, **Planlama Dergisi**, 2008/4, Sayı: 44, s. 5.

Taylor ve Lang'ın belirttiğine göre bu çalışmaların genellemeleri iki temel kavramsal veriyi sağlamak üzere genel geçer modellerle ilişkilendirildi. Birinci olarak, kentler en dışta ağırlıklı olarak konut kullanımındaki banliyöler olmak üzere çok farklı sektör ve bölgeler tarafından çevrelenen merkezi iş alanı etrafında örgütlenmektedir. İkinci olarak, kentler arası ilişkiler ulusal kentsel kademelenmeler şeklinde yapılanmış ulusal kentsel sistemler olarak örgütlenmektedir.⁸⁶

Kent çalışmalarında farklılaşmanın kronolojik gelişimini vermek gerekirse 1970'ler kırılma noktası olarak nitelendirilebilir. Bu zamana kadar Urry'nin ifade ettiği gibi kent ve kır sosyolojisi dışında, mekân boyunca gerçekleşen içsel farklılaşma süreçleri ancak sınırlı biçimde kabul edilmiştir.⁸⁷ 1970 sonrası kentlerin geçirdiği farklı süreçler de araştırma konusu olmuştur. Bu süreçte modernitenin aşınması, toplumsal farklılaşma, endüstri toplumunun aşılması etkilidir.

Bu dönem kent çalışmalarında Manuel Castells, Dorenn Massey, David Harvey başlıca isimlerdir. 1970'lerden sonra, David Harvey'in öncü çalışmalarıyla birlikte, kentsel mekânda rant oluşumunun ekonomi politik bir gelenekle çözümlemeye girişen kuramsal yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır.⁸⁸ Kent sosyolojisi için uygun bir "kuramsal nesne"yi yani "kolektif tüketim"i tanımlayan Castells bunu, mekânsal olarak değişen özel politika türlerini açıklamak için kullanmaya çalışmıştır.⁸⁹

Urry'nin belirttiğine göre 1980'lerde zaman ve mekân toplumsal kuramı gelişmeye başlarken, kent sosyolojisinde canlanma başlamıştır. Ona göre, 20. Yüzyıldaki toplumsal kuram tarihi, kimi açılardan zaman ve mekânın yokluğunun tarihi olmuştur.

" (...) Zaman ve mekân, asıl olarak zaman dışı ve mekân dışı bir sosyoloji kurmaya hizmet eden ayrımlar çevresinde biçimlenmiş, önceden var olan nosyonları parçalayarak geliştirir. Toplamlar genellikle içeriden büyüyen, kendi zaman ve mekân dışı toplumsal yapılara sahip kendilikleri olarak ele alındılar."⁹⁰

⁸⁶ Bkz.: P. J. Taylor; R. E. Lang, "Yenin Şoku: Son Zamanlarda Kentsel Değişimi Betimleyen 100 Kavram", Çev. Dr. Savaş Zafer Şahin, **Planlama Dergisi**, 2008/4, Sayı: 44, s. 5.

⁸⁷ Bkz.: John Urry, **Mekanları Tüketmek**, Çev. Rahmi G. Öğdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 13.

⁸⁸ M. Burcu Sılaydın Aydın, "Kentsel Rant Kuramı: Neo-Klasik Modellerin Eleştirisi", **Kent ve Toplum**, Mayıs-Haziran 2011, s. 113.

⁸⁹ Bkz.: John Urry, **a.g.e.**, s. 25.

⁹⁰ John Urry, **a.g.e.**, s. 12-13.

Günümüz kentlerine ilişkin toplumsal çözümlemeler yapmak oldukça güçleşmiştir. Kentlerin fonksiyonları çeşitlenmiştir, girift bir yapıya bürünmüştür. Rossi'nin belirttiği üzere,

Doğası gereği şehir, tek bir temel düşünceye indirgenebilecek bir yaratı değildir. Bu hem modern metropol için hem de birçok parçanın; sosyolojik ve biçimsel özellikleri açısından çok farklılaşmış bölge ve semtlerin toplamı olarak şehir kavramı için geçerlidir. Aslında bu farklılaşma, şehrin tipik özelliklerinden birini oluşturur. Bu farklı yanları tek tip bir açıklamaya, dolayısıyla da tek bir biçimsel yasaya indirmek yanlış olur.⁹¹

Günümüz kentlerini açıklamak için pek çok değişkenden bahsetmek gerekmektedir. Giriftleşmiş kentlerde toplumsal yapıyı çözümlemek için parçacıl çalışmalar tasarlanmaya başlanmıştır. 21. yüzyıl kentlerinin pek çok yönü, kentte ayrık duruş sergileyen her alan araştırılmaya başlamıştır.

1.1.2. Kentlerin Değişen Yapısı

Tarihte kentler çeşitli değişkenlere göre açıklanmak ve tanımlanmaktadır. Bu değişkenlerin başında kentlerde topluma bağlı olarak yürütülen ekonomik, siyasi, askeri faaliyetler bulunmaktadır. Belirli bir dönem için kente dinamizmini veren ilişkiler kentin niteliğini de belirlemektedir. Kenti niteleyen bu özellikler aynı zamanda kentleri açıklama ve tanımlamakta önemli kılavuzlardır. Çeşitli kent tanımlamaları kentlerin karakterlerine dair bilgiyi de içermektedir. Örneğin Ortaçağ kenti ifadesi ortaçağ döneminin ekonomik, toplumsal, siyasal özelliklerine karşılık gelmektedir. İslam kenti tanımlaması, bir inanç sisteminin kentin fiziki, toplumsal, ekonomik yapısına etkisini belirtmektedir. Çeşitli kent tanımlamalarına emperyal kentler, öncü kentler, büyük endüstri kentleri, milyoner kentler, dünya kentleri, küresel kapitalist kentler, uluslararası finans merkezleri, mega kentler ve küresel

---

⁹¹ **Bkz.:** Aldo Rossi, **a.g.e.**, s. 49.

kentler gibi tanımlar da eklenebilir.⁹² Kent terminolojisinin bu kadar çeşitli olmasının sebebi kentin doğasının çeşitliliği ve kent çalışmalarındaki farklı yaklaşımlardır.⁹³

Yukarıda vurgulandığı üzere tarihte ve dünyada farklı nitelikler gösteren bu niteliklere göre farklı şekillerde tanımlanan kentler bulunmaktadır. Bu durum kentin ilerlemeci/gelişmeci doğasıyla uyumludur. Çünkü kent daha önce de belirtildiği gibi durağan bir mekân değildir. Topluma ve toplumun elinde tuttuğu ilişkilere bağlı olarak sürekli değişir. Ancak bu durum açıklamada bir paradoksa neden olur. Kentin ilerlemeci doğası kenti sürekli farklılaştırdığı için kentin özünü, doğasını açıklamayı güçleştirir. Bunun yanında günümüz kentlerini açıklamak açısından başka sorunlar da söz konusudur.

Günümüz kentleri, karmaşık bir örgütlenme oluşturmaktadır. İlk kentleri barınma, beslenme, korunma gibi işlevlerle açıklamak mümkünken, günümüz kentlerini açıklamak için kullanılan değişkenler çok çeşitlidir. Günümüz kentlerini nitelik ve işlevlerine göre açıklamanın güçlüğü kent tipolojilerinde belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır.⁹⁴

Günümüz kentleri işlevleri ve konumları açısından tarihteki köklerinden farklı bambaşka dinamiklerle bezenmiştir. Kentin dönüşümünün farklı tarzlarını anlayabilmemiz için, önce kent ile onun üzerinden etkili olan güçler arasındaki ilişkiyi belirlemeliyiz.⁹⁵ Bu açıdan öncelikle günümüz batı kentinin kökenlerinin 17. yüzyıl sonrası oluştuğunu asıl karakterinin ise 19. yüzyılda sanayi kentinde kazandığını belirtmekte yarar vardır. 17. yüzyıl sonrası modern kentin oluşumunda kapitalizm etrafında oluşan ticaret burjuvazisi kentte önemli güç elde etmiştir. Siyasi erk de egemen güçlere bağımlı olarak gelişmiştir. Bu dönemden sonra ticari

---

⁹² Bkz.: J.V Beaverstock, R.G Smith, P.J Taylor, "A Roster of World Cities", *Cities*, Vol. 16, N. 6, 1999, s. 445.

⁹³ Bkz.: A.e., s. 445-458.

⁹⁴ Tarihte çeşitli kent formları bulunmaktadır. Yazının başında bahsedildiği gibi ortaçağ kenti, İslam kenti, sanayi kenti gibi tanımlamalar kentte değişen niteliğini ve işlevlerini ifade etmektedir. Ancak son dönemin kentleri için kullanılan küresel kent kavramı çok daha farklı işlevleri ve geniş bir ilişki ağını ifade etmektedir. Küresel olan tüm küreye, dünyaya ait olandır ve tüm dünyaya ait olan dar bir mekâna, kente sığdırılmıştır. Bu nedenle küresel kente ilişkin her açıklamanın mutlaka eksik bir yanı olacaktır.

⁹⁵ Bkz.: Aldo Rossi, a.g.e., s. 136.

burjuvazi kanalıyla kapitalizmin farklı biçimleri kentte belirmeye başlamıştır. 19. yüzyılda da sanayi devrimiyle birlikte sanayi kapitalizminden söz edilmeye başlanmıştır. Böylelikle makineleşme ile hızlanan üretim kent yaşamını da etkilemiştir.

Yakın döneme kadar batı kentine niteliğini veren şey sanayi kapitalizmidir. Bu nedenle kentlere ilişkin açıklamalarda sanayi ve ekonomi başlıca temalardır. Kentin yapısını, gelişmesini, doğasını açıklamaya yönelik kuramlarda sanayiye bağlı açıklama tarzının etkisi görülür. Çünkü sanayiyle birlikte kentlerin ölçeği, mekânsal organizasyonu, toplumsal niteliği, işlevleri değişmiştir.

Kentler fiziki ve işlevsel olarak büyürken kentte sorunlar da bir o kadar genişlemiştir. Bu dönemde kentte ortaya çıkan sorunları çözmek amacıyla araştırmacılar kentin büyümesini, gelişimini açıklamak ve anlamak için belli çözümlemeler yapmaya çalışmışlardır.

Bu çözümlemelerin başında Chicago okulunun çalışmaları gelmektedir. Bir sanayi kentinin tüm sorunlarını yaşayan Chicago kentinde, Chicago Okulunun çalışmalarında kent başlı başına bir gözlem, uygulama alanı olarak görülmüştür. Kente ilişkin gözlemlerden yola çıkarak kent çözümlemeleri ve kuramlar geliştirmişlerdir.

Chicago Okulu üyelerinden Burgess'in geliştirdiği çemberler kuramıyla kentin gelişen yapısını çözümlemeye çalışmıştır. Ortak özekli çemberler kuramına göre kent iç içe geçmiş halkalar şeklinde genişlemektedir. Kent, merkezden çevreye doğru gelişme gösterir. Bu modelin merkezinde iş ve ticaret bölgesi vardır. Onun çevresinde sırasıyla iş ve hafif sanayi faaliyetinin yürütüldüğü geçiş bölgesi, işçilerin oturduğu bölge, konut bölgesi ve banliyöler gelmektedir. Her bir çember farklı sosyo-ekonomik yapılanmayı ifade eder. Buna bağlı olarak da konut tipi farklılık göstermektedir.⁹⁶

---

⁹⁶ **Bkz.:** Ernest W. Burgess, "The Growth of The City: An Introduction to a Research Project", Ed. Robert E. Park; Ernest W. Burgess, Roderick D. McKenzie, **The City, Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment**, Chicago, The University Chicago Press, 1992, s. 50-53.

Kentin yapısını açıklayan bir diğer kuram ise yine Amerikan kentlerini göz önünde bulundurarak geliştirilen dilimler/sektörler kuramıdır. Homer Hoyt'un oluşturduğu model, kentin içsel yapısını ve bu yapının gelişimini temsil etmektedir. Hoyt, Amerikan kentlerinin sektörlere göre şekil alma eğilimde olduğunu belirtir.⁹⁷

Hoyt'un ve Burgess'in modellerinin ortak yanı, her iki yapının da kentin içyapılarıyla bağlantılı olmasıdır. Ayrıca her ikisi de 20. yüzyılda başında Amerikan kentlerini örnek alarak kentin gelişimine ilişkin bir model ortaya koymaktadır. Her iki modelde de kent bir merkezi iş bölgesi çevresinde gelişen ticari, sanayi, ikamet alanlarına ayrılmıştır.⁹⁸ Kent içinde ayrışan toplumsal örgütlenmeyi şematik olarak ortaya koyan bu örneklerden biri olan çemberler kuramının kent içindeki sosyal yapıya daha çok odaklandığı, Hoyt'un ise daha ziyade varlık, yerleşimin niteliği, bölgelerin konumu gibi konulara odaklanmıştır.

Bu çalışmalarla doğrudan bağlantı kuran bir diğer çalışma ise Chauncy D. Harris ve Edward L. Ullman'ın "Birden Fazla Özek'li" kent kuramıdır. "Kentin Doğası" başlığını taşıyan bu çalışma kent araştırmaları literatürü açısından önemlidir. Kentin yapısı üzerine yapılan pek çok çalışmada Harris ve Ullman'ın kent çözümlemesine atıf yapılır.

Bu çalışmada Harris ve Ullman; Burgess ve Hoyt'un modellerini de göz önünde bulundurarak kent mekânının toplumsal ve ekonomik açıdan nasıl kurgulandığına dair bir model geliştirme ve bu modelle kentin doğasına ilişkin bir çözümleme oluşturma çabası içindedirler. Kentin doğasını çözümleme girişimlerinin amacı, kentin kendi doğasında yarattığı sorun ve açmazları aşma isteğidir. Onlar, kenti çözümleyerek, kentin açmazlarının aşılabileceğini ve "geleceğin kenti"nin daha sağlıklı koşullarda kurulacağını düşünmektedirler.

Harris ve Ullman, geleceğin kentini kurma girişimlerinde konumuz açısından da önemli olan kentin çelişkilerle dolu doğasını vurgulamaktadırlar. Kentlerin

---

⁹⁷ Bkz.: Homer Hoyt, **The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities**, Wasington, United States Government Office, 1939, s. 76.

⁹⁸ Hall'un gelecekte kent ekonomisi iş merkezi ve çevresinde yürütülen ilişkilerin rolüne dayanacaktır, tespitini hatırlatmakta fayda vardır. Bkz.: Peter Hall, **The World Cities**, Second Edition, London, McGraw-Hill Company, 1979, s. 240.

ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlara yanıt verecek bir biçimde geliştiğini, ancak buna karşın kentin pek çok çelişkiyi içinde barındırdığını çalışmalarında açıkça belirtmektedirler. Söz konusu çelişkiyi kentlerin teknik üstünlük kazanıp, gelişip, büyümesinin bir sonucu olarak çoğunlukla insanlığın yoksul bir yerel çevrede yaşamak zorunda kalmalarıyla açıklamaktadırlar.⁹⁹

Harris ve Ullman'ın amaçlarının kentsel gelişmeye ilişkin sağlıklı bir çözümlemeyle kentte oluşan sorunları en aza indirmek ve geleceğin kentini kurmak olduğunu belirtmiştik. Bu amaç için kentin gelişen, farklılaşan doğasına dair bir kuram geliştirmeye çalışmışlardır. Kentin sanayi, iş, ticaret, bölgelerinin ile birlikte gelişmesinin bir haritası (modeli) sayılabilecek bu kuram, daha önce belirtilen iki çalışmanın üzerine kurulmuştur.

Harris ve Ullman kentin doğasını iki yönüyle; geçim kaynakları ve içyapı bağlamında incelemişlerdir. Onlara göre kentin geçim kaynağı yalnızca kendi sınırları ile sınırlı değildir; vergi aldığı alanlar içinde sunduğu hizmetlere de bağlıdır. Her biri kentlerin ortaya çıkışındaki etmenlerden birisini temsil eden kentsel hizmetleri sağlayan geçim kaynaklarını üç başlık altında değerlendirmişlerdir. Bu geçim kaynaklarının her biri kentlerin ortaya çıkışındaki etmenlerden birisini temsil etmektedir.¹⁰⁰

(i) Çevresindeki alana yaygın bir biçimde hizmet sunan özeksel yerler olarak kentler. Özeksel yer biçimindeki kentlere özellikle sanayileşmemiş bölgelerde rastlanılır. Bu özekler ticari, toplumsal, dinsel, siyasi olabilir.¹⁰¹

(ii) Taşıma yolları boyunca, taşımacılık, mal alışverişi ve buna bağlı hizmetleri sunan ulaşım kentleri. Kent örgütlenmesi için etkili bir taşımacılığın önemli bilinen bir gerçektir; bu durumu taşımacılık için bir fiyat düzenlemesi getirilmesinde, yeni karayollarının, limanların, havaalanlarının vb. yapılmasında görebiliriz. Ulaşım

---

⁹⁹ Bkz.: Chauncy D. Harris; Edward L. Ullman, "Kentin Doğası", **20. Yüzyılın Kenti**, Haz. Bülent Duru; Ayten Alkan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 55.

¹⁰⁰ Bkz.: A.e., s. 57.

¹⁰¹ Bkz.: A.e., s. 57-59.

alanındaki değişimler kent dağılımına da yansımıştır. İlerde ulaşımın geleceğin kenti için değişim yayılma örnekleri yaratabilir.¹⁰²

(iii) Madencilik, üretim gibi tek bir hizmet sunmada ya da kendisine bağlı olan yerlerdeki kentlerin bireyleri de dâhil olmak üzere, geniş alanlar için eğlenme-dinlenme olanağı sunan uzmanlaşmış kentler. Uzmanlaşmış bu kentlerde özel bir üretim dalı belli bir yerde toplanır. Bunlara örnek sanayi kentleridir.¹⁰³ Onlara göre kentin üç tür geçim kaynağının her biri ele alınarak örnekler gösterilebilir ancak pek çok Amerikan kenti bu üç ayrı tipin özelliklerini değişik oralarda taşır.¹⁰⁴

Bunlar çevresindeki alana yaygın biçimde hizmet sunan özeysel yerlerdir. Bir kentte bu özellikleri biri veya birden fazlası bulunabilir.

Harris'e ve Ullman'a göre pek çok kent, üç ayrı tür geçim kaynağının bir bileşimini yansıtmakla kalmaz, üç ayrı toprak kullanma biçiminin türlü yönlerini de sergiler. Bu iki durumun kavranması, tüm kentin ve kent bölümlerinin düzenlenmesinin kentin gelecekte alacağı yönün değerlendirilmesinde yararlı olacaktır.¹⁰⁵

Harris'e ve Ullman kenti destekleyen temel etmenleri değerlendirerek, geleceğin kentinin temelini güçlendirme girişiminde bulunulabileceğini öne sürmektedirler. Bu amaçla kenti çevreleyen alan, taşımacılığı ve sanayisi yönlerinden incelenmesi gerekliliğini vurgularlar.¹⁰⁶

Daha önce de belirttiğimiz gibi Harris ve Ullman kentin çelişkili tarafları üzerinde durmaktadır. Bu çelişkili taraflardan birini toprak kullanım biçimi oluşturmaktadır. Onlara göre toprak kullanım biçiminin meydana getirdiği sorunlardan biri yoksul çevrenin yaratılmasına zemin hazırlanmasıdır. Belirttiklerine göre,

“Toprak kullanım biçiminin sürekli olarak değişmesi pek çok sorunu beraberinde getirir. Kent özeğinin yakınlarındaki toprak boş tutulur ya da ileride yüksek kira bedeli getireceği düşünölen gecekondulara bırakılır. Bu yoksulluk

---

¹⁰² Bkz.: A.e., s. 57, 60-61.

¹⁰³ Bkz.: A.e., s. 56, 58, 62-63.

¹⁰⁴ Bkz.: A.e., s. 64.

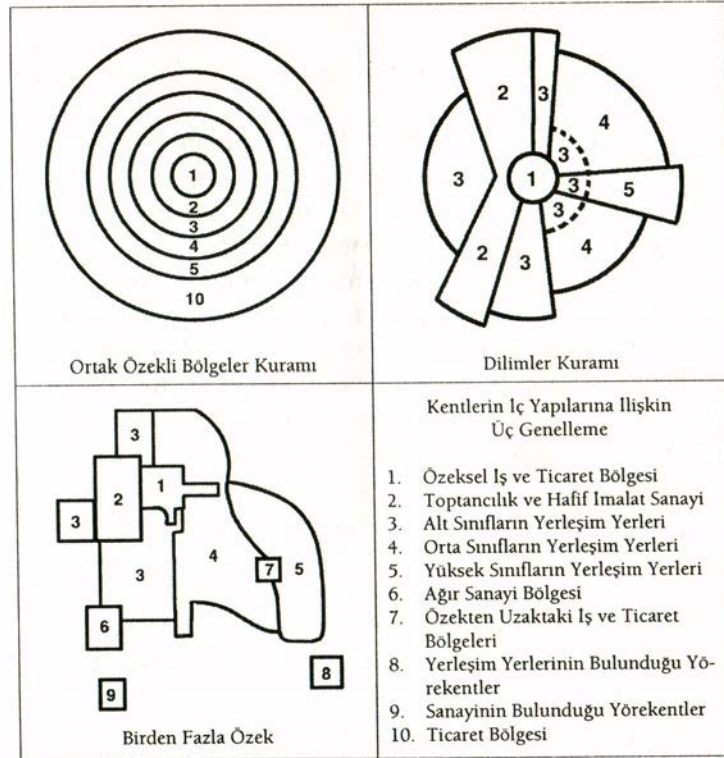
¹⁰⁵ Bkz.: A.e., s. 74.

¹⁰⁶ Bkz.: A.e., s. 64-65.

yuvalarının kentlere gizli maliyeti, gelecek kuşakların yoksul bir çevrede yaşamalarıdır; yüksek polis, itfaiye, sağlık harcamaları, söz konusu olumsuz koşulları gidermek için yapılan destekleme harcamalarından kaynaklanan tartışmaların ardında yatmaktadır.”¹⁰⁷

Geleceğin kentini kurmak, planlamak için kentin iç yapısıyla ilgilenirler. Kentin iç yapısında her kentin kendine özgü nitelikleri bulunmasına karşın işlev ve biçim açısından ortaklıklar olduğunu; Amerikan kentlerinin çoğunda temelde iş, sanayi ve oturma bölgeleri bulunduğunu belirtmektedirler. Bu gibi ortak özelliklerden yola çıkarak oluşturulan kentin iç yapısına ilişkin alan kullanma modellerine¹⁰⁸ bir yenisini daha eklerler.¹⁰⁹

Şekil 1: Kentlerin İç Yapılarına İlişkin Üç Genelleme¹¹⁰

¹⁰⁷ A.e., s. 75.

¹⁰⁸ Çemberler (Burgess) ve Dilimler (Hoyt) Kuramları

¹⁰⁹ Bkz.: Chauncy D. Harris; Edward L. Ullman, a.g.e., s. 65.

Çalışmada Burgess'in "Concentric Zone Model", Hoyt'un "Sector Model" Harris and Ullman'ın "Multiple Nuclei Model" genellemelerine vurgu yapılmaktadır.

¹¹⁰ Chauncy D. Harris; Edward L. Ullman, a.g.e., s. 67.

Birden fazla özekli model, kent içinde birden fazla merkeze göre oluşturulmuştur. Bu modelde kentin genişliğine göre ve ihtiyaca göre kentte merkezler çoğalmaktadır. Kimi kentlerde bu çekirdekler, tam da kentin kökeninden ortaya çıkmıştır; kimi kentlerde de, kentin büyümesi zorunlu olarak göçü ve uzmanlaşmayı beraberinde getirdiğinden bu özekler gelişmiştir.¹¹¹

Ayrı çekirdeklerin ve farklılaştırılmış bölgelerin ortaya çıkışı dört ayrı etmenin bileşimini gösterir. Harris ve Ullman'a göre türlü olanakları gerektiren etkinlikler, birlikte bulunmalarında yarar bulunan etkinlikler, birbirine olumsuz etkide bulunabilecek etkinlikler, gözde yerlerin yüksek kiralarını karşılayamayacak kimi etkinlikler.¹¹²

1945 yılında yayınlanan bu çalışma kendinden önceki çalışmalar gibi kentin gelişimini, yapısını tanımlama, sanayi kentinin açmazlarına bir çözüm bulma denemesidir. Ullman ve Harris'in bu çalışması belli açılardan önemlidir. Geleceğin kentinin çok işlevli yapısını ve geleceğin kentlerinin çok merkezli yapıda olacağını fark etmişlerdir. Kentin karmaşıklaşmış, çok işlevli yapısında birden fazla merkez fikri kaçınılmazdır. Kentin doğasını bu çok merkezli yapı içinde açıklamışlardır. Harris ve Ullman kentin doğasını kentin geçim kaynakları ve iç yapısı ile sınırlı tutmalarına karşın kentin doğasının kent kültürü, kentsel nüfusun toplumsal ve ekonomik nitelikleri gibi çok farklı yönlerinin bulunduğunun farkındadırlar.

Bu çalışmanın yapıldığı tarih 1945'tir. Harris ve Ullman geleceğin kentinin bir izdüşümünü yapmaya çalışmışlardır. 1945 yılında tasarlanan "geleceğin kenti" (günümüz kenti) onların tasarladıklarının çok ötesine geçmiştir. 1945'ten bu yana kentlerde daha da karmaşıklaşmış bir yapı söz konusudur.

Günümüz kentleri tarihte olduğundan farklı olarak karmaşık ve çok boyutlu yapılara sahiptir. Kentlerin tarihsel bağları oldukça zayıflamıştır. Artık dünya ölçeğinde ulus devletin aşındığından bahsedilmektedir. Ulus devletin aşınması konusu tartışmalı olmakla beraber, tartışmasız olan bazı kentlerin devletlerin ötesine geçerek, uluslararası ekonomik ilişkileri yönetici ve yönlendirici bir konum

---

¹¹¹ Bkz.: A.e., s. 68-69.

¹¹² Bkz.: A.e., s. 69-70.

kazanmalarıdır. Yeni dönemde kentlerin uluslar arası boyutta yürüttüğü ilişkiler öne çıkmıştır. Harris, Ullman ve diğerlerinin modellerinde temel yönlendirici “sanayi” iken günümüz kentlerini açıklamak için “küreselleşme” gibi soyut bir kavram kullanılmaktadır.

Günümüzün merkez kentlerinde sanayi, kentin dışına ya da üçüncü dünya ülkelerine itilmiştir. Kent merkezlerinde bahsedilen modellerde yer almayan hizmet sektörünün yönetici birimleri taşınmıştır. Gelişmeler günümüz kentlerine yeni ötekler eklemeyi gerekli kılar. Modellerde kent merkezinden çevreye doğru sosyal ve ekonomik düzey artmaktadır. Kent merkezine yakın ikamet yerleri sağlıklı koşulları ile göçmenleri, dezavantajlı grupların yerleştiği alanlar haline dönüşmüştür. Ancak günümüz kentlerinde bu gibi çöküntü alanları yenileme (renovation) çalışmaları ile değiştirme sürecine girmiştir.

Günümüzün kentleri doğaları dışına çıkmıştır. Eklektik bir yapıya bürünmüştür. Özellikle son dönemde kapitalizmin aldığı yeni form ve küreselleşme dalgası ile kentler dünya üzerindeki diğer kentlerle bağlantılıdır. Bu doğrultuda küreselleşme süreci içinde kent ve kentliliğin anlamının, kent organizasyonunun gittikçe değişmekte olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle günümüz şehirlerini doğasını tanımlamak da oldukça zordur.

Giddens’in belirttiği üzere küreselleşmenin kentler üzerindeki etkisi muazzam olmuştur; küreselleşme şehirleri birbirine daha bağımlı hale getirmiş ve ulusal sınırların ötesine geçen bağlantılar kurmaya teşvik etmiştir. Artık küreselleşmede şehirler birbirlerine fiziksel ve sanal bağlantılarla bağlıdır ve küresel bir kent ağı ortaya çıkmıştır.¹¹³ Çok fonksiyonlu bu kentler zincirini tanımlamakta kullanılan ifade yaygın olarak “küresel kentler ağı”dır. Kentler günümüzde dünya ekonomisiyle bağlantılı büyük bir sistemin parçalarıdır. Bu sistem içinde kentler arası hiyerarşiler, kentler ağına bağlanmış olmak ya da olmamak kentlerin konumunu belirlemektedir.

Toplumun ihtiyaçları değiştikçe kentlerin varlığının sebepleri de değişmiştir. Kentlerin amacı toplumun ihtiyaçlarını karşılamak iken günümüz kentlerinde bu amacın yerini kent hiyerarşisinde güçlü bir yer edinmek, küresel kent ağlarına

¹¹³ Bkz.: Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Haz. Cemal Güzel, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008, s. 974.

bağlanmak almıştır. Kentlerde toplumun ihtiyaçlarından daha çok küresel ağda yer almak için belli şirketleri, kurumların, kısacası küresel sermayenin ihtiyaçları belirleyici olmuştur. İlhan Tekeli'ye göre,

Sanayi toplumuna geçiş bakımından anlamlı bir süreç olan kentleşme, bilgi toplumuna geçiş bakımından anlamlı olmamaktadır. Bir yandan kentleşme zaten önemli ölçüde gerçekleşmiş bulunmakta ve ayırıcı olma özelliğini kaybetmektedir öte yandan bilgi toplumuna geçen dünyanın yaşamakta olduğu “tek bir küresel yerleşmeler ağı” oluşması sürecine ve onun toplumsal sonuçlarına ilişkin bir bilgiye işaret etmemektedir¹¹⁴

Harris ve Ullman'ın geleceğin kentini kurma, planlama çabaları günümüz kentlerinin koşulları göz önünde bulundurulduğunda sonuçsuz kalmıştır. Harris ve Ullman kentin iç yapısına odaklanırken, her daim kentlerde bölgesel veya uluslar arası düzeyde yürütülen dış ilişkileri ihmal etmişlerdir. Geleceğin kenti olan günümüz kentlerini ise yukarıda da belirtildiği gibi baskın bir biçimde şekillendiren bu ikinci tür ilişkilerdir.

Kentler kendi doğaları, toplumsal iç dinamikleri dışında artık uluslar arası gelişmelerin etkisi ile değişmektedir. Günümüzde küresel değişimlerle kentler ulusal, uluslararası, bölgesel ve kendi hinterlandları içindeki konumlarından ayrı değerlendirilemez hale gelmiştir.¹¹⁵ Özellikle son dönemde kapitalizmin aldığı yeni şekil ve küreselleşme dalgası ile kentler fonksiyonel açıdan eklemlenmenin ötesinde, dünya üzerindeki diğer kentlerle bağlantı içindedir. Çok fonksiyonlu bu kentler zincirini tanımlamakta kullanılan ifade yaygın olarak 'dünya kenti', 'küresel kapitalist kentler', 'küresel kent' ve 'küresel kentler ağı'dır. (servis sağlayıcı kentler) kentler büyük bir sistemin parçalarıdır.

Kentlerde tüm bu gelişmelerin dışında başka gelişmelerin de varlığını unutmamak gerekir. Günümüz kentlerinde bilgi, iletişim teknolojileri ve ulaşımın kentlere etkisi sıklıkla vurgulanmaktadır. 1990'ların ortalarından itibaren dünyada

---

¹¹⁴ Bkz.: İlhan Tekeli, “1980’lerde Kentleşme Teriminin Yetersiz Kalmaya Başlaması Üzerine”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 257.

¹¹⁵ Bkz.: Peter J.Taylor; Ben Derudder; Pieter Saey; Frank Witlox, “Introduction: Cities In Globalization”, **Cities In Globalization: Practices, Policies And Theories**, Ed. Peter J.Taylor, Ben Derudder; Pieter Saey; Frank Witlox, London; New York, Routledge, 2007, s. 14.

pek çok disiplin içinde bilgi ve iletişim teknolojileri ve kentlerin değişen doğası, kent yaşamı arasındaki bağlantılar üzerine teorik, uygulamalı ve politik araştırmalar ortaya çıkmıştır.¹¹⁶ Küresel kent oluşumunda özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki araştırma ve yenilik tüm boyutlarıyla büyük ölçüde önem kazanmıştır.¹¹⁷ Çünkü Giddens'ın da belirttiği gibi kentlerin geleneksel işlevlerinin birçoğu, artık yoğun ve kalabalık kentsel alanlar yerine siber uzayda gerçekleşmektedir.¹¹⁸ Harvey tarafından günümüzde zaman mekân sıkışması evresi yaşadığımız ve bu sıkışmanın politika, ekonomi, sınıf güç dengeleri gibi daha pek çok alanı etkileği ileri sürülmektedir.¹¹⁹ Zaman mekân sıkışması sonucunda zaman tarafından mekânın önemi aşınmaktadır.

Kentin yapısını açıklamanın ötesinde bu yaklaşımlar söz konusu ilişkiler açısından kentin varlığını tartışmaya açmıştır. Gelecekte bu teknolojilerle toplumsal bağların zayıflayacağı, aşamalı olarak kentleşmenin azalacağı ve hatta kentlerin yok olacağına ilişkin iddialar/varsayımlar¹²⁰ ileri sürülmektedir. Bu dönemden sonra bu teknolojilerin kente etkisi bir kent ütopyasına konu olabilecek niteliktedir. Bu görüşlere göre geleceğin kentleri “kent ötesi”, “siber kent” formunda olacaktır.¹²¹ Fütürologlar kentin işlevsel açıdan gerekliliğini yitirdiğinde ya da şimdiye kadar olan biçimiyle kentlerin silinip gideceği tahmininde bulunmaktadır.¹²²

Elektronik uzam ile kent mekânı arasındaki ilişki elbette araştırılması gereken bir konudur. Ancak burada şunu belirtmek gerekmektedir: Kentin zayıfladığına dair

¹¹⁶ Bkz.: Ed. Stephen Graham “Introduction: From dreams of transcendence to the remediation of urban life”, **The Cybercities Reader**, London, Routledge, 2004, s. 3.

¹¹⁷ Bkz.: A.e., s. 4.

¹¹⁸ Bkz.: Anthony Giddens, a.g.e., s. 974

¹¹⁹ Bkz.: David Harvey, **Post Modernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, 2006, s. 317.

¹²⁰ Bu konudaki değerlendirmeler için Bkz.: Melvin Webber, “The Urban Place and the Non-Place Urban Realm”, **Explorations into Urban Structure**, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 1964. s. 79-153. Melvin M. Webber, “The Post-City Age”, **The City Reader**, Ed. Richard T. LeGates; Frederic Stout, London; NewYork, Routledge, 2002, s. 535-539. (İlk yayınlanma 1968) Anthony Pascal, “The Vanishing City”, **Urban Studies**, 24, 1987, s. 597-603.

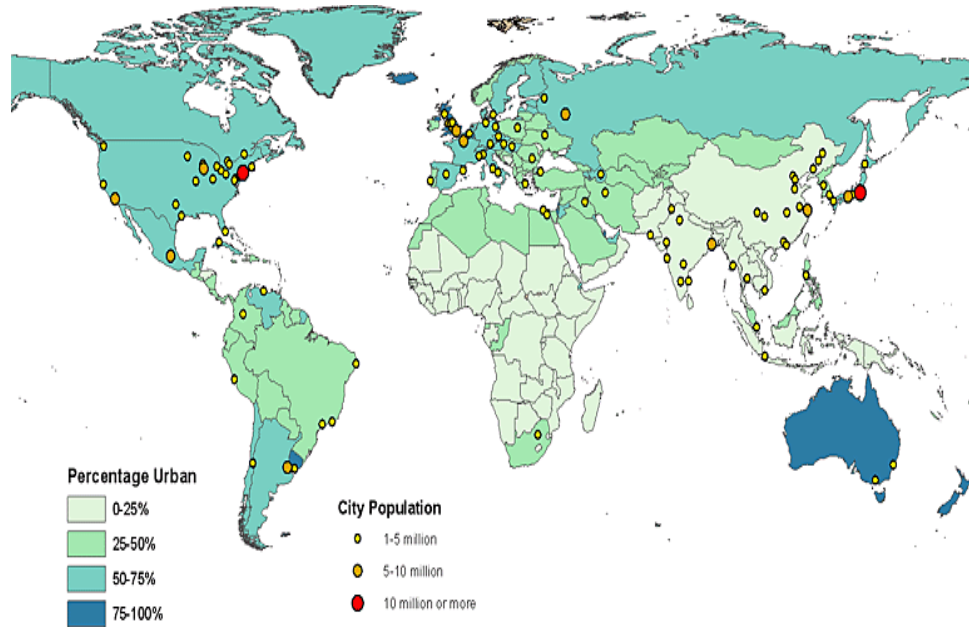
¹²¹ Yeni ilişkilerin kent ötesinde gerçekleşmesine ilişkin ayrıntılı değerlendirmeler için Bkz.: Ed. Stephen Graham, **The Cybercities Reader**, London, Routledge, 2004.

¹²² Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 526.

görüşler olmasına karşın henüz kentin ötesinde bir toplum örgütlenmesi oluşmamıştır. Hatta küreselleşme süreci ile kentlerin girdiği yeni dönemde mevcut kentlerin önemi daha da artmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu mekânsal esnekliğin mekâna bağlılığı kaldıracağı düşünülürken, küresel kentlerin gücünü ve işlevlerini arttırıcı etki oynamıştır.

Kentleşme olağanca hızıyla devam ederken kentin değişiminin doğasının durağan kalmayacaktır. 1960 ve 2011 yılları arasındaki kentleşme haritası bu gerçeği belirginleştirmektedir. Bu haritalar dünya içinde kentlerin önemini ortaya koymaktadır. Kent sistemi artık dünya ekonomilerinin bir karakteristiğidir. Bugün, büyük kentler veya kent-bölgeler coğrafi peyzajın, tarihte daha önce olmadıkları kadar ısrarcı öğeleri olmuşlardır.¹²³ Belirtildiği gibi kent sisteminin bir alternatifi henüz ortaya konulmadığına göre dünyada kentleşme devam edecektir.

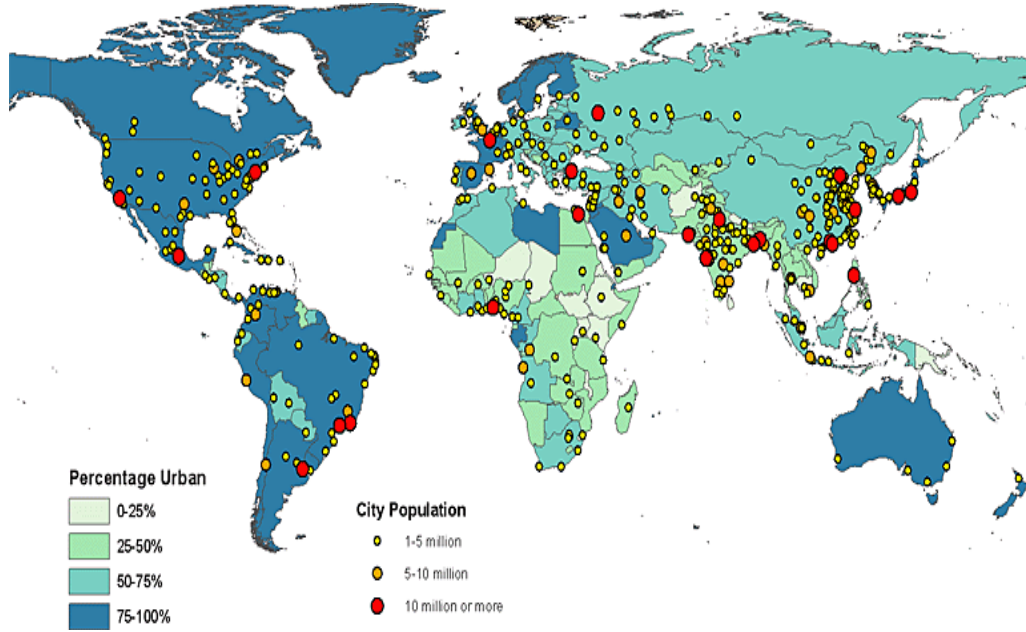
Şekil 2: Bir Milyondan Fazla Nüfusa Sahip Metropolitan Alanların Küresel Dağılımı (1960)¹²⁴

¹²³ Bkz.: Allen J. Scott., "Küreselleşme ve Kent Bölgelerinin Yükselişi," **Planlama**, Çev. Kübra Cihangir Çamur, Sayı: 2004/3, s. 31.

¹²⁴ United Nations, **Population Division: World Urbanization Prospects, the 2011 Revision**, New York, Department of Economic and Social Affairs, 2012. (Çevrimiçi) http://esa.un.org/unup/Maps/maps_urban_1960.htm, 25.08.2012

Şekil 3: Bir Milyondan Fazla Nüfusa Sahip Metropoliten Alanların Küresel Dağılımı (2011)¹²⁵

Bu doğrultuda küreselleşme süreçleri içine kent ve kentliliğin anlamının, kent organizasyonunun gittikçe değişmekte olduğu gözlenmektedir. Abrahamson'a göre endüstri kent merkezlerinin hızla, etkileri derin bir şekilde kuşatmış ve bu kentler yeni küresel sistemin merkezi haline gelerek, küresel kentlere doğru dönüşmeye başlamış ve post endüstriyel forma bürünmüştür.¹²⁶ Küreselleşme şehirleri birbirine daha bağımlı hale getirmiş ve ulusal sınırların ötesine geçen bağlantılar kurmaya teşvik etmiştir. Artık küreselleşme şehirler birbirlerine fiziksel ve sanal bağlantılarla bağlıdır ve küresel bir şehir ağı ortaya çıkmaktadır.¹²⁷ Bu nedenle günümüz şehirlerini tanımlamak da oldukça zordur.

Kentlerin artık finansal, ticari, kültürel açıdan önemi artmaktadır. Geniş açıdan düşünüldüğünde dünya çapında belli şehirlerin söz konusu işlevler bağlamında öne

¹²⁵ United Nations, **Population Division: World Urbanization Prospects, the 2011 Revision**, New York, Department of Economic and Social Affairs, 2012. (Çevrimiçi) http://esa.un.org/unup/Maps/maps_urban_2011.htm, 25.08.2012.

¹²⁶ Bkz.: Mark Abrahamson, **Global Cities**, New York, Oxford University Press, 2004, s. 4.

¹²⁷ Bkz.: a.g.e., s. 974.

çıktığı görülmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak kentler arasındaki uluslararası yarış artarken, bazı kentlere ekonomik, politik, kültürel toplumsal alanlarda yeni roller yüklenmektedir. Kentlerin, toplumsal ve fiziksel silueti akıl almaz biçimde değişmiştir. Geniş otoyollar, devasa binalar geçmiş ile kıyaslanamayacak biçimdedir. Geçmişte devletler farklı özellik ve gelişim çizgileri izlemesine rağmen 21. yüzyıl şehirlerinin birçoğu artık fiziki açıdan birbirine benzemektedir. 21. yüzyıl şehirleri modernizm, postmodernizm tartışmaları ekseninde gelişen küresel inşa projesinden etkilenmekte, toplumsal, kültürel, mimari, ekonomik ve siyasal paradigmlar ışığında kabuk değiştirmektedir. Gelişen yeni dönem kentleri, kültür, sanat, ekonomi, finans, siyaset gibi pek çok alanlarda bulundukları ülkenin isminden daha çok öne çıkarak, zikredilmektedirler.

Kent bağlamında gerçekleşen tüm bu gelişmelerin etkisi altındaki günümüz kentlerinin koşulları doğru şekilde değerlendirmek, hele ki Harris ve Ullman gibi geleceğin kentini tasarlamak oldukça zordur. Belki de Harris ve Ullman kentlerin bu gelişimini görseydi geleceğin kentini tasarlama çabasına hiç girmeyeceklerdi. Kentlerdeki yeni gelişmeler geleceğin kentini tasarlamak bir yana kentlerin günümüzdeki yapısını kavrayışımızı bile güçleştirmektedir. Çemberler, dilimler kuramlarının yerini kentsel ağlar kuramı almıştır. Artık kentler tek başına değil, farklı boyuttaki ilişkiler ve küresel kent ağı içinde değerlendirilmektedir. Bu da kentin/kentlerin doğasına ilişkin yeni değerlendirmeleri gerekli kılmaktadır.

1.1.3. Ağ Sistemi İçinde Kentler

II. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen siyasi, ekonomik gelişmeler sonucunda dünyada bir dizi değişiklik yaşanmıştır. Değişimlerden en önemlisi 1970'lerle beraber geçmişte ulusal ya da toplumsal düzeyde yaşanan gelişmelerin artık tüm dünyayı etkilemesidir. Bunun sonucunda günümüzde artık küresel bir dünya tanımı yapmak olanaklıdır.

Küresel bir dünya tanımı yeni bir dünya düzenine işaret etmektedir. Bu yeni düzenin oluşturduğu evren 1980’lerden itibaren “küreselleşme kuramı”¹²⁸ bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. Aslında küreselleşme kuramı “dünya sistemi”¹²⁹ yaklaşımıyla doğrudan bağlantılıdır. Wallerstein bu sisteminin kapitalist bir sistem olduğunu ve temelinde kapitalist dünya ekonomisinin bulunduğunu belirtir. Ayrıca Wallerstein kapitalist dünya ekonomisinin geniş bir coğrafyadaki işbölümünü, sermaye ve işgücü akışını, temel malların değişimini ifade ettiğini belirtmektedir.¹³⁰ Bu da küresel bir dünya ekonomisi anlamına gelmektedir. Küresel dünya ekonomisi geniş bir coğrafyayı kapsıyor olmasına karşın günümüzde işbölümünün, ticaretin, sermayenin ve insan akışlarının nirengi noktaları kentlerdir.

Küresel bir dünyadan bahsedilirken kentlerin nirengi noktaları oluşturmaları paradoksal bir durum olarak düşünülebilir. Çünkü küre kavramının kapsamı tüm dünyadır. Bu ise bir “yer”e bağlı olmamayı gerektirir. Ancak özellikle 1980 sonrası küresel dünya sisteminin¹³¹ merkezi kentlerdir. Küreselleşen dünyada, coğrafya artık daha az değil, giderek daha çok önem kazanmıştır, çünkü küreselleşme coğrafi ayrışma ve yere bağlı uzmanlaşma olanaklarını daha da arttırmıştır.¹³² Küreselleşme kentler açısından farklı bir deneyime işaret etmektedir. Küreselleşmenin etkilerinin

---

¹²⁸ Küreselleşmenin ortaya kapsamı, kaynağı konusunda çeşitli tartışmalar vardır. Bu nedenle küreselleşme kavramının net olarak sınırlarını çizmek zorlaşmaktadır. Kavram, farklı amaçlar için farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Küreselleşme kavramının kullanımının zorluğuna karşın bu çalışmada küreselleşme kavramı ekonomik bir sistem olarak ve kentleri dönüştürmedeki etkisini ifade etmek için kullanılacaktır.

¹²⁹ 1970’lerden itibaren sosyal bilimlerde ele alınan “Dünya Sistemi” kavramı için **Bkz.:** Janet Abu-Lubhod, **Before European Hegemony: The World System, A.D. 1250-1350**, New York, Oxford University Press, 1989. Samir Amin, **Accumulation on World Scale: A Critique of the Theory of Underdevelopment**, Monthly Review Press, 1974. (İlk basımı Fransızca 1971), Chris Chase-Dunn, **Global Formation: Structures of the World-Economy**, London, Basil Blackwell, 1989. Andre Gunder Frank, **World Accumulation, 1492-1789**, Montly Review, 1978. Terence K. Hopkins and Immanuel Wallerstein, **World-System Analysis: Theory and Methodology**, Beverly Hills, Sage, 1982.

¹³⁰ **Bkz.:** Immanuel Wallerstein, **World-System Analysis: An Introduction**, Durham and London, Duke University Press, 2004, s. 23-24.

¹³¹ Wallerstein dünya sistemi yaklaşımını köklerini 16. yüzyılda’a dayandırdığı gibi küreselleşmenin de yeni bir süreç olarak değerlendirilmemesi gerektiğini kökenlerinin geçmiş tarihsel süreçlerde olduğunu belirtir. **Bkz.:** Immanuel Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2004 s. 47-66.

¹³² Allen J. Scott., **a.g.e.**, s. 26.

bir nevi vücuda büründüğü, küreselleşmenin sonuçlarının fiziki şekilde de görünür kılındığı alanlar olarak kentler karşımıza çıkmaktadır.

Kentlerin konumlarındaki değişimle beraber çeşitli disiplinlerin kentlere olan ilgisi artmıştır. Özellikle kent çalışmalarında artan bir biçimde küreselleşme sürecinin tüm boyutlarıyla kentlere olan etkisi araştırılmaya başlanmıştır. Araştırma konularının başında, kentlerin kozmopolitan karakteri, uluslararasılaşması, kentlerde çok uluslu şirketlerin faaliyetleri, kentlerdeki sektörel değişimler, kentlerin uluslararası finans merkezlerine dönüşmesi, kentlerde gelişen uluslararası işbölümü, yeni toplumsal örgütlenmeler gibi daha pek çok konu gelmektedir. Kentlerin bu çok farklı ve çok boyutlu yönlerini küreselleşme ve küresel kent söylemi çerçevesinde değerlendiren yeni bir yazın literatürü oluşturulmuştur.

Küresel kent, yeni bir olguymuş gibi değerlendirmesine karşın küresel kentin kökenleri Batı kent tarihindedir. Batı kentinin günümüze etki eden değişim sürecinin en önemli aşaması 19. yüzyılda da başlamıştır. Kentlerin farklılaşan konumu 19. yüzyılda sonları, 20. yüzyılda'nın başlarından itibaren araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Öncü çalışmalardan biri olarak sosyoloji profesörlüğü de yapmış, şehir plancısı Patrick Geddes'in 1915 yılında "Cities in Evalution"¹³³ adlı kitabından bahsetmek konumuz açısından yerinde olacaktır. Çünkü Geddes, günümüzde küresel kent kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılan "dünya kenti" kavramını kullanan ilk kişidir. Bunun yanında Geddes 20. yüzyılda'nın başında bazı kentlerin artan önemini vurgulayarak, günümüz kentlerindeki değişimin habercisi olmuştur. Onun "dünya kenti" kavramlaştırması elbette günümüz "dünya kenti", "küresel kent" kavramlarından farklıdır. Unutulmamalıdır ki Geddes yeni bir endüstri çağıının içinde yaşamaktaydı. Dolayısıyla da kentlerin büyümesini, değişimini, kentlerdeki problemleri endüstriyle bağlantılı olarak ele almıştır.¹³⁴

---

¹³³ **Bkz.:** Patrick Geddes, *Cities in Evolution*, London, Williams&Norgate, 1915.

¹³⁴ Günümüz "dünya kentleri" ise endüstri dışında, küresel uzmanlaşmış hizmet sektörleri ve sermayeye bağlı olarak gelişmektedir. Geddes günümüz kentlerinin içinde bulunduğu kentler arası yarışın temeline hidro-elektrik kullanımı ile değişen endüstriyi koymuştur. Günümüz kentlerinde ise yarışın temeli uluslararası sermayedir.

“Dünya kenti” kavramını ele alan bir diğer öncü çalışma 1966 yılında yayınlanan Peter Hall’un Dünya Kentleri¹³⁵ başlığı taşıyan kitabıdır. Hall, karşılaştırmalı olarak kentsel büyümenin getirdiği problemler açısından Londra, Paris, Randstad, Moskova, New York, Tokyo, Hong Kong ve Mexico City kentlerini analiz etmiştir. Aynı zamanda bu kentleri dünya kenti olarak niteleyerek ilk defa bir kent sınıflandırması yapmıştır. Hall’a göre dünya kentleri ulusal ve uluslararası politik gücün ana merkezleridir. Hall’un dünya kentleri sadece ulusal siyasi merkezler değildir, aynı zamanda ticari merkezlerdir. Bu kentlerde merkezi banka ve ticari bankaların genel merkezleri, büyük sigorta şirketlerinin ofisleri, uzmanlaşmış finansal kurumlar ve sigorta acenteleri vardır.¹³⁶ Hall’un dünya kenti kavramında bu kurumlar dışında kentin mekânsal dekorunu büyük hastaneler, kütüphaneler, müzeler, radyo ve televizyon bağlarını oluşturan kurumlar, çeşitli tiyatrolar, sinema, gece kulübü ve her çeşit yeme-içme mekânları oluşturur.¹³⁷

Kentlerin sektörel değişiminde ilk aşamalardan biri endüstri alanlarının kent dışına itilmesidir. Hall, kent mekânının sektörel değişimini analiz etmiştir. Ona göre kentlerde endüstri çeşitlenmiş ve genişlemiştir; geleneksel el emeğine dayalı lüks mallar yerine kitlesel tüketime dayalı üretime geçilmiştir. Üretim, kümelenmiş şekilde şehrin çevresinde bulunan banliyö alanlarındaki fabrikalarda yapılmaya başlanmıştır.¹³⁸

Hall’a göre kentlerde meydana gelen değişimin gerektirdiği biçimde, her üretici ulusal ve uluslararası dağıtımını, satışını genişletmek için daha çok ofis çalışanına, iyi ürüne, finans ve üretimin planlanmasına ihtiyaç duymaktadır.¹³⁹ Ulusal ve uluslararası dağıtımı gerçekleştirmek için kentte ulaşım ve enformasyon teknolojileri gelişmesi gereklidir. Hall da günümüz kentlerin oluşumda etkili iletişim teknolojileri ve ulaşımın önemini vurgulamaktadır. Hall’a göre dünya kentleri bilginin toplandığı ve yayıldığı yerlerdir.

---

¹³⁵ Peter Hall, **a.g.e.**, 1979.

¹³⁶ **Bkz.:** Peter Hall, **a.g.e.**, s. 1.

¹³⁷ **Bkz.:** Peter Hall, **a.g.e.**, s. 2.

¹³⁸ **Bkz.:** Peter Hall, **a.g.e.**, s. 2.

¹³⁹ **Bkz.:** Peter Hall, **a.g.e.**, s. 3.

Dünya kentlerinin sundukları imkânlarla ulusal ve uluslar arası göçün çekim merkezleridir. Hall göçe de değinmiştir. Hall’a göre dünya kentlerini nüfus yoğunluğunu çeken, belirgin bir oranda toplumun zengin kesimin yaşadığı yerlerdir. Geleceğin kenti için ise değerlendirmesi şöyledir: Gelecekte kent ekonomisi, iş merkezi ve çevresinde yürütülen ilişkilerin rolüne dayanacaktır.¹⁴⁰

Kentlerin değişen konumlarının ilk yansımalarını ve değerlendirmelerini Geddes’in ve Hall’un çalışmalarında bulmak mümkündür. Hall’un Geddes’den farklı bir özelliği belli kentleri dünya kenti olarak nitelemesiyle küresel bir kent hiyerarşisinin oluşmaya başladığının ilk işaretlerini vermesidir. Geddes’in ve Hall’un çalışmaları küresel kent çalışmalarında kılavuzluk etmeleri ve küresel kentleri niteleyen ilk belirtileri çözümlemeleri açısından da önemlidir.

Küresel Kentlerin Gelişiminde Çok Uluslu Şirketlerin Etkisi

Kentlerde meydana gelen değişimin en önemli aktörü olarak “çok uluslu şirketler” görülmektedir. Kentlerde odaklanan çok uluslu şirket merkezleri kentlerin değişim sürecine ivme katmıştır. Küresel kente ilişkin değerlendirmelerde de çok uluslu şirketlerin etkisi yoğunlukla vurgulanmaktadır.

Bu ilişkiyi vurgulayan çalışmaların başında Stephan Hymer’in çalışmaları gelir. Ona göre günümüz dünyasında, küresel kent-bölgelerin ekonomik yüzünü firma ve işçi kümeleri temsil etmektedir.¹⁴¹ Bu nedenle küresel kent bölgelerinin oluşumunda sermayenin uluslararasılaşmasını ve çok uluslu şirketlerin etkisini ve çok uluslu şirketlerin yapısını incelemiştir. Ona göre çok uluslu şirket veya çokuluslu şirket sistemi üç alanla: uluslararası sermaye hareketleri, uluslararası kapitalist üretim ve uluslararası yönetimle ilişkilidir.¹⁴²

Kentlerde faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin iki işlevi üzerinde durmuştur. Bunlar kontrol ve karar verme işlevidir. Ona göre çok uluslu şirketler faaliyet

¹⁴⁰ Bkz.: Peter Hall, The a.g.e., s. 240.

¹⁴¹ Bkz.: Allen J. Scott, a.g.e., s. 31.

¹⁴² Bkz.: Stephen Hymer, “The Internationalization of Capital”, *Journal of Economic Issues*, Vol. 6, No. 1, Mar 1972, s. 91.

gösterdikleri ülkelerdeki yerel duruma adapte olur, bu karar vermenin merkezsizleşmesi anlamını taşır. Bu şirketler dünyaya yayılmış çeşitli aktiviteleri kontrol etmek zorundadırlar. Bu da kontrol işlevinin merkezileşmesi anlamını taşır.¹⁴³ Çok uluslu şirketler çeşitli açılardan kendilerine uygun olanaklar sunan kentlerde kümelenirler. Çok uluslu şirket merkezleri bir alana bağlı değildir. Bu şirketlere esneklik kazandırır. Bunun yanında üretimin çevreye, üçüncü dünya ülkelerine kaymasıyla güçlü bir kontrol mekanizmasını gerekli kılmıştır. Kontrolün merkezi yönetim ofisleridir.

Hymer, çok uluslu şirketlerin kentlere getirdiği ekonomik açıdan olumlu havanın bir diğer yönüne sosyal ve politik açmazlara değinmiştir. Firmaların genişlemesi ve işbölümünün değişmesi gibi toplumsal konular üzerinde durmuştur. Çokuluslu şirketler sisteminin getirdiği sosyal ve politik problemlerin bütünüyle ekonomiyle analiz edilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁴⁴ Ele aldığı temel açmazlardan biri yabancı sermayenin doğasının değişmesiyle üretimin gelişmemiş ülkelere itilmesi ve çoğu ülkede yerel orta sınıfın bundan olumsuz etkilenmesidir.

Çok uluslu şirketlerin neden olduğu bir diğer açmaz ise yönetsel düzeydedir. Kent yönetimleri şirketler için gerekli ihtiyacı karşılamak için altyapıda, işgücünün oluşumunda, kanunlarda, vergilendirmede belli yeterlilikler sağlamalıdır. Analizinde bazı kentlerin bu işlevlerin düzenlenmesinde öneminin artmasıyla birlikte yerel yönetimlerin, hükümetlerin etkisinin azaldığına değinmektedir. Ona göre hükümetin ekonomiyi kontrol gücünün azalmasıyla şirketler büyürken, ülkeler küçülmektedir.

Kentlerin küreselleşmesi ve çok uluslu şirketlerin etkileşimi analiz eden isimlerden bir diğeri D. Heenan'dır. Heenan'ın çalışması çok uluslu kuruluşların bölgesel ofisleri, idare merkezleri/ yönetim örgütleri için cazibe noktası olan kentlerin özellikleri üzerine bir analizdir. Bu analiz için Coral Gables, Paris ve

---

¹⁴³ Bkz.: Stephan Hymer, "The Efficiency (Contradictions) of Multinational Corporations", *The American Economic Review Papers and Proceedings*, Vol. 60, No. 2, May, 1970, s. 445.

¹⁴⁴ Bkz.: Stephan Hymer, *a.g.e.*, s. 445-448.

Honolulu'daki şirketlerde araştırma yapmıştır.¹⁴⁵ Çok uluslu şirketler şüphesiz getirdikleri sermayeyle birlikte kentlerin gelişiminde etkili olmuşlardır. Heenan da çalışmasında bir kentin şirketlerin idare merkezlerini çekmesinin, ekonomi ve insan akışını sağlamasında avantaj kazanması bakımından önemli bulmaktadır. Bu avantajları kentin şirketlerden aldığı vergiler, istihdam olanaklarının artması, çeşitli bankacılık, reklamcılık gibi çeşitli işlerinde gelişmesi olarak sıralamaktadır.¹⁴⁶ Heenan çok uluslu şirketlerin istihdam olanaklarıyla bir grup yüksek yöneticinin bu kentlere geldiği belirtmektedir.¹⁴⁷

Heenan, gelecek on yılda dünya ekonomisinde kavşak kentlerin başarılı küresel ayarlamalarla geniş bir perspektif sağlayacaklarına inandığını ve bu kavşak kentlerin büyük, baskın piyasa alanlarını sınırları olacağını belirtmektedir.¹⁴⁸ Bu değerlendirme günümüz kentlerinin ulaştığı boyuta açısından iyi bir belirlemedir.

Heenan, çalışmasında bir kentin uluslararası finansal servislere entegre olmaksızın küresel veya bölgesel ekonomik güç kazanmayı başarabileceğini belirtmektedir. Bu yaklaşım çalışmamızda birkaç açıdan önemlidir. İleride detaylı olarak bahsedilecek küresel kent ağı ve kent hiyerarşilerinde bu temel dâhilinde birincil, ikincil önemli kentlerden bahsedilecektir. Bazı kentler küresel kent olarak nitelendirilirken bazı kentler ise sadece sundukları geçiş kentleri olarak ifade edilecektir. Bazı kentler hizmet sağlayıcı işlevleri ile bahsedilecek olan küresel kentler ağına bağlanabileceklerdir. Burada kentlerin yapması gereken şirketlerin ihtiyaçlarına uygun alt yapı, ulaşım ve konaklama olanaklarını sağlamaktır. Kentlerin hizmet sağlayıcı bir işlev kazanması İstanbul'a dair değerlendirmemizde konu edilecektir.¹⁴⁹

---

¹⁴⁵ Bkz.: David. A. Heenan, "Global Cities of Tomorrow", **Harward Business Review**, University of Hawaii, May-June 1977, s. 79-92. Bkz.: David. A. Heenan, "Global Cities of Tomorrow", **The International Executive**, Volume 19, Issue 3, Autumn(Fall), 1977, s. 21-22.

¹⁴⁶ Bkz.: David. A. Heenan, **a.g.e.**, s. 21-22 .

¹⁴⁷ Bkz.: **A.e.**, s. 21-22 .

¹⁴⁸ Bkz.: **A.e.**, s. 22.

¹⁴⁹ Değişen yeni uluslararası işbölümü bölümünde yer verileceğini için bu metinde yer verilmeyen ancak küresel kent sisteminin değişiminde büyük kapitalist çok uluslu firmaların etkisini inceleyen başka bir çalışma da 1981 yılında yayınlanan Robert B. Cohen'in "The New International Division of

Küresel Kentin Niteliği

Kentlerin küreselleşme bağlamında açıklanması farklı bir tartışmayı da başlatmıştır. Bu tartışma küresel kentin gelişmesi, niteliğine, ne'liğine dairdir. Küreselleşme çok yönlü bir süreçtir. Bu doğrultuda etkileri de çok yönlüdür ve bir o kadar kapsamlıdır. Küreselleşmenin çok yönlü boyutlarının kentin somut yapısında karşılığının bulunması zordur. Küresel kentin gelişmesi, niteliği tanımlanırken tekrarlanan açıklama tarzları vardır. Bu açıklama tarzlarında öne çıkan küresel kenti dünya ekonomisinin bir parçası olarak değerlendirme eğilimidir. Bu ekonominin taşıyıcısı, motoru da uluslararası şirketlerdir. Feagin ve Smith'e göre kentlerin ulus ötesi bağlantıları, özellikle de çok uluslu firmaların dominant olduğu, ekonomik açıdan yeniden yapılanma sürecinde olan, dünya kapitalist ekonomi sistemiyle olan ilişkilerinin analiziyle kentsel gelişmenin nedenlerinin, karakterinin ve belirtilerinin en iyi şekilde anlaşılabilirliğini belirtmektedirler.¹⁵⁰ Aynı zamanda ileride daha detaylı biçimde görülebileceği gibi firmaların kontrol ve karar verme gibi işlevlerini kenti niteleyen özellikler olarak değerlendirmektedir.

Küresel kenti dünya ekonomisinin bir parçası olarak değerlendiren Feagin (1985) kentsel gelişmeyi küreselleşme bağlamında ele aldığı çalışmasında kentsel gelişme üzerine analizinin, genel teamül (düzen-pazar) ve eleştirel (güç-çatışma) yaklaşımlar arasındaki çekişme/çarpışma [clash] paradigması tarafından karakterize edildiğini belirtmektedir.¹⁵¹ Feagin Houston örneğinden yola çıkarak küreselleşen kentlerin doğasına dair genel argümanlar sunmaktadır. Ona göre kentlerin yerel ötesi bağlarının analiziyle kentsel gelişmenin belirtileri, karakteri, nedenleri anlaşılabilir. Yerel ötesi bağlantılar kentlerin küresel bağlantılarını ifade etmektedir. Ona göre dünya ekonomisi içinde başlıca kentler; hammaddeler, üretim, dağıtım,

---

Labor, Multinational Corporations and Urban Hierarchy" isimli çalışmasıdır. Cohen'in çalışması kent sistemine yeni bir bakış getirmiştir.

¹⁵⁰ **Bkz.:** Joe. R. Feagin, Michael P. Smith, "Cities and the New International Division of Labor: An Overview", **The New Urban Paradigm: Critical Perspectives on the City**, Boston Way, Lanham, Maryland, Rowman&Littlefield Publishers, 1998, s. 29.

¹⁵¹ **Bkz.:** Joe R. Feagin, "The Global Context of Metropolitan Growth: Houston and Oil Industry", **Amerikan Journal of Sociology**, Vol. 90, No. 6, May, 1985, s. 1204.

pazarlama ve finans aktivitelerinin belirgin etkisi altında uzmanlaşmakta ve özelliklerini buna göre kazanmaktadır.¹⁵²

Feagin'in çalışmasının en önemli yanı küresel kentler sistemine, sistemin sürekliliğini ve güvencesini sağlayıcı bir nitelik vermesidir. Ona göre küresel kentler kapitalist dünya ekonomisini bir arada tutan [cotton pins] çatallı pimlerdir.¹⁵³ Pim çekilirse sistem dağılır. Bu değerlendirme bu dönemde kentlerin dünya ekonomisi içinde artan önemlerini ve kentlere artan ilgiyi anlamakta önemli bir veridir.

Kentlerin artan önemi kentlerin yeni formunu açıklamayı gerekli kılmıştır. Bu kentleri çözümlmek dünya sistemini çözümlemenin bir yolu olarak görülmüştür. Dünya kenti¹⁵⁴ kavramına netlik kazandıran kişi 1986 da John Friedmann olmuştur.¹⁵⁵ Friedmann, küreselleşmenin etkisi ile gelişmekte olan dünya kentinin niteliklerini belirlemeye, sınıflandırmaya çalışmıştır.

Analizinde dünya ekonomisi anahtar kelimedir ve bu ekonomi kentler arasındaki bağı gerekli kılmıştır. Friedman'ın dünya kenti modeli politik ekonomik bir modeldir. Ona göre bu kentler dünya kapitalinin biriktiği toplandığı yerlerdir ve dünya pazarlarının yönetildiği merkezlerdir.

Friedman'ın dünya kentine ilişkin tezleri şöyledir;

1. Kent formu ve kentin dünya ekonomisine bütünleşme derecesi ve emeğin yeni mekânsal dağılımda kente tahsis edilen fonksiyonlar, kentte ortaya çıkan yapısal değişikliklerde belirleyici olmaktadır.
2. Küresel sermaye tarafından dünya genelinde mekânsal organizasyondaki kilit kentle üretim ve pazara eklenmede "kavşak nokta" olarak kullanılmaktadır. Bu da dünya kentleri arasında karmaşık bir mekânsal hiyerarşi ortaya çıkarmaktadır.

---

¹⁵² Bkz.: Joe R. Feagin, *a.g.e.*, s. 1210-1211.

¹⁵³ Bkz.: Joe R. Feagin, *a.g.e.*, s. 1210-1211.

¹⁵⁴ Daha sonra dünya kenti kavramı yerine küresel kent kavramı daha yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

¹⁵⁵ Bkz.: John Friedman, "The World City Hypothesis", *Development and Change*, Volume 17, 1986, s. 69-84. Bkz.: John Friedmann, Goetz Wolff, "World city formation: an agenda for research and action", *International Journal of Urban and Regional Research*, Volume 6, Issue 3, September 1982, s. 309-344.

3. Dünya kentlerindeki üretici sektörler ve emeğin/istihdamın yapısı, dinamiği doğrudan küresel kontrol işlevini yansıtır.
4. Dünya kentleri uluslararası sermayenin toplandığı ve biriktiği/yığıldığı noktalardır.
5. Dünya kentleri büyük oranda ulusal ve uluslar arası göçmenlerin varış noktalarıdır.
6. Dünya kenti formu endüstriyel kapitalizmin çelişkilerini içinde barındırır. Bunların içinde mekânsal ve sınıfsal kutuplaşma da vardır.
7. Dünya kentinin büyümesi devletim mali kapasitesini aşan sosyal maliyetler meydana getirmek eğilimindedir.¹⁵⁶

Daha sonrasında Anthony King “Küresel kent” [Global City] kavramı ilk kez kitabının başlığında kullanmıştır. Anthony King’in bütün bölüm başlıklarında ise “dünya kenti” kavramını kullanmıştır. Çalışmasında Londra’nın yerel ötesi ilişkileri üzerinde durmuştur. King, genel olarak bu kentlerin özelliklerini daha önceki çalışmaları da göz önünde bulundurarak şöyle sıralamıştır. Dünya kentleri dünya ekonomisiyle ve ulus devletle bağlantılıdır; çokuluslu firmalar, yönetim merkezleri, bankalar buradadır; bu nedenle kontrol ve yönetim merkezleridir; Küresel ulaşım, iletişim ağlarına sahiptir; bu kentler ofis, konaklama olanakları bakımından tekrar yapılanmaktadır; kentler endüstrisizleşmiştir; uluslar arası araştırma merkezleridir. Rutin ofis işleri merkezsizleşirken, kontrol ve yönetim işlevi tekrar merkezileşmiştir.

King’e göre dünya kentlerinde hizmet sektörünün faaliyet göstermesiyle beyaz yakalı işler genişlemiştir. King bu kentlerdeki toplumsal değişimi şu şekilde açıklamaktadır: Yüksek ücretli hizmet sektöründe çalışan bir sınıf vardır; aynı zamanda düşük ücretli işler de genişlemiştir. Bu kentler göçmenleri çekmiştir. Kentte düşük standartlarda yaşayan göçmenlerle beraber mesleki ve sosyal kutuplaşma artmıştır. Bu en temelde yüksek ve düşük ücretliler arasında olmuştur. King, toplumsal kutuplaşmanın mekânsal ayrışmayı da getirdiğini belirtmektedir. Ona göre yüksek ücretli sınıf lüks konut talep etmektedir. Yüksek sınıfın konut talebi eski kent merkezlerinin soylulaştırma koşullarını sağlamıştır. Kentlerde konut

¹⁵⁶ Bkz.: John Friedman, “The World City Hypothesis,” **Development and Change**, 17(1986), s. 70-79.

alanlarında çeşitli krizler ortaya çıkmıştır. Enformel ekonominin yaygınlaşmasıyla birlikte kanunsuz işler yanında ekonomik ve sosyal kutuplaşma artmıştır. Tüm bunlar kentte ırksal (racial) çatışma, şiddet, suç, gösteriler üzerinde etkili olmuştur.¹⁵⁷

Günümüzde küreselleşme ve küresel kent teorisyeni olarak bilinen Saskia Sassen'in ekonomi temelli açıklamaları akademik dünyada oldukça yaygınlık kazanmıştır. Sassen dünya kenti kavramlaştırmasında küresel kent kavramını ayırtmıştır. Küresel kentin niteliklerini belirleyen Saskia Sassen, bu kentleri dünya ekonomik sisteminin bir parçası olarak görmektedir. Sassen'e göre 1960'lardan itibaren dünya ekonomisinin şekillendiği yerler kentlerdir. Sassen bu tarihi kentler açısından yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul etmektedir. Bu görüşünün dayanaklarını sıralarsak, bu tarihten itibaren güçlü endüstri ülkelerindeki endüstri üçüncü dünya ülkelere kaymıştır. Endüstrinin üçüncü dünya ülkelere kaymasıyla eski endüstri merkezleri kentler, finans merkezleri haline gelmiştir. Kentler yeni fonksiyonlar kazanmıştır. Bu değişim kentler arası ilişkilerin niteliğini değiştirmiştir. Bu değişimlerden en temeli bazı kentlerin yeni stratejik roller kazanması ve dünyada artık kent hiyerarşilerinden söz edilebiliyor olmasıdır.

Saskia Sassen'in geçmişte uluslararası ticaret ve bankacılık merkezleri olan kentlerin yeni fonksiyonlarını dört başlık altında toplamaktadır. Bu fonksiyonlar şöyledir: İlk olarak kentler dünya ekonomisinin örgütlenmesinde yoğunlaşmış komuta merkezleri haline gelmişlerdir. İkinci olarak daha önce bu kentlerde başlıca ekonomik sektör olan endüstrinin yerini finans ve uzmanlık gerektiren hizmet şirketleri almıştır ve kentler hizmet şirketlerinin kilit yerleşimleri olmuşlardır. Üçüncü olarak önde gelen sektörlerde yeniliklerin üretimi de dâhil olmak üzere üretim merkezleridir. Dördüncü olarak üretilen ürünlerin ve yeniliklerin, hizmetlerin sunulduğu pazarlardır.¹⁵⁸ Sassen'e göre kentlerin değişen fonksiyonları kent formunun üzerinde etkili olmuştur.

---

¹⁵⁷ Bkz.: Anthony King, **Global Cities**, London and New York, Routledge, 1990, s. 29-30.

¹⁵⁸ Bkz.: Saskia Sassen, **The Global City, New York, Tokyo, London**, New Jersey, Princeton University Press, 1991, s. 3-4

Sassen'in küresel kent tanımı ve örnekleri şöyledir: Finans ve uzmanlaşmış hizmet endüstrisi kentin toplumsal ve ekonomik düzenini tekrar örgütlediğinde, kentler çeşitli kaynakların kontrolüne odaklanır. Böylece yeni tip bir kent belirir. Bu küresel kenttir.¹⁵⁹ Sassen'in küresel kent örnekleri New York, Londra ve Tokyo'dur. Bu üç kenti seçmesindeki sebep ekonomide, mekânsal organizasyonda ve sosyal yapıda benzer bir biçimde etkili ve paralel değişimler geçirmeleridir. Burada Sassen'in temel çıkış noktasını New York, Tokyo ve Londra gibi farklı tarih, kültür, politika ve ekonomileri bulunan kentlerin, nasıl olur da belli bir periyotta benzer deneyimi yaşadıklarıdır. Kentlerdeki benzeşen değişimi dünya ekonomisi ve küresel gelişmeler içinde açıklamaktadır.¹⁶⁰

Sassen'in bahsedilen kitabındaki kentlerin değişimiyle ilgili görüşleri şöyle sıralanabilir: Ekonomik faaliyetin bölgesel dağılımı merkezi kontrol ve yönetime olan ihtiyacı arttırmıştır. Endüstrinin yönetimi ve kontrolü birkaç finans merkezinde odaklanmıştır. İş akları da buna göre belirlenmiştir. Küresel kentler sadece sürecin koordinasyonunu yapmakla kalmaz aynı zamanda belirli üretim alanlarıdır. Küresel kentler hizmetler ve finansal mallar üretir. Bu kentlerde finansal endüstri örgütlenmiştir. Uzman servislerin ihtiyaçlarının, finansal yeniliklerin üretildiği, finansal endüstrinin genişlediği yerlerdir. Bu kentler ulusal ve uluslararası finansal pazara hâkimdir. İleri teknoloji örgütlenmesi vardır. Küresel kentlerin en önemli fonksiyonu karar alma ve kontrol işlevlerinin burada örgütlenmesidir.

Yarışan kentler sisteminin bazı sorunlu alanları vardır. Sassen'in tespitlerine göre küresel kentlerden endüstrinin uzaklaşmasıyla iş yaşamı değişmiştir. Yeni dönemde üretici servisler ve finansın gelişiminin nedenleri; çalışma alanında teknolojiler gelişmeye devam etmiş ve makineler çalışanların yerini almış. İş yaşamının değişmesi toplumsal düzenin de değişmesi anlamını taşımaktadır. Bu da kentte çalışma, işbölümünün değişmesi kentte toplumsal kutuplaşma ve soylulaştırma gibi sorunlar baş göstermiştir.¹⁶¹ Bir diğer sorunlu alan ise ekonomik

---

¹⁵⁹ Bkz.: Saskia Sassen, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁶⁰ Bkz.: Saskia Sassen, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁶¹ Bkz.: Saskia Sassen, **a.g.e.**, s. 248, 255-260, 275, 317, 336.

faaliyetlerin değişiminin ulus devlet ve küresel kentler arasında gerginliği yükselmesidir.¹⁶²

Ross ve Trachte'ye göre kapitalizmin küresel sistem analizinde, kurumsal ve finansal kararların alındığı, yönlendirildiği bazı kentlere ve bölgelere özel bir yer verilmektedir. Bu kentler küresel kentler olarak ifade edilir.¹⁶³ Sermayenin kurumsal yapıları olan bankalar, finansal kurumları, küresel ticaret kurumlar ve onların yönetim merkezlerinin küresel kentlerde merkezileşmesi küresel kapitalizmin politik ekonomisi içinde değerlendirilmelidir.¹⁶⁴

Bu tanımlar içinde ayrıca Castells'in mega kent tanımına yer verilebilir. Mega kent kavramlaştırması küresel bağlantılarla açıklanmaktadır. Mega kentleri yeni bir kentleşme biçimi olarak nitelendiren Castells'e göre bu kentlerin ayrıksı özellikleri; küresel ağlarla bağlantılı olmaları, yerel düzeyde ise fiziksel ya da toplumsal bağlantılarının olmamasıdır.¹⁶⁵

Castells'in mega kent tanımına göre mega kentler kendi ülkelerinde ve küresel ölçekte ekonomik, teknolojik ve toplumsal dinamizm merkezleridir; kalkınmanın fiili motorudur; ülkelerin kaderi mega kentlerin performansına bağlıdır. Kültürel ve siyasi yenilik merkezleridir. Her türlü küresel ağ bağlantı noktalarıdır.¹⁶⁶ Yeni küresel ekonomi ve ortaya çıkmakta olan enformasyonel toplum, çeşitli toplumsal ve coğrafi bağlamlarda, mega kentlerde gerçekleşen, gerçekten de yeni bir uzamsal biçimdir.¹⁶⁷

Mega kentler küresel ekonominin merkezleridir. Gezegen çapında üst düzey yönetim, yönlendirme ve üretim işlevleri; medyanın kontrolü; gerçek iktidar siyaseti; mesajlar yaratıp dağıtma yönündeki sembolik kapasitenin yoğunlaştığı yerlerdir.¹⁶⁸

---

¹⁶² Bkz.: Saskia Sassen, **a.g.e.**, s. 329.

¹⁶³ Bkz.: Robert Ross ve Kent Trachte, "Global Cities and Global Classes: The Peripheralization of Labor in New York City", **Global Cities Reader**, Glasgow, Routledge, 2005, s. 104.

¹⁶⁴ Bkz.: Robert Ross ve Kent Trachte, **a.g.e.**, s. 105.

¹⁶⁵ Bkz.: Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplunun Yükselişi**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 540.

¹⁶⁶ Bkz.: **A.e.**, s. 545.

¹⁶⁷ Bkz.: **A.e.**, s. 538.

¹⁶⁸ Bkz.: **A.e.**, s. 538.

Farklı şekilde de ifade edilse de günümüzde küresel ilişkilerle, bağlarla kentlerin önemi artmıştır. Bu kentler öylesine güçlü hale gelmiştir ki Mulgan'ın belirttiği gibi kentler ve bölgeler, kendilerini bir dünya piyasasında satışa sunarak, ulus-aşırı şirketler ve kurumlarla (ister IBM isterse Uluslararası Olimpiyat Komitesi olsun) doğrudan müzakerelere girişmektedir. Bir kentin ya da bölgenin ekonomisi ulusun gelişme çizgisine doğrudan karşı bir gelişme gösterebilir.¹⁶⁹

Küresel kentlere ilişkin tüm nitelemeler ve tanımlamalar çeşitli bakımlardan İstanbul örneğinde karşılık bulmaktadır. İstanbul ülkenin kültürel, siyasi, ekonomik merkezidir. Bunun dışında küresel akışların odak noktasıdır. Pek uluslar arası şirket merkezi İstanbul'da bulunmaktadır. Ulusal düzeyde de Castells'in belirttiği gibi ülkenin kaderini belirleyen pek çok karar İstanbul'da alınmaktadır. İstanbul bir küresel kentin niteliklerini kazanmaya başlamıştır.

Tüm bu değerlendirmelerden yola çıkarak kendi küresel kent tanımımızı yapmaya çalışırsak, küresel kentler çokuluslu şirketleri komuta ve kontrol merkezlerinin odaklandığı, uzmanlaşmış hizmetlerin sunulduğu, teknik donanımıyla bilgi/işlem akışının hızla sağlandığı merkezlerdir. Bunun yanında formel ve enformel yollardan yoğun insan akışına maruz kalan bu kentlerde konumuzun özünü meydana getiren toplumsal gerilim meydana geldiği yerlerdir. İleride yeni uluslar arası işbölümünden bahsederken görülebileceği gibi bu kentler yoksulluğun ve refahın uçlarda yaşandığı ayrılmış bir toplumsal mekândır.

Kent Hiyerarşisi ve Küresel Kentler Ağı

Küresel kentleri açıklama girişimi sonucunda kent sınıflandırmaları yapılmıştır. Kentleri sınıflandırmak ise kentleri hiyerarşik bir yapı içinde düşünmenin yolunu açmıştır. Kentler kuruldukları ilk dönemden itibaren toplumun ihtiyaçlarına yönelik sundukları hizmetlere göre nitelendirilmişlerdir. Kentleri sınıflandırma çabası hep vardır. Kentlerin belirgin işlevleri, o dönemin özellikleri de göz önünde

---

¹⁶⁹ Bkz.: Geoff Mulgan, "Kentin Değişen Yüzü", **Yeni Zamanlar**, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 207.

bulundurularak sınıflamalar yapılmıştır. Ancak bir kent hiyerarşisi fikri kentlerin küreselleşme bağlamında ele alınmasıyla ortaya çıkmıştır.

Küresel kent hiyerarşisi fikrine gelene kadar kentler, öne çıkan niteliklerine veya işlevlerine göre tanımlanmışlardır. Kentler üzerine en belirgin sınıflama ise hiyerarşik temelli olmayan coğrafi disiplinin sınıflandırmasıdır. Coğrafi disiplinden (Göney'den) aldığımız referansla kentsel sınıflandırmalar şöyle sıralanabilir: Genetik sınıflandırmaya göre kentler oluşumundan itibaren kronolojik safhalarına göre değerlendirilmektedir. Morfolojik sınıflandırmaya göre ise şehirlerin yerleşme sahalarının alabilecekleri şekillere göre sınıflandırma yapılmaktadır. Bunun dışında kentlerin genişliğine, nüfus yoğunluğunun, fonksiyonuna göre sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bir diğer sınıflandırma biyolojik sınıflandırmadır. Bu yaklaşım şehri bir organizma olarak ele alır. Buna göre şehirler canlı bir organizma gibi doğar, gelişir ve yok olur.¹⁷⁰ Bu sınıflandırmaların kenti oluşturan tüm unsurları kapsayıcı olmadığını belirtmek gerekmektedir. Ancak fonksiyonel yaklaşım günümüz kent değerlendirmelerin de önemlidir. Çünkü küreselleşmeyle kentlerin ekonomik işlevleri ön plana çıkmıştır.

Günümüz kentlerinin sınıflandırılmasında genel eğilim kentin fonksiyonlarını öncelemektir. Burada kentin fonksiyonlarının toplumdan ayrı değerlendirilmemesi gerekliliğini vurgulamakta yarar vardır. Kentin fonksiyonları kenti paylaşan topluluğa dair ipuçları verir. Çünkü "şehirlerin fonksiyonel tasniflerindeki özellikler belirli bir iş kolundaki iş gücünün miktarı ve nispetini ifade etmektedir."¹⁷¹

Kente dair fonksiyonel yaklaşımın günümüzdeki farklılığı şudur: Geçmişte kentin niteliğini belirleyen kent mekânını paylaşan topluluğun ihtiyaçlarıdır. Ancak günümüzde kentlerinin fonksiyonlarını belirleyen değişkenler 17. yüzyıldan beri kapitalizmle birlikte değişmektedir. Günümüzde kentlerin niteliğini belirleyen değişken küresel sermayenin ihtiyaçlarıdır. Kentlerin fonksiyonlarını belirleyen

---

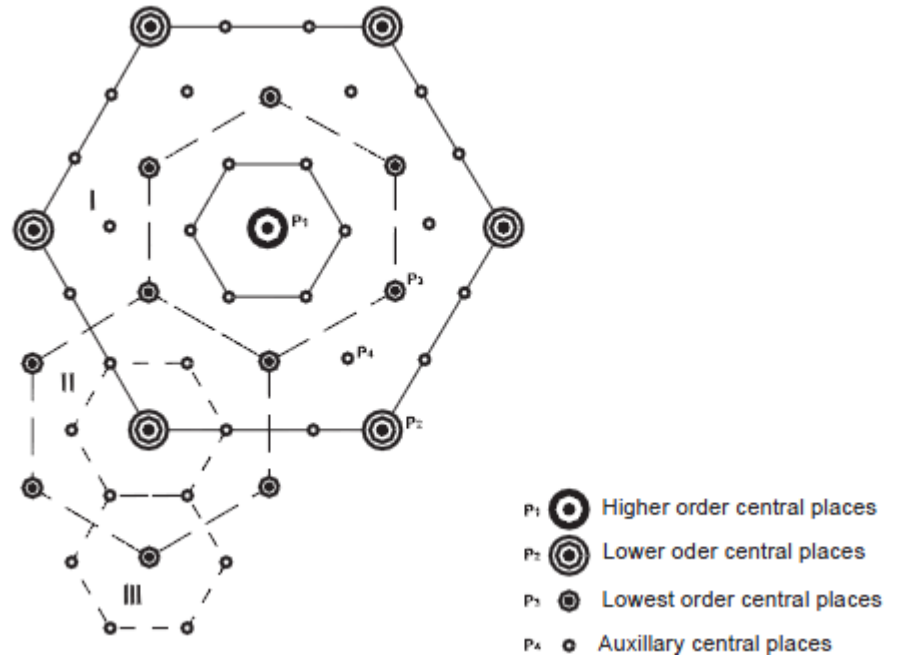
¹⁷⁰ Bkz.: Süha Göney, **Şehir Coğrafyası**, Cilt 1, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1995, İstanbul, s. 145-149.

¹⁷¹ Bkz.: Süha Göney, **a.g.e.**, s. 151.

değişkenin günümüzde aldığı biçim geçmişten farklı olarak kent sınıflandırmalarının bir kent hiyerarşisi için temel sunmuştur.

Burada ayrıksı bir örnekten kısaca bahsetmekte yarar vardır. 1933 yılında Kentler arası yarış hiyerarşisinin bölgesel ulusal düzeyde bir örneğini de Walter Christaller merkezi yerler modeli ile vermiştir. Ronald Wall'un belirttiğine göre Christaller kentler arasında merkezilik ve yakınlık ilişkisine dayalı geometrik bir model oluşturmuştur. Şehir ve çevresi arasında bağlara değinmiştir. Bu modelinde ikinci derecede ulusal (sub-national), ulusal, ulus üstü olsa bile altıgen bölümler bir ağ sisteminde birleşmektedir. Bu da birimler arası ilişkiler Merkez kentten yarı çevre ve çevre kente doğru hiyerarşiktir.¹⁷² Ancak bu model günümüz kent formuna karşılık gelmemektedir.

Şekil 4: Merkezi Yerler Modeli¹⁷³

Günümüzde kent sistemi son derece belirgin biçimde enformasyon üretme ve işlemeye dayalı bir sistem olarak yeniden tanımlanmaktadır.¹⁷⁴ Yeni gelişmeler

¹⁷² Bkz.: Ronald Wall, **Netscape, Cities and Global Corporate Networks**, ERIM PhD Series in Research in Management, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2009, s. 26-27

¹⁷³ Ronald Wall, **a.g.e.**, s. 27

kent hiyerarşileri için daha da farklı bir yapılanmanın gerçekleşeceğini işaret etmektedir. Scott'a göre ileri kentsel üst düzey-kümelenmelerin ve daha özgün biçimiyle küresel kent-bölgelerin ortaya çıkacaktır.¹⁷⁵

Kent hiyerarşisi içinde en tepede birkaç küresel kent bulunmaktadır. Bunlar New York, Londra, Tokyo olarak sıralanır. Daha önce de belirtildiği gibi Hall ilk defa bir kent sınıflandırması yapmıştır. Sınıflandırmasında Londra, Paris, Randstad, Moskova, New York, Tokyo, Hong Kong ve Mexico City dünya kentleridir. Bu kentleri siyasi ve ekonomik güç olmaları açısından incelemiştir.

İkinci kent sınıflandırması Friedmann'a aittir. Friedmann'ın dünya kenti hiyerarşisi sınıflandırmasında hipotezlerden yararlanarak oluşturduğu seçim kriterleri şunlardır; önemli finansal merkez olma; ulusal ve çokuluslu şirketleri yönetim merkezi olma; uluslararası kurumların varlığı, hızla büyüyen hizmet sektörü varlığı, önemli üretim merkezi olma, önemli bir ulaşım ağı/merkezi olma, nüfus büyüklüğü. Bu kriterlerin hepsi her örnek için kullanılmamıştır. Ancak Friedmann'ın belirttiğine göre bir kentin dünya kenti olması için bu kriterlerden birkaç tanesini belirli ölçüde karşılaması gerekmektedir. Öncelikle dünya bankası verilerini kullanarak merkez ve yarı merkez ülkeleri belirlemiştir. Bu ülkelerde belirtilen kriterlere göre öne çıkan kentleri birincil ve ikincil kentler olarak sınıflamıştır.¹⁷⁶

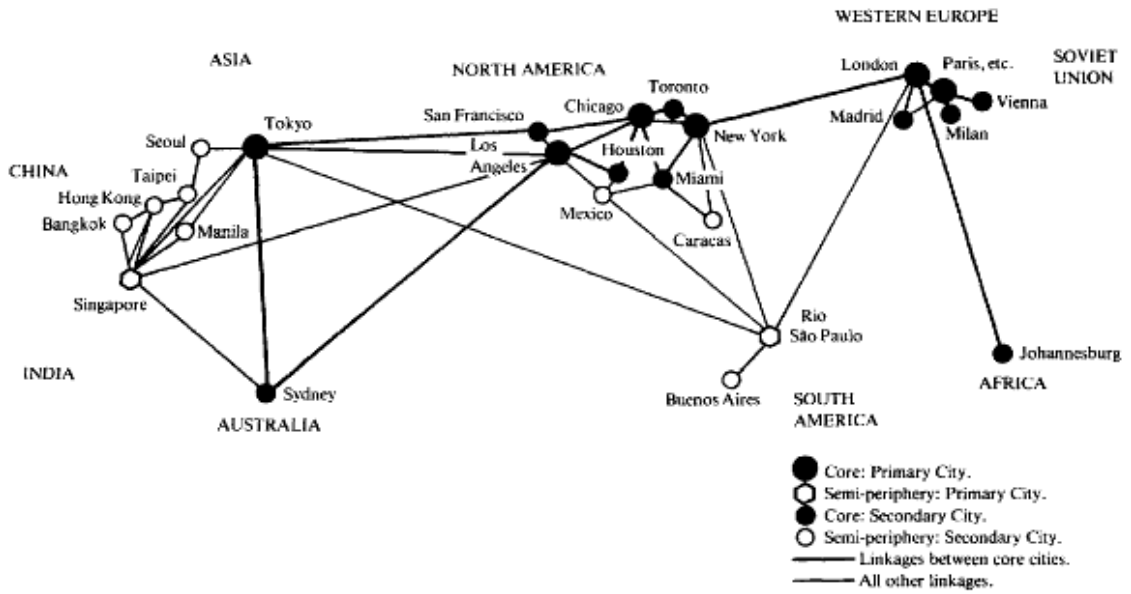
---

¹⁷⁴ Bkz.: Geoff Mulgan, a.g.e., s. 209.

¹⁷⁵ Bkz.: Allen J. Scott, a.g.e., s. 30.

¹⁷⁶ Bkz.: John Friedman, "The World City Hypothesis," **Development and Change**, 17(1986), s. 72.

Şekil 5: John Friedman'ın Dünya Kenti Hiyerarşisi¹⁷⁷

Kent sınıflandırmasında üçüncü çalışma ise GaWC¹⁷⁸ grubu tarafından 1998 yılında yapılan sınıflandırmadır. Buna göre kentler Alfa, Beta, Gamma Dünya Kentleri olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmada, Sassen'in belirttiği küresel kentlerde faaliyet alanlarından yola çıkarak, küresel faaliyet yürüten firmaların kentlerdeki hizmet değerlerine ulaşmışlardır. Firmaların faaliyet alanları hukuk, bankacılık, reklamcılık,

¹⁷⁷ John Friedman, "The World City Hypothesis," *Development and Change*, 17(1986), s. 74.

¹⁷⁸ GaWC: Globalization and World Cities Research Network, (Çevrimiçi) <http://www.lboro.ac.uk/gawc/>, 26.09.1012.

finansdır.¹⁷⁹ Dört sektörde elde edilen verilere göre kentler; prime, majör, minör merkezler olarak puanlanmıştır. Dört sektörden alınan puanların ortalamasına göre son bir hiyerarşik tablo oluşturulmuştur. Küresel hizmet merkezlerine odaklanmışlar.

Bu sınıflamalar içinde İstanbul'un Gama dünya kenti olarak ele alınıyor olması çalışmayı önemli kılmaktadır. Buradan yola çıkarak 1998 yılından itibaren İstanbul'un dünya kenti sınıflandırmalarında yer aldığını söylemek mümkündür.

Tablo 1: GaWC'nin Dünya Kentleri Sınıflaması¹⁸⁰ (Topladıkları puanlara göre)

Alfa Dünya Kentleri

12: Londra, Paris, New York, Tokyo.

10: Şikago, Frankfurt, Hong Kong, Los Angeles, Milan, Singapur.

Beta Dünya Kentleri

9- San Fransisko, Sidney, Toronto, Zürih

8- Brüksel, Madrid, Mexico City, Sao Paulo.

7- Moskova, Seul.

Gama Dünya Kentleri

6: Amsterdam, Boston, Caracas, Dallas, Dusseldorf, Cenevre, Houston, Cakarta, Johannesburg, Melbourne, Osaka, Prag, Santiago, Taipei, Washington.

5: Bangkok, Pekin, Roma, Stockholm, Varşova.

4: Atlanta, Barselona, Berlin, Buenos Aires, Budapeşte, Kopenhag, Hamburg, İstanbul, Kuala Lumpur, Manila, Miami, Minneapolis, Montreal, Münih, Şangay.

Dünya Kent Oluşum Sürecinde Güçlü Kanıt Gösteren Kentler

Çok Güçlü Kanıt Taşıyan Kentler

3: Atina, Auckland, Dublin, Helsinki, Lüksemburg, Lion, Mumbai, Yeni Delhi, Tel Aviv, Philadelphia, Rio De Janeiro, Viyana.

Bazı Kanıtlar Taşıyan Kentler

¹⁷⁹ J.V Beaverstock, R.G Smith, P.J Taylor, "A Roster of World Cities", **Cities**, Vol. 16, N. 6, 1999, s. 445-458.

¹⁸⁰ J.V Beaverstock, R.G Smith, P.J Taylor, "A Roster of World Cities", (Çevrimiçi) <http://www.lboro.ac.uk/gawc/citylist.html>, 25.08.2012.

2: Abu Dabi, Almata, Birmingham, Bogota, Bratislava, Brisbane, Bükreş, Kahire, Köln, Cleveland, Detroit, Dubai, Ho Chi Minh City, Kiev, Lima, Lizbon, Mancester, Stuttgart, Oslo, Montevideo, Rotterdam, Riyad, Seattle, Lahey, Vancouver.

Çok Az Kanıt Taşıyan Kentler

1: Adelaide, Antwerp, Arhus, Baltimore, Bangalore, Bologna, Brazilya, Calgary, Colombo, Cape Town, Colombus, Dresden, Edinburgh, Cenova, Glasgow, Göteborg, Guangzhou, Hanoi, Kansas City, Leeds, Lille, Marsilya, Richmond, St Petersburg, Taşkent, Tijuana, Torino, Utrecht, Wellington.

Tüm belirtilen kentler arasında bir kentler bağlantısız bir uzayda yer almamaktadır kentler arası güçlü bağlar vardır. Küresel kentlerin nirengi noktaları oluşturması ile beraber kentler arası bağlantılar da meydana gelmiştir. Sınıflandırmalarda kent hiyerarşisinin tepe noktasında bulunan kentler arasında ekonomik açıdan güçlü bağlantılar vardır. Bunun dışında imalatın çevre ülkelere kaymasıyla çevredeki ülkeler arasında bağlantılar gelişmiştir. Bağlantıların ana noktası küresel sermayedir. Coğrafi bakış açısıyla, küresel kent-bölgeler yoğunlaşırken birbirine karmaşık yollardan bağlanan sermaye, işgücü ve sosyal yaşam, yoğun bir şekilde kutuplaşıp kümelenerek çok uzaklara yayılmış ulus-ötesi ilişkileri oluşturur.¹⁸¹

Bu konuda ağ toplumu kavramıyla Castells'in görüşleri önemlidir. Castells, toplumun akışlar uzamında oluştuğunu belirtir. Kastettiği sermayenin, bilginin, teknolojinin örgütsel etkileşimlerin akışıdır. Küreselleşmeyi ağ toplumu bağlamında açıklar. Castells'e göre kentler güç ve zenginliği elinde tutmak ve biriktirmektedir, kendilerine doğru akış ne ise kentler ona göre şekillenmektedir: bilgi, para, kültür.¹⁸²

Castells'e göre ağın morfolojisi, etkileşimin artan karmaşıklığına, bu etkileşimin yaratıcı gücünden doğan beklemedik gelişme modellerine uyumludur.¹⁸³

---

¹⁸¹ Bkz.: Allen J. Scott, a.g.e., s. 27.

¹⁸² Bkz.: Manuel Castells, *The Rise of the Network Society*, London, Wiley-Blackwell, 2010, s.131.

¹⁸³ Bkz.: Manuel Castells, a.g.e., s. 70.

Castells yeni ekonomi örgütlenmeyi enformasyonel, küresel ve ağ örgütlenmesine dayalı olarak nitelendirmektedir.¹⁸⁴ Castells'e göre,

Küreseldir, çünkü üretimin, tüketimin ve dolaşımın bileşenleri (sermaye, emek, hammadde, yönetim, enformasyon, teknoloji, piyasalar) kadar kilit faaliyetleri de ya doğrudan ya da ekonomik ajanlar arasındaki bir bağlantılar ağı üzerinden küresel ölçekte örgütlemiştir. ⁸ (...) Ağ örgütlenmesine dayalıdır, çünkü yeni tarihsel koşullarda, üretim küresel bir girişim ağları arasındaki etkileşim ağı üzerinden gerçekleşir, rekabet burada yaşanır.¹⁸⁵

Castells çok uluslu şirketlerin ağ içindeki etkisine işaret eder. 1990 malların hizmetlerin küresel üretimi, giderek çokuluslu şirketler tarafından değil, ulus üstü üretim ağları tarafından gerçekleştirilmektedir; çok uluslu şirketler ağın bir parçasıdır ancak ağın geri kalan kısmı olmadan işleyemeyecektir.¹⁸⁶ Ona göre ağ müessesesi, belli hedeflere ulaşma amacı etrafında yapılandırılmış bir araçlar, yollar sistemidir.¹⁸⁷

Dünyanın dört bir yanında “yeni ortaya çıkan” piyasalar geliştikçe, başka “bölgesel merkezler” de hızla ağa katılmaktadır.¹⁸⁸ Castells'e göre küresel kent olgusu kent hiyerarşisi tepesinde yer almaya indirgenemez, küresel bir ağ çerçevesinde değerlendirmelidir.

Castells'e göre her ülkede ağ mimarisi, kendini bölgesel ve yerel merkezlerde yeniden üretir, böylece bütün sistem küresel düzeyde birbirine bağlı hale gelir.¹⁸⁹ Eğer kent hiyerarşisi varsa ağ daha da altlara sızmaktadır.

Ona göre küresel kent bir mekân değil, bir süreçtir: ileri hizmetlerin üretim ve tüketim merkezleriyle, bu merkezleri destekleyen yerel toplumları küresel bir ağ

---

¹⁸⁴ Bkz.: Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 99.

¹⁸⁵ Bkz.: A.e., s. 99.

¹⁸⁶ Bkz.: A.e., s. 153.

¹⁸⁷ Bkz.: A.e., s. 236 .

¹⁸⁸ Bkz.: A.e., s. 509.

¹⁸⁹ Bkz.: A.e., s. 510.

içinde birbirine bağlayan, bir yandan da bilgi akışına dayalı olarak bu merkezlerin arka bölgeleriyle bağlantılarını zayıflatan bir süreç.¹⁹⁰

Sassen'e göre kentler ağının merkezinde küresel finans pazarı vardır. Pek çok küresel ekonomik sistemde yönetim ve hizmetler, küresel kentlerin genişleyen ağlarında yer bulmaktadır. Sassen'e göre bu ağlara katılmak küresel ve ulusal olarak kent ekonomisine katkıda bulunmaktadır; sınır ötesi işlemlerin yapıldığı coğrafya küresel kent ağından oluşur; küresel coğrafya saçaklanma ve merkezileşme dinamikleri taşır; kontrol ve yönetim işlevleri merkezileşir. Genişleyen pazarlar kentlerin genişlemesinde etkili olarak kentleri küresel ağın bir parçası haline getirir. Küresel sermaye küresel kent ağı ile yayılır. Bu ağ küresel ekonomik örgütlenme için stratejik bir faktördür.¹⁹¹

Smith ve Timberlake'e göre dünya kentleri ekonomik, sosyal, demografik, bilgi akışlarının çoklu ağlarının düğüm noktasıdır. Kentler ekonomik, politik, kültürel, toplumsal alışveriş açısından bağlantılıdır ve bu farklı formlar alırlar. Kent ağı içinde bazı kentlerin ağ ilişkilerinde daha baskın olarak yer alır.¹⁹²

Johanathan V. Beaverstock, Richard G. Smith, Peter J. Taylor'a göre dünya kentlerinin ulus ötesi işlevleri devlet ve bölgeleri etkilemektedir. Onlara göre bu kentler bir akışlar, ilişkiler, bağ, bağlantılar dünyası içinde bulunmaktadır. Dünya kentleri devletler için ağ kavramı alternatifi bir metafor sunmaktadırlar. Kentlerin sektörel değişimi, bilgi teknolojilerinin gelişmesi, küresel ölçekte hizmet ve kontrol örgütlenmesiyle çevrelerine bağlantılı hale geldiklerini belirtmişlerdir. Onlara göre dünya kentleri ağ ilişkileri ve karmaşık bilgi kompleksleri ve ekonomik esneklik (reflexivity) baz alınarak kentler arasındaki bağlantılar tarafından üretilir.¹⁹³

---

¹⁹⁰ Bkz.: Manuel Castells, **a.g.e.**, s. 517.

¹⁹¹ Bkz.: Saskia Sassen, "Introduction, Locating Cities on Global Circuits", **Global Networks, Linked Cities**, Ed. Saskia Sassen, London, Routledge, 2002. s. 1-3, 8-11.

¹⁹² Bkz.: David Smith ve Michael Timberlake, "Hierarchies of Dominance among Worl Cities: A Network Approach", **Global Networks, Linked Cities** (ed. Saskia Sassen), London, Routledge, 2002, s. 117-118.

¹⁹³ Bkz.: Johanathan V. Beaverstock, Richard G. Smith, Peter J. Taylor, World City Network: A New Metageography? , **Annals of The Association of Geographers**, 90 (1), 2000, s. 126.

Taylor'a göre ağ oluşum sürecinin temel aktörleri hizmet ekonomik güçleri ile firmalarıdır. Taylor'a göre küresel kent ağı, hizmet firmalarının çeşitli ofis ağlarının karmaşık bir karışımıdır. Bu ağ aynı zamanda beklenmedik bir şekilde toplumsaldır.¹⁹⁴ Taylor küreselleşmenin kentleri üzerindeki etkisini ekonomik, politik kültürel ve toplumsal olarak belirtmektedir.¹⁹⁵ Buna göre bir ağ modeli oluşturmuştur. Küresel kent ağı çok boyutludur. Bu ağda sadece küresel hizmet firmaları yoktur. Taylor'a göre küresel kentleri ekonomik bir merkez olarak düşünmek küresel deneyimin sadece bir yönüdür. Onun çoklu ağlar teorisi toplumsal faaliyetin küresel bölgesel farklılıklarının sonuçları tek bir argüman haline getirmeyi amaçlamıştır.¹⁹⁶ Daha sonraki çalışmasında bu küresel ağ akışlarına küresel sivil toplumu da eklemiştir.¹⁹⁷ Smith'e göre kentler arası bağlar sürekli olarak insanlar ve insan olmayan aktörler tarafından kurulur.¹⁹⁸ Bu açıdan ağın sosyal ve teknolojik yönü vardır.

Kentler düzeyinde meydana gelen tüm bu gelişmeler, kentlerin doğasının farklılaşmasına neden olmuştur. Farklılaşmalar doğrudan toplum üzerinde etkili olarak, kentlerde yeni toplumsal gerilim alanlarının doğmasına kaynaklık etmiştir.

1.2. Kentte Toplumsal Gerilimler

1.2.1. Kentte Toplumsal Gerilim Kaynakları

Tarih boyunca insan topluluklarının olduğu hemen her yerde toplumsal gerilimlerin yaşandığı görülür. Spengler bu durumu şu sözleriyle dile getirir:

---

¹⁹⁴ **Bkz.:** P.J. Taylor, "Specification of the World City Network", (Çevrimiçi) <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb23.html>, 25.08.2012.

¹⁹⁵ **Bkz.:** P.J. Taylor, "Leading World Cities: Empirical Evaluations of Urban Nodes in Multiple Networks", (Çevrimiçi) <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb146.html>, 25.08.2012

¹⁹⁶ **Bkz.:** P.J. Taylor, "Leading World Cities: Empirical Evaluations of Urban Nodes in Multiple Networks", (Çevrimiçi) <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb146.html>, 25.08.2012.

¹⁹⁷ P.J. Taylor, The New Geography of Global Civil Society: NGOs in the World City Network, (Çevrimiçi) <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb144.html>, 26.08.2012.

¹⁹⁸ Richard G. Smith, "World city actor-networks", **Progress in Human Geography**, 27,1 (2003) s. 36.

Uygarlık, gerilimden başka bir şey değildir. Uygarlıkların öne çıkan toplumlari, aşırı gerilimin dışavurumunun etkisi altındadır.¹⁹⁹

Braudel ise uygarlığı gerilim, çatışma ve mücadeleye dayandırır. Bu ilişkiyi şöyle ifade eder:

Uygarlıklar, hiyerarşik ilişkileri olan, grupları arasında büyük açıklar, yani değişken gerilimleri, toplumsal çatışmaları, siyasal mücadeleleri ve sürekli bir gelişimleri olan toplumlara dayanmaktadır.²⁰⁰

Eğer kentin uygarlığa eş olduğu düşünülürse Braudel'in belirttiği gibi onları taşıyan, onlara gerilimleri ve gelişmeleri ile hareket veren toplumlar olmaksızın, uygarlıklar olmaz.²⁰¹

Toplumsal gerilimleri iki ana öbekte toplamak mümkündür. İlk öbekte toplumların kendi içinde ortaya çıkan gerilimler yer alır. Bu tür gerilimler aynı toplumda yer alan bireylerin, toplumsal üretimdeki rolleri, etnik, dini, kültürel, coğrafi farklılıklar nedeniyle yaşadıkları çatışmalar üzerinden ortaya çıkar. İkinci tür gerilimler ise farklı topluluklar arasında yaşanan gerilimlerdir. Bu tür gerilimlerin kaynağı, bir toplumun, başka bir toplumun kaynaklarını ele geçirme arzusudur. Tarih boyunca toplumların barındırdığı gerilimler, toplumlardaki işbölümü ve üretici güçlerin durumuyla yakından ilgilidir.

İşbölümü ve üretici güçler arasında yaşanan eşitsizlikler klasik sınıf çatışması teorisinin de temelini oluşturur. Bu noktada Scott ve Roweis üretim sürecinin, en açığa vuran özelliği olan işbölümüyle sosyal bir süreç olduğunu belirtir. Bu yolla insanlar maddi yaşamın üretimini ve yeniden üretimini gerçekleştirmek için sağlam ve daimi sosyal ve mülkiyet ilişkilerine girerler.²⁰² Tarihsel olarak işbölümünün

¹⁹⁹ Bkz.: Oswald Spengler, **The Decline of the West**, United States, Alfred A. Knopf, 1927, s. 102.

²⁰⁰ Bkz.: Fernand Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 48.

²⁰¹ Bkz.: Fernand Braudel, **A.e.**, s. 46.

²⁰² Bkz.: A. J. Scott; S. T. Roweis, "Kuramda ve Uygulamada Kentsel Planlama: Gözden Geçirme ve Yeni Bir Değerlendirme", Çev. A. Cenap Yoloğlu, **Planlama Dergisi**, 2008/4, Sayı:44, s. 16.

gelişiminin çeşitli aşamaları, farklı mülkiyet biçimlerini temsil eder. Bir başka deyişle, işbölümünün her yeni aşaması toplumsal katmanlar açısından yeni ilişkileri düzenler. Toplumsal işbölümün yapısı, üretici güçlerin durumu ve ortaya çıkan ürünler, bireylerin kendi aralarındaki ilişkilere ya da gerilimlere ayna tutar.

Hiç kuşkusuz kentlerde, toplumsal katmanlar arasında olan da farklı gerilim ve çatışma kaynakları vardır. Çalışmamızda toplumsal katmanlar arasında ortaya çıkan gerilimlere vurgu yapmamızın nedeni bu gerilimin nesnel bir zeminde, verilerle desteklenebilir biçimde ifade edilebilmesidir. Yoksa bir bireyin ya da topluluğun kendi öznelliğinde çeşitli türde gerilimler yaşadığını yadsımıyoruz. Bizim açımızdan önemli olan, dışlaşan, somut olarak açığa çıkan gerilimlerin kaynaklarını aramaktır. Bu bakımdan çalışmamızda işbölümü ve üretici güçlerin açığa çıkardığı gerilimlere değiniyoruz.

Aşağıda tarihsel olarak ortaya çıkan değişik iş bölümü süreçleri ve üretici güçlerin durumlarına ana hatlarıyla değineceğiz. Bu bağlamda insanlık tarihi içinde ilkel dönemden, feodal döneme, oradan manifaktüre oradan da sanayi dönemine geçeceğiz. Kuşkusuz dünya tarihi içinde her kültürde ve coğrafyada bu süreç dile getirdiğimiz doğrultuda gerçekleşmemiştir. Ne var ki, çalışmamızın asıl vurgusunu oluşturan İstanbul'un küresel kent olarak durumu, mekânda farklılaşma ve toplumsal gerilimlere büyük oranda etki eden dünyaya hakim paradigma olan 'Batı'dır. Bu bakımdan İstanbul'un güncel durumundan söz etmek, dünyayı anaforuna çeken 'Batı'nın durumdan söz etmeyi gerekli kılmaktadır. Özellikle yakın yüzyıllarda 'Batı' kentlerinde iş bölümü ekseninde yaşanan gerilimler bunun dışında gelişen alt gerilimler ve bunların mekâna yansımalarının, İstanbul'da yaşananlarla paralellik taşıması bu yaklaşımı haklı çıkarmaktadır.

Toplumsal gerilim bağlamında çalışmamızdaki gayelerimizden biri günümüzde İstanbul'da yaşanan gerilimleri ortaya koymaktır. Bu amaçla öncelikle toplumsal gerilimlerin mekânı olarak kenti, tarihsel bakımdan ele alacağız.

İlk yerleşik toplumların ortaya çıkışından bu yana insanları arasında çatışmalar ve gerilimler eksik olmamıştır. Bu nedenle uygarlık her zaman gerilimle yakından ilgi içinde olmuştur. Denilebilir ki, uygarlığın hiçbir aşaması gerilimsiz geçmemiştir.

Toplumsal yaşamın önceki yaşam tarzlarına göre daha örgütlü ve kompleks aşaması olan kent merkezli yaşam da tarih boyunca toplumsal gerilimlerin çoğalarak yaşandığı bir odak olarak varlığını hep sürdürmüştür. Dolayısıyla **kent bir toplumsal çatışma / gerilim mekânıdır.**

Kentler, bilinen ilk örneklerinden bu yana toplumsal düzenin sürekliliğinin sağlandığı mekânlar olma özelliği göstermiştir. Toplumsal düzenin sürekliliği, örgütlenmenin kurumsallaşmasıyla gerçekleşmiştir. Kurumsallaşma yoluyla uzmanlaşmış iş bölümü ortaya çıkmış ve toplumsal refah artışı gerçekleşmiştir. Ne var ki, iş bölümü bir yandan toplumsal düzenliliği sağlarken, diğer yandan kentsel gerilimlerin kaynağı olmuştur. Çünkü uzmanlaşma yoluyla, iş bölümü kompleksleşmiş bunun sonucunda ise sosyal tabakalar arasında ayrımlar keskinleşmiştir.²⁰³

Kentte toplumsal farklılaşma süreci, kentlerin kuruluşu ve gelişmesi ile eş zamanlı olarak meydana gelmiştir. Dolayısıyla kentin doğal gelişimi, toplumsal gerilimleri üretici bir yapıdadır. Kentsel gerilim üzerine çalışan Meltzer, kentin geleneksel olarak göçmen ve yoksunlar [disadvantaged] için düzenlemeler sunduğunu ifade eder. Ona göre kentleşme refahı arttırmış ve önyargının [prejudice] ve ayrımcılığın [discrimination] bir ürünü olarak, hırçınlaşan yoksun bir çekirdek [core] grubu katılaştırmıştır.²⁰⁴ Böylece toplumsal gerilimler, kentte yeni düzenliliklere yönelik gereksinimleri doğurmuştur. Her yeni toplumsal biçim ise bir yandan düzeni sağlarken, diğer yandan bazen başka gerilimlere uygun zemin oluşturmıştır.

Öyleyse kent, hem toplumsal gerilimler türeten, hem de bu gerilimlerin çözümünü sağlayan mekândır. Kent, barındırdığı kurumlar ya da aygıtlar aracılığıyla gerilimlerin şiddetine etki eder. Böylece bazı gerilimler ortadan kalkmış, bazıları engellenmiş bazıları ise daha büyük gerilimlere yol açmıştır. Tarih boyunca her türlü

---

²⁰³ **Bkz.:** Durkheim konuyu farklı açıdan ele almaktadır. Durkheim'a göre toplumsal yapıda dengenin bozulması gerilimleri yükseltir ve bu gerilimler ancak daha gelişmiş işbölümü ile çözülebilir. Bu durum ise ilerlemenin itici gücüdür. Bkz. Emile Durkheim, **The Division of Labour in Civil Society**, London, Macmillan Press, 1994, s. 212.

²⁰⁴ **Bkz.:** Jack Meltzer, "The Urban Conflict", **Urban Affairs Review**, No:3:3, 1968, s. 3.

gerilim er ya da geç bir düzenliliğe dönüşmüştür. Bu düzenlilik zamanın koşullarına uygun olarak bazen yeni çatışmaların ortaya çıkmasına aracılık etmiştir.

Sonuç olarak kent, toplumsal gerilimden bağımsız düşünülemez. Demek ki kent, mekân ölçeğinde toplumsal gerilimleri tarih boyunca barındırmış ve bundan sonra da barındırmayı sürdürecektir. Bu bakımdan ilk kentler ile günümüz kentleri arasında süreklilik bulunur.

Yukarıda sıraladığımız nedenlerden ötürü çalışmamızın ilerleyen evrelerinde bir kent olarak İstanbul'un diğer tüm kentlerle ortak taşıdığı genel niteliklere dikkat çekeceğiz. Ardından İstanbul'un kendine özgü yanlarına ele alarak son yıllarda geçirdiği dönüşümleri ve bu dönüşümlerde toplumsal çatışmaların yerini belirlemeye çalışacağız.

İstanbul hakkındaki değerlendirmelerimizi toplumsal gerilimlere ilişkin bölümlememize uygun olarak, hem İstanbul'un kendi toplumsal yapısı bakımından, hem de başka toplumlarla ilgisi üzerinden; küresel kent üzerinden konu edeceğiz.

Uzmanlara göre tarihte büyük çapta toplumsal farklılaşma, dolayısıyla çatışma ilkin Mezopotamya'da görülmüştür. Bu durumun nedeni çoban toplumları ile tarım toplumlarının etkileşimleridir. Bu etkileşim sonucu köy tarzı küçük yerleşim birimleri zamanla kent birliklerine dönüşmeye başlamıştır. Dolayısıyla kentte görülen toplumsal gerilimlerin kökenlerini köy tarzı yerleşimlerde görebilmek mümkündür. Bu durumun ilk izleri köy, klan ve kabile gibi toplumsal birimlerde bulunmaktadır. Başlangıçta avcılık, toplayıcılık temelli uğraşı, tarım temelinde yerleşik hayata geçilmesi ile değişmiştir. Bu döneme dair bilgiler genelde arkeolojik verilere dayandığı için döneme ilişkin değerlendirme olanakları sınırlıdır. Ancak arkeolojik veriler kentte kent öncesinde de belli farklılaşmaların olduğu anlaşılmaktadır. Köy, klan içinde ayrışan roller ile birlikte meydana gelen tabakalaşma ileride kentte oluşacak toplumsal gerilimlerin kaynağını oluşturmuştur.²⁰⁵

²⁰⁵ **Bkz.:** Ayrışmanın temelinde işbölümünün değişmesi bulunmaktadır. Aile içinde değişen işbölümü bunun bir yönüdür. Bir diğer yön ise işbölümü düzeyinde tarımda ve madencilikte meydana gelen değişimdir. Childe, MÖ 3000'e gelindiğinde, bakır kalay alaşımının üstünlükleri Hindistan'da, Mezopotamya'da, Küçük Asya'da ve Yunanistan'da anlaşıldı; tunç keşfedildi. Madencilik genellikle ev ihtiyaçlarını karşılamak için aile içinde yürütülen işler olmayıp, başkalarının taleplerini karşılamak için yapılan ilk endüstriyel işlerdi. Neolitik köylerde. Madeni aletlerin benimsenmesi, saf neolitik

Tarihte ilk topluluklar olarak değerlendirilen avcılık, toplayıcılıkla geçiren toplumlarda görülen mülkiyet biçimi, kabile mülkiyetidir. Kabile mülkiyetinin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- i. iş bölümü az gelişmiştir.
- ii. eşitlikçidir.
- iii. toplumsal yapı aile örgütlenmesini örnek alır.

Kabile mülkiyeti aşamasında, iş bölümü henüz pek az gelişmiştir. Kabile büyük bir aile gibi yapılanmıştır. Bu nedenle iş bölümü aile içindeki görülen doğal iş bölümünün biraz daha gelişmiştir. Dolayısıyla toplumsal yapının doğal genişleme sınırları bulunur.

Kabile toplumlarında görülen gerilimleri iç ve dış olmak üzere bölümleyebiliriz. İç gerilim, kabilenin bireyleri arasında görülen düşük yoğunluklu gerilimdir. Dış gerilim ise, kabilenin üyeleri ile köleler ve diğer kabileler arasındaki ilişkilerden doğar. Dış gerilim, kabilenin doğal üretim sınırlarına ulaşmasıyla açığa çıkar; çünkü bu durumda nüfusun gereksinimlerinin artar ve gerilimin sönmelenmesi için savaş ya da trampa yapılır.

İlk kentlerin ortaya çıkışında artı ürünü ve toprağı koruma, savunma gereksinimi oldukça önemlidir. Gordon Childe, ilk yerleşik köy toplumlarında görülen farklı toplumların karşılaşması ile ortaya çıkan gerilimin kökenine toprak için mücadeleleri koymaktadır. Childe'a göre neolitik nüfusun artışı, neolitik ekonomi içindeki çelişkilerle sınırlanmıştır. Nüfus arttıkça toprak gerekliliğı ve önemi artmıştır. Toprak için mücadele farklı ekonomik düzene sahip toplumların karşılaşmasına neden olmuş. Bu ise toplumlarda üstün silah edinme arzusu ve saraylarda, yenilmiş kendilerinden toplanan artı ürünle silah alınmasına razı edilmiş bir köylü sınıfından artı ürün toplayan yönetici sınıflar yaratmıştır.²⁰⁶

İş bölümü temelinde görülen ve neredeyse tüm tarih boyunca insanlığa eşlik eden gerilim, kır ile kent arasındaki gerilimdir. Kent ile kır arasındaki karşıtlık,

---

ekonomide bulunmayan yeni bir sınıfın ortaya çıkmasına yol açtı. Gordon Childe, **Tarihte Neler Oldu**, Çev: Mete Tuncay, Alaeddin Şenel, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1985, s. 58-59.

²⁰⁶ **Bkz.:** Gordon Childe, **a.g.e.**, s. 51 , s. 104.

toplumsal yapılanmaların hemen her döneminde; kabile, feodal, imparatorluk, ulus devletler vb. sürüp gitmiştir. Bu gerilimin başlıca nedeni, kır ile kentin maddi ve zihinsel işbölümü temelinde ayrılmasıdır. Kır ile kentin ayrılması, iş bölümü açısından toprak mülkiyeti ile sermayenin ayrılmasına karşılık gelir.

Toplumların mekânsal olarak ayrışmasında, göçebe ve yerleşik toplumlar arasındaki gerilimin payını ortaya koyanlardan biri de İbn-i Haldun olmuştur. İbn-i Haldun bu bağlamda **göçebe** ile **medeni**²⁰⁷ ayrımı yapmıştır.

Nerede kent aşamasına ulaşmış bir örgütlenme görülse orada kurumsal yönetim birimlerinin, silahlı gücün, vergilerin, kamusal örgütlerin ve siyasetin olduğu görülür. Bütün bu kurumların kentteki düzeni sağlamaya yaramalarının, yanı sıra toplumsal gerilimlerin dengelenmesine de aracılık ederler. Görüldüğü gibi kent süreğenliği açısından düzenlilik esastır. Oysa kır dağınık ve bölük pörçüktür. Kır ile kent arasındaki bu yapıca farklılık gerilimin kaynaklarından biridir.

19. yüzyıl düşünürlerinden Ferdinand Tönnies, kır-kent karşıtlığından yola çıkarak ‘cemaat’ [Gemeinschaft/Community] ile ‘cemiyet’ [gesellschaft/Society] arasında ayrım yapar. Tönnies toplumsal gerilimlerin örneklerinden biri olarak cemaat-cemiyet karşıtlığını ele alır. Tönnies’e göre, kent kültürünün genişlemesiyle cemaat ilişkilerinden cemiyet ilişkilerine geçilmiştir. Cemaat, samimiyeti, hayatı beraberce sürdürmeyi/dayanışmayı temsil eder. Oysa cemiyet geçici ve yüzeyseldir.²⁰⁸ Cemaat ilişkileri yaygın olarak kırdaki, cemiyet ilişkileri ise kent kültürü içinde gelişmiştir. Tönnies açısından cemaat yapılanması, kırdaki, akrabalığa ve komşuluğa dayalı ilişkilerden kaynaklanır. Bu bakımdan cemaat doğal/organik bir gelişim içindedir.

Kır ile kent yaşamının toplumsal ve ekonomik açıdan farklılaşmış olması cemaat ve cemiyet örgütlenmesinin ayrı yapılarda olmasına yol açar. Tönnies, kentte toplumsal ilişkilerin daha çok kurumsal düzeyde olması ile mekanik bir yapı

---

²⁰⁷ **Bkz.:** İbn Haldun, **Mukaddime**, I. Cilt, Çev: Turan Dursun, Ankara, Onur Yayınları, 1977 (1274), s. 297. İbn-i Haldun “medeni” kavramını kente ilişkin kullanmaktadır.

²⁰⁸ **Bkz.:** Ferdinand Tönnies, **Community and Civil Society**, Ed. Jose Harris, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, s. 19.

olarak gördüğü cemiyet arasında bağ kurar. Bu durum cemiyetin şu niteliklerde olmasını sağlar:

Cemiyette herkes kendi başınadır ve herkese karşı gerilim durumu içindedir. Güç ve etkinlik alanları keskin şekilde ayrılmıştır ki başkaları ile ilişki/temas kurmak ve başkalarının alanına dâhil olmak muhalif/düşmanca bir tavır olarak değerlendirilir.²⁰⁹

Durkheim, kır ve kentte toplumsal işbölümüne bağlı olarak ortaya çıkan farklılaşmayı **mekanik** ve **organik dayanışma** kavramları üzerinden ele alır.²¹⁰ Durkheim'e göre toplumlarda mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya göre geçiş söz konusudur. Mekanik dayanışma, işbölümünün sınırlı olduğu ve derin toplumsal farklılaşmanın yaşanmadığı toplumlarda görülür. Bu tür toplumlarda uzmanlaşmanın olmayışı bireye pek çok işe yönelik bilgi ve beceri kazandırır. Mekanik dayanışmanın bir diğer özelliği ise birbirinden farklılaşmamış bireylerin ortak duygu ve tutum geliştirebilmesidir.

Organik dayanışma ise uzmanlaşmaya dayalı işbölümünün gelişmesiyle ortaya çıkar. Organik dayanışma aracılığıyla bireylerin ortak bilinç yerine bireysel seçimleri öne çıkar. Artan uzmanlaşma ve işbölümünün toplumsal farklılaşmayı derinleştirmesinden ötürü modern kent toplumlarında bireyin görevleri parçalanmıştır. Buna karşın uzmanlaşma bireylerin birbirlerine ihtiyaç duymalarına neden olur.

Tarihsel olarak toplukların, ya anlaşmalar yoluyla ya da fetihler yoluyla birleşmesiyle, kabile tarzı iş bölümünden farklı ikinci türde bir toplumsal iş bölümü gelişir. Bu iş bölümünün mekânı kenttir. Burada toplumsal ilişkiler karmaşıklaşmış, iş bölümü gelişmiş, kabile topluluklarına göre gerilimler artmıştır. Kentlerde de ilk ortaya çıkan toplumsal gerilimin kaynağı barbar tarafından kente yapılan saldırılardır. Göçebe ve yerleşik toplumlar arasında görülen gerilimin kökeni yağma ve istilaya dayalıdır. Göçebe toplumlar, yerleşik toplumların artı üretimini elde etmek için

²⁰⁹ Ferdinand Tönnies, **a.g.e.**, s. 52.

²¹⁰ **Bkz.:** Emile Durkheim, **The Division of Labour in Civil Society**, London, Macmillan Press, 1994.

kentlere saldırılarda bulunmuşlardır. Bu saldırılardan korunmanın bir çözümü olarak kentler korunma ve artı ürünü savunma işlevi kazanmıştır.

Eski kent topluluklarında üretim, kentin malı olarak görülen kölelere dayanır. Üretimin gerçekleşmesi ve ortaya çıkan ürünler devlet mülkiyetindedir. Buna karşın bu dönemde toplumsal gerilimin kaynağı kentte üretimi örgütleyen yöneticiler ile çalışanlar arasında yaşanır. Çünkü yöneticiler, doğrudan çalışma içerisinde yer almadan, üretilen mallardan pay almaktadırlar. Sözgelimi Eski hanedanlık döneminde Sümer’de kent nüfusunun şu toplumsal sınıf ve katmanlara ayrıldığı görülür: Büyük toprak sahibi aristokrat, küçük toprak sahibi çiftçi, tapınak ve aristokratlara bağımlı özgür yurttaş ve köleler.²¹¹ Ertop ve Yetkin’in belirttiğine göre tapınakların ve özel kişilerin köleleri bulunur. Köleliğin kaynağı başta savaş tutsakları iken, borç köleliğinin ortaya çıkmasıyla topluluk üyeleri de köleleştirilmeye başlamıştır.²¹²

Dünya tarihinde Mezopotamya’dan sonra önemli kent devletlerinin kurulduğu bir başka bölge Yunan dünyasıdır. Yunan kent devletlerinde Mezopotamya’daki gibi toplumsal katmanlar söz konusudur. Temel farklılık hür yurttaşlar ile köleler arasındadır. McNeill, Yunan’daki toplumsal gelişimi şu şekilde belirtir:

“Yunan yurttaşları gittikçe artan bir hızla kırsal bölgelerden ayrıldı, onların yerlerini köleler ve yabancılar aldı. Bu değişiklikler bir bakıma Yunan toplum biçimini Ortadoğu’da öteden beri görülen biçime yaklaştırmıştır. Yunan kültürünün ilk gelişme döneminde görülen, bir süre için topluma egemen olan çiftçilerle kent halkı arasında sıkı ilişkiler yok oldu. Kasabaların, artık büyük bir bölümü köydeki topraklardan gelen rantlarla beslenen yukarı sınıflarıyla kaba köylü sınıfı arasında, hiçbir zaman kapatılamayacak duruma gelen toplumsal ve psikolojik bir uçurum açıldı. Hemen hemen aynı genişlikte bir uçurum da kentlerin, ekonomik alana olduğu kadar siyasal alana da gittikçe daha fazla egemen olmaya başlayan zengin ve eğitim görmüş sınıflarıyla yoksullarını birbirinden ayırdı.”²¹³

²¹¹ Bkz.: Kıvanç Ertop, Çetin Yetkin, **Sosyo Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi**, İstanbul, Say Yayınları, 1985, s. 31-32.

²¹² Bkz.: A.e., s. 32.

²¹³ William H. McNeill, **a.g.e.**, s. 234-235.

Yunan dünyasındaki kent düzeni Atina ve Sparta üzerinden iki farklı biçimde düzenlenir. Sparta askeri yönü ağır basan bir kent modelidir. Burada üç sınıftan söz etmek mümkündür: tam yurttaşlar, köleler ve siyasal hakkı bulunmayan yurttaşlar.²¹⁴ Tarih boyunca Yunanistan yarım adasına iki büyük göç olmuştur. Ertop ve Yetkin'in belirttiğine göre bu göçleri gerçekleştirenler Dorlar ve Akhalardır; Sparta kentinde Dor kabilesinden olanlar tam yurttaşdır; Dorlardan önceki o bölgede yaşayan halk ise toprak kölesi durumuna getirilir. Sparta'nın toplumsal yapısının ekonomik temeli, ele geçirilmiş toprakların toprak kölesi durumuna dönüştürülmüş yerli halka işlettilmesine dayanır.²¹⁵

Atina kenti de Sparta gibi toplumsal katmalara bölünmüştür. Özellikle İ.Ö. VII. yüzyılda ticaretinin, endüstrinin ve gemiciliğin geliştiği; varlıklı bir orta sınıfın belirdiği; faiz, kredi ve tefecilik nedeniyle küçük toprak sahiplerinin topraklarını yitirdiği; toprağın giderek az sayıda elde toplandığı; yoksul ortakçıların borçlanarak "borç kölesi" durumuna düştüğü; sınıf çatışmalarının keskinleştiği bir dönem yaşanmıştır.²¹⁶

Tarihsel olarak bir başka toplumsal iş bölümü feodal tarzda örgütlenmedir. Feodal örgütlenmeyi kentler açısından bir geriye çekiliş olarak değerlendirmek mümkündür. İnsanlık tarihinin önceki dönemlerinde kent ve ardıl bölgesi öne çıkmışken, bu dönemde kırlar önem kazanmıştır. Feodal dönemin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- i. üretim, el emeğine ve küçük çapta yapılan tarıma dayandığından düşük ölçekte yapılır.
- ii. toplumsal katmanlar belirgindir: kırdaki prensler, soylular, din adamları ve köylüler biçimindedir ve kentlerde ise esas olarak ustalar, kalfalar ve çıraklardır.
- iii. ortalama bir kişinin sahip olabileceği küçük sermayesi dışında, biricik mülkiyeti, kendi özel emeğidir.
- iv. salgın hastalıklar ve savaşlar nedeniyle nüfus azdır.

---

²¹⁴ Bkz.: Kıvanç Ertop, Çetin Yetkin, **a.g.e.**, s. 94.

²¹⁵ Bkz.: **A.e.**, s. 95.

²¹⁶ Bkz.: **A.e.**, s. 99

v. az sayıda sermaye babadan oğula geçer.

Feodal iş bölümü belli oranda ortaklığa dayanır. Ortaklık serfleşmiş köylüler arasındadır. Bu dönemde soylular ellerindeki silahlı güce dayanarak toprak mülkiyeti ve serfler üzerinde egemenlik kurmuşlardır. Feodal dönemin toplumsal gerilimlerinin kaynaklarından biri, feodal soylularla serfler arasındaki çatışmalardır. Feodalizmin gelişmesiyle bir başka gerilim kaynağı kentler olur. Kentlerde iş bölümü içerisinde ortaya çıkan gerilimler lonca örgütlenmesine yol açar. Marks'a göre lonca örgütlülüğüne yol açan gerilimleri şöyle açıklayabiliriz:

“Metallarının satışı için ortak binaların gerekli oluşu ve bu binaların kapılarının kalifiye olmayan kişilere kapalı tutulması, değişik meslekler arasındaki çıkar çatışması, güçlükle öğrenilen bir işin korunması zorunluluğu ve bütün ülkenin feodal düzeni, her meslekten emekçilerin ayrı loncalar halinde birleşmelerinin nedeni oldular.”²¹⁷

Bu durum kırlardan gelen serflerin kentlerde yarattığı rekabetin sonucudur. Feodal dönemle ilgili vurgulanması gereken bir başka nokta sermaye birikiminin çok yavaş gelişmesidir. Sermaye birikiminin yavaş olması, toplumsal yapının uzun süre kökten değişikliklere uğramadan aynı kalmasına yol açar. Feodal dönemdeki sermaye mesleğe bağlı sermayedir. Söz gelimi, bir dülgerin sermayesi doğrudan yaptığı işe bağımlı sermayedir. Gerek sermaye birikimi sağlamak gerekse artan nüfus baskısını göğüsleyebilmek için, loncalar içerisinde hiyerarşik ustalık-kalfalık-çıraklık ilişkileri kurulur.²¹⁸ Böylelikle toplumsal iş bölümü düzenlenerek olası gerilimler engellenmek istenir.²¹⁹

---

²¹⁷ Karl Marks, Friedrich Engels, **Alman İdeolojisi**, Üçüncü Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1992, s. 77.

²¹⁸ Braudel ticaretin canlanmaya başladığı 11-12 yüzyıldan itibaren lonca ustaları ve kalfalar arasındaki zıtlasmadan ve daha sonra endüstri kentlerinde sınıf savaşı haline dönüşmüş olan toplumsal gerilimlerin varlığından bahseder. **Bkz.:** Fernand Braudel, **Uygarıkların Grameri**, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 361.

²¹⁹ Gimpel'in belirttiğine göre 13. yüzyılın sonunda grevler olağan eylemler haline gelmiştir. İlk grevin 1245'te Douai'de yapıldığı kayıtlıdır. 1274 yılında da, Ghent kentindeki dokumacılar çırpıcılar tek bir vücut halinde kenti terk ederek komşu Brabant dükülüğüne sığınmışlardır. Felemenk 'teki kargaşa 1280 yılında doruk noktasına varmıştır. **Bkz.:** Jean Gimpel, **Ortaçağda Endüstri Devrimi**, Çev. Nazım Özüaydın, Ankara, Tübitak, 1996, s. 97.

Çalışmamızın çıkış noktalarından biri toplumsal iş bölümü ile toplumsal gerilimler arasındaki koşutluktur. Bu bağlamda feodal dönem süresince toplumsal gerilimin iki ana damardan gittiğini söyleyebiliriz. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bir yanda serfler ile feodal soylular arasındaki gerilim, diğer yanda kente gelen serfler ile loncalar arasındaki gerilimdir. Birinci tür gerilim, feodal soyluların serf emeğini ve serflerin varoluş koşullarını boyunduruk altında tutmasından kaynaklanır. Feodal dönem boyunca farklı coğrafyalarda karşılaşılan türlü söylenceler, sözgelimi Robin Hood ya da Köroğlu gibi, toplumsal gerilimin bu yanına karşılık gelir.

İkinci türde gerilim ise şu gelişmelere dayanır: Feodal dönemde geniş topraklara yayılan bölgelerin feodal krallıklar halinde birleştikleri görülür. Bu süreci serflerin toplu halde kentlere doğru göçü izler. Çünkü kırdaki toprak egemenlerinin baskısı altındaki serfler yoğun olarak kente gelir. Kentte karşılarında buldukları ise güçlü lonca örgütlülükleridir. Serfler bu güçlü örgütlülükler karşısında zayıftırlar. Çünkü var olan işbölümü koşulları içinde serflerin bağımsız çalışması olanaksız olduğundan loncalarda çalışmaya bağımlıdırlar. Serfler daha önce kırdaki dağınık bulunduklarından, kente örgütlü olarak gelmemişlerdir. Bu nedenle birbirlerine yabancıdırlar. Bu ise onların loncalar karşısında güçsüz kalmalarına yol açar.

Pirenne'nin belirttiğine göre ortaçağda kentlerin toplumsal ve ekonomik örgütlenmesiyle, kırsal bölgelerin toplumsal örgütlenmesi arasındaki çelişki kadar keskin bir çelişki, tarihin hiçbir döneminde görülmemiştir.²²⁰ Sözgelimi, çelişkilerin bir örneği olarak feodal kentlerde tüccarlara yer olmayışını Pirenne şöyle anlatır:

“Kale kentlerin kalabalıklaşması, kasabalarınkiyle aynı nedenlerden ileri geliyordu, ama çok başka koşullar altında gerçekleşti. Gerçekten de buralarda, boş olan araziye yeni gelenler sahip olamayacaklardı. Kale kentler duvarları çok sınırlı bir alanı çevreleyen müstahkem yerlerden başka bir şey değildi. Bunun sonucu olarak başlangıçta tüccarlar başka yer olmadığı için bu alanın dışında yerleşmeye itildiler. Kale kentleri yanı sıra, bir “dış-kent”, başka bir deyişle, “banliyö” (burg) kurdular.”²²¹

²²⁰ Bkz.: Henri Pirenne, *a.g.e.*, s. 104.

²²¹ Henri Pirenne, *a.g.e.*, s. 111-112.

İşbölümünün feodal dönem sonrasındaki aşaması, üretim ile ticaret arasında ayrılması ve ayrı bir tacirler sınıfının oluşmasıdır. Tacirler yakın yöreleri aşan ticari ilişkiler olanağını doğurur. Bu olanağın kullanılabilmesi ulaşım araçlarının geliştirilmesi ve bölgeler arası güvenli bağlantılar kurulmasıyla gerçekleşir. Tacirler eliyle ticaretin kentin yakın çevresi ötesine genişlemesi, üretim ile ticaret arasında karşılıklı bir canlılığın ortaya çıkmasına neden olur. Böylece uluslararası ilişkiler kurulur. Yerellik, yavaş yavaş kaybolmaya başlar. Ticari ilişkiler burgaç etkisi göstererek uzak coğrafyaları bile etkileyecek güce kavuşur. Ticaretin yaygınlaşması üretici güçlerin ve icatların gelişmesini sağlar. Yoğun ticaret, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri de hızlandırır. Çünkü bilgi de mallar gibi taşınır olur; böylelikle aynı şeyler farklı yerlerde yeniden icat edilmek zorunda kalmaz.

Braudel'e göre bu dönemde para, eski ekonomik ve toplumsal grupların (loncalar, kentsel cemaatler, tüccar birlikleri vb.) düzenlemelerini sarsmakta ve savurmaktadır; bu gruplar yararlarının bir bölümüyle eski katılıklarını kaybetmektedirler. Bu bireyin gündelik yaşam alanında seçim serbestisine ulaştırırken, modern devlet katı sınırları olan yeni bir düzen yerleştirmektedir: bireyin topluma karşı ödevleri, ayrıcalıklara ve ayrıcalıklılara saygı.²²²

Gelişen işbölümünün ilk sonucu, loncalar sisteminden ayrılan üretim dallarında manüfaktürün doğuşu olur. Manüfaktürle makinalaşma başlar, bu ise üretimin olağan üstü artmasını sağlar. Çok geçmeden makinalaşma, el verişli olduğu tüm iş kollarına hâkim olur. Bu iş kolların başında dokumacılık gelir. Ticari ilişkilerin genişlemesi sayesinde, dokumacılık, en hızlı gelişen ve büyüyen sektör olur. Bu sektörde kazanılan paralar sermaye birikimini ivmelendirir. Çağın gelişmeleri karşısında gerileyen loncalar başta makinalaşmaya karşı direnç göstermeye çalışsalar da, aradaki gerilim manüfaktürün zaferiyle sönümlenir. Lonca sistemine boyun eğmeyen dokumacılık başlarda köylerde ve lonca örgütlerinin bulunmadığı yerlerde yapılır. Buralar yavaş yavaş ülkelerin en parlak kentleri haline gelir.

Manüfaktürle birlikte mülkiyet ve üretim ilişkileri de değişikliğe uğrar. Bu dönemde, taşınabilir sermaye edinen tacirler ortaya çıkar. Serfler açısından

²²² Bkz.: Fernand Braudel, a.g.e., 2006, s. 368.

değişiklik ise, loncalar karşısında manüfaktürün bir müttefik haline gelmesidir. Manüfaktür, ayrıca işçi ile işveren arasındaki ilişkilerde de değişikliğe neden olur. Loncalarda görülen kalfalar ile ustalar arasındaki ataerkil ilişkiler²²³ yerini manüfaktürdeki emekçiler ile kapitalist arasındaki para ilişkilerine bırakır. Bunun bir sonucu manüfaktür kenti olan kentler, geleneksel olarak süren ataerkil niteliklerini yitirir.

Manüfaktür, yeni ticaret yollarının açılması; Amerika'nın ve Doğu Hindistan deniz yolunun keşfi sonucu olağanüstü ilerleme gösterir. Yeni coğrafyalardan getirilen hammaddeler ve dolaşıma giren değerli madenler, toplumsal katmanların durumunu değiştirir. Bu süreç boyunca feodal toprak mülkiyeti dönüşür. Bununla birlikte uluslararası yeni gerilimler ortaya çıkar. Yeni keşfedilen ülkelerin değerlerinin sömürülmesi ve dünya pazarlarının paylaşılması savaşlara yol açar. Manüfaktürle birlikte, farklı uluslar, rekabet ilişkileri içine girerek savaşlar, koruyucu gümrükler ve yasaklar yoluyla sürdürülen ticari bir savaşıma başlar. Bundan böyle, ticaret siyasal bir anlam kazanır.

Manüfaktürün bir etkisi de sermaye birikimine olur. Loncalarda sermaye küçük değişikliklere uğrarken, ticaretin ve manüfaktürün genişlemesi, taşınır sermayenin birikimini hızlandırır. Ticaret ve manüfaktür büyük burjuvaziyi yaratır.²²⁴

---

²²³ Braudel'e göre kalfaların ustalığa yükseltmek için şaheser üretme zorluğunun yüksek maliyeti nedeniyle ustalığın uzağında kalmış, kent birliklerini kurmuş ve bir kentten diğer kente gezgin bir hayat sürmektedirler. Bunlar ilk işçi proletaryasını meydana getirmişlerdir. **Bkz.:** Fernand Braudel, **a.g.e.**, 2006, s. 40.

²²⁴ Bu dönemde tarih sahnesinden yavaş yavaş çekilmeye hazırlanan feodaller ile devrin yeni hâkimi kapitalistler arasındaki çelişkiyi Marks şöyle anlatır: "Ama onlar kendi karşıt kökenlerini, kendi doğuşlarını anımsarlar -toprak sahibi kapitalisti zenginleşmiş bulunan dünkü kendini beğenmiş ve kurtulmuş kölesi olarak görürken kendini de kapitalist olarak onun tarafından tehdit edilen biri olarak görür- kapitalist ise toprak sahibini dünkü aylak, kıyıcı ve bencil bey olarak görür. Toprak sahibi tüm güncel toplumsal anlamını, mallarını ve kıvançlarını sanayiye borçlu bulunmasına karşın, kapitalist, onun kapitalist olarak kendisine zarar verdiğini bilir, onda, özgür sanayi ile özgür sermayenin tüm doğal belirlenimden bağımsız karşıtını görür. Bu karşıtlık, acılık doludur ve her iki yan da birbirlerine karşılıklı olarak kendi doğruluklarını (vérités) söylerler. Karşılıklı saygınlık yoksunluklarının telkin edici bir tablosunu görmek için, taşınmaz mülkiyetin taşınır mülkiyete, taşınır mülkiyetin de taşınmaz mülkiyete saldırılarını okumaktan başka bir şey yapmak gerekmez. Toprak sahibi mülkünün doğuş yüceliğini, feodal anıları, eski anılara dayanan düşünceleri, anı şiirini, coşkulu doğasını, siyasal önemini vb. vurgular ve iktisat dilinde, bu şöyle anlatılır: Sadece tarım üretkendir. Aynı zamanda, o, düşmanını onursuz, ilkesiz, şiirsiz, cevhersiz, hiç bir şeysiz bir para düşkünü; her şeyi alıp satan, her şeyi yeren, aldatan, açgözlü ve çıkarıcı bir düzenci; ne kafası, ne de yüreği olan, topluluğa yabancılaşmış ve onu alıp satan, başkaldırıcı bir insan, bükülgen, salta durmak ve tefe almakta usta

Buna paralel olarak ticaret kentleri, özellikle limanlar, belli gelişmişlik düzeyine ulaşarak büyük burjuvazinin kentleri haline gelirler. Pirenne ticari burjuvazinin kentlerdeki yükselişini şöyle ifade eder:

“Kentlerde yoğunlaşan, paraya kolayca çevrilebilir sermayenin gücü, onların yalnızca ekonomik bakımdan yükselmelerini sağlamakla kalmıyor, siyasal yaşama katılmalarına da katkıda bulunuyordu. Çünkü toplumun, toprağa sahip olmaktan kaynaklanan güçten başka bir güç tanımadığı sürece, yalnızca ruhban sınıfı ve soylular yönetime katılıyordu.”²²⁵

Görüldüğü gibi bu çağlar Avrupa toplumunun alt üst olduğu dönemdir. Bu bakımından iktidarlar, toplumsal gerilimleri sönmölemek için topluma sürekli müdahalede bulunmuşlardır. Bunlardan birini Braudel şöyle anlatır:

“ ‘herkesin çıkarları’ adına, yalnızca fakirlere değil, aynı zamanda toplumun bütün “yararsız” unsurlarına, çalışmayanlara yönelik bir “hizaya sokma” eylemine girişilmiştir. Fakir sayısındaki kaygı verici artış kendini dilencilik, serserilik, hırsızlık biçiminde gösteren fakir sayısındaki artış, zorunlu bir takibata yol açmıştır. Paris parlamentosu daha 1532’de kentteki dilencileri “ikişer ikişer zincire vurulmuş olarak lağımlarda çalışmaya zorlamak” üzere tutuklattırılmıştır.”²²⁶

Toplumsal işbölümünde yaşanan bu değişiklikler kent mekânına da yansır. 17. yüzyıldan itibaren kentlerin görünümü, toplumsal yapılanması değişmiştir. Mumford’un belirttiğine göre 17. yüzyılda çok katlı kira evlerinin sistemli inşası başladı. Mekân konusunda bu rekabetin yarattığı baskı siyasal başkentlerde toprak değerinin artmasına neden oldu.²²⁷

Kentin yanı sıra bir başka ayrışma alanı evdir. Mumford evdeki değişikliği şöyle anlatır:

---

bir tefeci, bir aracı, bir köle, rekabetin ve dolayısıyla yoksullaşma ve suçun kökeninde bulunan bir insan, tüm toplumsal bağların çözölmesine yol açan, bunu besleyen ve öven bir insan olarak betimler.” **Bkz.:** Karl Marks, **1844 El Yazmaları**, Ankara, Sol, 1993, s. 158-159.

²²⁵ **Bkz.:** Henri Pirenne, **a.g.e.**, s. 171.

²²⁶ Fernand Braudel, **a.g.e.**, s. 369-370.

²²⁷ **Bkz.:** Lewis Mumford, **a.g.e.**, s. 445.

XVII. yüzyıla kadar, en azından kuzeyde inşaat ve ısınma teknikleri evin içinde bir dizi özel odanın ayrılmasına imkân vermeyecek kadar az gelişmişti. Fakat attık kent içinde olduğu kadar ev içinde de işlevlerin ayrılması süreci başlamıştı. Mekân oda oda uzmanlaştı. (hizmetçiler) sınıflar arası uçurum açıldı.²²⁸

Bu bağlamda ev, toplumsal ayrışmanın dar mekânıdır. Sennett de benzer şekilde çok sayıda uşak çalıştıran evlerde hizmetçilerin giriş çıkışları ilk kez on sekizinci yüzyıl sonlarında, arkaya ayrı bir kapı yapılarak ayrıldığını belirtmektedir.²²⁹

Manüfaktürden sonra işbölümünde tarihsel olarak karşımıza büyük sanayi çıkar. Büyük sanayi, tarihin gördüğü en karmaşık iş bölümünü oluşturarak etkisini günümüze kadar sürdürür. Büyük sanayi²³⁰ öylesine muazzam bir örgütlenme yaratır ki, toplumun tüm yapıları pratik ve teorik bakımdan bundan etkilenir. Yeni üretici güçlerin muazzam gelişimini anlatması bakımından ütöpik sosyalist Robert Owen'ın 1815'te şu söyledikleri son derece dikkat çekicidir:

“New Lanark'daki işletmede mekânîk güç ve yaklaşık 2000 genç ve yetişkin tarafından yürütölen işlemler (...) 60 yıl önce İskoçya'nın bütün çalışan nüfusunun işgücünü gerektirecek kadar iş biriktirmektedir”²³¹

Buhar makinası kullanılması ve sertleştirilmiş çelik aletlerin kullanılması üretim miktarını önemli ölçüde çoğaltır. Üretim şeklinin değışmesiyle kentlerde bir dizi farklılık yaşanmıştır. Bunlardan toplumsal anlamda en önemlisi;

(...) ülkenin siyasal temsil oranı ekonomik ve sosyal gerçekliğiyle uyum haline sokulmakla kalmayıp, yeni sınıflara kendi ekonomik ağırlıklarına oranlı bir iktidar gücü verilmekte, böylece de sanayinin çıkarlarına ve yeni toplumun isteklerine uygun olarak tüm alanlarda bir dizi reforma olanak sağlamaktaydı.²³²

---

²²⁸ Lewis Mumford, **a.g.e.**, s. 471.

²²⁹ Richard Sennett, **Gözün Vicdanı: Kentin Tasarım ve Toplumsal Yaşam**, Çev. Süha Sertabiboğlu; Can Kurultay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 44.

²³⁰ Büyük sanayi ilkin İngiltere'de ortaya çıkar. Bu açıdan Newton'un İngiltere'de ortaya çıkması ve ortaya koyduğu mekânîk yasalarının teknolojik atılımlara yol açması rastlantı değildir.

²³¹ Robert Owen'dan aktaran Chris Harman, **Halkların Dünya Tarihi**, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Yordam Kitap, 2009, s. 313.

²³² **Bkz.:** Leonardo Benevolo, **a.g.e.**, s. 70.

Sanayi aracılığıyla gelişen rekabet, ülkeleri gümrük önlemleri ile kendi manüfaktürlerini korumaya zorlar. Ne var ki, bu himaye önlemlerine karşın, büyük sanayi evrensel ölçekte geçerli olarak kendi gücü karşısında duramayan ekonomileri un ufak eder. Büyük sanayi dünya pazarını kurarak, ticareti sanayinin egemenliği altına sokar. Dolaşımı hızlandırarak sermayelerin hızla merkezileşmesine neden olur.

Büyük sanayi dönemindeki tüm doğal ilişkileri para ilişkisi haline getirmek üzere bozup dağıtır. Bu nedenle çok sayıda gerilim barındırır. Büyük sanayi üretimin yol açtığı gerilimleri şöyle sıralayabiliriz:

i. Tüm toplumsal kurumları, kendi beklentileri doğrultusunda biçimlendirir.

ii. Kendiliğinden gelişen kentler yerine, mantarlar gibi modern sanayi kentlerini yaratır.

iii. Büyük sanayi girdiği her yerde zanaatçılığı ve sanayinin daha önceki bütün evrelerini parçalar. Sözelimi Almanya'da makina ve fabrika üretimiyle kırsal ev sanayinin ve imalatın yok edilmesinin etkilerini Engels şöyle dile getirir:

"(...) milyonlarca kırsal üreticinin, geçim aracının yok edilmesi, küçük Alman köylülerinin hemen hemen yarısının mülksüzleştirilmesi demektir; yalnızca ev sanayinin, fabrika üretimine değil, köylü çiftçiliğinin de büyük kapitalist tarıma ve küçük toprak mülkiyetinin büyük toprak mülkiyetine dönüşmesi □ köylüler aleyhine, sermaye ve büyük toprak mülkiyeti lehine bir sanayi ve tarım devrimidir."²³³

iv. Büyük sanayi, genel olarak toplumsal katmanlar arasında benzer ilişkiler tesis ettiğinden yerel nitelikleri erozyona uğratır.

v. Büyük sanayi, ülkeler değişse de mağduriyetleri bakımından ortaklık taşıyan çalışan kesimleri bir arada tutar. Bu durum çalışan kesimler arasında yerelliği aşan dayanışma birliktelikleri doğurur. Benzer biçimde sanayi üretimine sahiplik eden firmalar da uluslararası bağlar kurar. Böylece yerelliği aşarak evrensel düzeye ulaşan gerilimlere kaynaklık eder.

---

²³³ Friedrich Engels, **Konut Sorunu**, y.y., Sol Yayınları, t.y., s. 18.

vi. Büyük sanayi, bir ülkenin her yerinde aynı düzeyde gelişim göstermez, bu nedenle kentler arası gerilim yaratır.

vii. Aynı biçimde, büyük sanayi her ülkede aynı düzeyde gelişmez bundan ötürü sanayinin çok geliştiği ülkeler ile sanayinin az geliştiği ülkeler arasında maddi ve kültürel ürünler açısından rekabet ortaya çıkar.

19. yüzyılda değişen toplumsal sınıflar ve sanayi devriminin etkisi ile Avrupa kentlerinde hızlı bir değişim yaşanır. Değişime yol açan nedenlerin başında kırdan gelen nüfusun baskısı gelir. Artan nüfus kentte bir dizi sorun meydana getirir. Ortaya çıkan bu toplumsal sorunlar²³⁴ kentleri yönetsel ve fiziksel olarak farklı şekilde ele almak gerekliliğini ortaya çıkarır. Sorunlar karşısında, eski yöntemler müdahale aletleri iş görmez olur. Bu nedenle değişen koşullara uyarlanmış yeni araçlar hazırlanır.²³⁵

Görüldüğü gibi 19. yüzyılda kentteki gerilimleri belirleyen sanayi kapitalizminin gelişmesidir. Marks'ın Komünist Manifesto'da "Avrupa bir hayalet dolaşüyor" sözleriyle dile getirdiği 19. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan toplumlar çatışmalarıdır.

Simmel, 19. yüzyılın değişen toplumsal koşullarına ilişkin yaptığı değerlendirmede tarihte ilk kez bu dönemde toplumun, hayatın temel gerçekliği olarak görüldüğünü belirtir.²³⁶ Ona göre bu dönemin bireyi, çeşitli toplumsal dizilerin kavşak noktasına; hatta atom gibi farazi bir varlığa indirgenmiştir. Bundan dolayı bu dönemde bireyden beklenen tüm hayatını toplumla ilişkilendirmesidir. Bu ise bireyle toplum arasında eksiksiz gerçekleşecek toplumsal bütünleşme yoluyla sağlanacaktır. Bu bütünleşme, ahlâkî olanlar da dâhil olmak üzere bütün yükümlülükleri içine alan mutlak bir yükümlülük olarak belirir. Böylece birey toplumla bütünleşerek gerilimler dizginlenmeye çalışılır.

²³⁴ Bu dönemde önceki dönemlerde eşine pek az rastlanır yeni sorunlar belirir. Örneğin bu döneme ilişkin belgelerde grevlerin yanı sıra, düşük ücrete razı olma, yolsuzluk, hırsızlık yapma ya da işe gelmeme vb. nedenlerle işçilerin işçiyi dövdüğünden de söz edilmektedir.²³⁴ Jean Gimpel, **a.g.e.**, 1996, s. 102.

²³⁵ **Bkz.:** Leonardo Benevolo, **a.g.e.**, s. 71

²³⁶ **Bkz.:** George Simmel, **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Tanıl Bora, Elçin Gen, Nazile Kalaycı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 62.

Dolayısıyla 19. yüzyılda sanayi kentlerinin toplumu yeni yaşam biçimlerine taşıdığı görülür. Bu yüzden toplumsal ilişkiler de bu yaşam biçimlerine göre değişikliklere uğrar. Bu çağda durmaksızın bir yandan formlar yaratılırken, öbür yandan da eski formlar yıkılmaktadır.

Sanayi toplumunun karşılaştığı sorunlardan biri üretim ilişkilerinin değişmesi sonucu kırdan kente gelen çok sayıdaki insanın yarattığı konut darlığıdır. Sanayi toplumunun kent mekânında oluşturduğu en büyük çatışmalardan biri konut sorunudur. Feodalitenin çözülmesinden sonra kentler, kırlardan yoğun miktarda göç alır. Makinalaşma ve ekonomik dalgalanmalar işsiz sayısında artışa yol açar. Kentler kalabalıklaşmıştır. Sosyal konut tarzı apartmanlar sanayi çağının eseridir. İleride belirtileceği gibi bunlar daha sonra yoksul ailelerin yerleşim birimi haline gelecektir. İşçilerin büyük kentlerdeki popülasyonu, onlar için ayrılan meskenlerden daha hızlı yayılır. Bu koşullarda en kötü konutlar için bile kiracı bulunabilir. Kent nüfusunun ani biçimde artması konut sorununa yol açar:

“Büyük modern kentlerin genişlemesi, bu kentlerin belirli kesimlerine, özellikle merkezi konumlu bölgelere yapay ve çoğu kez çok büyük ölçüde artan bir değer vermiştir; bu bölgelerde yükselen binalar, bu değeri artıracak yerde düşürmektedirler, çünkü artık değişen koşulları karşılayamamaktadırlar. Bunlar yıkılmakta ve yerlerini başkaları almaktadır. Bu, hepsinden çok, en büyük sıkışıklık ile dahi, kiraların hiç bir zaman, ya da ancak çok yavaş, belli bir azaminin üstüne yükselebilen merkezi konumlu işçi evleri için geçerlidir. Bunlar yıkılmakta ve yerlerine dükkânlar, depolar ve resmi binalar dikilmektedir. (...) Sonuç olarak, işçiler, kentlerin merkezinden dış mahallelere sürülmekte; işçi meskenleri ve genel olarak küçük meskenler nadir, pahalı ve çoğu kez bütünüyle elde edilemez bir hale gelmekte, çünkü bu koşullar altında daha pahalı konutlar ile çok daha iyi bir spekülasyon alanına kavuşan yapı sanayii, ancak istisnai olarak işçi konutu yapmaktadır.”²³⁷

Bu dönemde kent mekânına ilişkin yeni düzenlemeler yapılması zorunluluğu ortaya çıkar. Çünkü yükselen sınıflar ile yoksul kesimler arasındaki çekişmelere mekân kullanımına da sığar. Sözelimi, işçilerin sıkışık şekilde yaşadığı yoksul mahallelerde zaman zaman tüm kenti etkileyen salgınlar türer. Bundan dolayı

---

²³⁷ Engels, **a.g.e.** , s. 22.

kapitalistleşmiş ülkelerde, örneğin İngiltere’de, işçilerin yaşadığı koşullarla ilgili düzenlemeler yapılır.

Toplumsal gerilimlerin kent mekânına yansımalarının bir başka örneği bulvarlardır. Benjamin, sanayi döneminde kentlerde ortaya çıkan toplumsal katmanlar arasındaki gerilimin kent dokusunu nasıl değiştirdiğini bulvarlar üzerinden şöyle açıklar:

“Haussman^[238]’ın çalışmalarının asıl amacı, kentin iç savaşa karşı güvence altına alınmasıydı. Haussman, Paris’te barikatların kurulmasını artık bütün bir gelecek için olanaksız kılmak istiyordu. Daha önce Louis-Philippe^[239], ahşap kaldırımlar uygulamasını başlatmıştı. Buna karşın barikatlar, Şubat Devrimi’nde rol oynadı. Engels, barikat çarpışmalarının taktiğini inceler. Hausmann, bu savaşları iki yoldan önlemek niyetindedir. Caddelerin genişliği, barikatların kurulmasını olanaksız kılacaktır; öte yandan yeni caddeler, kışlalarla işçi mahalleri arasındaki en kısa yolları oluşturacaktır. Çağdaşları, bu girişime “L’embellissement stratégique” (“stratejik güzelleştirme”) adını takarlar.”²⁴⁰

Mumford da bulvarların bir başka yanına dikkat çekerek, toplumsal ayrıştırıcı rollerini vurgular:

Ortaçağ kentinde üst sınıflarla alt sınıflar caddede, pazaryerinde tıpkı katedraldeki gibi bir araya gelirdi. Zengin at sırtında olurdu belki, ama çıkınıyla bir yoksul adamın veya elindeki değnekle yoldan geçeye çalışan kör bir dilencinin yolunu boşaltmasını beklemesi gerekirdi. Geniş bulvarlar birlikte üst sınıflarla alt sınıflar arasındaki ayrım kent içinde belli bir biçim kazandı. Zengin araç sürüyor yoksulsa yürüyordu.²⁴¹

Tarihsel süreç içinde kentte ortaya çıkan toplumsal gerilimleri konu ettikten sonra şimdi de yakın dönemin gerilimlerine bakalım.

---

²³⁸ III. Napoléon döneminde Seine Bölgesi Belediye Başkanı. İmparatorun buyruğuyla, Paris’e bugünkü kentsel görünümünü vermiştir.

²³⁹ 1830-1848 arası Fransa kralı.

²⁴⁰ Walter Benjamin, **Pasajlar**, İstanbul, YKY, 2011, s. 102-103.

²⁴¹ **Bkz.:** Lewis Mumford, **a.g.e.**, s. 456.

1.2.2. Kentte Gelişen Yeni Toplumsal Gerilimler

Kentlerde toplumsal gerilimlerin kent tarihinin başlangıcından beri olduğunu belirtmiştik. Toplumsal gerilim toplum dinamiğinin bir parçasıdır. Çünkü “kentte toplumsal gerilimlerin tarihi gelişimi” bölümünde de belirtildiği gibi toplum için her dönem muhalif gruplar olmuştur. Böylece muhalif iki sınıf birbirlerini kısmen dolaylı olarak fakat kesim biçimde etkilemektedir.²⁴² Aynı zamanda toplumsal gerilimleri de üretmektedir.

Coser’in belirttiği gibi,

Her toplumsal sistem gerilim [strain] ve potansiyel çatışma unsurları barındırır. Eğer sosyal yapı sisteminde bu unsurlar görmezden gelinirse, tüm dikkat planlı ilişkilerin ayarlanmasına [adjustment of patterned relations] odaklanırsa temel toplumsal gelişmeyi tahmin etme imkânı olmaz.²⁴³

Toplumsal gerilimler, toplumlar ve kentler değiştikçe farklılık göstermiştir. İlk başta tabakalaşma ve işbölümü temelli başlayan toplumsal farklılaşmaya dayalı gerilimler, zamanla bir sınıfsal gerilime dönüşmüştür. Tarih bu tarz toplumsal gerilimlerin çatışmaya dönüştüğü örneklerle doludur.

Ulus devletlerin ortaya çıkışı ve modern devlet halini alması sürecinde klasik sınıf yapısına dayalı çatışmaların yumuşadığı görülür. Bu gelişmede sosyal devlet politikalarının, demokrasinin etkisi sıklıkla vurgulanmıştır. Ancak bu konuya bölümün sonunda değinilecektir.

1980’lerden itibaren kentte toplumsal gerilimlerin farklı bir şekil aldığı görülmektedir. Touraine’nin belirttiği üzere yeni toplumsal çatışmalar toplumsal yaşamın yeni alanlarıyla ilgilidir: bilgi, eğitim, tüketim gibi unsurlar üretim

---

²⁴² **Bkz.:** Georges Sorel, **Reflections on Violence**, Ed. Jeremy Jennings, London, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 89.

²⁴³ Lewis A. Coser, “Social Conflict and the Theory of Social Change”, **The British Journal of Sociology**, Vol. 8, No. 3, Sep 1957, s. 200.

sisteminde daha öteye atlamıştır.²⁴⁴ Bunun yanında Touraine yeni toplumsal çatışmaların sermaye ve işgücü arasında değil, ekonomik yapı ve politik karar vericiler (political decision making) arasında da olduğunu belirtir.²⁴⁵ Bu sürece eklenen küreselleşme dalgasıyla birlikte kentte yaşanan toplumsal gerilimler ve gerilimlerin kaynakları da farklılaşmıştır.

Biz toplumsal gerilimi ele alırken, toplumsal gerilimin en temel kaynağı olarak işbölümü ve işbölümüne bağlı toplumsal farklılaşmayı koymuştuk. Kentte toplumsal gerilimleri de işbölümü temelli toplumsal farklılaşmaya dayalı olarak inceleyeceğiz. Ancak küresel işbölümü temelli değerlendirmemize geçmeden önce toplumun içinde “modern” zamanlarda çeşitlenen gerilim hatlarına kısa değineceğiz.

Başlıca gerilim alanları olarak etnik, dini ayrımlar ele alınabileceği gibi, bunun dışında cinsiyet, jenerasyon farkı, dil vb. gerilim kaynakları olarak ifade edilebilir. Hirschman, çatışmalarda toplumsal sınıf yaklaşımı dışında ihmal edilen yarış (race), cinsiyet, din gibi bağlantılara dikkat çekmektedir. Bunun yanında Hirschman, etnik, din, dil, yarış, cinsiyet gibi yeni çatışma tiplerinin sınıf mücadelesiyle açıklanamayacağını belirtmiştir. Dubeil, cinsiyetler, jenerasyonlar arasında, etnik, kültürel rekabetler, doğal çevreden istifade etme mücadelesi, gibi alanlarla modern toplumlar çatışmanın pek çok kaynağını belirtmiştir.²⁴⁶

Belirtildiği gibi toplumlarda gerilimlerin nedeni çok çeşitli olabilir. Ekonomik veya siyasi gücün paylaşımı, varlık, toplumsal konum birincil dereceden gerilimleri yaratabilir. Bunun dışında değerlerin, ilgilerin de çatışması söz konusu olabilir.

Coser'in belirttiği gibi her toplumsal sistem aynı ölçüde gerilim[strain] ve çatışma barındırmaz. Çatışmacı tavrın kaynak ve etkisi her sistemde yapısal tipe bağlı olarak çeşitlenir. Farklı alt sistemlerde çatışma; toplumsal hareketliliğe, statüye, başarıya, belirleyici aktörler tarafından sınırlı güç ve varlığın paylaşımına bağlıdır.²⁴⁷

---

²⁴⁴ Bkz.: Alain Touraine, **The Post-Industrial Society**, Trans. Leonard F. X. Maykew, New York, Random House, 1971, s. 9.

²⁴⁵ Bkz.: Alain Touraine, **The Post-Industrial Society**, Trans. Leonard F. X. Maykew, New York, Random House, 1971, s. 9.

²⁴⁶ Bkz.: Helmut Dubiel, “Cultivated Conflicts”, **Political Theory**, Vol. 26, No. 2, Apr 1998, s. 210.

²⁴⁷ Bkz.: Lewis A. Coser, “Social Conflict and the Theory of Social Change”, **The British Journal of Sociology**, Vol. 8, No. 3, Sep 1957, s. 200-201.

Coser'in de belirttiğine göre, eğer herhangi bir toplumsal yapıda fırsatlar üzerinde yeterli ödül için hak sahipleri genişlerse gerilim ve çatışma yükselir.

Günümüz kentlerinde yeni küresel işbölümü, kentlerde hizmet sektörünün genişlemesiyle, bunun yanında yeni ekonomik, siyasal yapılanmalar sonucunda yeni toplumsal gerilimler meydana gelmiştir. Yeni toplumsal gerilimler kentte mekânsal ayrışmayla temsil edilmektedir.

Bizim varsayımımıza göre kentte yaşanan toplumsal gerilimlerin temelinde toplumsal farklılaşmalar yer alır. Toplumsal farklılaşmalar her çağın kendine özgü koşullarına göre özgün nitelikler kazanarak farklı biçimlerde belirmiştir. Kentte toplumsal farklılaşmanın özünde işbölümü bulunmaktadır. Weber, "meslek grubu"nu bir statü grubu olarak değerlendirir.²⁴⁸ Bu açıdan mesleğe dayalı işbölümü farklılaşması toplumsal statü açısından önemlidir. Çünkü yeni toplumsal gerilimleri işbölümü dolayısıyla da pazar koşulları içinde gelire dayalı meydana gelen statü belirlemektedir.

Bunun yanında Castells, gelecekte toplumsal yapını nasıl olacağına dair tahminlerin en iyi çalışma, istihdam ve mesleklerle ilgili verilerden elde edilebileceğini ifade etmektedir.²⁴⁹ Bu nedenle toplumsal gerilimlerin temelinde işbölümünün ve istihdamın değişen yapısı ve mekânsal ayrışma üzerinde durmaktayız. Metnin son bölümünde ise toplumsal gerilim, çatışma konusunda gelişen yeni paradigmalara değineceğiz.

Küresel Kentte Yeni Uluslararası İşbölümü ve Toplumsal Gerilimler

Tarihte ilk kentlerin ortaya çıkışında görülen toplumsal gerilimlerin kökeninde, düzenli tarıma geçilmesi ve bunun sonucu uzmanlaşmanın artması böylelikle toplumsal işbölümünün değişmesi, çeşitlenmesi bulunmaktadır. Bu dönemden sonra farklı coğrafyalarda ve kültürlerde kent aşamasına ulaşmış her uygarlıkta,

---

²⁴⁸ **Bkz.:** Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993, s. 189.

²⁴⁹ **Bkz.:** Manuel Castells, **a.g.e.**, 2005, s. 275-276.

toplumsal katmanlar tarih boyunca toplumsal gerilimlere yol açmıştır. Yaklaşık 7000 yıl boyunca Çin Uygarlığından yerli Amerikan Uygarlıklarına, Afrika Uygarlığından İslam Uygarlığına kentlerde görülen toplumsal gerilimlerin yapıları büyük çeşitlilik ve zenginlik taşır. Gerek çalışmamızın tarihsel bir çalışma olmayışı, gerekse odak noktamızın küresel kent olması nedeniyle tüm geçmiş kent yaşantılarının barındırdığı toplumsal gerilimleri ayrıntılarıyla ele almak çalışmamız kapsamını aşmaktadır. Bu nedenlerle çalışmamızı belirli tarihsel kesitle sınırlı tutacağız.

Günümüz kenti açısından toplumsal gerilimlere kaynaklık eden referansların başında Batı Sanayi Devrimi kenti gelir. Burada, sanayi üretimine yönelik farklılaşan işbölümü birbirlerinden keskin çizgilerle ayrılan toplumsal katmanlar oluşturmuştur. Toplum, üretim araçlarının mülkiyetini elinden bulunduranlar ve emeğiyle geçinen mülksüzler olarak bölünmüştür. Diğer dönemlerdeki kent yaşamından belirgin farklı olarak bu kentte, soya ve kan bağına bağlı yapılar eriyerek çekirdek aile düzeyine gerilemiştir. 19. yüzyıl sonrası kentinde toplumsal farklılaşmanın temelinde sanayi üretimi ve sanayi üretimine bağlı farklılaşan işbölümü bulunmaktadır. Bu dönem 20. yüzyılın son çeyreğine kadar sürer. Bu dönemden sonra kenti değiştiren belirleyici öge küresel sermayedir. Küresel sermayeye bağlı olarak değişen iş bölümü ve uzmanlaşmalar kentte toplumsal farklılaşmanın çekirdeğini oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi kentte yapılan üretim tarzının niteliğine göre her dönemde yeni ve farklı nitelikli bir toplumsal işbölümü belirmiştir. Bu bakımdan her sosyo-ekonomik örgütlenme veya üretim biçiminde toplumsal işbölümü vardır.²⁵⁰ Dolayısıyla kentte ortaya çıkan gerilimler kentin sosyo-ekonomik örgütlenmesiyle yakın ilgi içindedir.

Kentte yürütülen ekonomik faaliyetle bağlantılı olarak toplumsal işbölümü, doğrudan ya da dolaylı olarak kentin mekânsal yapılandırılmasına etki eder. Bundan ötürü toplumsal işbölümün oluşturduğu gerilimler kent mekânında açığa çıkar. Çünkü toplumsal iş bölümü bir mekânda gerçekleşir ve iş bölümün gereksinimlerine göre mekân yeniden örgütlenir. Öyleyse farklılaşan işbölümü toplumun gerek sosyal

---

²⁵⁰ **Bkz.:** Anthony D. King, "Building, Architectur, and the Division of Labor", **Global Cities Reader**, Glasgow; Routledge, 2005, s. 197.

ve ekonomik açıdan gerek mekânsal ilişkileri kapsayacak şekilde ayrışmasına yol açar. Böylece kentte yürütülen ekonomik faaliyet uyarınca bir yandan mekânsal farklılaşma gerçekleşirken, diğer yandan da toplumsal yaşam alanları dönüşümler geçirir. Bu dönüşümler toplumu oluşturan farklı tabakalardaki bireyler arasında mesafeler koyar. Böylesi mesafeler hem toplumsal gerilimleri belirginleştirir, hem de yeni gerilimlerin doğmasına yol açar.

Sonuç olarak kentte toplumsal farklılaşmaya ve ayrışmaya bağlı toplumsal gerilimlerin kökeninde değişen toplumsal işbölümü yer alır. Çünkü Castells'in de belirttiği gibi toplumsal yapının temelinde, çalışma süreci vardır:

“enfomasyonel paradigma ve küreselleşme sürecinin etkisi, emeğin ve üretim ilişkilerinin yeni yeni ortaya çıkan ağ müesseseleri içindeki, bu müesseseler etrafındaki teknolojik ve yönetsel dönüşüm üzerinden, bütün bir topluma yansır.”²⁵¹

Pahl da benzer şekilde endüstri sonrası gelişmelerde çalışmanın pek çok açıdan hangi koşullarda kilit bir özellik kazandığını ve çalışmanın değişen doğasını vurgular.²⁵²

Kuşkusuz kentteki toplumsal işbölümünün değişimi aşamalar halinde gerçekleşmiştir. Değişim önce yerelden başlamış, sonra bölgesel gerçekleşmiş ardından ulusal nitelik kazanmış daha sonra küresel bir çapta ifadesini bulmuştur. Görüldüğü gibi söz konusu olan tek bir kent olsa bile, hiçbir kent bağlantısız ele alınamaz. Çünkü kentin sosyo-ekonomik anlamda geçirdiği dönüşümler, bölgesel, ulusal ve küresel bağlamlarından ayrı düşünülemez. Özellikle son yüzyılda iletişim olanaklarının artmasıyla uzakların yakınlaşması kenti monadik bir yapı olarak görmeyi engellemektedir. Bu bakımdan biz de çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde

---

²⁵¹ Manuel Castells, **a.g.e.**, 2005, s. 275.

²⁵² Bkz.: Raymond Edward Pahl, **Employment, work and the domestic division of labour**, **International Journal of Urban and Regional Research**, Volume 4, Issue 1, March 1980, s. 1. Konuyla ilgili ayrıca Bkz.: Andrew Jones, “The Rise of Global Work”, **Transactions of the Institute of British Geographers**, New Series, Vol 33, No:1, Jan 2008, s. 12-26.

İstanbul'un küresel bir kent olarak durumunu ele alırken mümkün olduğunca kadar bağlamları belirlemeye çalıştık.

1980 sonrası kentlerdeki sektörler, iş yapısı değişmeye başlamıştır. Tarım sektöründe, endüstri, imalat sektöründen istihdam olanakları azalmıştır. Teknolojik gelişmeyle birlikte kentlerde bilgi üretimi dönemi başlamıştır. Bilgi üretimi kentlerin yapısındaki farklılaşmayı ifade etmektedir. Kentlerde imalat, mal üretimi değil de hizmetlerin üretimi ve sunumu süreci başlamıştır. Hizmet sektörü diğer sektörlerin istihdam açısından daralan yapısına karşın, geniş bir çalışma alanı sunmaya başlamıştır. Böylelikle yeni iş kolları ve meslekler türemiştir. Yeni mesleklerin bir kısmı yüksek bilgi ve beceri gerektirmiştir. Bunu yanında temizlik, güvenlik hizmetleri sunmak üzere çalışan yeni bir grup meydana gelmiştir. Bu yeni işler üst ve alt gelirli grubun genişlemesine neden olmuştur. Bu de kentteki istihdam yapısını farklılaştırarak, kentsel ayrışmanın önemli bir basamağını oluşturmuştur.

King'in yukarıda andığımız çalışmasında belirttiği üzere dünya pazarına bağlı olarak gelişen yeni işbölümü, kentlerdeki yapı biçimini, mimariyi ve kent dokusunu etkilemektedir. Bu bağlamda 20. yüzyıldan itibaren kentlerde görülen toplumsal katmanlaşma, mekânsal ayrışmalar, yapılı çevre-mekân ilişkisi kent çalışmaları literatürünün başlıca konuları olmuştur.

Literatürde dikkat çekici bir başka nokta yeni üretim ilişkileri açısından mekân ve toplumsal işbölümü ilişkisini somutlaştıran ilk örnekler olarak özellikle Amerikan kentlerine yönelik araştırmalardır. Diyebiliriz ki 20. yüzyılın kent çalışmalarında önemli bir ağırlık Amerikan kentleri üzerine yapılan araştırmalardır. Bu çalışmaların ilk örneklerinin Amerikan kentlerinde ortaya çıkmasının nedeni, bu kentlerde yaşanan hızlı değişim ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunlardır. Bu alanlarda sanayileşmeyle birlikte kent merkezleri iş alanlarına dönüşmüştür. Kent merkezlerini içinde kalan bazı çöküntü alanları düşük gelirli kesimlerin ikamet alanını oluşturur. Bu nedenle buralarda merkezden çevreye doğru ikamet alanlarında gelir seviyesi artar.

Amerikan kentlerinde görülen banliyöleşme kent içi alanları ayrışmasının çarpıcı örneklerindendir. Banliyöler, yeni ulaşım olanakları ve ekonomik etkinlikler

nedeniyle, çalışma ve dinlenme-yaşama alanlarını birbirinden ayırır. Kent merkezleri iş, banliyöler ise iş-dışı faaliyetlerin ve aile hayatının sürdüğü planlı bölgeler olarak inşa edilir. Banliyölerin bulunduğu kentlerde kent merkezi kalabalık, karmaşa, betonlaşma, şiddet, suç ve kirlilik gibi olumsuzluklarla ilişkilendirilir.²⁵³ Bu dönemden başlayarak kent içi alanların işlev dışında, keskin bir şekilde toplumsal işbölümünün yarattığı sosyo-ekonomik katmanlaşmaya bağlı olarak toplumsal açıdan ayrılmaktadır.

Durkheim'a göre çalışma kalıcı bir meslek, gereklilik olsa bile bir alışkanlık haline gelmiştir.²⁵⁴ Durkheim, yerel coğrafi bağılıkların mesleğe dayalı yeni işbölümü tarafından giderek zayıflatıldığına dair, kapsamlı bir modernleşme tezi sunmuştur.²⁵⁵ İşbölümünün yere bağılılığı 20.yüzyıl'dan itibaren daha da azalmıştır. Bu da işbölümünün farklılaşmasına neden olmuştur. Simmel'in belirttiğine göre,

Şehir genişlemesiyle doğru orantılı olarak giderek daha fazla belirleyici işbölümü koşulları sunmaya başlamıştır. Dahası büyüklüğüyle yüksek düzeyde bir hizmetler çeşitliliğini absorbe edileceği bir çevre sunar.²⁵⁶

Literatürde kentteki toplumsal işbölümü ile kentin sosyo-ekonomik katmanlaşmasını ilişkilendiren diğer çalışmalar Burgees (1925), Hoyt (1939), Harris ve Ullman (1945)'in çalışmalarıdır. Onların modellerinde ekonomik faaliyet alanları dışında kalan yerleşim bölgelerinde her bir halka, dilim, merkez farklı nitelikteki farklı sosyo-ekonomik kesimlere ayrılmıştır. İşçilerin, yanı sıra alt, orta ve yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki toplumsal kesimlerin ikamet ettiği yerleşim bölgelerinin, konutların ve yerleşim birimlerinin yapısı farklıdır. Bu model mekândaki işbölümüne dayalı toplumsal ayrışmanın mekânsal sınırlarını geometrik şekillere indirgeyecek

---

²⁵³ Bkz.: P. Banu Gökarıksel, "İstanbul'un Kültürel Haritasında Galleria, Akmerkez ve Capitol'un Yeri: Mekan, İnsan, Kültür Çözümlemesi Üzerine Bir Deney", **Toplumbilim**, Kültürel Çalışmalar Özel Sayısı, İstanbul, Sayı 14, Ekim 2001, s. 105.

²⁵⁴ Bkz.: Emile Durkheim, **The Division of Labour in Society**, Translated by W.D. Halls, London, Macmillan Press, 1984, s. 328.

²⁵⁵ Bkz.: John Urry, **Mekanları Tüketmek**, Çev: Rahmi G. Ögdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 19.

²⁵⁶ George Simmel, "Metropol ve Zihinsel Yaşam", **Şehir ve Cemiyet**, Haz. Ahmet Aydoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 180.

kadar net ortaya koymuştur. Anılan yazarlar, kentteki katmanlaşmanın temeline toplumsal işbölümünü koymaktadırlar.

Biz de çalışmamızın teorik çerçevesini çizerken sanayi temelli yukarıda belirtilen yaklaşımları göz önünde tuttuk. Bu bağlamda İstanbul’u ele alırken, kent içi yaşam alanlarının ayrışması sonucu iletişim alanların azalmasına ve toplumsal mesafelerin keskinleşmesine dikkat çekmek istedik.

Yukarıda belirttiğimiz gibi toplumda mekânsal farklılaşmanın ve ayrışmanın doğal sonucu olarak toplumsal gerilimler ortaya çıkar. Bu gerilimler klasik sınıf atışması temelinden farklı bir açıklama tarzını gerekli kılmaktadır. Çünkü klasik sınıf atışması çalışmalarında genellikle makro-ekonomik düzeyden kente varılırken özellikle 20. yüzyılda kentlerde kentleşmeye yönelik aşırı yatırımların makro-ekonomik buhranlara, sözgelimi 1929 ve 2008 emlak krizleri, yol açtığı görölmektedir. Bunun yanı sıra 20. yüzyılda üretici güçlerin durumu 19. yüzyıldan farklı niteliktedir. 19. yüzyılda üretici güçler arasındaki gerilimler yoğunluklu, somut, zaman zaman fiziksel temasa kadar varan çapta yaşanırken 20. yüzyıla gelindiğinde gerilimler dolaylımlar kazanarak açığa çıkmaktadır.

1980’lerden itibaren küresel dünya ekonomisine bağlı olarak kentlerin farklı bir döneme girdiğini söyleyebiliriz. Küreselleşme süreci bazı kentlerin toplumsal ve mekânsal organizasyonunun büyük oranda değişmesine neden olmuştur. Bu dönemle birlikte kentte griftleşmiş toplumsal ilişkiler ve gerilimler dizisi söz konusudur. Kentlerde sermayenin etkinliği artmıştır. Kente dair her birim sermaye bağlı olarak yapılanmıştır. Bunun bir uzantısı olarak toplum, toplumsal işbölümü farklı nitelikler kazanmıştır. Bu dönemde literatürde de sıkça vurgulandığı gibi toplumsal işbölümü kentin toplumsal ve mekânsal yapılanmasında etkilidir.²⁵⁷

Herhangibir bölgedeki sosyal ve ekonomik yapı, bu alana dair daha geniş ulusal ve uluslar arası mekânsal işbölümü dizileri içinde birbirini takip eden rollerin

---

²⁵⁷ Konuyu yeni uluslararası işbölümü bağlamında ele alan bazı ek çalışmala için. **Bkz.:** F. Frobel et al. **The New International Division of Labour**, Cambridge, CUP, 1980, **Bkz.:** J. Friedmann and G. Wolff, “World City Formation: an Agenda for Research and Action”, **International Journal of Urban and Regional Research**, **3. 1980.** s. 309-344, **Bkz.:** N. J. Glikman, “Cities and the Internal Division of Labour”, M. P. Smith and J. R. Feagin (ed.) **The Capitalist City**, Oxford, Blackwell, s. 66-86.

karmaşık bir sonucudur.²⁵⁸ Touraine, yeni toplumsal çatışmaların çok ifade edilmese de yeni uzman sektörlerde çalışan işçi sınıfının toplumsal çatışmaların yeni unsurlarından biri olduğunu belirtir.²⁵⁹ Aynı zamanda Beukema, yeni sektörlerle küreselleşen dünyada işgücü ilişkilerini ve işgücünün yoğunlaşma ve yer değiştirmesi arasındaki gerilimden bahseder.²⁶⁰ Bu bakımlardan kentlerde değişen, gelişen yeni uluslararası işbölümü yapısı kentteki toplumsal gerilimlerde etkilemektedir.

20. yüzyılın sonlarında küreselleşme, küresel sermaye ile birlikte gelişen yeni kent formunda yeni ve farklı bir uluslar arası işbölümünün bahsetmek mümkündür. Bu açıdan küresel kentlere ilişkin çalışmaların önemli bir bölümünde değişen işbölümüne bağlı olarak mekânın farklılaşması konusu ele alınmıştır. 1980 sonrası farklılaşan yeni işbölümü; küreselleşme bağlamında sermayenin yeni seyri, sanayinin üçüncü dünya ülkelerine kayması, kentlerde meydana gelen sektörel farklılaşma, çok uluslu firmaların artışı gibi dinamiklerle açıklanmaktadır.

Kentte değişen işbölümünün ilk değerlendirenlerden biri Hall olmuştur. Ona göre dünya kentlerinin nüfusu arttırmaktadır. Kentler nüfus açısından büyümenin yanında fiziki mekân açısından da genişlemektedir. Çok merkezli [polycentric] bir görünüm almaktadır. Hall'a göre endüstri ve ticaret metropolde toplanmıştır. Sözü edilen gelişmelerle bağlantılı olarak beyaz yakalı işler mavi yakalı işlere göre hızla büyümektedir. Her üretici ulusal ve uluslararası dağıtımını, satışını genişletmek için daha çok ofis çalışanına, iyi ürüne, finans ve üretimin planlanmasına ihtiyaç duymaktadır.²⁶¹ Gelişmeler kentteki işbölümünü ve kentin yapısını değiştirmektedir.

Bu konuya doğrudan değinenlerin başında çok uluslu şirketler, yeni işbölümü ve kent hiyerarşisi üzerine çalışan Robert Cohen (1981) gelmektedir. Cohen, kent örgütlenmesindeki değişimi, küreselleşmeyle bağlantılı açıklanmaktadır. Cohen, büyük kapitalist firmaların örgütlenme yapısı ve küresel kent sistemi arasındaki

---

²⁵⁸ Bkz.: Doreen Massey, "Reginalism: Some Current Issues", **Capital and Class**, 6, 1978, s. 116.

²⁵⁹ Bkz.: Alain Touraine, **The Post-Industrial Society**, Trans. Leonard F. X. Maykew, New York, Random House, 1971, s. 18.

²⁶⁰ Bkz.: Leni Beukema, "Work Restructuring As Ongoing Glocal Processes: Concluding Remarks", **Globalism/Localism at Work**, Ed. Leni Beukema, Jorge Carrillo, Oxford, Elsevier, 2004, s. 197.

²⁶¹ Bkz.: Peter Hall, **a.g.e.**, 1979, s. 3.

ilişkiden yola çıkarak, uluslararası işbölümü bağlamında kentleri değerlendirmiştir.²⁶²

Cohen, işbölümünün değişiminde Amerikan kentlerinin değişen kent hiyerarşisi ve yeni kent örgütlenmesini işaret etmektedir. Cohen'e göre yeni uluslar arası işbölümünün koordinasyonu ve kontrolünü sağlamak için küresel kentler meydana gelmiştir. Amerikan kentlerindeki güçlü uluslararası kurumlar uluslar arası işbölümünü örgütlemektedir.²⁶³

Cohen'a göre ulusal ölçekli sektörlerin odaklandığı eski kent merkezleri, ekonomik üstünlüklerini küresel kentler karşısında kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde küresel ekonomiye dâhil olan kentlerde büyük firmaların sektörel farklılıkları uluslararası ekonomide gerilimlere ve kentte bazı sektörlerde iş kayıplarına neden olmuştur. İşgücünün şekli değişmeye başlamıştır.

Cohen'e göre yeni dönemde kurumsal örgütlenmenin ve hizmetlerin merkezi haline gelen kentlerde, mavi yakalı iş imkânları azalmaktadır, ayrıca iş devingenliği [mobility] geleneksel şekline göre artmıştır ve kentlerde sadece orta sınıfın kaybolması riski değil, aynı zamanda zaten geleneksel olarak iş devingenliği/akışkanlığı bulmakta zorlanan alt sınıfın marjinalleşmesi riski vardır.²⁶⁴

Robert Ross ve Kent Trachte (1983) küresel kent araştırmalarında öncü iki isimdir. Çalışmalarında küresel işbölümü üzerinde durarak, küreselleşmeye entegre olan bazı Amerikan kentlerindeki çalışanların fakirleşmelerini [impoverishment] ve istihdam koşullarındaki düşüşleri araştırmışlardır.²⁶⁵

Ross ve Trachte, New York'ta imalat sektörünün daralmasını, işsizliğin artmasını, çalışma şartları kötü işyerlerinin [sweetshop] yayılmasını ve enformel istihdam düzenlemelerini, kentte belirgin biçimde parçalanmış/bölünmüş/ayrışmış

---

²⁶² Bkz.: Robert Cohen, "The New International Division of Labor, Multinational Corporations and Urban Hierarchy", **Global Cities Reader**, Glasgow, Routledge, 2005, s. 49-56.

²⁶³ Bkz.: Cohen, a.g.e., s. 49-56.

²⁶⁴ Bkz.: A.e., s. 50-52.

²⁶⁵ Bkz.: Robert Ross ve Kent Trachte, "Global Cities and Global Classes: The Peripheralization of Labor in New York City, **Global Cities Reader**, Glasgow, Routledge, 2005, s. 104.

[segment] işçi sınıfının barınma koşullarındaki bozulmayı araştırmışlardır.²⁶⁶ Onlara göre, küresel kentteki iş gücü koşulları kentsel, bölgesel ya da ulusal ekonomilerin kavramsal çerçevesi ile sınırlandırılmaz. Onlara göre kentlerdeki sınıfların yapısı küresel sermaye hareketlerinden iki şekilde etkilenmektedir:

i. İlk olarak merkezdeki üretim faaliyetleri, 3. Dünya ve Avrupa'nın geri kalmış bölgelerine doğru yeniden düzenlemektir. Bu durum küresel kentin idaresinin uzmanlaşması/özelleşmesi anlamını taşımaktadır. Üretimin çevre ülkelere kaymasıyla küresel kentlerde uzman işgücü istihdam edilmeye başlanmıştır.

ii. Kentlerdeki sınıfların sermaye hareketlerinden etkilenmesinin ikinci sonucu, sermayenin işçi sınıfının hakları açısından korunmasızlaşmasıdır. Sermaye, girmesi kolay olan ve büyük oranda ucuz işgücüne izin veren alanlar bulur. Böylece sermaye girdiği alanı farklılaştırır; işgücü yapısını ve işbölümünü değiştirir. Bu tür bölgelere sermayenin girmesi kente yerleşik işgücünün yaşama koşullarına negatif etki eder. Kentte işgücünün pazarlık gücü zayıflar. Çevreden gelen istihdam göçü bu alanı alıcı [recipient] hale getirir. İstihdamın maddi koşulları gelişmemektedir, bundan ziyade durgunlaşmak veya düşmektedir.²⁶⁷

Onara göre sermayenin alternatif bölgelere hareket etmesi merkezdeki işçilerin ve merkez ve sermaye arasındaki güç ilişkisini değiştirmektedir. Sanayinin sektörel bazda düşüşe geçmesiyle yeni ticari mağazalar, finansal sigorta ve emlak firmaları bankalar, hastaneler ve yönetim acenteleri yükselmektedir.²⁶⁸ Onlara göre uluslar arası göç sonucu yerleşik işgücünde iş kayıpları yaşanmıştır. Yasal göçmenler servis sektöründe, yasa dışı göçmenler ise yasadışı işlerde, ekonomide yer bulmuşlardır.²⁶⁹ Böylece kentte işbölümü resmi ve gayri resmi olarak farklılaşmıştır.

Bu konuda önemli bir diğer çalışma Sassen ve Koob'un (1984) çalışmalarıdır. Bu yazarlar çalışmalarında küresel kentlerde istihdamı ve işbölümünün niteliklerini araştırmışlardır. Genel çıkış noktaları ekonomik büyüme eğilimlerinin, sosyal ve

---

²⁶⁶ Bkz.: Robert Ross ve Kent Trachte, *a.g.e.*, s. 104.

²⁶⁷ Bkz.: *A.e.*, s. 105-106.

²⁶⁸ Bkz.: *A.e.*, s. 107.

²⁶⁹ Bkz.: *A.e.*, s. 107.

mekânsal düzenlemelerde nasıl bir ayrışmaya neden olduğudur. Onlara göre yeni mekânsal ve sosyal düzenlemeler, yeni modeller gerektirmektedir. Yeni modeller hızlı bir şekilde uzmanlaşmış, teknik ve idari işlerde çalışan yüksek ücretli kesimi arttırmaktadır.²⁷⁰ Onlara göre uzman kapitalist ekonomiler, merkezden çevreye yeni sınıf düzenlemesinin şeklini meydana getirmektedir.²⁷¹

İşbölümünün değişen seyrinde özellikle eski endüstri faaliyetlerinin yerleşik olduğu alanlarda, işlerin teknolojik dönüşümüyle birlikte orta gelirli beyaz ve mavi yakalı çalışanların dezavantajlı hale geldiği belirtmişlerdir. Yeni ekonomik yapılanmanın mesleki yapıda kutuplaşmayı ürettiğini, düşük ücretli işler fazlaştığını ve orta gelir getiren işler azaldığını ifade ederler. Bu durumda orta gelirli sınıfın işsizlik problemi ortaya çıkmaktadır.

Sassen ve Koob küresel kent merkezlerinin ortaya çıkış koşullarının farkındadırlar. Onlara göre teknolojik dönüşümler çalışma şeklini değişmesi, ofis ve endüstri çalışmasının merkezsizleşmesi/esnekleşmesi ekonominin ulus aşırılması, dünyanın yönetildiği ve hizmetler sunulduğu yeni tür güçlü ekonomik merkezlere katkı sağlamıştır. Küresel yönetim ve hizmetlerin merkezileşmesi, büyük kent merkezlerinde uzmanlaşmış sektörlerin yüksek ücretli iş imkânı ile yeni bir yaşam şekli oluşturur.²⁷² Bu gelişmeler Sassen ve Koob'un da belirttiği gibi doğrudan istihdama etki yapmıştır. Bazı eski dünya kent merkezlerinde işsizlik artmıştır.

Küresel kentlerde yeni istihdam talebi üzerine gelir ve mesleki kutuplaşmaya dikkat çeken Sassen ve Koob'a göre endüstriye bağlı gelir ve meslek dağılımı küresel kentlerdeki iş gücünden farklıdır. Sassen ve Koob, çalışan profilindeki farklılaşmanın çalışanlar arasında gelir kutuplaşmasına neden olduğuna dikkat çekerler. Gelir kutuplaşması ileride İstanbul örneğinde de belirteceğimiz gibi kentlerde toplumsal ayrışmanın gelişmesinde ve toplumsal gerilimlerim ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

---

²⁷⁰ **Bkz.:** Saskia Sassen, Koob, "The New Labor Demand in Global Cities", **Cities in Transformation**, Ed. M.P. Smith, Beverly Hills, Sage, 1984, s. 139.

²⁷¹ **Bkz.:** Saskia Sassen, Koob, **a.g.e.**, s. 139-140.

²⁷² **Bkz.:** **A.e.**, s. 142.

Sassen ve Koob'un bahsettikleri başlı başına zamanın, kilit ekonomik sektörleri yer seçimi ile mekânın tekrar yapılanmasını kapsayan bir sınıf yapısıdır.²⁷³ Sassen ve Koob'a göre ekonomik büyümenin faydalarının yoğunlaştığı yeni model, sosyal ve mekânsal açıdan yeni düzenlemeleri gerektirmektedir. Sassen ve Koob'un belirttiği gelir kutuplaşması alt gelir grubu ve yüksek gelir grubu arasında yaşanmaktadır. Onlara göre genişleyen yüksek gelirli kesim mekânsal ve ticari/mesleki "soylulaştırma" sürecinin koşullarını sağlamaktadırlar. Bunun sadece fiziksel bir değişim olmadığını, aynı zamanda tüketim yapısının yeniden örgütlenmesi anlamına geldiğini belirtirler. Fiziksel değişim ve tüketim yapısının tekrar örgütlenmesi düşük ücretli çalışanlara talep oluşturmaktadır.²⁷⁴

Yukarıda belirtilen yaklaşımların özellikli yanı küresel kentlerdeki yeni işbölümünün oluşum koşullarını ve yeni işbölümünün niteliklerini vermeleridir. Uluslararası sermaye odaklı yeni ekonomi ve istihdam arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak kentlerde orta sınıf daralmıştır. Donanımlı, uzmanlaşmış, yüksek gelirli işlerde çalışanlarla enformel sektör çalışanları arasındaki fark iyice açılmıştır.

Bahsedilen yaklaşımlar dışında dünya kentlerine ilişkin çalışan en önemli isimlerden olan John Friedmann (1986) da kentte farklılaşan işbölümüne değinmiştir. Friedmann'ın dünya kenti sınıflandırmasında emeğin değişen yapısı, işbölümünün değişen niteliğine değinmektedir. Sınıflandırmasında işbölümünün mekânda yol açtığı mekânsal ayrışmayı toplumsal kutuplaşmanın ana eksenine koymuştur. Friedmann'a göre dünya kenti formu endüstriyel kapitalizmin çelişkilerini içinde barındırır. Bunların içinde mekânsal ve sınıfsal kutuplaşma da vardır.²⁷⁵

Feagin ve Smith'de (1987) yeni uluslararası işbölümünün 19. yüzyıl ve endüstriyel kapitalizm altında ilk önemli aşamasını geliştirdiğini belirtmektedirler. Bu dönemde endüstrileşen ülkeler ve onların kentleri dünya ekonomisi içinde

---

²⁷³ Bkz.: Saskia Sassen, Koob, **a.g.e.**, s. 158.

²⁷⁴ Bkz.: **A.e.**, s. 157-158.

²⁷⁵ Bkz.: John Friedman, "The World City Hypothesis," **Development and Change**, 17, 1986, s. 76.

önemli merkezler haline gelmiş ve uluslararası işbölümü meydana gelmiştir.²⁷⁶ İkinci önemli basamak küresel kent ağında gelişen yeni uluslararası işbölümüdür. Feagin ve Smith'e göre son dönemdeyse uluslararası işbölümünün merkezine ekonomik aktörler olarak zirvedeki çokuluslu kurumları koymaktadırlar. Bu temel kurumlar, karmaşık hiyerarşik bir kent sistemi içinde düzenlenen dünya çapındaki üretim ağları, değiş tokuş, finans ve kurumsal hizmetlere entegrasyonu sağlamışlardır.²⁷⁷

Onlara göre 1970'lerden itibaren üretimin çevredeki kentlere kaymasıyla yeni uluslararası işbölümünün önemli bir aşaması gerçekleşmiştir. Çalışmalarında yüksek gelirli uzmanlaşmış çalışanlara hizmet sunan gruba dikkat çekerler. Feagin ve Smith'e göre büyük kentlerdeki geniş ofis kompleksleri düşük ücretli çalışanlara; (temizlik işlerinde, restoranlarında, çamaşır yıkama merkezlerinde, köpek gezdiricilere, inşaat işçilerine) ihtiyaç duymaktadır. (...) Pek çok düşük ücretli hizmet ve inşaat çalışanı üst gelir grubuna mensup uzmanlaşmış hizmet çalışanları için çalışmaktadır; bu gerçek aynı zamanda sosyal bilimler literatürüne "hizmet toplumu" fikrinin temelinde bulunmaktadır.²⁷⁸ Onlara göre Amerika'ya 3. dünya ülkelerinden gelen göçmenler sadece düşük ücretli fabrika işlerinde üstlenmemektedir, aynı zamanda kentlerde düşük ücretli hizmetlerin önemli bir parçasıdır.²⁷⁹

Johnson, işgücünün küreselleşmesinin kaçınılmaz olduğunu ileri sürer. Ona göre insan sermayesi üretimi sürekli kılar. Endüstri ucuz işgücünün olduğu alanlara kaymıştır. Ona göre 1990'lar boyunca dünya işgücü hareketli hale gelmiştir, işverenler; istedikleri özelliklere bağlı olarak istihdama yeni bir yön vermiştir. Uzmanlık gerektirmeyen işlerde yerel işgücünün çalıştığını, uzmanlık gerektiren işlerdeyse ulus aşırı işgücünün çalıştığını belirtmektedirler. Bu da küreselleşme

---

²⁷⁶ Bkz.: Joe. R. Feagin, Michael P. Smith, "Cities and the New International Division of Labor: An Overview", **The New Urban Paradigm: Critical Perspectives on the City**, Boston Way, Lanham, Maryland, Rowman&Littlefield Publishers, 1998, s. 29.

²⁷⁷ Bkz.: Joe. R. Feagin, Michael P. Smith, **a.g.e.**, s. 30.

²⁷⁸ Bkz.: **A.e.**, s. 40.

²⁷⁹ Bkz.: **A.e.**, s. 45.

bağlamında iş sözleşmelerinin ve deneyiminin standartlara bağlanması anlamına gelmektedir.²⁸⁰

Castells konuya farklı bir bakış açısı getirmektedir. Ona göre kentte alt ve üst düzeyde istihdamda yoğunlaşma vardır. Ancak küresel bir işgücü piyasasının varlığından söz etmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Ona göre sermaye, küresel finans ağlarının elektronik devrelerinde serbestçe akarken, işgücü hala kurumların, kültürün, sınırların, polisin ve yabancı düşmanlığının kısıtlaması altındadır.²⁸¹

Ele aldığımız işbölümü temelli yaklaşımların toplumsal gerilime kaynaklık etmesinin birkaç yolu vardır. Wallerstein'a göre, kapitalist dünya ekonomisinde işbölümünün eksenî ürünler gibi merkez ve çevre olarak bölünmektedir.²⁸² Donanımlı işgücü ücret ve prestij açısından yükselirken, yeni sektörlerin gerektirdiği yetenekleri geliştiremeyen gruplar iş hayatından dışlanacak ya da düşük seviyeli işlerde ancak çalışmaktadırlar. Gelire bağlı farklılaşma ve kutuplaşma, gruplar arasında gerilimi arttırırken buna bir de kentte yine gelire/işbölümüne bağlı ayrışma eklenmiştir.

Toplum yapısında değişime yol açan tüm değişimler toplumun fiziki alanını da doğrudan etkilemiştir. Massey, mekânın yeniden yapılanma sürecinin toplumsal ve mekânsal da olan yeni eşitsizlikler yarattığını belirtir.²⁸³ Toplumda eşitsizliğe dayalı mekansal ayrışmayı, merkez çevre ve kent düzeyinde iki aşamalı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu eşitsizliklerin kentlerdeki görünümü toplumsal ayrışmadır.

---

²⁸⁰ Bkz.: William B. Johnston, "Global Workforce 2000: The New World Labor Market", **Diversity and U.S. foreign policy : a reader**, ed: Ernest J. Wilson, Milton Park, Abingdon, Routledge, 2004, s. 21.

²⁸¹ Bkz.: Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi**, Çev: Ebru Kılıç, I. Cilt, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 314. Ona göre küresel bir işgücü piyasası yoktur, buna bağlı olarak küresel işgücü de yoktur; ama enformasyonel ekonomide işgücünün küresel karşılıklı bağımlılığından söz edilebilir. Bkz.: Manuel Castells, **a.g.e.**, s. 323.

²⁸² Bkz.: Immanuel Wallerstein, **World-System Analysis: An Introduction**, Durham and London, Duke University Press, 2004, s. 17.

²⁸³ Bkz.: Dorenn Massey, **Spatial Division of Labor**, NY, Routledge, 1995, 287-288.

Scott, iş gücü pazarlarının oluşumunda, konuta ilişkin ağların da bu gelişmelere eşlik ettiğini belirtir.²⁸⁴ Castells ileri hizmetlerin yayılması, bu tür faaliyetlerin en üst kesiminin birkaç ülkede, birkaç merkezde uzamsal bir yoğunlaşma içinde olduğu görülür. Bu yoğunlaşma, kent merkezlerinde meydana gelen farklı tabakalar arasındaki hiyerarşiye paraleldir.²⁸⁵ Feagin ve Smith'in de belirttiği gibi varlıklı yüksek sınıf çekirdek aile olarak, lüks banliyö apartmanlarına yerleşmiştir. Mesken şeklinin gerektirdiği gibi kente ayrışma başlamıştır. Düşük ücretli çalışanlar, yol ücreti vermemek için kent merkezindeki çöküntü alanlarına yerleşmiştir.

Mingione özellikle pazar paradigması içinde "parçalanmış toplum" fikrini ortaya atmıştır. Onun "parçalanmış toplumlar" kavramlaştırmasının arkasında toplumsal organizasyon sisteminin artan şekilde giriftleşmesi ve ayrışması fikri bulunmaktadır.²⁸⁶ Sosyo ekonomik açıdan değişimi vurgulayan bu kavram artan karmaşık ve organizasyonlar ve kurumsallaşmış çatışmalar gibi yatay sınıf tarafından daha az dominant hale gelen toplumsal bir karışımı ifade eder.²⁸⁷ Ona göre iş yapısı parçalanmış, işbölümü değişerek, yüksek ve düşük ücretli çalışanlar arasında kutuplaşma başlamıştır. İşbölümünün etkisiyle topluluklar, toplumsal gruplar, mesken [household] ayrılmıştır. Küreselleşme sosyal bölgesel dengeyi bozmuş ve toplumsal kimlikler parçalanmış ve yeni gerilimler meydana gelmiştir.²⁸⁸

Kent, toplumsal farklılıkları barındıran bir ölçüde de uyumunu, dengesini sağlayan toplumsal bir bütündür. Ancak kentte toplumsal ayrılmayla ortaklık kurulacak alanların azalması ile bu bütünlüklü yapı zedelenmektedir.

Günümüz kentinin mekânsal açıdan bölüşünü Marcuse şöyle açıklamaktadır: ekonomik, sosyal ve toplumsal hiyerarşinin en tepesinde bulunanların yoğunlaştığı

---

²⁸⁴ Bkz.: Allen J. Scott. "Küreselleşme ve Kent Bölgelerinin Yükselişi," **Planlama**, Kübra Cihangir Çamur (çev), Sayı: 2004/3, s. 31.

²⁸⁵ Bkz.: Daniels, Thrift ve Leyshon'dan aktaran Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 508-509.

²⁸⁶ Bkz.: Enzo Mingione, **Fragmented Societies: A Sociology of Economic Life Beyond the Market Paradigm**, Translated: Paul Godrick, Cambridge, Blackwell, 1991, s. 116

²⁸⁷ Bkz.: Enzo Mingione, "Italy: The Resurgence of Regionalism", **International Affairs**, Vol. 69, No. 2, Apr, 1993, s. 305.

²⁸⁸ Bkz.: A.e., s. 306-307.

izole edilmiş lüks konut noktaları [luxury housing spots], yönetici ve profesyonellerin, teknik grupların yoğunlaştığı mutenalaşmış kent, alt kent [the suburban city] dış kentte veya merkeze yakın apartmanlarda yoğunlaşan uzman işçiler, orta kademe profesyoneller, üst kamu hizmeti çalışanları, düşük ücretlilerin yaşadığı çöküntü alanları [the tenement city], metruk kent [the abandoned city] işsizler, yoksullar, suçlular tarafından kullanılan bölgeler.²⁸⁹

Marcuse, post-fordist kentin özellikleriniyse şöyle açıklar: artan soylulaştırma, yükselen gettolaşma, yaşam alanları arasında gerilimler, mekânı savunma, mekânsal barikatlar ve mekânsal mücadele, yönetimin rolü.²⁹⁰ Tüm bu ifadeler, kentte toplumsal gerilimlerin fiziki görünümünü ortaya çıkarmaktadır.

Marcuse'ye göre ekonomik değişimin mantığı işgücü pazarını ve gayrimenkul pazarını değişimleri belirginleştirmektedir. Soylulaştırma, varlıklı kesim tarafından yoksulların yerinden edilmesinin yeni bir süreç olmadığını belirten Marcuse'ye göre bu süreç varlıklı kesimlerin dışa doğru yerleşmesi ya da yoksulların yer değiştirmesiyle sonlanan bir süreçtir. Marcuse soylulaştırılan alanların merkeze yakın olduğunu, bu alanların farklı bir toplumsal gruba bıraktığını belirtir.

Marcuse'nin yaşam alanları arasındaki gerilimle anlatmaya çalıştığı, gruplar arasında yer değiştirmeye bağlı olarak yaşanan gerilimdir. Yer değiştirme soylulaştırmanın en merkezi kavramı olduğunu belirtir. Marcuse bu süreçte yüksek gelir grubunun mesleki konumuna bağlı olarak yer değiştirme sürecindeki etkisine değinir. Yer değiştirme başkaları tarafından kullanılan bir bölgenin farklı bir tabaka/sınıf tarafının kullanımıyla dönüşümüdür. Marcuse, yer değiştirmenin çarklarını özel Pazar oluşturur, fakat yönetsel faaliyet şekillendirmiş ve hızlandırmıştır.²⁹¹ Ayrılmış, anlamı çözülmüş dayanışma azalmış network komşuluk

---

²⁸⁹ Bkz.: Peter Marcuse, "Space and Race in the Post-Fordist City: the Outcast Ghetto and Advanced Homelessness in the United States Today", **Urban poverty and the underclass: a reader**, edited by Enzo Mingione, Oxford, Blackwell, 1996, s. 196. Bunun dışında Marcuse, ekonomik kenti, büyük kararların verildiği yerler, hizmet sektörlerinin kenti, üretim kenti, uzmanlaşmamış çalışma ve enformel ekonomi kenti, tortu/kalıntı kenti olarak sınıflandırır. Peter Marcuse, **a.g.e.**, s. 196-197.

²⁹⁰ Bkz.: Peter Marcuse, **a.g.e.**, s. 198-199.

²⁹¹ Bkz.: Peter Marcuse, **a.g.e.**, s. 189-191, 199-202.

Massey, toplumsal işbölümünün aldığı birçok farklı mekânsal biçim olduğunu; bu yeniden yapılanma biçimlerinin her birinin ortaya çıkışında özel bir tarihsel sıralamanın bulunmadığını; gelişen şeyin, sermaye ve ücretli emek arasındaki özgül mücadeleye bağlı olduğunu belirtir.²⁹²

Son yıllarda ikamet alanlarının tekrar el değiştirmesi süreci yaşanmaktadır. Kent içi çöküntü alanları bu bağlamda tekrar gündeme gelmektedir. Bu dünyadaki genel eğilimin bir sonucudur. Küresel kentlerde arazi önemli bir rant, doğrudan bir sermaye kaynağıdır. Böylece kıymetlenen eski kent merkezinde bulunan çöküntü alanlarında yeni bir dönüşüm yaşanmaktadır. Küresel sermayeye yönelik hizmet üretir hale gelen kentlerde, küresel kentin imajına, ihtiyaçlarına uygun şekilde, kentin doğal gelişimi dışında, kente pek müdahalede bulunmaktadır. Bu da bölünmüş mekânın daha da parçalanması anlamını taşımaktadır. Mekânın toplumsal anlamda daha da parçalanması yeni ve daha geniş çaplı toplumsal gerilimlerin doğmasına neden olmaktadır.

Küresel işbölümü üzerine öne sürülen tezler, mekânın değişiminde ekonomi dışındaki bazı faktörleri ihmal etmesine karşın küreselleşmenin bir dizi toplumsal ilişkiyi farklılaştırdığını, toplumsal ilişkileri mekânla birlikte dönüştüğünü vermesi açısından önemlidir. Toplumsal ilişkiler yerel ulusal bağlarından çıkarak doğrudan uluslararası alanla ilişkili hale gelmiştir. Bu bakımdan toplumsal gerilimlerde farklı bir rota izleyecektir.

Toplumsal Gerilimin Değişen Paradigmaları

Biz çalışmamızda toplumsal gerilimi, çatışmayı kente yapılan fiziki müdahaleler bağlamında toplumsal dengeyi bozan bir kaynak olarak değerlendirmekteyiz. Ancak yakın dönemde çatışma literatürüne, demokrasi kavramı ve pazar ilişkileri çerçevesinde toplumdaki gerilim ve çatışmaya olumlayıcı özellikler yüklenmektedir. Bu yaklaşımlara göre toplumsal gerilim ve çatışma toplumu bütünleştirici rol oynamaktadır. Konumuz açısından bu yaklaşımın iki farklı

²⁹² Bkz.: John Urry, **Mekânları Tüketmek**, Çev: Rahmi G. Ögdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 27.

önemi vardır. İlk olarak toplumsal gerilim ve çatışma literatüründe farklı ele alışıların olması toplumsal gerilimlerin de hep vurguladığımız değişen doğasını ortaya çıkarmaktadır. İkinci olarak sonuç bölümünde değişen devlet yapıları, demokrasi anlayışının toplumsal gerilimleri ne ölçüde azaltabildiğini tartışmaya açacağımız için bu yaklaşımlara değinmenin gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Toplumsal gerilim, çatışmanın doğasına ilişkin ikili bir ayırım yapılmaktadır. Bu ayrıma göre, çatışma, toplumu “birleştirici” ve “çözücü” olarak sınıflandırılmaktadır. Toplumu birleştirici çatışma fikrinin altında daha önce belirttiğimiz gibi demokrasi ve bunun yanında sosyal devlet uygulamaları bulunmaktadır.

Modern demokrasiler ortaya çıkmadan önce de çatışma konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Marks’a göre çatışma değişen toplumsal ilişkilere öncülük etmesi yanında doğrudan sosyal yapı içindedir ve tüm toplumsal sistemler çatışma aracılığıyla dönüşür.²⁹³ Simmel 1903’deki çalışmasında kenti, çatışmayı azaltıcı bir yapı olarak gördüğünü belirtir. Ona gruplar geliştiği ölçüde –hayatın önemi ve muhtevası itibariyle, sayıca ve mekân bakımından- grubun doğrudan içsel birliği kaybolur, başkalarına karşı çizilen başlangıçtaki sınırlar katılığı karşılıklı ilişkiler ve münasebetlerle yumuşamaya başlar.²⁹⁴

Ancak modern demokrasilerin kentlerinde Simmel’in belirttiği gibi toplumsal çatışmalar yumuşaklaşsa da yeni çatışma ve gerilimler üretilmiştir. 20. Yüzyılın toplumsal gerilimleri daha önce de belirtildiği gibi farklı kaynaklardan beslenmekte ve farklı şekillerde kendini göstermektedir. Çatışmaların farklılaşan yapısının özünde çatışmaların toplumu birleştirici özelliği vurgulayan pek çok çalışma vardır. Bunlardan biri olan Hirschman, çalışmasında, toplumsal çatışmanın iki yönünü, toplumu birleştirici [glue] mi yoksa çözücü/ayırıştırıcı [solvent] nitelikte olup

---

²⁹³ Bkz.: Lewis A. Coser, “Social Conflict and the Theory of Social Change”, **The British Journal of Sociology**, Vol. 8, No. 3, Sep 1957, s. 200.

²⁹⁴ Bkz.: George Simmel, “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, **Şehir ve Cemiyet**, Yay haz: Ahmet Aydoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 176.

olmadığı tartışmaya açmıştır.²⁹⁵ Albert Hirschman iki çeşit çatışma üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki çözülebilir ve “olumlu” çatışmadır, buna karşın ikicisi acımasız ve “yıkıcı” çatışmadır.²⁹⁶

Hirschman çatışmanın toplumsal düzeni bozucu, yıpratıcı, yıkıcı ve tehlikeli görüldüğünü belirtir. Ancak kendi bakış açısını doğrular şekilde Dubiel ve Gauchet gibi bu konuya farklı yaklaşım geliştirenlerin olduğunu belirtmiştir. Dubiel, sosyal devlet içinde göçmen ve yerel halklar, kadın ve erkek, genç yaşlı, muhafazakâr ve seküler, bu tip ayrımların azalmasına rağmen sorunun çözülmediği kabul eder. Demokratik toplumun vatandaşları hem uyum hem de mücadele içindedir.²⁹⁷

Dubiel, toplumsal çatışmaların kendilerini, çeşitli bağlarla modern demokratik toplumu bir arada tutacak ve onların ihtiyacı olan güç ve bütünleşmeyi sağlayacak şekilde ürettiğini belirtmiştir.²⁹⁸ Modern demokrasi kurumları, yasal formlar düzeyli bir çatışmanın oluşması için yeterlilik verir.²⁹⁹ Dubeil’in düzeyli çatışma fikrinin temeli şudur: demokrasi içinde çatışma stabil hale gelir; düzeyli çatışmanın toplumsal bütünleşmede etkili gücü vardır. Sosyo-ekonomik yaşamla demokratik örgütlenmenin bağlantısı çok yönlü politikalar, bölünmeler ve ayrışma tarafından yer değiştirmektedir.³⁰⁰ Dubeil bu görüşlerinden yola çıkarak demokratik toplumlarda kanun ve kurallarla şekillenen “düzeyli çatışma” [cultivated conflict] kavramlaştırması yapmıştır.

Hirschman’ın belirttiğine göre Dubiel Gauchet’in görüşlerinden etkilemiştir. Gauchet, benzer şekilde çatışmanın demokrasilerde nasıl sosyal uyumun ana unsuru olduğunu ve nasıl bütünleşme ve bağlılığın fazlasıyla etkili bir üreticisi olduğunu

---

²⁹⁵ **Bkz.:** Albert O. Hirschman, “Social Conflicts as Pillars of Democratic Market Society”, **Political Theory**, Vol. 22, No. 2, May 1994, s. 209.

²⁹⁶ **Bkz.:** Heinz Hartman, “Clash of Cultures, When and Where? Critical Comments on a New Theory of Conflict and Its Translation into German”, **International Sociology**, Vol 10, No.2, s. 121.

²⁹⁷ Ayrıca Dubiel, çatışmanın mücadele boyutuyla ilgili savaş ve yarış ayrımı da yapmıştır. **Bkz.:** Helmut Dubiel, “Cultivated Conflicts”, **Political Theory**, Vol. 26, No. 2, Apr 1998, s. 209-210.

²⁹⁸ **Bkz.:** Albert O. Hirschman, **a.g.e.**, s. 206.

²⁹⁹ **Bkz.:** Helmut Dubiel, “Cultivated Conflicts”, **Political Theory**, Vol. 26, No. 2, Apr 1998, s. 210-211, 217.

³⁰⁰ **Bkz.:** **A.e.**, s. 212.

göstermeye çalışmıştır.³⁰¹ Çatışmayı olumlamalarındaki temel kaynak demokratik toplum düşüncesidir.³⁰²

Harskamp, toplumsal çatışmaları, değerler ve talepkâr statü, güç ve kaynaklar üzerinde mücadeleyi pozitif işlevler yerine getiren bir mücadele olarak düşündüğünü belirtir.³⁰³ Coser’de çatışmaya olumlu bir anlam yükler. Coser bir sistemdeki gerilimlerin, çatışmaların, kargaşaların dengeyi yeniden kurucu özelliğine değinmektedir. Ona göre çatışmalar yeni sistemler kurulması ve denge (equilibria) tarzlarında etkilidir.³⁰⁴ Bu süreçte grup içi dayanışma, maneviyatın yükselmesi böylece yeni sistemlerin kurulmasından bahseder. Bunun dışında Coser’e göre çatışmanın geniş bir etki alanı vardır; çatışma sadece yeni normlar ve kurumlar üretmez, aynı zamanda ekonomik ve teknik alana doğrudan ilham verir.³⁰⁵

Günümüzde yeni sermaye hareketleri ve pazarın çatışma üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Dubeil, 1980’lerde “yenin toplumsal hareketler”den bahseder. Ona göre kimlik çatışmaları [identity conflict] karşısında stratejik çatışma [strategic conflict] yer almıştır. Stratejik çatışma rekabet, pazar temellidir. Pazardaki aktörlerin hareketleri, politik partiler, birlikler, çıkar grupları gibi kurulmuş güç ilişkileri tarafından şekillenir. Stratejik çatışmada zafer veya yenilgi grupların finansal kaynaklarına, liderlik stratejilerine, hepsinden öte dayanışma ve gruba sadakatle ölçülür.³⁰⁶

Hirschman’a göre çatışmalar gerçekte çoğulcu pazar toplumunun bir karakteristiğidir. Yeni çatışmalar eşitliklerde, sektörel, bölgesel düşüşlerde ortaya çıkar. Örneğin ekonomideki çeşitli dinamiklere bağlı olarak gelişen anlaşma

---

³⁰¹ **Bkz.:** Albert O. Hirschman, “Social Conflicts as Pillars of Democratic Market Society”, **Political Theory**, Vol. 22, No. 2, May 1994, s. 206.

³⁰² **Bkz.:** Albert O. Hirschman, **a.g.e.**, s. 203-218.

³⁰³ **Bkz.:** Anton van Harskamp, “Conflicts in Social Science”, **Conflicts in Social Sciences**, Ed. Anton van Harskamp, London; New York, Routledge, 2003, s. 3.

³⁰⁴ **Bkz.:** Lewis A. Coser, “Social Conflict and the Theory of Social Change”, **The British Journal of Sociology**, Vol. 8, No. 3, Sep 1957, s. 202.

³⁰⁵ **Bkz.:** Lewis A. Coser, **a.g.e.**, s. 198.

³⁰⁶ **Bkz.:** Helmut Dubiel, “Cultivated Conflicts”, **Political Theory**, Vol. 26, No. 2, Apr 1998, s. 213.

(bargaining) ve kavga (arguing) sürecinde toplumsal çatışmaları kontrol etme öğrenilir.³⁰⁷

Hirschman'ın da belirttiği üzere pazar toplumundaki pek çok gerilim serisi bitmeyecektir. Bunlar toplumsal üretimin farklı toplumsal sınıfları, sektörler ve bölgeler arasında dağılımı üzerinden gelişmektedir. Hirschman'a göre, çoğulcu pazar toplumu çeşitli şekillerde belirir, anlaşma ve pazarlık güçleri vardır. Pazar toplumunun pazarlık gücünün çatışmayı azaltacağını düşünmektedir. Hirschman'a göre 2. Dünya Savaşı sonrası çatışmalar, endüstrileşen ülkelerde değişen anlaşmalarla aşamalı olarak azalmaktadır. Ancak kentlerde yeni ve farklı pek çok kaynaktan beslenen yeni gerilimler türemiştir.

---

³⁰⁷ Bkz.: Albert O. Hirschman, **a.g.e.**, s. 212, 215.

2. İSTANBUL’UN DEĞİŞİMİ ve TOPLUMSAL GERİLİMLER

İstanbul, coğrafi açıdan stratejik bir bölgede kurulmuştur. Bölgenin stratejik önemi, İstanbul’un tarih boyunca farklı topluluklar arasında bir çekişme, iktidar mücadelesi sahasına dönüşmesine neden olmuştur. Söz konusu iktidar mücadeleleri sonucunda İstanbul’da güçlü imparatorluk yerleşmeleri görülmüştür. İstanbul’un siyasi konumuyla bağlantılı olarak bir süreklilikten bahsetmek mümkündür. İstanbul çağlar boyu, ufak kesintilere karşın, siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Bu ayrıcalıklı konumun en iyi göstergesi güçlü imparatorluklara başkentlik yapmasıdır.

İstanbul’un gelişiminde Osmanlı yönetimine geçtiği dönem konumuz açısından önemlidir. Bu tarihten sonra İstanbul, imparatorluğun gücüyle beraber daha da önem kazanan bir kent olmuştur. Fetih sonrası imparatorluk merkezi haline gelen İstanbul, dünya çapında etkili ekonomik, siyasi, dini bir merkez olmuştur. Tarihteki sürekliliğini devam ettirerek, bir dünya kenti niteliğini güçlendirerek devam ettirmiştir.

Bu konuda Mehmet Genç farklı bir noktaya değinmektedir. Bu nokta İstanbul’un doğasına dairdir. Mehmet Genç’e göre:

“Osmanlı devletinin uzun ömürlülüğünde İstanbul’un başkent olmasının hem stratejik ve diplomatik, hem de ekonomik rolünün tartışılmaya değer kompleks bir mesele olduğunu kaydetmek gerekir. İstanbul kendisine sahip olan güce, potansiyellerini alabildiğine gerçekleştirme şansı sunan bir belde oldu. Kendisi de bu potansiyeller ölçüsünde büyüme ve güçlenme esnekliğine sahip oldu. İçinde yer aldığı devletin gücü ile bu karşılıklı etkileşimi, İstanbul’un uzun tarihindeki büyük dönüm noktalarında oldukça net şekilde görmek mümkündür”.¹

“Fetihle başlayan dönemde İstanbul bu muhteşem büyümeye sahne olurken, Osmanlı Devleti de dünyanın birinci gücü haline gelmiştir. Osmanlı Devleti ile İstanbul iç içe ve birbirini destekleyerek öylesine hızla tırmanmış ve biri dünya devleti olurken, diğeri de dünya kenti haline gelmiştir ki insan, Osmanlı mı İstanbul’u istemiş ve fethetmiş, yoksa İstanbul mu potansiyellerini alabildiğine

¹ Mehmet Genç, “İki İmparatorluğun Başkenti İstanbul”, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken yayınları, İstanbul, 2007, s. 324.

gerçekleştirmek üzere Osmanlı'yı seçip davet etmiştir diye sormaktan kendini alamaz.”²

Genç'in ifade ettiği gibi İstanbul'un potansiyelleri siyasi güçle birleşince İstanbul'un konumu süreklilik kazanmıştır. İstanbul'un süreklilik halindeki güçlü konumu toplumsal yapıyı da doğrudan etkilemiştir. Kent uzun ve kısa dönemli yoğun göçlere maruz kalmıştır. Kentte kozmopolit bir toplumsal yapı oluşmuştur. Kentin kozmopolit karakteri bütünleşme ve gerilim hatlarını da oluşturmuştur.

Osmanlı devrinde kentin toplumsal açıdan gerilim hatlarının ortaya çıktığı dönem, 19. yüzyılda Tanzimat Fermanı sonrasındadır. İstanbul her dönem ülke için düşünülen değişikliklerin ilk uygulama sahası olmuştur. Bunun en yakın örneği Tanzimat devri İstanbul'udur. Tanzimat döneminde siyasi, ekonomik, toplumsal değişimlerin peşi sıra kent gelen değişimler kenti farklılaştırmış ve toplumsal açıdan bölünmeler su yüzüne çıkmıştır.

Cumhuriyet dönemi İstanbul'u bu tarihi kırılma dönemi üzerine inşa edilmiştir. Cumhuriyet döneminde İstanbul 1950'lere kadar bizim duralama devri olarak ifade ettiğimiz döneme girmiştir. Bu döneme kadar İstanbul içe çekilmiş nüfus kaybına uğramıştır.

1950'lerden sonra İstanbul'un gelişimi neredeyse birkaç yüzyıllık batı kent tarihinin 50 yıla sığdırılmış sıkıştırılmış halidir. 1950'lerde Türkiye'de sanayi atılımı başlamış, iç göç kentin ucu olmayan bir kent “ekümenopolis” gibi büyümesine neden olmuştur. Büyük gecekondu bölgeleri ortaya çıkmış, kent büyürken toplum içinde ayrışmalar, fay hatları belirginleşmeye başlamıştır.

İstanbul'un kent tarihinde değişimin kritik evresi 1980 sonrası başlamıştır. Bu dönemi kritik olarak nitelememizin nedeni, bu dönemde küresel akışların (insan, sermaye) ve kente dair her alanın değişmeye başlamasıdır. 1980 sonrası İstanbul'u resmi olarak başkent olmasa da tarihsel sürekliliği ile örtüşür biçimde Türkiye'nin fahri başkenti olmuştur.

Uluslararası düzeydeyse kentin eski konumunu yakalaması kolay olmamıştır. İstanbul'u tarihteki gibi güçlü bir kent haline dönüştürmek için çağın gereklerine

---

² Mehmet Genç, **a.g.e.**, s. 326.

göre yapılandırmak gerekmiştir. Böylece İstanbul'u küresel akışlarla şekillenen bir dünya kentine dönüştürmek için hükümet/ yerel yönetim öncülüğünde ve özel sektör ortaklıkları kurularak çalışmalar başlatılmıştır.

İstanbul kent tarihine bakıldığında her dönem toplumsal gerilimlerin izleri görülür. Yakın dönemde ise 1950'ler ve 1980'ler bu gerilimler belirginlik kazandığı dönemlerdir. 1950'lerde toplumsal gerilim kent içi ilişkilerle açıklanabilirken, 1980 sonrası kent içi alana dıştan gelen etkilerle toplumsal gerilimler günümüzde farklı nitelikler kazanmıştır.

2.1 İstanbul'un Tarihsel Gelişimi ve Değişimi

İstanbul, tarihte siyasi ve ekonomik ilişkilerin örgütlendiği ve yönlendirildiği önemli bir merkezi olmuştur. Bu merkez çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu yapının temelinde günümüzde de varlığını koruyan Bizans, Roma, Osmanlı İmparatorluklarının izleri vardır. Cumhuriyet dönemi İstanbul'u bu katmanlı yapı üzerinde şekillenmiştir. Bu bölümde günümüz İstanbul'unun konumu tarihteki gelişimiyle birlikte ele alınacaktır.

2.1.1. İmparatorluklar Başkenti İstanbul

İstanbul'un kurulmuş olduğu bölge dünyanın en eski yerleşim bölgelerinden biridir. Bölgede ilk yerleşim tarihçi Piline'den aktarılanlara göre MÖ 9. yüzyılda bugünkü Sarayburnu'nda Lygos adlı bir kent kurulmasıyla başlamıştır.³ Doğan Kuban'a göre bölgede ilk kent MÖ. 7. yüzyılda "Bizantion"⁴ adı altında Trakya'nın doğu ucunda, Boğaz'ın girişinde son bulan ve hemen eteğinde güvenli bir limana sahip, kolay savunulabilir yüksek bir platonun tepesinde, uluslararası bir ticaret

---

³ Bkz.: Ceyhan Güran, **İstanbul: Bir Dünya İmparatorluklar Merkezi**, İstanbul, Akis Kitap, 2007, s. 13.

⁴ Yunanlı Megara kolonisi tarafından kurulmuştur.

yolunun üzerinde kurulmuştur.⁵ John Freely ise İstanbul'un kentsel tarihinin MÖ 658⁶ yıllarında Yunan kolonisinden kent devleti olan *Byzantion* ve *Halkidon* ile başladığını belirtmektedir.⁷

Kentin asıl niteliğini kazanması M.S. 196 sonrasında başlamıştır. Çünkü bu tarihten sonra Roma etkisi başlamıştır. M.S 196'dan sonra Septimus Severus'un eline geçerek bir Roma kentine dönüşmüştür.⁸ Kentin gelişimi Severus'un ele geçirmesinden sonra bir kesinti yaşamıştır. Severus, Bizans'tan polis yani şehir hakkını alarak, kenti bir "komes" yani köy statüsüne indirmiştir.⁹ Böylece Byzantion, Roma İmparatorluğu'nun bir köyü halini almıştır. Ancak çok geçmeden kente yine eski statüsü verilmiştir ve kentte, Roma İmparatorluğu'nun etkisi başlamıştır.

Bir başkent fikrinin ortaya çıktığı 324 tarihi İstanbul için bir milattır. 8 Kasım 324'den sonra Byzantion İmparatorluğun başkenti olarak anılmasının ilk safhasıdır.¹⁰ Roma'nın tek imparatoru olarak Constantinus, Byzantion'un uzun süreden beri imparatorluğun yönetim merkezi olmaktan çıkmış olan Roma'dan daha uygun bir başkent olacağını düşünüyordu.¹¹

İstanbul'u siyasi bir başkent yapma fikri ortaya çıkmasıyla kentte büyük bir inşa sürecinin başladığı bilinmektedir. Mayıs 330'da da resmi olarak "Yeni Roma"¹² parlak törenlerle açılmıştır.¹³ Kentin imarı ve siyasi bir merkez olarak ortaya çıkışının iki önemli yanı vardır. Bunlar; Roma'nın Bizans lehine terk edilişi ile 312

---

⁵ Bkz.: Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı Temmuz 2000, s. 3.

⁶ İstanbul bölgesindeki kent tarihinin daha da eski olduğu araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Ancak eldeki verilerin ışığında ilk örgütlü yerleşim olarak Byzantion değerlendirilir.

⁷ Bkz.: John Freely, **Saltanat Şehri İstanbul**, Çev. Lale Eren, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı 2002, s. 29.

⁸ Bkz.: John Freely, **a.g.e.**, s. 40.

⁹ Bkz.: Ceyhan Güran, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁰ Bkz.: Ceyhan Güran, **a.g.e.**, s. 18.

¹¹ Bkz.: John Freely, **a.g.e.**, s. 47.

¹² Byzantion'un başkent ilan edilmesi ile 'Yeni Roma' ve 'Eski Roma' ayrımı yapılmıştır.

¹³ Bkz.: Robert Mantran, **İstanbul Tarihi**, Çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı 2002, s. 28.

yılında Hristiyanlığın¹⁴ resmen devlet dini olarak kabulüdür.¹⁵ İmparator şehre Roma'ya tanınan bütün imtiyazları vermiştir.¹⁶ Böylece Konstantinopolis, sonunda, kutsal bir Hristiyan kenti ve antik dünyanın en büyük politik güçlerinden birinin merkezi olmuştur.¹⁷ Kaynaklara göre 337 yılında Constantinus öldüğü sırada imparatorluğun başkenti, Akdeniz dünyasının en önemli siteleriyle boy ölçüşebilecek kadar büyük bir kent halini almıştır.¹⁸

İstanbul'un büyümesi ve gelişmesi bazı toplumsal sorunları da getirmiştir. Her büyük kentte olduğu gibi Konstantinopolis de kısa sürede göç almaya başlamıştır. Kente göçü iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Kente kısa süreli gidip, gelenler ve uzun süreli bir iş bulup yaşamak için gelenler. Mantran İstanbul'daki nüfus yoğunlaşmasını şöyle anlatmaktadır:

"Konstantinopolis'in yayılmaya başlayan ününün çekiciliğine kapılan ve Saray ya da kent yönetiminde görev almak ya da büyük gelişme gösteren bir kentin çeşitli meslek gruplarından birinde iş bulmak umudunu taşıyan Rumlar, Yunanistan'dan, Makedonya'dan ve Küçük Asya'dan gelerek yerli halka katıldılar. Bazen de, Kavimler Göçüyle gelen halklar(Gotlar, Alenler, Hunlar) halkın başkente akın etmesine yol açtılar. Kente yeni gelenler kısa sürede yerli halkla kaynaştılar."¹⁹

İstanbul'un göç almasında ekonomik etkenler, özellikle ticaret önemlidir. Matran Konstantinopolis'in Doğunun uzak köşeleriyle Batı arasında sadece bir konaklama yeri olmadığını: dünyanın bu iki bölümü arasında gerçekleştirilen ticaretin başlıca ara istasyonlarından biri olduğunu belirtmektedir.²⁰

Kentin yükselen konumuna karşın ilerleyen dönemlerde Konstantinopolis'in konumu zayıflamıştır. Kent, 395 yılında İmparator I. Theodosius'un ölümünden

---

¹⁴ Constantinus için putperest bir geleneğe dayanan kökeniyle Roma, özellikle Milvio Köprüsü'ndeki savaşta kendisine görünmüş olan haçtan sonra kurmayı planladığı Hristiyan imparatorluğuna uygun bir başkent değildi. John Freely, **Saltanat Şehri İstanbul**, İletişim Yayınları, 2. Baskı 2002, İstanbul, s. 47.

¹⁵ **Bkz.:** Ceyhan Güran, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁶ **Bkz.:** Ceyhan Güran, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁷ **Bkz.:** Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁸ **Bkz.:** Robert Mantran, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁹ Robert Mantran, **a.g.e.**, s. 45.

²⁰ **Bkz.:** Robert Mantran, **a.g.e.**, s. 61.

sonra, imparatorluk, siyasal açıdan paylaşılarak ikiye ayrılmıştır.²¹ Konstantinopolis Doğu Roma'nın başkenti olmuştur.²² Bizans²³ etkisi kentin şekillenmesinde etkili olmuştur. Konstantinopolis'in siyasi ve ekonomik konumu Doğu Roma siyasetiyle bağlantılı olarak kuvvetlenerek devam etmiştir. IX-XI. yüzyıllarda İmparatorluğun ulaştığı ekonomik refah düzeyi, Konstantinopolis'i, Avrupa ile Asya arasındaki ticaret yollarını denetleyen bir kavşak noktasına dönüştürmüştür ve bu dönemde başkent in kültürel pırıltısı tüm Hristiyanlığa yansımıştır.²⁴

Makedonya ve Komnenos hanedanları döneminden sonra özellikle Haçlı istilas ı ile Konstantinopolis'in etkinliği zayıflamıştır. 1204 yılında kent Haçlı istilas ı sebebiyle talan olmuştur ve nüfus büyük ölçüde kentten ayrılmıştır. 13 Ağustos 1261'de Mihaik VIII. Paleologos Altın Kapı'dan geçerek kente girmiş ve başkenti ele geçirmiştir.²⁵ Kuban'ın aktardığına göre 57 yıl boyunca Latin yönetimi kenti harap etmiş, hatta oturulmaz hale gelmiştir. Latin istilas ı sonrası Bizans İmparatorluğu kenti ele geçirmiştir. Ancak bu dönem sonrasında güçlü bir Bizans İmparatorluğundan bahsedilemez.

1453'te güçsüz kalmış Bizans İmparatorluğu'nun başkenti, Osmanlı İmparatorluğu tarafından büyük bir kuşatmanın sonucunda fethedilmiştir. Fatih fetihten sonra kenti imparatorluk başkenti yapmaya karar vermiştir. Böylece kentin son başkentlik deneyimi başlamıştır.

---

²¹ Robert Mantran, **a.g.e.**, s. 34.

²² Doğu ve Batı Roma ayrımı ile birlikte Konstantinopolis, Doğu Hristiyan uygarlığının merkezi olarak, Slav dünyasını, erken Ortaçağ Avrupa'sını ve erken İslam'ı büyük ölçüde etkilemiştir. Müslüman Hristiyan çatışması, Bizans başkentinde somutlaşmıştır. Gene de bu çatışma, modern zamanların Doğu-Batı çatışması boyutlarında değildir. Konstantinopolis'in kültürü Batılı olmaktan çok Doğuluydu. Hristiyan tarihindeki Doğu-Batı bölünmesinmesi yalnızca Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasında değil, Helenizm ve Hristiyanlığın Doğulu karakterinde de kendini göstermiştir. Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 4.

²³ Güran'ın belirttiğine göre Doğu Roma İmparatorluğu V.yüzyıl başından itibaren artık Bizans İmparatorluğu haline dönüşmeye başlar. Ancak İmparatorluk, tarihinin hiçbir safhasında Bizans İmparatorluğu adını taşımaz. İmparatorluk her zaman, ikiye ayrılmadan önce Roma İmparatorluğu ve ikiye ayrıldığı 395 tarihinden itibaren de Doğu Roma İmparatorluğu adını taşır. Ancak biz Bizans nitelemesini kullanmakta bir sakınca görmemekteyiz. **Bkz.:** Ceyhan Güran, **a.g.e.**, s. 23

²⁴ **Bkz.:** Robert Mantran, **a.g.e.**, s. 85.

²⁵ **Bkz.:** Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 157.

İstanbul'u Osmanlı'nın yeni başkenti haline getirmek için çeşitli imar düzenlemelerine gidilmiştir. Kentteki ekonomik faaliyetleri tekrar canlandırmak için yeni kervansaraylar yapılmıştır. Eski ticaret yolları, ticari etkinlik merkezleri aktif hale getirilmeye çalışılmıştır. Yeni bir ekonomik merkez olarak ticari faaliyetin gerçekleşmesi için Büyük Bedesten düzenlenmiştir.²⁶ İmparatorluğun gücünü, ihtişamını ifade edecek şekilde İstanbul mimari, sosyal, siyasal ve ekonomik açılardan tekrar düzenlemiş ve imparatorluğun yeni görsel dekoru oluşturulmuştur. Düzenlemelerden sonra Edirne'deki yönetim 1459'da İstanbul'a taşınmıştır.²⁷

Fetih sonrası İstanbul'u bir sentezdir. Bu sentezin içinde İslam, Osmanlı, Bizans, Roma kentlerinin kolektif bütünlüğü vardır. Bu sentezin getirdiği tüm potansiyeller İstanbul'da İmparatorluğun gücüyle birleşmiştir. Kentin potansiyellerini iyi kullanan bir yönetim ile İstanbul, kısa sürede tarihte olduğu gibi önemli bir merkez halini almıştır. Mantran'a göre,

Müslüman dünyasının beyni, Akdeniz havzasının en dinamik yeri, kısa sürede Batı'yı büyüleyecek bir mimarlık ve sanat patlamasının merkezi haline gelmiştir.²⁸

Kentin fiziki formu oluşturulurken bir yandan da toplum kompozisyonuna müdahale edilmiştir. Fethedilen topraklarda yürütülen iskân politikası²⁹ burada da uygulanmaya başlanmıştır. Böylece İstanbul'un büyük oranda Türkleşmesi aynı zamanda da İslamlaşması sağlanmıştır. Çelik'e göre fetihten sonra İstanbul'un yeniden inşasında temel hedef, Müslüman cemaatlerin İslam gereklerine göre yaşayabilecekleri bir şehir yaratmaktır.³⁰ Eyice de İstanbul'un bir Türk İslam beldesi

---

²⁶ **Bkz.:** Robert Mantran, **a.g.e.**, s. 197-199.

²⁷ Yeni Osmanlı kentinin gelişmesi, kent nüfusunun yirmi beş tıl içinde iki katına çıkmasına yol açmıştır. **Bkz.:** Robert Mantran, **a.g.e.**, s. 200.

²⁸ **Bkz.:** Robert Mantran, **a.g.e.**, s. 209.

²⁹ Osmanlı devletinde şehirler, askerler tarafından fetih yoluyla kazanılıp, bizzat sultanlar, devlet büyükleri ve varlıklı sakinlerinin vücuda getirdikleri imaret siteleri ile hayat bulurken, yeni iskan sahalarının açılması ve göçebe toplumun yerleşik yapıyla bütünleşmesi devletin desteğindeki zaviyelerce gerçekleştirilmektedir. **Bkz.:** Adalet Bayramoğlu Alada, **Osmanlı Şehrinde Mahalle**, İstanbul, Sümer Kitabevi, 2008, s. 65.

³⁰ **Bkz.:** Zeynep Çelik, **Değişen İstanbul**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı Eylül 1998, s. 20-21.

olduğunu belirtecek vakıf binaların da hızla kurulup çoğaldıkları dikkati çeker.³¹ Hatta rivayete göre Fatih'in İstanbul'u "İslambol" olarak nitelendirildiği belirtilmektedir.

Burada İstanbul'un bir İslam kenti olarak yapılanmasının niteliklerini açıklamak için "İslam kenti" kavramına değinmek gereklidir. Çünkü günümüz İstanbul'u bu gelenekten gelen bazı özellikler üzerine inşa edilmiştir. İslam kenti kavramlaştırması tartışmalıdır. Tartışmanın temeli İslam kenti kavramlaştırmasına izin verecek bir İslam kenti olup olmadığıdır. İslam kenti ifadesini ortak bir mimari üslup ve özellikli bir toplumsal yaşamı temsil ettiğini düşündüğümüz için kullanmaktayız. Bu ifadeyi önemli bulmamızın bir diğer nedeni de bir İslam kenti ağıdan bahsetmenin mümkün oluşudur. Michon, Arap Yarımadasının birkaç yüzyıl içinde Hindistan'dan Batı'ya kadar uzanan, kara ve deniz yoluyla her türlü ürünün ve bilgi dallarının, fikirlerin ve kültürlerin akışının gerçekleştiği dev bir şehirler ağına dönüştüğünü belirtmektedir.³²

İslam kenti kavramının ifade ettiği ortaklıkları fiziki ve sosyal yapı olarak ayırmak mümkündür. İslam kentinin fiziki kuruluşu doğrudan sosyal yaşam ile bağlantılıdır. Hourani, İslam şehrinin ortak karakteri üzerine çeşitli görüşlerini aktarmaktadır. Buna göre şehrin şekli kısmen gücün gerekliliği ile (kapıların, duvarların nerede olacağı) tasarlanır. Bu aynı zamanda Müslüman olma ile ilgilidir; kent İslam için gereklidir. Hourani'nin görüşleri şöyle devam etmektedir: İslam kentinin fiziksel şeklinde greco-romen etkisi görülür. Bu etki İslam toplumunun dinamik gücü ile değişmiştir. Örneğin cami ve saraylar kentte önemli bir yer almış.³³

Bazı düzensizlikler olmasına karşın İslam kentlerinin düzenli bir fiziki plan dâhilinde geliştiği söylenebilir. İslam'da toplumsal hayatın dolayısıyla da kentin merkezi camidir. Onun çevresinde çarşılar, medreseler, şifahaneler, han, kervansaraylar bulunur.

---

³¹ **Bkz.:** Semavi Eyice, Tarih Boyunca İstanbul, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2006, s. 67.

³² **Bkz.:** Jean Louis Michon, "Dini Kurumlar", **İslam Şehri**, Ed. R.B Serjeant, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 14-15.

³³ **Bkz.:** A.H. Hourani, "The Islamic City in the Light of Recent Research", **The Islamic City**, ed. A.H. Hourani, S. M. Stern, Oxford, Cassirer, 1970, s. 12-13.

“İslam şehrinde Ulucami, hükümet sarayı (veya kale), pazar üçlüsü her şehrin odak noktasını teşkil ederdi.”³⁴

İslam şehirlerinin önemli özelliklerinden biri de ticaret ve ikamet alanlarının birbirinden ayrılmış olmasıdır.³⁵ İslam devri şehirleri, kendi toplumsal kültür, din ve tarihsel kaynaklarının belirlediği bir çerçeve içinde, her işlev için kendine özgü şehir kurumlarını yaratmış ve medeniyet tarihinin bir dönemine ait şehri yaşamı biçimlendirmiştir.³⁶

İslam kenti kavramının bir örneği de Osmanlı kentleridir. Osmanlı şehirlerinin İslam şehirleri olduğunu belirten Cansever’e göre bu şehirler çeşitli maddi ve kültürel sebeplerle diğer İslam şehirlerinden farklılaşan, ancak İslami temelde onlarla bütünleşen özelliklere sahiptir.³⁷ Örneğin şehirler fiziki kurulum açısından benzer şekilde planlanmıştı. Diğer İslam kentlerinde olduğu gibi Osmanlı kentlerinde cami, topluluk sisteminin kurulmasında ve bütünleştirilmesinde esas belirleyici kabul edilmektedir.³⁸

“Şehrin yekpare bir yapı olması yerine mescit, cami, mektep, tekke, kitaplık ve hamam etrafında odaklanmış, kendi kendini yöneten idari birimler, mahalleler olarak teşkilatlanmış bulunması da insan ölçeğinde, insanın çevresinin bilincine ulaşabileceği ve bu çevrenin her türlü sorumluluğuna katlanabileceği uygun ölçünün teşhis edilmesi ve korunması Osmanlı şehrinin değişmez bir kuralıdır.”³⁹

Osmanlı şehirlerinin genelde iki ana kısımdan meydana geldiğini belirtmek gerekir. Bunlardan biri şehrin içtimai, sınai ve ticari faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanlar, diğeri ise şehir halkının umumiyetle ibadethaneler etrafında teşekkül eden

---

³⁴ Bkz.: Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Şehir Maddesi”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 38, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, s. 444.

³⁵ Bkz.: Mustafa Sabri Küçükbaşçı, **a.g.e.**, s. 444.

³⁶ Bkz.: Adalet Bayramoğlu Alada, **a.g.e.**, s. 42.

³⁷ Bkz.: Turgut Cansever, **İslam’da Şehir ve Mimari**, İstanbul, İz Yayınları, 1997, s. 122.

³⁸ Adalet Bayramoğlu Alada, **a.g.e.**, s. 38.

³⁹ Turgut Cansever, **a.g.e.**, s. 126.

ve ikamet yerleri olan mahallelerdir.⁴⁰ Bu ayrım Osmanlı kentinin fiziki ve toplumsal yapı ayrımıyla bağlantılıdır.

Osmanlı kentlerinin yapılanmasında farklı unsurlardan biri vakıflardır. Kentlerin gelişmesinde vakıf sistemi önemli bir işlev üstlenmiştir.

“Osmanlı devletinin erken devirlerinden itibaren mevcut geliştirilir, kasaba ve köyler şehre dönüştürülürken bu arada yeni bir şehir kurulurken uygulana gelen önemli usullerden biri vakıflar kurmak ve ardından vakfa ait ihtiyaç duyulan dini, sosyal ve ticari hizmet binalarının inşa edilmesi yoluna gitmektir.”⁴¹

Yukarıda belirtilen bağlamlarda yapılanan İstanbul bir Osmanlı kenti olarak güçlü bir imparatorluk merkezi haline gelmiştir. İstanbul’un 16. yüzyılda altın çağını yaşadığı ifade edilmektedir. Bunda kazandığı ekonomik güç etkilidir. Genç’in belirttiği üzere Osmanlı yönetimi Karadeniz’i tümüyle yabancılara kapalı bir iç pazar haline getirmiştir.

Doğu ve Güney Akdeniz’le İslam dünyasının da 16. Yüzyılın başlarında kontrol altına aldıktan sonra İstanbul, tarihi boyunca bulamadığı bir şansı yakalayarak Karadeniz-Akdeniz ticaretinin tek ve rakipsiz merkezi konumunu kazanmıştır.⁴²

İstanbul’un bu konumu yeni ticaret yollarının bulunması ve daha da önemlisi sistemli bir şekilde Avrupa’ya zenginlik akışının sağlanmasına değin sürmüştür.

Genel olarak değerlendirildiğinde Osmanlı İmparatorluğu’nun sahip olduğu dünya siyaseti anlayışıyla bağlantılı olarak kent ve kentleşmeye önem vermiştir. Fethettikleri kentlerin mevcut bazı özelliklerini muhafaza etmişler ve Osmanlı kentlerine has özelliklerle yeni kentler kurmuşlardır. Osmanlı döneminin kent ve kentleşme anlayışının 1839’da Tanzimat’ın ilanına kadar devam ettiği söylenebilir. Tanzimat’ın ilanı ile birlikte kentler için hem idari yönden hem de imar ve iskân bakımından yeni bir sürece girilmiştir.

⁴⁰ Bkz.: İlhan Şahin, “Şehir Maddesi(Osmanlılarda)”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 38, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, s. 447.

⁴¹ İlhan Şahin, **a.g.e.**, s. 447.

⁴² Bkz.: Mehmet Genç, **a.g.e.**, s. 326.

2.1.2. Modernleşme Yolunda İstanbul

1838 ticaret anlaşması ve 1839 Tanzimat fermanı İstanbul'un kent tarihinde önemli bir dönemin başlangıcıdır. Çünkü 18. yüzyılda ilk yansımaları görülen batı etkisi, Tanzimat dönemi sonrası kentin fiziksel, sosyal ve idari yapılanmasını kapsayacak biçimde kalıcı düzenlemelere ve değişikliklere neden olmuştur.⁴³

Fetihten itibaren Osmanlı yönetimi bina yüksekliklerini, kullanılacak malzemeleri belirleme, imara kapalı alanları açıklama, alım satımlara müdahale etme gibi yollarla, başka konularda olduğu gibi kent alanını çok titiz kurallara bağlamak istemiştir.⁴⁴ İstanbul için devamlı olarak şehrin bakımı, temizliği ve düzenlenmesi hususunda pek çok emirnameler ve fermanlar yayınlanmış ise de bunlardan bir kısmının pek dikkate alınmadığı bilinir.⁴⁵

İstanbul'da imarı denetim altına alma düşüncesinde kentin problemlerinin özellikle yangınların etkisi büyüktür. Yangınlardan korunmak için kâgir bina yapılmasına ilişkin düzenlemeler geliştirilmeye çalışılmıştır. Osman Ergin'in belirttiğine göre Müslümanların kâgir ve Müslüman olmayanların tahta bina yapmaları kanun icabındandır. Ancak çarşı ve hanlar, hükümet daireleri bile ahşaptan yapılmaya devam edilmiştir.⁴⁶

İstanbul'da Tanzimat'a kadar kent planlamaya⁴⁷ ilişkin girişimler olsa bile reel alanda bu değişimlerin gerçekleşemediği belirtilmektedir. Bu düzenlemeler

---

⁴³ Bu etkiler ekonomik, siyasi, idari ve yapı düzeyinde olduğu kadar toplumsal açıdan da görülmüştür. Ekonomik ve siyasi imtiyazların yabancılara tanınması ile yabancı şirketler ve kentte ikamet eden yabancı nüfus artmıştır. Bu etkiler eğitim alanında da görülmüştür. Yabancı okulları yine bu dönemde açılmıştır.

⁴⁴ **Bkz.:** Stefan Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Ed: Paul Dumont, Françoise Georger, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt yayınları, 1996, s. 6.

⁴⁵ **Bkz.:** Semavi Eyice, **a.g.e.**, s. 67.

⁴⁶ **Bkz.:** Osman Ergin, **İstanbul'da İmar ve İskân Hareketleri**, İstanbul, İstanbul-Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı VII, 1938, s. 24-26.

⁴⁷ İstanbul'da ilk imar hareketine 3. Selim zamanında (1761-1808) rastlanmaktadır. (Selimiye kışlası, mahallesi) İkinci imar teşebbüsüne II. Mahmut zamanında rastlanmaktadır. Moltke isimli Alman askerin sonraları İstanbul'un haritasını yapmış ve imar planını çizmiştir. Ancak plan uygulamaya konmamıştır. Üçüncü İmar teşebbüsü 1271-1284 (1855-1869) arasında görülmüştür. Bu dönemde

Tanzimat’a kadar uygulamaya geçmemiştir. Bunun nedeni yönetim şekli ve hukuki düzenlemelerdir. İslam hukukuna bağlı bir kentte, kent alanının tamamen özel bir tarzda yönetildiği görülmektedir.⁴⁸ Bu nedenle Tanzimat’a kadar örf hukukundan kaynaklanan ve genel yükümlülükler getiren her kent nizamnamesi ve şeriat kanunları karşısında uygulamaya konulamamıştır.⁴⁹

Tanzimat döneminde İstanbul’u modernleşme çabaları çerçevesinde değerlendirmek yerindedir. Bu gelişim şu şekilde açıklanmaktadır:

Tanzimat sonrasında İstanbul dışı açılmış, büyümüş ve gelişmiştir. Bu gelişme geleneksel İstanbul’da farklı bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle 19. yüzyıl ve Tanzimat, İstanbul’un kaderinde bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Tanzimat sonrası geleneksel payitaht, çağdaş bir kent görünümünü elde etmeye başlamıştır.⁵⁰

18. yüzyılda başlayan reformların etki alanı genişlemiştir. Reformlar ilk kez ordu ve eğitim alanında yapıldığından fiziki açıdan ilk değişim kışlalarda olmuştur. Reformlar, ızgara planlı mahalleler, askeri kışlalar, kente; kentin geleneksel görünümüyle uyumlu olmayan yeni tutumlar ve boyutlar getirmiştir.⁵¹ Kuban’ın belirttiğine göre kışlalar yeni bir mimari ve kentsel atmosfer yaratmıştır.

---

yapılan en büyük gelişme yabancı nüfusun etkisi ile Galata-Beyoğlu 6. Dairenin açılması (1857 nizamname-i umumi) ve bölgede anayolların genişletilmesi, aydınlatma gibi faaliyetlerin daire tarafından yürütülmesidir. Bu dönemde dairenin kadastro haritası çıkartılmıştır. Dördüncü imar teşebbüsü 1282-1285 çıkan yangın sonrası Sirkeci’den Kumkapı’ya kadar olan sahanın yanması ile gündeme gelmiştir. Bir imar komisyonu kurulmuştur. İstanbul’un yangın haritası çıkarılarak, özellikle bu semtlerde ahşap yapıya izin verilmemiştir. Beşinci imar teşebbüsü 1285-1324 seneleri arasında gerçekleşmiştir. 1284’de yeni bir belediye kanunu çıkarılarak İstanbul on dört belediye dairesine ayrılmıştır. Altıncı daire de on dört daireden birisi haline getirilmiştir. Altıncı imar devresi 1908-1938 arasına düşer ve bu da otuz sene sürer. Bu devirde 1908 inkılabı çıkarak millet ve şehir istipdattan kurtulmuş, matbuata hürriyet verilmiş, belediye meclisleri toplanarak şehir işleri ile bilhassa şehrin imarı ile ve pılanı ile uğraşmaya başlamışlardır. Avrupadan hükümet ve belediyece çağrılan Bulvar, şehrin bir haritasının yapılması gerektiğini belirtir. Liyon belediyesi başmühendisi Orık üç seneliğine gelip, İstanbul Şehremaneti Fen Hey’eti müdürü tayin edildi. Orık İstanbul’un yangın yerlerinin imarı, İstanbul’un heyeti umumiyesi için bir imar pılanı tanzimle uğraşmıştır. Ergin hiçbir zaman yürürlüğe konmamış Bahriye Nazırı Cemal paşanın kendi başına yaptırdığı İstanbul pılanıdır. Osman Ergin, **a.g.e.**, s. 27-4-51

⁴⁸ **Bkz.:** Stefan Yerasimos, **a.g.e.**, s. 11.

⁴⁹ **Bkz.:** Stefan Yerasimos, **a.g.e.**, s. 9.

⁵⁰ **Bkz.:** Zafer Toprak, “Belediye Maddesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Cilt II, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını 1994, s. 137.

⁵¹ **Bkz.:** Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 362.

Çelik, Tanzimatla beraber kentte fiziki değişimin ölçeğinin büyüdüğünü ifade etmektedir.

“Osmanlı başkentinin demografik ve fiziksel büyümesi, idari sorunlara yeni bir yaklaşımı gerekli kıldı ve Tanzimat Fermanı’nın Batılılaşma doğrultusundaki reformları kent yönetimini kapsayacak biçimde genişletildi.”⁵²

İstanbul Tanzimat dönemine yerel yönetim anlamında zayıf bir yönetim anlayışı ile girmiştir. Bu dönemde değişim öncelikle kentteki idari yapının tekrar düzenlenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Eryılmaz’ın belirttiğine göre,

“İstanbul, Tanzimat’a gelinceye kadar idari açıdan dört kazaya (Dersaadet ile Bilad-ı Selase olarak anılan Üsküdar, Galata ve Eyüp) ayrılmış ve bu dört kaza da kırk mahkemeye (şubeye) bölünmüştü. Bunların içinde Dersaadet İstanbul kadısı, diğerlerinden üstündü ve doğrudan Sadaret makamı ile haberleşirdi. Şehrin hâkimi, belediye başkanı ve valisiydi. Diğer kadılar da; kazaların hâkimi, belediye başkanı ve kaymakamı durumundaydı. İstanbul’daki adli ve beledi hizmetler, böylece kısmen desantralize olmuş bir yapı içinde yürütülmekteydi.”⁵³

Kentteki toplumsal farklılaşma belediye hizmetleri düzeyinde bile gerçekleşmiştir. “Yeni Avrupalı nüfus da kentin vereceği hizmetlerin doğası kadar modelini de belirlemede önemli rol oynadı.”⁵⁴ Belediyecilik hizmetleri bunun örnekleri. Toplumsal farklılaşmanın ilk mekânsal oluşumu Avrupa’daki örnekleri uyarlayan ve çağdaş ve Batılı yaşam tarzının gereklerine uygun bir dizi binayla Galata-Pera bölgesinde olmuştur.⁵⁵

“Haliç’in kuzey yakasındaki yeni gelişen semtlerin kent imajının oluşumunu belirledi. 19. Yüzyılın sonunda ve 20. Yüzyılın başındaki Osmanlı başkentinin hızla gelişen semtlerinde doğal bir işlevsel ayrışma olmuştur. Galata Kulesi’nin dibindeki Karaköy’den Tophane ve Kabataş’a kadar uzanan kıyı şeridi ticari rıhtıma dönüştü. Daha kuzeye doğru Dolmabahçe-Beşiktaş hattı saraylar bölgesi oldu.

---

⁵² Zeynep Çelik, **a.g.e.**, s. 36.

⁵³ Bilal Eryılmaz, “İstanbul’un Yerel Demokrasi Geleneği, İstanbul”; **Şehir ve Medeniyet**, İstanbul, Klasik, 2004, s. 257.

⁵⁴ **Bkz.:** Zeynep Çelik, **a.g.e.**, s. 36

⁵⁵ **Bkz.:** **A.e.**, s. 34-36.

Pera (veya Beyoğlu), İstanbul'un Avrupalı nüfusunun çoğunu barındıran, Batı tarzı bir kültür, eğlence ve alışveriş merkezi haline dönüştü.”⁵⁶

Tanzimat dönemi modernleşme hareketinin temel kaygısı batıdaki gelişmeler karşısında ülkede çeşitli alanlarda dönüşüm gerçekleştirmektir. Bu şekilde imparatorluğu tekrar uluslararası düzeyde ekonomik ve siyasi ilişkiler içinde yer alabilmesi amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için yapılan reformların merkezi İstanbul olmuştur. Bu çabanın merkezinin İstanbul olması, İstanbul'un ayrıcalıklı konumunun bir uzantısıdır. Kuban'ın belirttiğine göre, İmparatorluk yapısı içinde İstanbul, kendine özgü bir kategoridir. Başkent olarak her dönemde bir uygarlık odağı olmuştur, imparatorluğun adeta parçalandığı dönemde bile ileri ülke standartlarını kollayan bir toplum kesimini temsil etmiştir.⁵⁷

Başkentte ilk tesirleri görülen reformlar, II. Mahmut döneminde başlayan modernleşme çabayla 19.yüzyıl boyunca etkili olacak bir siyasetin başlangıcı olmuştur.

Tanzimat dönemi boyunca kent idari yapılanma oluşturulmaya çalışılmıştır. İdari uygulamalardan ilki olarak II. Mahmut dönemine rastlayan “İlmühaber olarak değerlendirilebilir. Ergin'in belirttiğine göre bu belgede bina yapımında uygulanacak hususlar, sokakların, meydanların genişletilmesine ilişkin esaslar gibi başlıklar vardır.⁵⁸ Bu belgede ayrıca söz konusu değişiklikleri uygulamak için istimlâk edilecek yerlerin bedelinin Evkaf tarafından halka ödenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu açıdan günümüz belediyecilik uygulamalarına yaklaşıldığı görülmektedir.

Tekeli'ye göre 19.yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı kentinde çözüm bekleyen başlıca beş grup sorun vardır. İlk başta yeni karşılıklı ekonomik ilişkiler içine girmesinin ve bunlara eşlik eden idari reformun yarattığı yeni kurum ve kuruluşlar açısından, öncelikle **bir merkezi iş bölgesinin** yeniden yapılanmasına gerek vardır. Yeni ekonomik ve idari dönüşümlerin ürünü olarak sosyal tabakalaşmanın değişmesi

---

⁵⁶ Zeynep Çelik, **a.g.e.**, s. 101-102.

⁵⁷ **Bkz.:** Doğan Kuban **a.g.e.**, s. 377.

⁵⁸ **Bkz.:** Osman Ergin, **a.g.e.**, s. 29-32.

nedeniyle, ikinci olarak **konut alanlarında bir farklılaşma ihtiyacı** doğuyordu. Üçüncü grup sorun kent nüfusunun hızla büyümesiyle **yeni konut alanlarına ihtiyaç** duyulmasıydı. Dördüncü grup sorun yeni kent gelişimine hizmet edebilecek bir **altyapının** yaratılmasıydı. Beşinci ise şehrin ahşap mahallelerinde sık sık **yangınlar** çıkmasını engellemek için alınacak önlemlerden oluşuyordu.⁵⁹ Tekeli'nin belirttiği bu sorunlar İstanbul'da meydana gelen değişimin ve düzenleme çalışmalarının temelindeki dinamikleri ortaya çıkarmaktadır.

Ekonomik gelişmelere bağlı olarak **bir merkezi iş bölgesinin** yapılandırılması fikri ortaya atılmıştır.

Kuban'a göre modern sanayinin gelişmesi, Türk pazarını Avrupa'ya açan ve geleneksel Türk ekonomisinin kaçınılmaz çöküşünü hazırlayan 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşmasından sonra başlamıştır.⁶⁰

Düşük sanayi düzeyine karşılık, İstanbul'un dünya ticaretinde bir ara liman kenti olması, belirgin bir ticari sermaye birikimine neden olmakta ve 19. yüzyılda kentte modern planlama uygulamaları ortaya çıkmaktadır.⁶¹ Ticaret anlaşmasıyla İstanbul'da sanayi yanında farklı sektörlerdeki yabancı şirketlerin sayısı artmıştır. Ticaret serbestleşmiştir. Ticaret ve sanayinin gelişmesi kent formunun değişiminde etkili olmuştur.

Konut alanlarında farklılaşma ve yeni konut ihtiyacı bir arada değerlendirilebilir. Bu dönemde Mantran'ın belirttiğine göre İstanbul'un bazı semtlerinin görevi ve rolü de değişmiştir.

“Şirketlerin, bankaların, sigorta şirketlerinin merkezleri Galata'da, başlıca yabancı bankaların genel yönetimleri yakınında bulunan Voyvoda Caddesi'nde toplandı; daha ileride, Pera-Beyoğlu'nda, büyükelçilerin bulunduğu semtte, söz konusu şirket ve bankalarda çalışan yabancılar ve azınlıklar oturuyorlardı.”⁶²

⁵⁹ Bkz.: İlhan Tekeli, “19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü”, **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Ed: Paul Dumont, François Georger, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt yayınları, 1996, s. 20.

⁶⁰ Bkz.: Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 348.

⁶¹ Bkz.: Asuman Türkün, Hatice Kurtuluş, “Giriş Yazısı”, **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s. 12.

⁶² Robert Mantran, **a.g.e.**, s. 291.

Tekeli'ye göre, Osmanlı ekonomisinin kapitalist ilişkiler içinde dünya ekonomisine eklenmeye başlamasıyla, merkezde bankalar, sigorta şirketleri, iş hanları, oteller kurulmuş, bu yeni ilişkilerin yeni altyapılara gereksinim yaratmasıyla merkezde ya da yakınında demiryolu istasyonları, limanlar ve rıhtımlar, antrepolar, posta binaları inşa edilmiştir. Yeni devlet kurumları ve bürokrasinin oluşmasıyla merkezde devlet dairelerinin kurulmasıyla kent merkezi büyümüş, işlevler çeşitlenmiş, modern kesimlerle geleneksel kesimler farklılaşmıştır.”⁶³

Uluslararası göç kentin konut alanlarında farklılaşmaya neden olmuştur. Göçün en temel sonucu olarak kentte yeni konut ihtiyacı belirmiştir. Bu bölgelerin talepleri doğrultusunda ileride daha detaylı olarak ele alınacağı gibi İstanbul, Avrupa tarzı belediyeçiliğin ve 19. yüzyıl Batı tarzı kent planlaması ilkelerinin deneyden geçirildiği bir arenaya dönüşmüştür.⁶⁴

Modern belediyeçilik fikri, iyi bir altyapı donanımı gerekliliğiyle bağlantılıdır. Aynı zamanda kent alanında yapılması düşünülen değişikliklerin örgütlenmesi, yönlendirilmesi iyi bir idari yapılanmayı gerektirmektedir.

Söz konusu gereksinimler çerçevesinde Batılı anlamda ilk oluşturulan belediye örgütü, “şehremaneti” adıyla 1855 yılında İstanbul’da kurulmuştur.⁶⁵ Eryılmaz’a göre İstanbul’un bütününde bir tek belediye örgütü kurmak yerine, merkezde bir anakent belediyesi (şehremaneti) ile İstanbul’un on dört daireye (beldeye) ayırmak ve öncelikle bu dairelerden birinde belediye deneyimi geliştirmek için yapılan çalışmalar sonucunda, Altıncı Daire olarak Beyoğlu-Galata’da karar kılınmıştır. (1857) Eryılmaz, batılılaşma etkisiyle gelişen yeni yaşam tarzının yurt dışında eğitim almış Türkler ve İstanbul’a yerleşen gayrimüslim tebaayla yaygınlık kazandığını belirtmektedir. Çünkü burada gayrimüslim Osmanlı vatandaşları ile yabancılar yoğun olarak ikamet etmekteydiler ve bunların çoğu, başka ülkelerde belediye hizmetleriyle tanışmışlardı ve belediyenin önemini kavramışlardı. Bu nedenle burada belediye kurmak ve yerleştirmek kolaydı.⁶⁶

---

⁶³ Bkz.: İlhan Tekeli, a.g.e., s. 21.

⁶⁴ Bkz.: Zeynep Çelik, a.g.e., s. 28.

⁶⁵ Bkz.: Bilal Eryılmaz, a.g.e., s. 257.

⁶⁶ Bkz.: A.e., s. 259.

Tekeli özellikle Beyoğlu'nun örnek daire olarak belirlenmesine ayrı bir önem vermektedir. Çünkü belediye örgütlenmesine geçişte Beyoğlu altıncı daire olarak önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Tekeli'ye göre, kapitalist düzenin kenti ve kuralları çok farklı, aktif bir belediye yönetimini gerektirmektedir. Osmanlı sisteminde "Kadı"dan "İhtisap Nazırlığı"na geçiş böyle aktif bir belediyecilik anlayışına geçiş olmayıp, kent yönetiminde despotik bir kontrol mekanizmasının kuruluşudur. Nitekim kapitalistleşme sürecinin hızlı olduğu liman kentlerinde yeni bir kent yönetimine gereksinme duyulması ve 1857'de Beyoğlu'nda Altıncı Daire-i Belediyenin kurulmasından başlayarak zamanla, bütün ülkede kent yönetiminde "belediye"⁶⁷ örgütüne geçilmiştir.⁶⁸

Altıncı daire örneğinin diğer semtlerde de uygulanması ve Şehremanetinin on dört daireye ayrılarak yapılanma çalışmaları, 1868 yılında kabul edilen Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. İlk belediye dairlerinin, Beyoğlu-Galata semtinden başka, Adalar, Tarabya, Yeniköy ve Kadıköy gibi, genellikle gayrimüslim Osmanlı vatandaşları ile yabancıların yoğun olarak oturdukları yerlerde oluşturulması ilginçtir.⁶⁹ Nizamname ile şehremaneti, şehremini, şehir meclisi ve cemiyeti umumiye i belediye olmak üzere üç organdan oluşturulmuştur.

1876 Kanun-i Esasisinin 112. Maddesinde, belediye işlerinin Dersaadet ve taşralarda seçimle teşkil olunacağı, belediye meclislerince idare olunacağı ve belediyelerin kurulması, görevleri ve üyelerinin seçiminin bir kanunla düzenlenmesi öngörülmüştü. Osmanlı parlamentosunda meşrutiyet bazı üyelerin itirazlarına rağmen, İstanbul için Dersaadet Belediye Kanunu ve diğer iller içinse Vilayetler

---

⁶⁷ Bu dönemde idari açıdan farklı bir yapılanma gereksinimi bir başka nedeni olarak Kırım Savaşı gösterilmektedir. Bu devrede İstanbul'da yaklaşık sekiz yüz bin kişi yaşamaktaydı. Ayrıca Kırım Savaşı (1853-1956) nedeniyle İstanbul'a çok sayıda subay, asker, gazeteci ve tüccar gelmişti. Bu dönemde İstanbul'da yaklaşık yüz bin yabancı bulunmaktaydı. Bilal Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 258

⁶⁸ **Bkz.:** İlhan Tekeli, **Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, İstanbul, s. 34-35

⁶⁹ **Bkz.:** Bilal Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 259.

Belediye Kanunu olmak üzere iki yasayı kabul edilmiştir.⁷⁰ “1877’de çıkarılan Dersaadet Belediye Kanunu ile İstanbul Şehremaneti’ni 20 belediye dairesine ayırmıştır.”⁷¹

Eryılmaz’a göre, Dersaadet Belediye Kanunu ilk defa tek dereceli seçim esasını getirilmiş, demokratik sistemin en önemli ilkeleri olan gizli oy ve açık tasnif esası benimsenmiştir. Bununla beraber Kanun Avrupa’nın aristokrat geleneğinin bir yansıması olarak seçme ve seçilme hakkına sahip olabilmek için belirli bir emlak vergisi vermeyi zorunlu hale getirmiştir.⁷² Ancak 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle bu kanun uygulanamamış.

Eryılmaz’a göre, II. Meşrutiyet yönetimi, ilk icraatlarına, uzun zamandan beri yapılamayan belediye seçimleri ile başlamıştır. Böylece İstanbul’da ilk belediye seçimleri 1908 yılında yapılmış ve ilk Cemiyet-i Umumiye-i Belediye toplantısı da 13 Kanun-ı evvel 1324(1908) cumartesi günü icra edilmiştir.⁷³ Tanzimat ilanından II. Meşrutiyete kadar İstanbul’u düzenleme, planlama çabalarından söz etmek mümkündür. Çelik şunu belirtir:

1838 Ticaret anlaşması ile 1908’de Jön Türk Devrimi’ne kadarki dönemi kapsayan bu zaman diliminde imparatorluk genelinde yaşanan değişimler, İstanbul’da girilen kentsel büyüme modelleri ve planlama çalışmalarına da yansımıştır.⁷⁴

1912 yılında Dersaadet belediye kanununda yapılan bir değişiklik ile emanet meclisi ile belediye dairelerinin meclisleri ortadan kaldırıldı ve belediye daireleri dokuz şubeye ayrılarak başlarına maaşlı birer müdür tayin edildi.⁷⁵

30 Ocak 1913 günü Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat, İstanbul yönetimini daha merkezi bir yapı içinde toplanmıştır. Bu mevzuatla İstanbul tek belediye dairesi ve dokuz idare şubesinden oluşuyordu.⁷⁶

---

⁷⁰ Bkz.: Bilal Eryılmaz, a.g.e., s. 260.

⁷¹ Zafer Toprak, “Belediye Maddesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt II, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını 1994, s. 137.

⁷² Bkz.: Bilal Eryılmaz, a.g.e., s. 261.

⁷³ Bkz.: Bilal Eryılmaz, a.g.e., s. 262.

⁷⁴ Bkz.: Zeynep Çelik, a.g.e., s. 27.

⁷⁵ Bkz.: Bilal Eryılmaz, a.g.e., s. 263.

⁷⁶ Bkz.: Zafer Toprak, a.g.e., s. 138.

Bu gibi uygulamalarla Dersaadet (İstanbul) Belediyesi diğer belediyelerden ayrı bir yasaya tabi tutulmuştur. Tekeli bu yapıyı şu şekilde özetlemektedir:

“İstanbul’un kent yönetiminde, merkezi yönetimin atadığı şehremini ve memurlardan oluşan bir şehremaneti vardı. Kent çok sayıda belediye dairesine ayrılmıştı. Her dairede bir belediye örgütü kuruluyor, onun üstünde şehremaneti yer alıyordu.”⁷⁷

Bu dönemde Osmanlı kentlerinin özellikle İstanbul belediyeçilik deneyimi Batıdan farklı anlamlar içermektedir. Bu dönemde özellikle

Toprak’ın belirttiğine göre, şehremanetinin ve buna bağlı olarak belediye zabıtasının temel sorunu; geleneksel bir payitahttan çağdaş bir kente geçiş olmuştur. 19. yüzyıl’da dünya ekonomisiyle bütünleşen İstanbul, İhtisap Nezareti’ninkinden çok farklı belediye hizmetlerini gerekli kılmıştır. Ekonomide esnafın etkinliğinin giderek sınırlı kalması, çağdaş ekonomik ilişkilerin yeşermesi ve İstanbul’un hatırı sayılı bir kesimde Batı yaşam normlarının benimsenmesi, temel belediye hizmetlerini gündeme getirmiştir.⁷⁸

19. yüzyılda batı kentleri sanayileşmeyle birlikte yaşanan göç kentlerde olumsuz fiziki koşullar meydana getirmiştir. Çalışma ve barınma olanaklarının sağlıksız koşulları kentlerdeki sorunları farklı bir boyuta taşımıştır. Bu nedenle Batı kentlerinde yerel yönetim uygulamaları bu sorunların çözümünü merkeze almaktadır. Ancak Osmanlı henüz sanayileşmenin getirdiği göç ve sağlıksız koşullarla yüz yüze kalmamıştır.

Batılılaşma etkisinin bir kenti kent yapan tüm unsurlara etkisiyle

“19. yüzyılın sonunda İstanbul, bir Avrupa metropolünden beklenen her şeyi sunuyordu. Ne var ki, Osmanlı başkentindeki yaşam kalitesini ve eğilimleri ülkenin başka bölgeleri paylaşmıyordu. İstanbul’un Avrupa uygarlığının yoksul bir ileri karakolu olduğu açıktı.”⁷⁹

Başka bir deyişle İstanbul, 19. Yüzyılın ikinci yarısında, akımlar mekânını dönemin teknolojisine uygun biçimde yeniden düzenleyerek dünya kenti olma

---

⁷⁷ İlhan Tekeli, **a.g.e.**, s. 35.

⁷⁸ **Bkz.:** Zafer Toprak, **a.g.e.**, s. 138.

⁷⁹ Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 346.

niteliğini büyük ölçüde koruyabilmiştir.⁸⁰ Tekeli Birinci Dünya Savaşı sonunda girilen sürece kadar İstanbul'un bir dünya kenti niteliğini sürdürdüğünü belirtmektedir.

Tanzimat dönemi kentin pek çok açıdan değişimi 1980 sonrası İstanbul'un dönüşümünün bir provası olarak görülebilir.

2.1.3. Duralama/Bekleme Döneminde İstanbul

Cumhuriyet döneminde İstanbul'un tarihsel sürekliliğinde kesinti yaşanmıştır. Savaş sonrası başkentin statüsünden kaynaklanan tüm ekonomik, siyasi ayrıcalıkları Ankara'ya geçmiştir. Ankara'nın başkent seçilmesinin en temel nedeni yeni devletin eski köklerinden koparılması düşüncesidir. Yeni kurulan devletin başkenti olarak seçilen Ankara, yeni devletin imajının bir göstergesidir. Ulus devletin oluşumu modernliğin simgesidir. Bu yüzden İstanbul'da 19.yüzyıl'da başlayan modernleşme girişimleri Ankara üzerinden yürütölmeye başlamıştır.

Osmanlı döneminde İstanbul'a yönelen yatırımlar Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Ankara odaklı gelişmiştir. Diğer Anadolu şehirleri gibi imparatorluklara başkentlik etmiş İstanbul'a da yatırımlar sınırlı tutulmuştur.

Kısa sürede Ankara ve İstanbul arasında da bir ikilik söz konusu olmuştur. Boysan'a göre,

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul ve Ankara'nın etrafında tuhaf bir sembolizm gelişmiştir. İstanbul bulanıklığın ve kargaşanın simgesiydi. Ankara saflığın ve temizliğin; İstanbul kutsalsa Ankara laik; İstanbul hantalsa Ankara dinamikti; İstanbul 19.yüzyıl batıcılığını yansıtıyordu, Ankara 20.yüzyıl batıcılığını. Başkentin İstanbul'dan Ankara'ya alınmasının bir nedeni askeri güvenlik ve vefa borcuysa, diğeri de İstanbul'un bir ucuyla halifelige, diğeri ucuyla da Romalara ve Levantenlere uzanan tekin olmayan yapısıydı.⁸¹

⁸⁰ **Bkz.:** İlhan Tekeli, "Dünya Kenti Olma Süreci İçinde Akımlar Mekânını Yeniden Biçimlendiren İstanbul", **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Nisan 2001, Sayı: 37, s. 88.

⁸¹ **Bkz.:** Burak Boysan, "Menderes Dönemi Belediyeciliği/İmar Hareketleri "Halkla İlişkiler" stratejisi Olarak İstanbul'un İmarı", **Türk Belediyeciliği'nde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum: Bildiri ve Tartışmalar**, Ankara, Ankara Büyük Şehir Belediyesi, Baskı: Maya Matbaacılık Yayıncılık, 23-24 Kasım 1990, s. 234

Bu dönemde İstanbul savaşın izlerini taşımaktadır. Siyasetin ilgisinin Ankara'ya kayması ile İstanbul iyice bağımsızlaşmıştır. Ankara ve İstanbul arasındaki ikiliği, gerilimi çağrıştıran farklılıklara karşın, bu iki kent bazı uygulamalar bakımından diğer kentlerden farklı uygulamalara tabi tutulmuşlardır. Örneğin

Ankara ve İstanbul'da, il ve belediye işlevlerinin tek bir kurumda birleştirilmesi, İstanbul valisinin aynı zamanda belediye başkanı olması, Ankara'da belediye başkanının seçimini İçişleri Bakanına bırakması gibi özellikler, diğer kentlerden farklı olarak varlığını sürdürmüştür.⁸²

1930'lara kadar İstanbul'a ilişkin bir planlama, müdahale girişimine rastlanmamaktadır. Kuban'a göre "1920'lerin en övgüye değer kentsel yenileme projesi, ortasındaki havuzu ile Beyazıd Meydanı'ydı"⁸³ ve "1930'lara kadar yapılan bütün etkinlikler, sokakların iyileştirilmesi, küçük parkların yapılması ve tramvay hattının uzatılmasından ibaretti."⁸⁴

1930'lu yıllarda kent tarihi açısından önemli bir gelişme, ülkeye çağrılan kent plancılarıdır. Çağrılan plancılar içinde Elgoetz'in önerisi geleceğe yönelik projeksiyon yapması açısından önemlidir. Ona göre geleceğin İstanbul'u önemli bir görev yüklenmeyecekti. Bu açıdan kente yönelik önerileri dar kapsamlıdır. Tarihsel anıtları öne çıkaracak, sanayinin sur içi kent ve çevresinden çıkarılmasını önermiştir. Elgoetz, mevcut ulaşım sisteminin geliştirilmesinin gerekliliğini belirtmiştir.⁸⁵ Yine bu plancılardan Peter Wagner ise kaynaklardan yoksun İstanbul belediyesinin planlama ve imar işini nasıl olacağına dair görüş bildirmiştir.⁸⁶

Bu dönemde öne çıkan plancı açılan bir yarışma sonucu İstanbul'un nazım planını hazırlamak üzere davet edilen ve 1936-51 yılları arasında İstanbul'da görev yapan Henri Prost'tur. 1932 de Ankara'da düzenlenen kent planlama yarışmasında sonra tarihi başkent için de bir yarışma düzenlenmiştir. Bu yarışmada geleceğin

⁸² Halil İbrahim Aydın, **Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Belediyeler**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 127.

⁸³ Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 383.

⁸⁴ Doğan Kuban **a.g.e.**, s. 384.

⁸⁵ **Bkz.:** Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 384-385.

⁸⁶ Peter Wagner, "İstanbul Şehrinin Düzeltilmesi Meseleleri", s. 217-218 (Çevrimiçi) <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/137/1606.pdf> 20.06.2012.

İstanbul'u için yapılan sunumlarda ortak nokta İstanbul'u uluslararası bir merkez ve bir endüstri kenti olarak tasarlamalarıdır.⁸⁷ Bu projeler içinde kabul gören Henti Prost'unkidir.

Bu tarihte İstanbul için üç ana akstan bahsedilebilir: Avrupa yakasında Tarihi yarımada, Galata, Anadolu yakasında ise Üsküdar ve Kadıköy. Bilsel'in belirttiğine göre, Prost'un İstanbul için 15 yıllık çalışması 1937'de Avrupa yakası Nazım Planını, 1939'da Asya Nazım Planını, 1936-1948'de Boğazın iki yakası için hazırlanan planları kapsamaktadır. Bunun dışında çalışmaları çeşitli ticari alan, meydan, yeni cadde, yollar, park ve gezinti yerlerini gibi detaylı kent projelerini içermektedir. Avrupa yakası için planı 1937'de tamamlanış ve 1939 Haziranında onaylanmıştır.⁸⁸

Prost ilk önce iki bölüme ayrılan 1/5000 ölçeğinde bir nazım planı önermiştir; bu bölümlerden ilki Beyoğlu, diğeri eski İstanbul'dur.⁸⁹ Henri Prost, İstanbul'un tarihi silüetini öne çıkarmak çabasında olmuştur.⁹⁰ İstanbul'un tabii dokusunda zarar vermeden, anıtların arkeolojik ve mimari öğelerini ortaya çıkararak şehri modernize etmek istemiştir.⁹¹ Henri Prost İstanbul Nazım Planı'nı başlıca üç ana ilke doğrultusunda oluşturmuştur: Ulaşım/dolaşım, çevre sağlığı ve estetik.⁹²

Demir'e göre Prost planının kısmen gerçekleşen önemli hedeflerinden bir tanesi Eminönü ve Beyazıt arasında yer alacak olan ticari bölgeleri, hanları ve tarihi anıtları içeren sanat tarihi ve turizm açısından önemli bölgesel düzenlemektir; Prost, Sur içi ve dışından oluşan yeşil alanlardan oluşan bir bölge öngörmektedir.⁹³ Beyoğlu yakası için hazırlanmış olan Nazım Planı ise Maçka Harbiye, Taksim ve

---

⁸⁷ Bkz.: Cana Bilsel, "Les Transformations d'Istanbul": Henri Prost's planning of Istanbul (1936-1951), ITU A|Z, VOL: 8, NO:1, 2011-1 s. 101.

⁸⁸ Bkz.: Cana Bilsel, a.g.e., s. 103.

⁸⁹ Bkz.: Aron Angel, "Henri Prost ve İstanbul'ın İlk Nazım Planı", Ankara Planlama Dergisi, Ocak-Aralık 1993/1-4 Sayı:10 s. 7.

⁹⁰ Bkz.: A.e., s. 6-9.

⁹¹ Bkz.: A.e., s. 7.

⁹² Aktaran Bkz.: F. Cana Bilsel, "İstanbul Avrupa Ciheti Nazım Planı, 1937", İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951), İstanbul, İstanbul Araştırma Enstitüsü, 2012, s. 251.

⁹³ Bkz.: Işık Demir, "İki Fransız Mimarı Henri Prost ve August Perret'nin İstanbul ile İlgili Çalışmaları", YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2008, s. 108-9.

Dolmabahçe arasında yaklaşık 20 hektarlık bir büyük parkı öngörmektedir.⁹⁴ Aron Angel'in ifade ettiğine göre,

“Beyoğlu bölümü nazım planında Maçka, Harbiye, Taksim ve Dolmabahçe arasında 20 hektarı aşan büyük bir park öngörülmektedir. Taksim meydanı da bu bütünün bir parçası olarak 2 no'lu Park adını aldı. Bu park gelişme sürecinde olan yeni iskân ünitelerinin rekreasyon bölgesi olacaktı. Açık hava Tiyatrosu, Spor Sergi Sarayı, Cumhurbaşkanlığı Köşkü, Dolmabahçe Sarayı'nın güneye bakan ucunda parıldayan saygın ve seçkin misafirlerin karaya çıkması için deniz kenarında bir alan ve öğrencilerin spor yarışmaları yapmaları için geniş bir yeşil alan planlanmıştır. Bu alan, futbol sahasına dönüştürülmüştür.”⁹⁵

Demir'e göre Taksim Meydanı, iki numaralı park olarak nitelendirilmiş bir bütün içinde, büyük bir gelişme içinde olan rezidansiyel bir bölgenin dinlenme ve eğlence merkezini oluşturmaktaydı. İki numaralı park projesi Harbiye'ye kadar devam eden iki kilometre uzunluğunda yaya gezinti yolu ile birlikte, II. Dünya Savaşı koşulları içinde olunmasına rağmen güzel ve başarılı bir biçimde gerçekleştirilmiştir.⁹⁶

Projenin bazı uygulamaları eleştirilmiştir. Örneğin motorlu trafiğin gerektirdiği yolların açılmasının tarihi ancak bakımsız durumda olan bir takım binaların yıkılmalarına neden olması, Haliç'in her iki yakasında 19. yüzyılın başından beri kurulmuş olan endüstriyel bölgenin planda aynı işlevini artırarak sürdürmesi eleştirilmiştir.⁹⁷

Prost'un ifadesiyle İstanbul planı şöyledir:

“İstanbul'un modernleşmesi belki de en hassas bir cerrahi operasyon ile karşılaştırılabilir. Bu, bakir arazide yeni bir kent yaratmak değil, bütünüyle bir toplumsal değişim içinde bulunan tarihi bir başkenti, süreç içinde, belki de yeni bir dengeye ulaşacak olan servetlerin varoluş koşullarını

---

⁹⁴ Bkz.: Işık Demir, a.g.e., s. 108.

⁹⁵ Bkz.: Aron Angel, a.g.e., s. 8.

⁹⁶ Bkz.: Işık Demir, a.g.e., s. 108.

⁹⁷ Bkz.: Işık Demir, a.g.e., s. 100.

dönüştürecek bir geleceğe doğru yönlendirmektir.” (Henri Prost, Les Transformations d’İstanbul)⁹⁸

Prost’un başlıca amacı İstanbul’u modern bir kent gibi planlamaktır. Prost’a göre, bu kaçınılmaz olarak toplumsal değişimi tamamlayıcı süreçti.⁹⁹ Prost fiziki plnın ötesinde toplumsal bir inşa sürecinden bahsetmektedir.

Prost’un İstanbul planı büyük ölçüde uygulanmıştır. (1927-40 arasında İstanbul’un nüfusu 690.857’den 793.746’ya çıkmış¹⁰⁰) Ancak yine de İstanbul’un bu devrede eski önemini kazandığı söylenemez. 1930 yılında il ve belediye işlevlerinin tek bir kurumda birleştirilmesi daha net bir ifade ile İstanbul valisinin aynı zamanda belediye başkanı olması İstanbul’a verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir. Kent valinin iki görevi de üstlenmesi ile doğrudan hükümetin kontrolüne gitmiştir. Bunun ilk örneği olarak Muhittin Üstündağ dönemi verilebilir. Kendisi 14 Temmuz 1928 - 4 Aralık 1938 tarihleri arasında on yılın üzerinde bir süre ile İstanbul Vali ve Belediye Reisliği’nde bulunmuştur. Hemen akabinde Lütfi Kırdar 1938’de 12 yıl boyunca sürdüreceği İstanbul Valiliğine ve belediye başkanlığı görevine atanmıştır. Fahrettin Kerim Gökay 24 Ekim 1949-26 Kasım 1957 tarihleri arasında sekiz yıl İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği yapmıştır. Belediye başkanlığı görevinin valilikle birlikte yürütülmesi aslında yerel yönetim geleneğinin uzmanlaşma alanı olarak, oluşmadığının bir kanıtıdır.

Bu süreçte bile İstanbul’un tamamen eski konumunu kaybettiği söylenemez. Kuban İstanbul’un bütünüyle çökmemesinin nedeni olarak endüstri birikimini, liman olarak uluslar arası ticaretteki önemini ve politik açıdan ikincil planda kalmasına karşın, bir kültür ve uygarlık merkezi oluşunu göstermektedir.¹⁰¹

---

⁹⁸ Aktaran **Bkz.:** F. Cana Bilsel, “İstanbul Avrupa Ciheti Nazım Planı, 1937”, **İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet’in Modern Kentine: Henri Prost’un İstanbul Planlaması (1936-1951)**, İstanbul, İstanbul Araştırma Enstitüsü, 2012, s. 245.

⁹⁹ F. Cânâ Bilsel, “Shaping a Modern City out of an Ancient Capital: Henri Prost's plan for the historical peninsula of Istanbul”, http://www.etsav.upc.es/personals/iphs2004/pdf/016_p.pdf Çevrim içi: 01.01.2012

¹⁰⁰ **Bkz.:** Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 385.

¹⁰¹ **Bkz.:** Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 383.

1945 sonrası İstanbul eski konumunu kazanmaya başlamıştır. 1945 sonrası II. Dünya Savaşı'nın etkileri, Bretton Woods sistemi ile ulus devletlerin ekonomik ve finansal açıdan uyması gereken ilkelerin değişmesi önemli olmuştur. Savaş sonrası tüm dünyada değişen siyasi, ekonomik bağlantılara da işaret etmektedir. Bunun dışında sanayileşmenin hız kazanan ivmesi gibi gelişmeler yerel yönetim anlayışının değişiminde hem Türkiye bağlamında da etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası büyük bir yıkım yaşamış Avrupa'da belediyecilik ve imar planlama konuları önem kazanmıştır. Avrupa kentlerinin yenilenme süreci ile eş zamanlı denilebilecek imar ve belediyecilik anlamında değişim ilk İstanbul'da ortaya çıkmıştır. Ancak Türk kentlerindeki kaygılar çok farklıdır.

2.1.4. Fahri Başkent, Göçmen Kenti İstanbul

“Gelecekteki İstanbul’u, korkunç ve gamlı haşmetiyle dünyanın güler yüzlü şehrinin harabeleri üzerinde yükselecek Şark’ın Londra’sını görür gibi oluyorum. Tepeler düzleştirilecek, korular yerle bir edilecek, rengarenk küçücük evler yıkılacak; ufuk, koynundan binlerce kocaman fabrika bacasını ve ehram şeklindeki kule çatısının yükseldiği, saray, işyeri, imalathane dizileriyle her taraftan kesilecek; uzun, dümdüz, birbirine benzer sokaklar İstanbul’u birbirine muvazi kocaman yollara ayıracak; telgraf telleri gürültülü şehrin damlarının üzerinde büyük bir örümcek ağı gibi iç içe geçecek; Galata köprüsünün üstünde siyah bir silindir şapka ve bere selinden başka bir şey görülmeyecek; esrarlı Sarayburnu bir hayvanat bahçesi, Yedikule bir hapishane, Hebdomon bir tabiat tarihi müzesi olarak görülecek; her şey sağlam, hendesi, faydalı, kurşuni, kasvet verici olacak ve artık ne yana yakıla edilen duaların, ne de şarkıların yükseldiği, ne de sevdalı gözlerin dikildiği güzel Trakya semasını kocaman kara bir bulut durmadan kaplayacak.”¹⁰² (Edmondo De Amicis,1874)

Amicis’in yukarıda geçen İstanbul kehaneti 1950’lerde gerçekleşmiştir. 1945 sonrası İstanbul’unu DP iktidarı, sanayileşme hamlesi, kırdan kente göç 1945 sonrası İstanbul’unu açıklamak için yeterlidir. 1945 sonrası iktidara gelen Demokrat Parti bizzat parti programında yerel yönetimlere yer vermiştir. İktidarın el değiştirmesi ile Ankara odağının İstanbul’a kaymıştır. İstanbul iktidarın başlıca konularından biri olmuştur. Bunun dışında 1950 sonrası diğer bir gelişme kırdan kente doğru başlayan göç akımlarıdır. Bu dönem sonrası göç hem İstanbul’un başlıca sorunu hem de toplumsal dinamizminin kaynağı olmuştur. Çünkü siyasetin ilgisi ve toplumsal değişimin yeri İstanbul olunca duralama döneminden çıkmıştır.

Menderes Hükümetinin İstanbul’a ilgisi İstanbul’un kaderinde bir dönüm noktasıdır. İstanbul’a müdahale hem siyasi hem de ekonomik kazanım açısından önemlidir. Tekeli’nin de belirttiği gibi “imar operasyonu İstanbul’da yapılmakla beraber İstanbul halkının desteğini kazanmaktan çok ülkenin tümünde siyasal prestiji korumaya dönük bir operasyondur.”¹⁰³ Bunun bir de ekonomik kazanımı olacaktır. Boysan’a göre

¹⁰² Edmondo De Amicis, **İstanbul**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s1986,. 124-125.

¹⁰³ **Bkz.:** İlhan Tekeli, **Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, İstanbul, s. 169.

ise “İstanbul imar edilirse insanların en az kendi yaşadıkları yöre kadar İstanbul’la ilgili olmaları nedeniyle bütün ülkeyi kalkındırmaya inandırmak kolay olacaktı.”¹⁰⁴

Tekeli’ye göre, Demokrat parti iktidarının İstanbul’un imarına önem vermesinin nedenlerinin bir kısmını 1952 İstanbul Bölge Kalkınması Kongresinin kararlarında bulmak mümkündür. Bu kongrede İstanbul’u en büyük vergi ödeyicisi olduğu buna karşılık İstanbul’da sürekli olarak merkezin karar ve icra yetkisinin egemen kılındığı, hiçbir mahalli devlet organının bulunmadığı vurgulanmıştır.¹⁰⁵

Merkezde değişen siyasi kadrolarla birlikte yaşanan farklılaşmanın İstanbul üzerindeki etkisi en net şekilde 1957 sonrasında görülmektedir. Adnan Menderes “İstanbul Fahri Belediye Reisi” unvanı ile 1957 seçimlerinden sonra modern bir kent idealiyle İstanbul ile ilgili birçok projeyi uygulamaya geçirmiştir.

İmar operasyonunu ilginç kılan özellikleri, başbakanla belediye başkanının özdeşleşmesi, eylemin düşünce ve planlamanın önüne geçmesi, o döneme kadar bir kentin imarı için görülmemiş ölçekte istisnâkin yapılması, devlet olanaklarının İstanbul’un imarına ayrılmasıdır.¹⁰⁶

Belediyecilik alanında değişimler olmasına karşın yine de bu dönem için yerel yönetimin güçlü bir inisiyatif alabilmesi söz konusu değildir. İstanbul adına alınan kararların yetki mercii yine hükümettir.

Bu dönemde Menderes’in imar hareketi kenti baştan aşağı değiştirmiştir. Buna örnek, tarihi yarımadanın imarı, büyük bulvarların açılması verilebilir. İstanbul’daki imar faaliyeti oldukça kapsamlıdır. Boysan’ın aktardığına göre;

İmara Topkapı’da Fatih’in İstanbul’a girdiği yerde başladı ve sur içi fethedercesine imar edildi. O telaş içerisinde göz gözü görmez oldu. İlerde yapılacağı varsayılan, ama hiç bir zaman gerçekleşmeyen 100.000 kişilik Bayrampaşa Stadı kolay boşalabilsin diye 60 metrelik Vatan caddesi açıldı. Ayrıca gene yapılması düşünülen 60.000 kişilik Langa Stadı ve Yeni kapı Fuar Merkezi ile Aksaray’ın İstanbul’un merkezi olacağı, Vatan Caddesi’nin de tıpkı Champs Elyses gibi olacağı öngörüldü. Vatan caddesinin İstanbul’un en “mutena” yeri olacağı sanıldığı için

¹⁰⁴ Burak Boysan, “Menderes Dönemi Belediyeciliği/İmar Hareketleri “Halkla İlişkiler” stratejisi Olarak İstanbul’un İmarı”, **Türk Belediyeciliği’nde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum: Bildiri ve Tartışmalar**, Ankara, Ankara Büyük Şehir Belediyesi, Baskı: Maya Matbaacılık Yayıncılık, 23-24 Kasım 1990, s. 237.

¹⁰⁵ **Bkz.:** İlhan Tekeli, **a.g.e.**, s. 168.

¹⁰⁶ **A.e.**, s. 167.

bölgelerdeki emlak fiyatları yükseldi, Aksaray şehrin en pahalı yerlerinden biri olmuştur.¹⁰⁷

Menderes döneminde belediye, adliye, üniversite ya da hastaneler gibi nüfus çekecek merkezler ısrarla tarihi yarımada ya yerleştirilmiştir. Şehri güneye çekmek için tarihi yarımada şantiyeye çevrilmiştir, hem de şehrin kuzeye gelişmesini hızlandıracak yollar açılmıştır. Büyük bulvar, dışa oldukça kapalı mahallelerin kapılarını ardına kadar açmıştır. Mahalleler kendilerine özgü karakterlerini yitirdiler ve yavaş yavaş büyük bir Türk şehrinin birbirine benzer semtlerine dönüştüler.¹⁰⁸

İstanbul'un değişmesinde siyasetin yanı sıra sivil unsurlar da etkili olmuştur. Özellikle göç kentleri dönüştürücü bir etken olmuştur. 1950'lerde Menderes iktidarı ile eş zamanlı gerçekleşen göç İstanbul'un gelişiminde, değişiminde en az Menderes'in uygulamaları kadar önemli olacaktır. Bu tarihten itibaren İstanbul en çok göç alan kent olarak, en çok alt yapı ve toplumsal sorunlarla yüzleşen kent olmuştur. Göçle birlikte çarpık kentleşme ve sosyal problemler katmanlaşarak İstanbul'un başlıca çözüm bekleyen sorunu haline almıştır.

İstanbul'da göçün en iyi ifadesi gecekondu olmuştur. Artan nüfus baskısının yarattığı konut sorunu gecekonduyla çözülmüştür. Kentin eski sakinleri ise gittikçe apartmanlaşmanın tesiri altındadır. Bu dönemin toplumsal karşıtlığının fiziksel ifadesi gecekondular ve apartmandır. İstanbul'da göç baskısı altına girerken "gecekondular" ile "apartman" karşılığı, göçmenler ile kentin eski sakinleri arasında da görülmüştür.

Gecekondular apartman ikiliği dışında kentte toplumsal değişimin göstergeleri özellikle ikamet ve yaşam alanlarının ayrılmasıdır. İstanbul'da yaşam alanlarında en net ayrım 1950'lerde göç ile yaşanmıştır. Bu dönemde kırdan kente göçün yoğunlaştığı kent İstanbul olmuştur.

Değişimin bir diğer ilgi çekici yanı ise İstanbul'un ülke içinde ağırlıklı konumunu bu yıllarda oluşmaya başlamasıdır. Bu tarihten itibaren İstanbul'da

---

¹⁰⁷ Bkz.: Burak Boysan, "Menderes Dönemi Belediyeciliği/İmar Hareketleri "Halkla İlişkiler" stratejisi Olarak İstanbul'un İmarı", **Türk Belediyeciliği'nde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum: Bildiri ve Tartışmalar**, Ankara, Ankara Büyük Şehir Belediyesi, Baskı: Maya Matbaacılık Yayıncılık, 23-24 Kasım 1990, s. 239.

¹⁰⁸ Bkz.: Burak Boysan, **a.g.e.**, s. 240.

yaşanan herhangi bir değişim diğer kentlerde de görülmeye başlandı. İstanbul kentlere yönelik uygulamaların değişiminin bir nevi göstergesi olmuştur.

“1960’lar öncesinde sadece İstanbul’da görülen metropol ölçeğinin sorunları bu dönemde ülkenin diğer bölge merkezlerinde de görülmeye başlanmasıdır. Bu dönem itibariyle Türkiye bir ‘metropolitenleşme’ dönemine girdi.”¹⁰⁹

Türkiye’de genel olarak büyük şehirlerin ve özel olarak da İstanbul’un farklılaşan ihtiyaç ve sorunları farklı bir yönetim modeline doğru gidişte önemli bir etken olmuştur.

---

¹⁰⁹ İlhan Tekeli, **a.g.e.**, s. 184

2.1.5. Özerkleşen İstanbul

1950'lerden sonra hükümetin ilgisi ve artan göçlerle İstanbul yeni bir değişim dönemine girmiştir. Ancak asıl çarpıcı gelişme 1980 sonrasında yaşanmıştır. Ülkedeki politik ve ekonomik değişimlerin İstanbul'a yansması ise şöyle olacaktır: yeni iş akları oluşacaktır, artan ticari, finansal faaliyetler İstanbul merkezli gelişecek, yeni toplu konut alanlarının yapımı ve kentsel dönüşüm projeleri gündeme gelmiştir. Toplumsal organizasyon tüm bu değişimlere koşut olarak değişecektir.

1980 sonrası yerel yönetim siyasetinin farklılaşması, merkeze olan bağımlılıklarının azalması dünyadaki gelişmeler etrafında açıklanabilir. Bu değişimde temel itici güç ekonominin ulus üstü dolaşım ağına kavuşmasıdır. Bu ağ sistemi içindeki odak noktaları kentlerdir. Küreselleşme kavramsallaştırması içinde açıklanan bu süreç içinde kentlerin aldığı konum, yerel yönetim ve belediyeçilik uygulamalarını önemli bir hale getirmiştir.

İstanbul'un 1980 sonrası gelişimini küresel kent söylemi ve küresel kentler ağı içindeki konumuyla ele almak gerekmektedir. Artık dünya kenti olmak demek uluslar arası ekonomik, siyasal ilişkilerde söz sahibi olmak ve küresel kentler zincirine eklenmekten geçmektedir. Bunun yolu kentin yönetsel açıdan özerkleşmesinden geçmektedir. Küresel sermayenin ihtiyaçlarına hızla cevap verebilmenin yolu yönetime hareket özgürlüğü sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda İstanbul'da değişiklik yapılan ilk alan yerel yönetim olmuştur.

Yerelleşme ve yerel yönetimler küreselleşme süreci içinde tartışılan önemli bir konudur. Küreselleşme, kentlerde yerel yönetimlerin bağımsızlaşması için tetikleyici unsurların oluşumuna olanak vermiştir. Burada ilk olarak, ulus devletin zayıflayan rolünden bahsedilebilir. Küreselleşme süreci içinde ulus-devletin rolünün zayıfladığı varsayımı küreselleşme tartışmalarında temel teşkil etmektedir. Yerel yönetimlerin güçlenmesinde birincil neden olarak küreselleşme etkisiyle ulus-devletin zayıflamasıyla yerel yönetimlerin bu açığı kapatmak adına önem kazanmasından bahsedilmektedir. İkinci olarak kentler bazında ülkenin küresel sermayeye olan ilgisi

ve ihtiyacı öne çıkmaktadır. Kentler ne kadar çok nitelikle bezenirse o doğrultuda küresel sermayeyi çekmek için avantaj kazanacaktır. Bu da kendi ekonomisini idare edebilen, bağımsız bir şekilde gerektiğinde çeşitli yatırımları yapabilen bir kent yönetimini gerektirmektedir. Bu iki temel faktör belediyelerin 1980 sonrası neden önem kazandığını açıklamaktadır.

Türkiye örneğinde de belediyeçilik uygulamalarının gelişiminde dünyadaki diğer örneklerle benzer şekilde en temel ayırım olarak 1980 öncesi ve sonrasında bahsetmek gerekir. Çünkü Türkiye’de yerel yönetim geleneği incelendiğinde 1980’li yıllara kadar belediyelerin aktif bir siyaset ve uygulama alanı olmadığı görülmektedir.

Yerel aktif bir siyasetin oluşması 12 Eylül 1980 darbesiyle başlamıştır. Darbe dönemi sonrası İstanbul’un özerkleşmesinin hazırlıkları başlamıştır. “4 Aralık 1981 günlü 2561 sayılı yasa ile büyük şehirlerin yakın çevresindeki yerlerin ana belediyelere bağlanması kararlaştırılmıştır.”¹¹⁰ 1982 anayasasının “mahalli idareler” ile ilgili bölümünde İdarenin Kuruluşu başlığı altında “Büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir.”¹¹¹ Hükmü ileride oluşturulacak “büyükşehir belediye örgütlenmesini” olanaklı kılmıştır.

İstanbul edilgen konumundan sıyrılarak özellikle belediye ve belediye başkanları aracılığıyla Türkiye’deki tüm kentlere yön verecek şekilde nitelikler kazanmaya başlamıştır.

“Ulusal kalkınmacılık döneminde şehirler ancak ulusal ekonomik modeldeki konumlarıyla önem kazanıyorlardı. 1980’e kadarki dönemde İstanbul tabii ki ekonomik pozisyonunu tamamen kaybetmemişti, fakat son tahlilde edilgen bir konumdaydı. İstanbul’un kent olarak aktif bir rol oynamak, kendi kaderine sahip çıkmak olanağı yoktu, çünkü ulusal devletin öne çıktığı bir dönemde şehir otonomisi zaten düşünülemezdi.”¹¹²

Bu nedenle İstanbul’un yönetimi gündeme gelmiştir.

---

¹¹⁰ Zafer Toprak, “Belediye Maddesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt II, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, s. 139.

¹¹¹ 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde 127, **Resmi Gazete**, Kanun no:2709, Kabul Tarihi: 7 Kasım 1982, 09.11.1982/17863

¹¹² Çağlar Keyder, “İstanbul’u Nasıl Satmalı?”, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 100.

1982 anayasasının sağlamış olduğu temelle 1984 yılında 3030 sayılı yasayla, belediye hizmetlerinin etkin ve verimli sunulması, düzenli kentleşmenin gerçekleştirilmesi ve yerel halkın hizmetlere daha etkin katılımı amacıyla büyükşehir belediye örgütlenmesine gidilmiştir.¹¹³

Büyükşehir belediye örgütlenmesine geçiş belli açılardan önemlidir. Öncelikle ilke çapında bazı kentlerin farklılığı vurgulanmıştır. Bununla beraber İstanbul resmi olarak Ankara ile aynı statüyü kazanmıştır. Bunun dışında belediye örgütlenmesinin farklılaşması, hükümete bağlı hareket etse de İstanbul’un bir ölçüde özerkleşmesi anlamını taşımaktadır.

1980 sonrası İstanbul’un gelişimin hükümet ve belediye ortaklığı söz konusudur. İstanbul Anap hükümetinin başlıca konularından olmuştur. Bu dönemde belediyelerin idari açıdan farklılaşmasında önemli bir rol oynayan, askeri yönetim ve daha sonra iktidara gelen ANAP yönetimi, “özellikle büyük kentlerdeki belediyelerin “etkin” çalışması için bir yandan mali destek vermiş, diğer yandan İmar Yasası’nın getirdiği olanaklarla donatılmasını sağlamıştır.”¹¹⁴

ANAP iktidarı döneminde 27.06.1984 tarihinde kabul edilen 3030 numaralı kanuna göre **Büyükşehir:** Belediye sınırları içinde, merkez ilçe dâhil, birden fazla ilçe bulunan şehirleri, **Büyükşehir belediyesi:** Büyük şehirlerde kurulan belediyeyi, **İlçe belediyesi:** Büyük şehir belediye sınırları içinde kalan ilçelerde kurulan belediyeleri kapsamaktadır. Bu Kanunun amacı, büyük şehir belediyeleri yönetiminin hukuki statüsünü, hizmetlerin planlı, programlı, etkin ve uyum içinde yürütülmesini sağlayacak bir şekilde düzenlemektir. Bu kanun, “büyük şehir belediyeleri ile ilçe belediyelerinin kuruluş, görev ve yetkilerine, merkezi idare ve diğer mahalli idareler ile münasebetlerine dair esas ve usulleri kapsar.”¹¹⁵

3030 numaralı kanun ile geçmişten farklı olarak, Büyükşehir belediyeleri yatırım plan ve programlarını yapmak ile yükümlüdür. Büyükşehir nazım imar

¹¹³ Bkz.: Halil İbrahim Aydın, **Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Belediyeler**, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, Ankara, s. 175.

¹¹⁴ Sema Erder, Nihal İncioğlu, **Türkiye’de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği, 1984-2004**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 65.

¹¹⁵ 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, **Resmi Gazete**, 09.07.1984/18453.

planlarını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak, ilçe belediyelerinin uygulamalarını da denetlemek görevindedir. Böylelikle imar planları konusunda belediyeler tek başlarına yetkili kılınmış ve belediye gelirleri arttırılmıştır. Böylelikle 1984 yılından itibaren Türkiye’de bir anakent ve ona bağlı ilçelerden oluşan “iki kademeli” olarak ifade edilen bir sisteme geçilmiştir. İlk kademe olarak ilçe belediyeleri, ikinci kademe olarak ise büyük şehir belediyesi gelmektedir. Bu ikili yapı hiyerarşik bir yapılanmaya da işaret etmektedir.

Büyükşehir belediye örgütlenmesine geçişle güçlenen belediye örgütünün başı olarak, belediye başkanlarının rolü de farklılaşmıştır, belediye başkanları kararların alınması ve uygulanmasında önemli bir mercii halini almıştır. 3030 sayılı kanunun 14. Maddesindeki hükümlerde de büyükşehir belediye başkanının etkin konumu vurgulanmaktadır. **Bu kanunun 14. Maddesine göre** Büyükşehir belediye başkanı, büyükşehir belediye sınırları içindeki seçmenler tarafından 5 yıl süre ile seçilir. Büyükşehir belediye başkanı, belediye başkanına verilen kanuni görevler yanında, ilçe belediyeleri arasında hizmetlerin yürütülmesinde birlik ve beraberliği sağlamakla da görevli ve yetkilidir. Büyükşehir ve ilçe belediye meclislerince alınan bütün kararlar büyük şehir belediye başkanına gönderilir. Büyükşehir belediye başkanı konunun meclislerde tekrar görüşülmesini isteyebilir.

Tüm bu değişimlerin anlamı farklı bir siyaset alanı olarak kentlerin ortaya çıkmasıdır. Artık kendi bütçesini oluşturan, yöneten, kısmen şirketleşen bir belediye örgütlenmesi ve yetkili, güçlü belediye başkanları devri başlamıştır. Böylelikle belediyelerin bütçelerini yaratarak, merkeze olan bağımlılıklarını azaltmışlardır. Yerel yönetimlerin önem kazanması ile devletin küçüldüğüne dair tartışmalar da başlamıştır. Aydın’ya göre,

Söz konusu dönüşümün bir parçası olarak, devletin küçüldüğü alanlarda, onu ikame eden devlet dışı bir takım mekanizmaların devreye sokulması söz konusu olmuştur. Dönüşümün çok çarpıcı olduğu 1980’li yıllarda özelleştirme ve benzeri yollarla, yerel yönetimlerin hizmetleri üretme işlevlerini özel sektör kuruluşlarına bırakmaya başlamıştır.¹¹⁶

---

¹¹⁶ **Bkz.:** Halil İbrahim Aydın, *Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Belediyeler*, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, Ankara, s. 170.

1985 tarih ve 3194 sayılı yasayla, imar planlarının belediyeye devri; 1981 tarih ve 2380 sayılı yasayla belediyelere verilen payın %5'ten %9,25'e çıkarılması ve 1985 tarih ve 3239 sayılı yasayla da Emlak Vergisi'nin belediyelere devri gibi belediyeleri güçlendiren ilkeler hayata geçirilmiştir.¹¹⁷

25.2.2004 tarihinde T.B.M.M Başkanlığı'na sunulması kararlaştırılan "Büyükşehir Belediyeleri Kanunu Tasarısı"nın gerekçesinde artık kentlere yüklenen yeni işlevler kabul edilmesinin ötesinde kentlerin işlevlerini pekiştirilmiştir.

Kentsel gelişme, doğurduğu sorunların yanında, kentsel toplumun iktisadi, sosyal ve kültürel hayatında; alışkanlıkları ve davranış biçimleri ve düşünceleri üzerinde de çok önemli etkiler yaratmaktadır. Kentleşme, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında insan hayatını değiştiren ve toplumsal yapılar üzerinde önemli etkiler yapan başlıca sosyolojik değişimlerden biridir. Kent, sadece konut, işyeri ve insanların yaşadığı bir alan değil, aynı zamanda politik, ekonomik ve kültürel yaşamın merkezi olan ve bu faaliyetleri kontrol eden bir yerdir. Kent bir yenilik merkezidir.¹¹⁸

Toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişmenin yol haritasını artık kentler belirlemektedir.

Yine aynı raporda kentlere verilen bazı ayrıcalıkların yeterli olmadığı ve genişletilmesi gerekliliği yanında büyükşehir belediyesinin egemen karar verme kademesi olmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

Büyük kentlerde ortaya çıkan sorunlar gün geçtikçe ağırlaşmakta ve çözülmesi de o oranda zorlaşmaktadır. Sorunların başında bu alanlardaki yönetim yetersizliği gelmektedir. Sorunlar anakent alanının bütününden kaynaklanmakta iken bu sorunların çözülmesi için gerekli yetki ve malî kaynaklar birden çok mahallî idare birimi arasında paylaştırılmıştır. Nüfus artışı, sanayileşme, ulaşım, çevre sorunları ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler, kamu hizmetlerini kapsamını ve ölçek boyutlarını büyütüştür. Bu durum, sorunların; çözümü, anakent alanı içinde kurulan ve koordinasyon içinde olmayan çok sayıda mahallî idarenin teşkilât yapısı, hizmet üretme kapasitesi ve yetersiz malî kaynaklarıyla çözümünü imkânsız hale getirmektedir. Yönetimde etkinlik ve verimliliği ortadan kaldırmaktadır. Anakent düzeyinde yürütülmesi gereken hizmetlerin

¹¹⁷ Bkz.: Halil İbrahim Aydın, a.g.e., s. 161.

¹¹⁸ Bkz.: Büyükşehir Belediyeleri Kanunu Tasarısı ile İçişleri, Avrupa Birliği Uyum ve Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/768), T.C. Başbakanlık, Kanunlar ve Kararlar, Genel Müdürlüğü, 3.3.2004, Sayı: B.02.0.KKG.0.10/101-851/1046)

yapılmasında çok sayıda birimin yetkili olması nedeniyle planlama ve koordinasyon ile ölçek etkinliği ortadan kalkmakta, kaynak israfına yol açılmaktadır.¹¹⁹

Büyükşehir belediyesine geçiş işlevsel açıdan en çok İstanbul'un değişiminde etkili olmuştur. Bu dönemden sonra İstanbul, belediye ve merkezi yönetimlerce de desteklenen, hem ulusal hem de uluslar arası kentler yarışında yükselen bir konum yakalamıştır. Sırasıyla 26 Mart 1984 - 28 Mart 1989 tarihleri arasında Bedrettin Dalan (ANAP), 28 Mart 1989 - 27 Mart 1994 tarihleri arasında Nurettin Sözen (SHP), 27 Mart 1994 - 6 Kasım 1998 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan (RP), 12 Kasım 1998 - 1 Nisan 2004 tarihleri arasında Ali Müfit Gürtuna (FP), 1 Nisan 2004 tarihinden itibaren Kadir Topbaş (AKP) İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanları olarak seçilmişlerdir. Her dönemde yapılan uygulamalar İstanbul'un yakaladığı konumu destekler ve arttıran nitelikte somut örneklerle doludur.

1980 sonrası dönemlerde, belediye bazında farklı uygulamalara gidilmesine karşın, büyükşehir belediyeleri döneminde amaç aynı kalmıştır. İstanbul'u uluslararası kentler yarışında güçlendirmek. Sermaye yarışına katılmak için İstanbul'un seçilmesi tesadüfî değildir. "Ulus devletin ana işlevlerinden biri sermaye hareketlerini denetlemek ve sermayenin ülke dışına kaçmasını önlemek olarak tanımlanırken, yeni üretim ve birikim süreci bu konuda esnekliği zorunlu hale getirmektedir."¹²⁰ Dünyadaki önemli kentlerin sermaye hareketlerini yönlendirmeye başladığı düşünülürse bu zorunluluğu anlamak güç değildir. "Yerel yönetimler ya da kentlerin, diğer yerel birimlerle kendilerini ulus devletin bir parçası olarak gördükleri anlayıştan, küresel ölçekte etkinlikte bulunan, sermayeyi kendi birimlerine çekmek için projeler geliştiren bir yerellik anlayışına geçilmeye başlamıştır."¹²¹

---

¹¹⁹ Bkz.: **Büyükşehir Belediyeleri Kanunu Tasarısı ile İçişleri, Avrupa Birliği Uyum ve Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları** (1/768) (T.C., Başbakanlık, Kanunlar ve Kararlar, Genel Müdürlüğü 3.3.2004, Sayı: B.02.0.KKG.0.10/101-851/1046)

¹²⁰ Bkz.: Ayda Eraydın, "Günümüzde Mekâna Yeniden ve Toplu Bir Şekilde Bakma Gereği", **Değişen Mekan**, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara, s. 16.

¹²¹ Halil İbrahim Aydın, **a.g.e.**, s. 170.

Kok'a göre, bugün küreselleşen kentlerde iki eğilim gözlenmektedir: Birincisi, kentlerin finans merkezleri olarak gelişmesi, ikincisi de emlak piyasasının kentsel ekonomideki rolünün artmasıdır."¹²²

Türkiye'de bu potansiyeli barındıran kent İstanbul'dur. İstanbul tarihsel ve coğrafi açıdan zaten geçmiş dönemlerde bu ilişkilerin odaklandığı ve yönlendirildiği bir kenttir. Bunun dışında yeni ilişkilere uyum sağlamak için de gerekli dinamiğe sahipti. Bu dinamiğin varlık sahasına geçmesi için yasal süreci hükümet politikaları hazırlamış ve belediyeler hayata geçirmiştir. Belediyeler, yatırımlarını uluslararası sermayenin kentteki dolaşımını dolayısıyla da ülkedeki dolaşımına etki edecek şekilde organize etmişlerdir. Bu durum büyük ölçekli ve uzun vadeli uygulamalarla İstanbul'da klasik belediyeçilik uygulamaları dışına çıkılması gerekliliği ortaya çıkarmıştır.

Küreselleşmenin etkilerinin yoğun hissedildiği 1990'lı yıllarla beraber içine girilen yeni devrenin özellikle yerel yönetimlerin güçlenmesi için stratejilerin çeşitlendiği görülmektedir. Özellikle yedinci kalkınma planında yerel yönetimlerin güç kazanması için gerekenler sıralanmaktadır. Bu planda merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki denetimi eleştirilmektedir. Planda,

Mahalli idarelerin kendi mevzuatları ile verilen görevlerin zamanla merkezi idare tarafından yürütülmeye başlandığından ve böylece kamu hizmetlerinde etkinlik ve verimlilik azaldığı belirtilmektedir. Planda önemle vurgulanan bir diğer konu ise kamu harcamalarının yüzde 12'sinin mahalli idareler tarafından yapılmakta olduğu ve bu oranın Avrupa ülkelerinde bu oran yüzde 50'ler civarında olduğudur. Genel olarak planda turizm, çevre, kültür, spor, köy hizmetleri ve sosyal hizmetlerden başlayarak diğer pek çok sektörde yerel yönetim yetki ve sorumluluklarının artırılması gerekliliği vurgulanmaktadır.¹²³

Aydın'ya göre, küreselleşmenin yoğun olduğu bir dönemde hazırlanan Yedinci Plan, liberal politikaların da etkisiyle devletin küçülmesi ilkesini benimsemekte, yerel yönetimleri birer işletme olarak gören anlayışı ortaya koymaktadır.¹²⁴

25.2.2004 tarihinde T.B.M.M Başkanlığı'na sunulması kararlaştırılan "Büyükşehir Belediyeleri Kanunu Tasarısı"nın gerekçesinde uygulamalarda odağın

¹²² **Bkz.:** Tuna Taşan Kok, "Küresel Bütünleşme Sürecinde Kurumsal ve Mekânsal Değişim: Budapeşte, İstanbul ve Varşova Örnekleri", **Değişen Mekân**, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s. 310.

¹²³ **Bkz.:** **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, Karar No: 374, Karar Tarihi: 18.7.1995.

¹²⁴ Halil İbrahim Aydın, **a.g.e.**, s. 163.

İstanbul olduğu ve belediyelerin yetkilerinin genişlemesi gerekliliği açıkça vurgulanmaktadır.

Büyükşehirlerin sorunlarıyla bahsedebilmek buralarda farklı yönetim modellerinin uygulanmasını gerektirmektedir. Büyük kentlerde iki düzeyli yönetim oluşturma uygulaması bütün dünyada yaygınlık kazanmış bir yöntemdir. Ülkemizde de, anakent alanlarında farklı yönetim yapıları kurma konusunda çeşitli araştırma ve çalışmalar yapılmış; kanun tasarıları hazırlanmıştır. Beş yıllık kalkınma planlarında ve kamuda yeniden yapılanma çalışma raporlarında başta İstanbul olmak üzere büyük kentler için özel yönetim biçimleri gerekli olduğu belirtilmiştir.

Aslında 1580 sayılı Belediye Kanununun İstanbul'da belediye ve il özel idaresi için ortak yönetim getirmesi merkezîyetçi anlayış bir tarafa bırakılırsa bu açıdan bir ilk uygulama sayılabilir. Anayasanın 127'nci maddesinde kanunla büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebileceği öngörülmektedir. Ülkemizde anakent yönetimleriyle ilgili olarak ilk temel düzenleme 1984 yılında kanun hükmünde kararname olarak çıkarıldıktan sonra aynı yıl kanunlaşan 3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunla yapılmıştır.¹²⁵

Açıklamalardan da anlaşılabilceği gibi kentlerin artan işlevlerini gerçekleştirebilmek için gerekli kentsel organizasyon yapılanma gerekliliği bizzat başbakan tarafından ifade edilmektedir.

Büyükşehir örgütlenme modeli ile belediyelere özel yetkiler tanınmıştır. 1980 sonrası belediye yönetimde yaşanan bu değişimin pek çok anlamı vardır. En önemlisi Osmanlı döneminden bu yana oturmuş bir yerel yönetim alışkanlığını bozmasıdır. Bir başka önemli nokta ise İstanbul'un tarihsel olarak getirdiği konumun gücünü bir dönem kesintiye uğramasına karşın tekrar kazanmasıdır. İstanbul resmi olarak başkent olmasa da büyükşehir statüsü alması ile bir ölçüde fahri başkenttir.

Bu gibi nedenlerle İstanbul Büyükşehir Belediyesine önemli görevler düşmektedir. Bu sorunlar çözülmeyen küresel kentler ağında yer edinmek olanaksızdır. İBB'nin 1980 sonrası vizyonu İstanbul'u bir dünya kentine dönüştürmek,

---

¹²⁵ **Büyükşehir Belediyeleri Kanunu Tasarısı ile İçişleri, Avrupa Birliği Uyum ve Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları** (1/768), Başbakanlık, Kanunlar ve Kararlar, Genel Müdürlüğü Sayı: B.02.0.KKG.0.10/101-851/1046, 3.3.2004.

küresel kentler ağı içinde yer alabilecek bir konuma kavuşturmadır. Bu amaç söylem ve uygulama alanlarında net olarak ortaya çıkmaktadır.

2.2 Değişen Vizyon, Değişen İstanbul

Türkiye’de 1980 sonrası neoliberal ekonomi dönemine girilmiştir. Yeni ekonomik politikanın başlıca amaçları şunlardır: Ekonominin dış rekabete açılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, dış satımın arttırılması, ekonomide devlet sektörünün daraltılması, devlet müdahalelerinin minimuma indirilmesi, özel kesimin sermaye birikiminin özendirilmesi, desteklenmesi, nihayet piyasa mekanizmalarının özgürce işleminin sağlanması.¹²⁶ Ekonomide öngörülen bu değişimler dizisi makro ölçekte bir değişim anlamını taşımaktadır.

1980 sonrası İstanbul’daki çok boyutlu değişimi belirtilen bağlam içinde değerlendirmek gereklidir. İstanbul, değişen ekonomi politikalarının makro ölçekli etkilerinin gözlemlenebileceği bir sahnedir. Dünyadaki neoliberalleşme eğilimleriyle beraber kentlerin konumu da değişmiştir. Bu süreçte kentler dünya sisteminin parçalarıdır. Sistemi bir arada tutan “çatallı pimler”¹²⁷dir. Ekonomik dünya sistemine dâhil olmanın koşulu örgütlü, kısmen özerkleşmiş, güçlü kentlerden geçmektedir.

1980 sonra kentlerin yeni konumuyla kentler arası yarış ve bağlantılar önem kazanmıştır. İnsan ve sermaye akışını çekmek ve akışların sürekliliğini sağlamak için kentler dönüştürülmelidir. Türkiye’de bu amaç doğrultusunda öne çıkan kent İstanbul olmuştur. Bu nedenle kentlerdeki dönüşümü İstanbul özelinde ve küresel eğilimlerle okumak mümkündür.

1980 sonrasında neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmasının kentler üzerindeki etkisi en iyi İstanbul’un Büyük Şehir Belediye’si statüsü kazanması ve Bedrettin Dalan dönemi ile değerlendirilebilir. Bu tarih sonrası kentlerin dönüşümü, ekonomik değişim yanında mekânsal ve yasal düzeyde değişimleri de sürecin içine dâhil etmeyi zorunlu kılar. İstanbul’un farklı bir yönetim örgütlenmesine geçişi, kısmen özerkleşmesi dünyada ve Türkiye’deki genel eğilimlerin bir sonucudur.

¹²⁶ Tefik Çavdar, **Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)**, Ankara, İmge Kitabevi, 1992, s. 227.

¹²⁷ Bu ifade Joe R. Feagin tarafından kullanılmıştır. **Bkz.:** “The Global Context of Metropolitan Growth: Houston and Oil Industry”, **Amerikan Amerikan Journal of Sociology**, Vol. 90, No. 6 May, 1985, s. 1204-1230.

Bedrettin Dalan dönemiyle İstanbul'un küresel kentler ağına eklenmesinin siyasi bir amaç halini aldığını, bu amaç doğrultusunda İstanbul'u dönüştürmek için gerekli yatırımların yapıldığını görmekteyiz. Bedrettin Dalan dönemi İstanbul tarihinde bir milattır. Çünkü bu tarihten sonra İstanbul'un Cumhuriyet döneminde kesintiye uğramış ulusal konumunu tekrar kazanmıştır. Bunun dışında uluslar arası düzeyde de İstanbul'un konumunu güçlendirme çabası başlamıştır. Bu dönemden sonraki İstanbul'daki değişimleri İstanbul'a küresel bir kent imajı kazandırmak bağlamında değerlendirmek mümkündür.

İstanbul'u farklılaştırma, dünya ekonomisine bağlama isteğine bizzat hükümet politikasında yer verilmiştir. Birinci Özal Hükümeti Programında, belediyelerin kentsel hizmetlerin yerine getirilmesinde ana kuruluşlar oldukları belirtilerek; etkin, verimli ve hızlı hizmet verebilmeleri için, sorumluluklarına uygun imkân ve kaynaklara kavuşturulmaları öngörülmüştür.¹²⁸

"Özal, İstanbul'un "globalleştirilmesi" bakımından Türkiye'den belirli ölçüde 'kopartılması' gerektiğini ön görüyordu. Yerel yönetimin özerkleşmesi, Türkiye'nin her şehri/bölgesi için ve ağır sorunlarının" çözümü için gerektiğinden fazla olarak, İstanbul'a, küresel şehir olarak örgütlenip uluslar arası kapitalizme eklenmede gerekli donanımı ve esnekliği gereğince kazanması lazımdı."¹²⁹

Bu amaç doğrultusunda ANAP desteğiyle Bedrettin Dalan İstanbul'u dönüştürme operasyonuna başlamıştır. "1984-89 yılları Dalan dönemi olarak bilinen projeci Belediyecilik anlayışının başlangıcı da olmuştur."¹³⁰ Bu projelere örnek olarak, Tarlabası, Haliç bölgesindeki değişimler, Fatih Sultan Mehmet köprüsü inşaatı verilebilir. Hükümetten alınan mali kaynaklar ve belediyenin şirketleşmesiyle İstanbul' büyük yatırımlar söz konusu olmuştur. Söz konusu projeler için çeşitli inşaat firmaları ile belediye arasında ilişki kurulmuştur.

İstanbul Belediyesi makro ölçekli projeleri gerçekleştirilmesi için bir şirket gibi organize edilmiştir. İstanbul'un büyükşehir belediyesi statüsüne geçmesiyle,

¹²⁸ Bkz.: Halil İbrahim Aydın, a.g.e., s. 174.

¹²⁹ Tanıl Bora, "İstanbul'un Seçimi", *Birikim*, 56, Aralık 1993, s. 5.

¹³⁰ Sema Erder-Nihal İncioğlu, a.g.e., s. 6.

belediyeye bağılı şirketler kurulmuştur. Keyder, küreselleşmeyle birlikte kentlerde değişimlerin gerçekleştiğı yeni dönemi “inisiyatif alan kent”¹³¹ olgusu etrafında açıklamaktadır. Keyder’in inisiyatif kent olgusu kentlerin giderek müteşebbis olması ve devletten otonomi kazanmasıyla bağlantılıdır. Kentler dünya pazarına çıkmış şirketler gibi hareket etmeye başlamıştır.¹³² İstanbul’da da benzer bir süreç gerçekleşmiştir. “İstanbul’un yeni belediye başkanı Bedrettin Dalan, belediyeyi kent çapında bir büyük işletme olarak kabul ettiğini ifade etmiştir.”¹³³ Bu dönemde İstanbul Beleyesi de şirketleşmiştir. Bedrettin Dalan İstanbullulara her sektörde kaliteli ve çabuk hizmet sunabilmek için belediyenin şirketleştiğini müjdelemiştir.”¹³⁴ 1987 yılında Büyükşehir Belediyesi “organize ve kaliteli hizmet sunarak kar etmek için” anonim şirket sayısını 10’a, limitet şirket sayısını 3’e, bu şirketlerdeki sermaye payını da 2 milyar 379 milyon 720 bin liraya çıkarmıştır.¹³⁵

Dalan’ın öncelikli olarak vurguladığı konu İstanbul’da iş merkezine olan ihtiyaçtır. Dalan İstanbul’un acil olarak modern iş merkezlerine ihtiyacı olduğunu iktidarı boyunca vurgulamıştır.¹³⁶ Bu dönemde günümüzde önemli bir iş aksı alan Levent Maslak hattının bir iş merkezi olarak imara açılmıştır. Dalan’ın İstanbul’un koynunda güzel bir mücevher olacak” diye tanımladığı ve 1991 yılında tamamlanacak olan dördüncü Leventte 39 ve 34 katlı Sabancı holding iş merkezlerinin temeli atılmıştır. ¹³⁷ Bunun yanında Altunizade ve Kozyatağı da bu dönemde gelişmeye başlayan merkezlerdir.

Küresel sermayeye hizmet sunmanın ön koşulu iyi organize edilmiş ofis alanlarının oluşturulmasıdır. İş alanları oluşturulması için atılan adımları gökdelen tartışmasını da başlatmıştır. Kentlerin küresel kent hiyerarşine dâhil olan kentlerin

---

¹³¹ Bkz.: Çağlar Keyder, “İstanbul’u Nasıl Satmalı”, **Ulusal Kalkınmacığın İflası**, İstanbul, Metis, 2004, s. 99-111, s. 106

¹³² Bkz.: Çağlar Keyder, **a.g.e.**, s. 106

¹³³ Bkz.: “Renk İstanbul’un yeni Belediye Başkanı Bedrettin Dalan’la ilk görüşmeyi yaptı”, **Milliyet Gazetesi**, Renk, 27.03.1984, s. 1.

¹³⁴ Bkz.: “Dalan büyük patron oldu, Belediye holdingleşti”, **Milliyet Gazetesi**, 03.03.1987, s. 8.

¹³⁵ Bkz.: “Dalan büyük patron oldu, Belediye holdingleşti”, **Milliyet Gazetesi**, 03.03.1987, s. 8.

¹³⁶ Bkz.: “Gökdelen tartışması”nda durum, **Milliyet Gazetesi**, 20.06.1986, s. 14 (kontrol et)

¹³⁷ Bkz.: “Sabancı’nın gökdelenleri”, **Milliyet Gazetesi**, 17.08.1988, s. 2.

imaj noktaları gökdelenlerdir. Sanayi devrimi sonrası kentlerin simgesi dumanlı fabrika bacalarıdır. 1980 sonrası dünya ekonomisi ile bağlantılı olarak ortaya çıkan hizmet sektörü ağırlıklı kentin simgesi gökdelenlerdir. Gökdelen tartışması kentin imajıyla ilgili olduğu kadar kentin vizyonu ile de ilgilidir. Amaç uluslar arası sermayeyi çekebilmektir. 1980 sonrası İstanbul’unda bu amaç doğrultusunda kentin imajını oluşturma çabasının bir ürünü olarak gökdelen tartışmasının gündeme geldiği görülür.

Özellikle Beyoğlu ve Zeytinburnu’na ve ayrıca Zincirlikuyu’daki boş olarak duran bir arsaya da gökdelen yapılmasının gündeme gelmesi ile büyük bir tartışma alevlenmiştir. Bu tartışma içinde “gökdelenlerin çağdaş kentleşme için vazgeçilmez bir unsur olduğunu”, belirtilmiştir. Tartışmanın önemli bir boyutu gökdelenlerin İstanbul’un silüetini bozacağına ilişkindir. Dalan gökdelen tartışmasında İstanbul’un genel yapısına ters düşecek yapılar asla yapılmayacaklarını belirtmiştir.”¹³⁸ Gökdelen tartışmasının bir diğer boyutu ise alt yapı sorunuyla ilgilidir. Buna göre gökdelen yapılmasında sorun yoktur ama İstanbul’un alt yapısı bunu kaldırabilecek midir? Gökdelen tartışmasının bir yanını hükümet oluşturmaktadır. Dalan bu tartışmada da hükümetin desteğini almıştır.

Dalan’ın ifadesiyle;

“Başbakanımız Turgut Özal, İstanbul’un güzelleşmesine ve yanı sıra çağdaşlaşmasına çok önem veriyor. Bu bakımdan İstanbul’un tarihi dokusu dışında kalan Zeytinburnu ilçesi ve Beyoğlu’nun tarihi çekirdeği dışında kalan Kasımpaşa ve Dolapdere’de gökdelenler yapılırsa, acaba İstanbul’a bir zarar verilir mi diye, Başbakanımız Turgut Özal uzun uzun inceleme yaptı sonunda gökdelenlerin İstanbul’un dokusunu bozmayacağı görüşüne vardı ve gökdelen inşaatına ruhsat verilmesi için bize tavsiyede bulundu.”¹³⁹

Gökdelenler için 10 önlemden bahseden Dalan, “İstanbul’u kurtarıırken Eminönü ve Beyoğlu gibi yerlerin eski tarihi konumuna kavuşmasını da sağlayacak. Bu yatırımlar bittiğinde, İstanbul, New York ve Tokyo’dan da güçlü bir altyapıya kavuşacak. Bu örnek çok önemlidir. Çünkü bu iki büyük metropolde insanlar denize giremiyor. İstanbul, New York gibi bir görünüm kazandığında, Eminönü ve Beyoğlu birer açık müze olacak, ayrıca isteyen İstanbul’un kıyı şeridinden denize girecek. Bu nedenle İstanbul, New York ve Tokyo’dan daha önemli anlamlı kültür

¹³⁸ Bkz.: “Gökdelen tartışması”nda durum, **Milliyet Gazetesi**, 20.06.1986, s. 14.

¹³⁹ Bkz.: Abdullah Ögülmü, Gökdelen Tartışması, **Milliyet Gazetesi**, 14.06.1986, s. 6.

ve ticaret merkezi olacaktır. İstanbul'da gökdelen yapılmasına karşı çıkanları, İstanbul düşmanı sayarım.”¹⁴⁰

Küresel hiyerarşisi içinde Londra, New York, Tokyo en üst sırada yer almaktadır. Dalan'ın İstanbul projesinde hedef bu kentler ile yarışabilecek bir kent formu meydana getirmektir. Dalan, İstanbul'un da, New York ve Londra gibi dünyanın önemli ticaret ve kültür merkezlerinden biri haline dönüştürüleceğini, inşa edilen ticari binaların yabancı yatırımlara zemin hazırlayacağını belirtmiştir.¹⁴¹ Bunun yanında Dalan'ın İstanbul için Ortadoğu hedefi vardır. Dalan'a göre İstanbul, Beyrut'tan boşalan yere değil, onunla mukayese edilemeyecek kadar önemli bir yere, sadece Ortadoğu değil, dünya ticaretinde rol oynayacak yere doğru gitmektedir. Dalan'a göre İstanbul 10 yıl içinde New York, Londra, Paris, Hong-Kong, Tokyo çizgisi üzerinde yerini alacaktır.¹⁴²

Dalan döneminde İstanbul bir projeler kenti haline gelmiştir. Dalan'ın amacı İstanbul'un milyarlık yatırımlar kenti haline getirmektir.¹⁴³ Bu projelerin başında “Yeni Haliç Planı” vardır. Plana göre, Haliç'in yarısı halka açık park ve gezinti alanları olarak düzenlenecek kalan yarısı ise çok katlı oteller, turistik amaçlı ticaret merkezleri, dinsel amaçlı konaklama tesisleri ve geleneksel Türk evleri yer alacaktı.¹⁴⁴ Haliç projesinin bir başka yönü ise sanayinin desantralizasyonudur. Küreselleşmeyle birlikte merkez kentlerden sanayi çepere ya da üçüncü dünya ülkelerine kaymıştır. Bu dönemde İstanbul Valiliği ise Haliç kıyı kuşağında faaliyet gösteren 830 sanayi tesisinin Çerkezköy ve Bilecik'teki organize sanayi bölgelerine taşınması için gerekli çalışma başlatmıştır.¹⁴⁵ İstanbul'da da dünyadaki örneklerine benzer şekilde sanayi kent dışına itilmeye çalışılmıştır.

---

¹⁴⁰ Bkz.: Bedrettin Dalan Gökdelen Tartışmalarına Sert Çıktı, **Milliyet Gazetesi**, 15.06.1986, s. 8.

¹⁴¹ Bkz.: İskender Songur, “İstanbul'u Anlattı”, **Milliyet Gazetesi, Kültür/Sanat**, 12.12.1987, s. 8.

¹⁴² Bkz.: Ferit Farsakoğlu, “Türkiye'nin en büyük kenti çağ atlama çabasında, İstanbul Beyrut'un yerine oynuyor”, **Milliyet Gazetesi, Aktüelite**, 15.11.1987, s. 2-3.

¹⁴³ Bkz.: “Dalan'ın büyük hedefi, 800 milyara modern İstanbul”, **Milliyet Gazetesi**, 29.09.1984, s. 3.

¹⁴⁴ Bkz.: Abdullah Öğülmüş, “Haliç 5 yıl sonra halka açılacak”, **Milliyet Gazetesi**, 16.06.1984, s. 7.

¹⁴⁵ Bkz.: “Haliç'te yıkım dün başladı”, **Milliyet Gazetesi**, 24.05.1984, **Milliyet Gazetesi**, 24.05.1984, s. 7.

Bir diğ er proje de Tarlabası'dır. Bu projeler ilk kentsel dönüşüm projeleri örnekleri olarak değerlendirilebilir. Dalan, "İstanbul'un güzelleştirilmesi" için bu projelerle İstanbul'u bir ucundan diğ er ucuna kadar yıkılmasının mimarı olmuştur.

Bu dönemde başlayan toplu konut projeleri ayrıca önemlidir. Küresel kentlerde arsa en önemli değerlerdendir. Dalan yönetimi de kent merkezlerinde arsaların değerinin farkındadır. Arsaların artan değerini kavradığını belirterek Dalan, "54 milyar liralık bütçemizin 25 milyar lirası öz kaynaklardan sağlanacak, kalanı ise arsa satışıyla karşılanacağını ancak bunun çok yanlış bir uygulama olacağından arsa satışını derhal durdurduklarını.      İstanbul'da yeniden arsa üretmenin mümkün olmadığını söylemiştir.¹⁴⁶

Toplu konut projeleri günümüz sitelerinin öncüleri olmuştur. Kentlerin çevresinde altyapısı tam yeni yerleşim bölgeleri oluşturulması planlanmıştır."¹⁴⁷ Kent sürekli büyümektedir. Nüfus artmaktadır. Girilen yeni dönemde nüfus artışı hızla devam etmiştir. Bu nedenle konut ihtiyacı vardır. Kamuya ait olup üzerinde toplu konut yapılacak alanlar olarak Halkalıda, Gebze'de, Kartal Maltepe'de, Kartal Kurtköy'de arsaların bulunduğu, özel sektörün elindeki toplu konut arsaları ise Kadıköy' n kuzey kesimiyle, Ümraniye ve Çatalca'da bulunduğu belirtilmiş bu bölgelere 110 bin konut yapılabileceği açıklanmıştır.¹⁴⁸

Küresel kent zincirinin olmazlarından biri gelişmiş ulaşım ağıdır. Dalan döneminde bu konun da sıklıkla gündeme geldiği görülür. Buna göre hızlı tramvay, metro deniz otobüsü seferleri için çalışmalar başlamıştır. "¹⁴⁹ Yenikapı deniz ve kara ulaşımı transfer merkezi hizmete açılmıştır. Dalan 3. Boğaz köprü fikri yanında Yenikapı-Salacak arasında bir tünel yapılmasını gündeme getirmiştir.¹⁵⁰

İstanbul'da Dalan döneminde ulaşım, konaklama, iş alanları, yerleşim alanları, konut, restorasyonlar, yabancı sermayeye sağlanan kolaylıkla, sanat kültür

¹⁴⁶ Bkz.: Abdullah  ğ lm ş, "Belediye malını mülkünü satıyor", **Milliyet Gazetesi**, 11.05.1984, s. 6

¹⁴⁷ Bkz.: "Kent dış konutlar için kolaylıklar getiriliyor", **Milliyet Gazetesi**, 26.04.1984, s. 3

¹⁴⁸ Bkz.: "İstanbul'un konut açığını karşılayacak arsa hazır", **Milliyet Gazetesi**, 01.06.1984, s. 10

¹⁴⁹ 1985 yatırım programı belirledi,  zal, İstanbul'a destek vaat etti, Bkz.: **Milliyet Gazetesi**, 02.01.1985, s. 7.

¹⁵⁰ Bkz.: Abdullah  ğ lm ş, Trafığe, **Milliyet Gazetesi**, 29.10.1988, s. 8.

merkezlerinin yapılması, iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi gibi çok kapsamlı değişimler gerçekleşmiştir. Hatta eğlence sitesi olarak bir Disneyland kurulması bile gündeme gelmiştir.”¹⁵¹

Dalan döneminde temel eleştiri belediyenin seçkin bir tavırla hareket ederek, kentteki dezavantajlı kesimlere inemediği yönündedir. Castells, bu durumu Şöyle anlatır: “Partiler seçmenlerin, özellikle de yeni orta sınıfların çok duyarlı oldukları kentsel gelişme ve “yaşam kalitesi” konularında geliştirdikleri farklı politikalarla birbirlerinin karşısına çıkmaktadırlar.”¹⁵² Dalan dönemi bir grubun yaşam standartlarını yükseltirken bir grup geri planda kalmıştır. Dalan’ın da belirttiği gibi değişen “İstanbul’da yaşamının bir bedeli vardır” bu bedeli ilk ödeyecekler arasında ileride kentsel dönüşüm projeleriyle yerinden edilen halktır.¹⁵³

Dalan dönemi sonrası İstanbul’u bir dünya kenti yapma, uluslar arası finans merkezine dönüştürme söylemi seçim propagandalarında hükümet programlarında bile yer almıştır.¹⁵⁴ Özal İstanbul’un “globalleştirilmesi” bakımından Türkiye’den belirli ölçüde koparılması “kopartılması” gerektiğini düşünüyordu.¹⁵⁵

1989’da SHP’den aday Nurettin Sözen ANAP’tan farklı bir söylem geliştirerek, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olmuştur. Erder ve İncioğluna göre partinin seçimi kazanmasında kentteki toplumsal kutuplaşmayı gündeme getirişleri etkili olmuştur. Seçim kampanyasını gecekondü alanları üzerine kurarak, “İstanbul’un arka yüzü” ve “Önce İnsan” gibi sloganlarla bir önceki dönemin acil kentsel altyapı ve kentsel dönüşüm projelerine yönelen “proje yatırımcı belediyecilik” anlayışına

---

¹⁵¹ **Bkz.:** Ferit Farsakoğlu, Türkiye’nin en büyük kenti çağ atlama çabasında, İstanbul Beyrut’un yerine oynuyor, **Milliyet Gazetesi, Aktüelite**, 15.11.1987, s. 2-3.

¹⁵² **Bkz.:** Manuel Castells, **Kent, Sınıf, İktidar**, Çev: Asuman Erendil, Ankara, Bilim ve Sanat, 1997, s. 11.

¹⁵³ **Bkz.:** Abdullah Öğülmüş, “Bedrettin Dalan ile Söyleşi”, **Milliyet Gazetesi**, 29.04.1984, s. 4

¹⁵⁴ İstanbul, dünya ekonomisi ile bütünleşecek bir “dünya kenti” olacaktır. Yani uluslar arası metropol, İstanbul sanayi, uluslar arası roller oynamaya yöneltilecektir... Bunlar gerçekleşmeden, İstanbul’un “uluslararası finans merkezi” olması beklenemez. Yavuz Donat, “Murat Karayalçın’ın İstanbul’u”, **Milliyet**, 04.10.1993, s. 2.

Zülfü Livaneli, seçim propagandasında İstanbul’u Newyork, Paris, Roma ya da Tokyo gibi “Dünya Kenti” yapmanın mümkün olacağından bahsetmiştir. “Tüm çevre ve altyapı sorunlarını çözmüş bu uygar kenti dünya çapında ticaret, turizm ve kültür kullanımına açacak, modern bir kentte ne varsa burada da olmasını sağlayacağız. “Elbette Zülfü”, **Milliyet**, 27.02.1994, s. 13.

¹⁵⁵ **Bkz.:** Tanıl Bora, “İstanbul’un Seçimi”, **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:56 Aralık 1993, s. 5.

tepki oylarını almıştır. Bu tavır belediye uygulamalarına da yansımıştır. Gecekondu bölgelerinin acil sorunlarına çözümler niteliğindedir.

Tansu Çiller’inde İstanbul’da gecekondu sorununu gündemine aldığı görülür. Çiller’e göre olanı yok farz etmek imkânsızdır. Gecekondu yok sayılarak bir yere varılamayacağını, o insanları bir yandan tapuya kavuştururken, bir yandan şehri kurtarmak zorunda olduklarını belirtmiştir.¹⁵⁶

Bu dönemde bir önceki dönemin makro planlarından ziyade daha küçük ölçekli ancak acil ihtiyaç olarak, görülen sorunlara odaklanılmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen İstanbul için tasarladığı planlar; Ücretsiz toplu ulaşım, özel otoların kent içi trafiğe girmemesi, Topkapı-Kabataş tramvay hattı, metro, tüp geçit, İstanbul için özel vergi olarak sıralanabilir.¹⁵⁷

“Nurettin Sözen döneminde İBB’nin uygulamalarına bakıldığında, “proje” önceliğinde, daha çok gecekondu bölgelerine acil altyapı, su, elektrik gibi sorunlarına çözümlerin yer aldığı söylenebilir. SHP’li İBB yönetimi, metro gibi, kentin merkezine dönük altyapı yatırımlarının bazılarını devam ettirse de bu tür projeleri görece olarak ikincil konuma itmiştir.”¹⁵⁸

SHP küçük ölçekli sorunlara odaklanmasına karşın, İstanbul’un yeni uluslar arası kentler zincirine ekleme amacından uzaklaşmamıştır. “SHP’nin amacı İstanbul’u Avrupa sistemine ekleme ve kent için hinterlandı olan Avrupa’da önemli bir rol vererek dünya kenti yapmaktır. (Eurodialog, 1991)”¹⁵⁹

İstanbul’u 2010 yılına hazırlamayı hedefleyen İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı’nın hedeflerini Sözen: “İstanbul’un bir dünya kenti olması için kurumsal öneri, mekân düzenlemeleri, altyapı geliştirme gibi büyük projelerin hedeflendiğini, insanca yaşanır bir kent olması için su havzalarını, orman alanlarını, tarihi ve doğal değerleri korumaya önem verildiğini, ayrıca ekonomik etkinliğin artırılması için

¹⁵⁶ Bkz.: “Olani Yok Farz Etmeyiz”, **Milliyet Gazetesi**, 22.02.1994, s. 18.

¹⁵⁷ Bkz.: “Sözen’in İstanbul Düşü”, **Milliyet Gazetesi**, 27.06.1992, s. 3.

¹⁵⁸ Bkz.: Sema Erder-Nihal İncioğlu, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁵⁹ Binnur Öktem, “Küresel Lent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmesindeki Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005 (25-76) s. 51

kaynak yaratan, geliştiren ve rasyonel kurumlar ve alt yapıların geliştirildiği” noktasında bilgi verdi.¹⁶⁰

Metronun, İstanbul’u modern dünya kentlerine daha da yakınlaştıracakını belirten Sözen, bunun İstanbul’un fethinden sonra yapılan en önemli hizmet olduğunu belirtti.¹⁶¹

Devlet bakanı Tansu Çiller’in belirttiğine göre,

“ İstanbul’da, bir altın borsası kurulacak. Bu borsa piyasayı canlandırarak. İnsanlar, her zaman sahip oldukları altınlarını çeşitli şekillerde değiştirme imkânlarına sahip olacakları bu uygulamanın ikinci ayağı olarak altına dayalı sertifika çıkarılacak. Bu, İstanbul’un dünya finans merkezleri arasına girmesinde önemli bir adım olacak.”¹⁶²

SHP yönetimi kent tarihini, kültürel ve fiziksel değerlerini koruyarak ve demokratikleşme, insan haklarına saygı ve uluslararasılaşma değerleri üzerine gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.¹⁶³ Sözen döneminin İstanbul’un global şehir yapma yarışında kaybedilen yıllar olduğunu belirtilir.¹⁶⁴

Genel olarak değerlendirildiğinde Erder ve İncioğlu 1984-1994 dönemini büyük, orta ya da küçük ölçekli “projei” ve “yatırımcı” belediyeçiliğin yerel yaşamda etkili olduğu bir dönem olarak tanımlayabiliriz. Her iki dönemde de “plan yapma ve onama” yetkisini aktif olarak kullanmışlar ve bunları uygulamak için merkezden aktarılan fonların yanı sıra, belediye şirketleri ve vakıfları aracılığıyla yerel kaynak yaratma yollarını da bulmaya başlamışlardır.¹⁶⁵

Şehirde çok uluslu şirketlere dönük iş ve bilişim servisleri, bilgi işlem ve akış altyapısı, uluslar arası finans işlem hizmetleri, tasarım ve pazarlama sektörü, uluslar arası konferans ve fuarcılık trafiği olağanüstü gelişmiştir.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Bkz.: “2010’un İstanbul’u”, **Milliyet Gazetesi**, 13.01.1994, s. 3.

¹⁶¹ Bkz.: “Ulus’a 33 Milyarlık Park”, **Milliyet Gazetesi**, 17.01.1994, s. 26.

¹⁶² Bkz.: “İstanbul Beyrut’un yerini alacak”, **Milliyet Gazetesi, Para Borsa Piyasa**, 26.03.1993, s. 6.

¹⁶³ Bkz.: Binnur Öktem, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁶⁴ Bkz.: Tanıl Bora, “İstanbul’un Seçimi”, **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:56 Aralık 1993, s. 1-11.

¹⁶⁵ Bkz.: Sema Erder-Nihal İncioğlu, **a.g.e.**, s. 10-11.

¹⁶⁶ Bkz.: Tanıl Bora, **a.g.e.**, s. 4.

1994 seçimleri ile R. Tayyip Erdoğan'ın belediye başkanı olması ile İ.B.B Başkanlığının politika içindeki ağırlığını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Bu dönem de Refah Partisi'nin söylemleri diğer partilere göre farklılaşmaktadır.

“1994 yerel seçimlerinde Refah Partisi hariç diğer partiler söylemlerini ve propagandalarını kenti küresel yapmak üzerine kurmuşlardır. Refah Partisi ise ulusal kalkınmacı yaklaşımına uygun biçimde sosyal adalet, yolsuzluklarla mücadele ve toplumsal değerlere vurgu yapmaktadır.”¹⁶⁷

Bu söylem doğrudan ihmal edildiğini düşünen toplumsal kesimler üzerinde etkili olmuştur.

Refah Partisi'nin İstanbul üzerine seçim söylemi aykırılık taşısa da İstanbul için uluslar arası hedefler gündeme gelmiştir. Bu hedefin gerçekleşmesi için Recep Tayyip Erdoğan öncelikli olarak İstanbul'un yönetsel açıdan daha özerk olması gerekliliğini belirtmiştir. Başkan Erdoğan “İstanbul bütün olsun, belediye başkanının yetkileri arttırılsın” teklifini sunmuştur. ¹⁶⁸ İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Erdoğan, ABD’de uygulanan belediye başkanının “eyalet valisi governor” olmasını öngören yeni yönetim yasa tasarısını şartlı desteklemiştir: ¹⁶⁹

“İstanbul’un Ankara’dan yönetilmesi devri artık kapanmalıdır. (...) Ama her geçen gün İstanbul’un kendi imkânlarını kısıtlamak suretiyle İstanbul’u 21. asra bir dünya kenti olarak değil de, oksijen çadırında bir kent olarak taşırsınız.”¹⁷⁰

“İstanbul’un tarihi, kültürel ve doğal değerlerini koruyarak ve dünya kenti kimliğini tarihi kültürel kimliği ile özdeşleştirerek dünya kenti olması hedeflenmiştir. Refah Partisi İstanbul’u İslami değerler temelinde tanımladığı ulusal kültüre vurgu yaparak dünya kenti yapmayı amaçlamıştır.”¹⁷¹

“1995 Nazım Planı’nda İstanbul’un gelişmesi ve büyümesinin ülke ve bölge gelişmesiyle koordineli gerçekleştirileceği ve böylece kentin dünya kenti hiyerarşisinde yer alacağı öngörülmüştür. Refah Partili Müslüman ülkeleri de

¹⁶⁷ Bkz.: Binnur Öktem, a.g.e., s. 56.

¹⁶⁸ Bkz.: “Çiller Dağıtıyor Erdoğan Topluyor”, **Milliyet Gazetesi**, 13.08.1995, s. 5.

¹⁶⁹ Bkz.: “İstanbul’a Başkan Bakan”, **Milliyet Gazetesi**, 27.01.1998, s. 16.

¹⁷⁰ “İstanbul’a Osmanlı Yönetimi”, **Milliyet Gazetesi**, 23.05.1994, s. 3.

¹⁷¹ Binnur Öktem, a.g.e., s. 57.

İstanbul'un hinterlandına katarak önceki dönemlerde İstanbul için oluşturulan küresel kent projelerinden farklı bir hinterland yaratmıştır.”¹⁷²

Sanayi bu dönemde de kent çevresine yönlendirilmeye çalışılmıştır. Kaçak yapı ve gecekondü yıkımı konusuna da değinen Erdoğan, “İnşallah birinci yıl boş arazileri planlayacağını, İhtisas şehirleri düşündüğünü, deri sanayinde, tekstilde düşündüğünü belirtmiştir. Merkezi çevreye taşımış olacağız.”¹⁷³ Yine Erdoğan, dünyada benzerine zor rastlanacak bir hızla büyüyen İstanbul'da her yıl 100 bin yeni konuta ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.¹⁷⁴

Erdoğan döneminde de İstanbul'da ulaşım imkânları önemli konular arasında olmuştur. İstanbul'a üçüncü köprü, tüp geçit projeleri gündeme gelmiştir.”¹⁷⁵ İstanbul Olimpiyat Stadı'nın yapımına başlanmıştır.¹⁷⁶

Erder ve İncioğlu 1994'te RP'nin yerel yönetim anlamında diğer dönemlerden farklı kılan şeyin; “dayanışmayı kurumsallaştıran “sosyal belediyecilik” yaklaşımı olduğunu belirtmektedirler.”¹⁷⁷

Büyükşehir belediyesine geçiş ve sonrasında İstanbul büyümeye ve gelişmeye devam etmiştir. Hükümetler tarafından da desteklenen bu gelişime her dönemde yeni nitelikler eklenmiştir. Yetki alanları genişlemiştir. 10.07.2004 tarihinde kabul edilen 5216 Sayılı Kanuna¹⁷⁸ göre “İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yetki alanı 5343,02 km² oldu. Daha önce büyükşehir yetki alanında bulunan ilçe sayısı da 27'den 32'ye çıktı.”¹⁷⁹ 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nda Büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyelerinin görev ve yetkileri, ayrıntılı olarak tekrar düzenlenmiştir. Bu kanun ile hızla büyüyen İstanbul'un Büyükşehir belediye yönetiminin görev ve yetki alanları genişlemesi ile özellikle 2000'li yıllardan sonra İstanbul bambaşka bir kimlik kazanmıştır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra hızlanan dışa açılma, dünya ile

¹⁷² Binnur Öktem, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁷³ “İstanbul Yasaklı Olmayacak”, **Milliyet Gazetesi**, 30.03.1994, s. 14.

¹⁷⁴ **Bkz.:** “Gecekondunun 50. Yılı”, **Milliyet Gazetesi**, 24.09.1996, s. 26.

¹⁷⁵ “Üçüncü Köprü mü tüp geçit mi?”, **Milliyet Gazetesi**, 24.07.1997, s. 23.

¹⁷⁶ “Gözünaydın İstanbul”, **Milliyet Gazetesi**, 29.11.1997, s. 34.

¹⁷⁷ Sema Erder-Nihal İncioğlu, **a.g.e.**, s. 11-12.

¹⁷⁸ Büyükşehir Belediyesi Kanunu, **Resmi Gazete**, 23.07.2004/25531.

¹⁷⁹ (çevrimiçi) www.ibb.gov.tr, 20.08.2012.

bütünleşme çabaları ve AB ile ilişkiler, yerel siyasetin ulusal düzeyin yanı sıra ulus üstü düzeyle de ilişkilendirilmesi gereği gündeme getirmektedir.¹⁸⁰

Gürtuna döneminde İstanbul'un ulusal ve uluslar arası düzeyde önemi vurgulanmasına karşın bu söylemin küresel kent tartışması içinde yer verilmediği görülmektedir. Her belediye başkanı 3. Köprüden bahsederken Gürtuna buna karşı çıktığını belirtmiştir.¹⁸¹ Gürtuna'nın hedefleri farklıdır. Ona göre İstanbul'da mühendislik devri bitmiştir. Estetik devri başlamıştır.

Gürtuna;

İstanbul dünyanın en kıymetli şehri. Çakılacak çivinin, konacak taşın mutlaka estetik değeri olmalı. Kentsel Dönüşüm Projesi'ni geliştirdik. Binanın şehirle uyumu çok önemli. Gökdelenlerin yeri Kozyatağı, Kartal kavşağı gibi ana akslardır. İstanbul son 50 yılda estetiğini kaybettiği için tarihini de kaybetti. Tarih nedir? Kimlik nedir? Şimdi bunların mücadelesini veriyoruz.¹⁸²

Ali Müfit Gürtuna şöyle demektedir:

"İstanbul'un 25 yılını planladık. Cumhuriyet'in 100.yılında, 2023'te nasıl bir İstanbul istediğimizin planlarını yaptık ve uygulamaya başladık. Hizmet, finans, kültür ve sanat yönü ön plana çıkan bir şehir kurmak istiyoruz. İstanbul'u planlı bir şehre döndürmek istiyoruz. İstanbul'un yüzde 26'sını planlıyoruz ama ancak yüzde 3-5'ine müdahale edebiliyoruz. İstanbul'u kuyumcu hassasiyetiyle işlemek zorundayız. Ulaşımı entegre hale getiriyoruz. Deniz kıyılarını kolektörlerle çeviriyoruz. İstanbul'u çağın ötesine taşımak amacındayız. İddialıyız, ikinciliği kabul etmiyoruz. İstanbul dünyanın incisi haline gelecek."¹⁸³

İstanbul'u bir finans merkezi haline getirme hedefi Gürtuna döneminde de gündeme gelmiştir. İstanbul'u bir yarış içinde olduğunu ifade eden Gürtuna bu yarışın niteliğine dair bilgi vermemiştir. İstanbul'u tarihi kimliğine uygun olarak planlamaya çalışmıştır.

İstanbul 1950 sonrası yükselen imajının Türkiye açısından çeşitli anlamları önemli yanları bulunmaktadır. İstanbul'un belediye başkanı öylesine önemli bir

¹⁸⁰ Bkz.: Sema Erder, Nihal İncioğlu, **a.g.e.**, s. xiv.

¹⁸¹ Bkz.: "3. Köprüye Belediye Engeli", **Milliyet Gazetesi**, 19.01.1999, s. 12.

¹⁸² Bkz.: "Zengin Kaynakların Fakir Bekçisi", **Milliyet Gazetesi**, 22.02.2001, İstanbul, s. 7.

¹⁸³ "İstanbul'u Kuyumcu Gibi İşliyoruz", **Milliyet Gazetesi, Gayrimenkul**, 29.06.2001, s. 11.

siyasi erke sahiptir ki, İstanbul belediye başkanı aynı zamanda merkez iktidara aday olarak gözükmektedir. Bunun en sıcak örneği Tayyip Erdoğan'dır. Manuel Castells

1977 yılında Fransa'daki belediye seçimlerinin sol koalisyon tarafından kazanılması için önemini şu şekilde belirtir:

“Ulusal güce sahip olmadan önce yerel düzeyde bir siyasal değişimi kabul ettirebilmek, toplumsal yapıların dönüştürülmesini içeren uzun süreçte toplumla ilişkileri pekiştirmek açısından görülebilir.”¹⁸⁴

Şehrin globalleşmesi doğrultusunda yaşanan dönüşüm, İstanbul'u, şehir kimliğinin başlı başına siyasi mücadele konusu olduğu bir agora haline gelmiştir.¹⁸⁵

Görülmektedir ki, İstanbul'un 1980 sonrası dönüşümünü küreselleşme odaklı açıklamak mümkündür. 2004 yılında Kadir Topbaş dönemiyle birlikte İstanbul'u bir küresel kent yapma söyleminin yerel yönetim uygulamalarının odağına yerleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak biz İstanbul'un 2004 yılı sonrasındaki gelişimini kentsel dönüşüm odağında inceleyeceğimiz için burada Topbaş'ın uygulamalarına ayrıca değinmeyeceğiz.

---

¹⁸⁴ Manuel Castells, **Kent, Sınıf, İktidar**, Çev: Asuman Erendil, Ankara, Bilim ve Sanat, 1997, s. 11.

¹⁸⁵ **Bkz.:** Tanıl Bora, **a.g.e.**, s. 11.

2.3 Değişim Sürecinin Sonuçları: “Sahne Senin İstanbul”¹⁸⁶

İstanbul’da 1980’lerde başlatılan değişim sürecinin sonuçları, en iyi İstanbul’un 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmesi ile görüldü. Çünkü İstanbul’un dünya sahnesine çıkması, İstanbul’un tüm kaynaklarının, olanaklarının sergilenmesi anlamını taşımaktadır. İstanbul’un 2010 Kültür Başkenti olması hem 1980’den beri yürütülen bir sürecin sonucudur, hem de bu süreçte İstanbul’un aldığı görünümünü, niteliklerini ve gelecekteki vizyonunu göstermesi bakımından önemlidir.

İstanbul 2010 yılından çok daha önce küresel bir oyunun sahnesi olarak tasarlanmaya başlamıştır. İstanbul’da 1980’den beri sergilenmekte olan oyunun yönetmen ve aktörleri yerel yönetimler, iş ve finans çevreleri, yerel ve uluslararası sermayedir. İstanbul’un tüm mekânsal ve işlevsel dekoru küresel oyunun iyi sahnelenmesi için sürekli geliştirilerek, sunulur. İstanbul özellikle mekânsal dekoruyla oynanabilir bir sahnedir. Oyunun sahnelenmesinde baş ve yan aktörlerin rolü bellidir. Bu süreçte bazı durumlarda az gelirli yerel halkın rolü ise figüranlıktan öteye gidememektedir. Kentin mekânsal dekorunu ve toplumsal kompozisyonunu doğrudan değiştiren kentsel dönüşüm projelerinde yerel halka biçilen rol açık bir biçimde gözlemlenmektedir.

1980 sonrası İstanbul’un değişimini İstanbul’un değişen vizyonu ile birlikte ele almak gereklidir. İstanbul’un 1980 sonrası vizyonunu belirleyen ana amaç küresel ekonomiye kent düzeyinde bağlanmaktadır. Bu süreçte ayrıca Soyvetler Birliğinin dağılması önemlidir. Diren’in belirttiği üzere, bu çözülme, bloktaki ülkeleri yeni arayışlara itmiş, liberalleşme, serbest ticaret ve Batı ekonomisine entegrasyon arayışları başlamıştır. Türkiye bu entegrasyon arayışlarını bir olanak olarak görmüştür.¹⁸⁷

Bir kentin küresel ekonomiye bağlanması için bağımsızlaşması gereklidir. Günümüzde kentler, artık ulusal, bölgesel dengeleri hiçe sayabilen, kendi belirlediği

---

¹⁸⁶ İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Sloganı.

¹⁸⁷ **Bkz.:** Murat Diren, “İstanbul’un Bilinci Belirleyici Olacak”, *İstanbul Dergisi*, Tarih Vakfı, 1993, Sayı 7, s. 42.

stratejiler ve kendi ürettiği kararlar doğrultusunda, küresel pazarda kendini pazarlayabilen bir fiziksel metaya dönüşmektedir.¹⁸⁸ Türkiye’de İstanbul, barındırdığı özellikler ve kazanılan yeni niteliklerle öne çıkan kent olmuştur. Bu pazarda

“her kentin kendini daha iyi pazarlayabilmek için, diğer kentlerden farkını ortaya koyması gerekir. Bu farklılık, kentin tarihsel, sosyal, kültürel, doğal verilerinden kaynaklanabileceği gibi, küresel ekonomiye sağladığı olanaklarla da oluşturulabilir. İlk tür pazarlama için “değer pazarlaması”, ikinci tür içinse ‘altyapı pazarlaması’ denilebilir.”¹⁸⁹

Büyükşehir belediyesi ve hükümet tarafından “altyapı pazarlaması” ve “değer pazarlaması” sürecine girilmiştir. İstanbul Belediyesi, yaptığı proje ve uygulamalarla edilgen rolünden sıyrılarak, girişimci rolünün ön plana çıktığı bir devreye girilmiştir. Üç kent üzerine yapılan bir araştırmada “İstanbul’da yerel yönetimlerin giderek girişimci rollerinin yönetici rollerinden daha ağır bastığı ve taşınmazlar piyasasındaki ana aktörlerden biri” haline geldiğini vurgulanmaktadır.¹⁹⁰ Bunun dışında belediyeler artık kamu kurumları dışında özel sektörle de ilişki içine girmiştir. Yine aynı araştırmada İstanbul örneğinde de karşılığını bulan kent içindeki öbeklenmelere dikkat çekilmiştir. Buna göre yeni kentsel kullanımlara özel sektörden gelen taleplerin artması ve bu taleplerin kentin gelişmesi üzerindeki etkilerinin bütüncül bir planlama yaklaşımı içinde gözetilmemesi sonucu bu parça parça gelişmeler dokunuşlar oluşturmuş ve daha önce planlarda öngörülmeleyen ama zamanla göz önüne alınması zorunluluk haline gelen ticaret ve hizmet aksları oluşmuştur.¹⁹¹ İstanbul’da 1990 sonrası ticaret alanı olarak belirlenen Levent maslak aksındaki gelişmeler. Özel sektör ve kamu ortaklığıyla yürütülen kentsel çöküntü alanlarındaki uygulamalar bu “kentlere atılan neşter”lere örnektir.

---

¹⁸⁸ Bkz.: Ersan Ocak, “Kentin Değişen Anlamı”, **Birikim**, 86/87, 1996, s. 36.

¹⁸⁹ Bkz.: A.e. s. 36.

¹⁹⁰ Tuna Taşan Kok, “Küresel Bütünleşme Sürecinde Kurumsal ve Mekânsal Değişim: Budapeşte, İstanbul ve Varşova Örnekleri”, **Değişen Mekan**, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s. 319. (

¹⁹¹ Bkz.: Tuna Taşan Kok, **a.g.e.**, s. 328.

Önemli bir diğer konuda hükümetin ülke yönetimi dışında özellikle İstanbul'a ilişkin projeleri bizzat üretmesidir. Bu İstanbul'un ülke ekonomisi içindeki ağırlığı ile doğrudan ilişkilidir. 2000'li yıllardan sonra İstanbul'un önemi özellikle hükümet tarafından vurgulanmaktadır. 2011 yılında Başbakanın İstanbul'la ilgili projesi büyük bir yankı uyandırmıştır ve hükümetin İstanbul'a olan ilgisine en yakın örnektir. "Çılgın proje" veya "İki İstanbul" olarak adlandırılan projeye ilişkin Başbakan'ın demeci şu şekildedir:

"Bu şehirlerden birini Avrupa yakasında, Karadeniz kıyısında, diğerini de Anadolu yakasında kuruyoruz... İstanbul'un bir finans merkezi olma hedefi bu iki yeni şehirle daha da güçlenmiş olacak. Bu iki şehir İstanbul'un ruhuna fiziki yapısına özellikle de çevreye zarar vermeyecek. Tam tersine burada bu unsurları güçlendiren rahatlatan nefes alıran güçlendiren bir anlayışla inşa edilecek. İstanbul'un bir finans ve turizm merkezi olduğu düşünülürken bu adımlara ne kadar ihtiyacı olduğunu da takdir edersiniz." ¹⁹²

İstanbul bir pilot bölge uygulama alanıdır. Küresel firmaların merkezleri ve irtibat büroları için seçilen kent İstanbul'dur. Uluslar arası ekonominin yürütüldüğü kent İstanbul'dur. Küresel anlamda kültürel organizasyonların düzenlendiği kent İstanbul'dur. Küresel zincire özgü bir mağaza ilk şubelerini İstanbul'da açar, sonrasında diğer şehirlere yayılır. Bu nedenle İstanbul bir açıdan pilot kent gibidir.

"Türkiye'de –hele hele kentsel gelişme söz konusu olduğunda- gelişen süreç, her ilişki öncelikle İstanbul'da ortaya çıkıp, bir anlamda orada sınılandıktan sonra yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla İstanbul'da farklı dönemlerde gelişmiş ilişkiler, süreçler mekânda bir arada bulunmaktadır." ¹⁹³

2000'li yıllara gelindiğinde kentin tüm yapısı değişmiştir. Daha önceleri toplumsal ihtiyaçlara göre şekillenen kent, artık uluslar arası dinamiklerin etkisiyle değişmeye başlamıştır. Bu değişim özellikle yerel ve ulusal düzeyde uygulanan politikalarla meşrulaştırılmıştır. Çünkü

---

¹⁹² "Erdoğan İki Şehir Projesini Açıkladı", **Hürriyet Gazetesi**, 11.05.2011 (Çevrimiçi) <http://siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-iki-sehir-projesini-acikladi/siyaset/siyasetdetay/11.05.2011/1388837/default.htm>, 05.05.2012.

¹⁹³ Oğuz Işık, "Türkiye Kentlerinin Geleceği Üzerine Gözlemler: Denizli ve İstanbul Dersleri", **Birikim**, 86/87, 1996, s. 46.

“Küresel sermaye, tek Pazar ekonomisini, üretim ve dağıtım mekanizmasını denetlemek ve koordine etmek konumundadır. Bu koordinasyonu kendi içinde kademelenmiş, işbölümü yapmış, farklılaşmış bir metropoller sistemi aracılığıyla yürütmektedir. Bu metropoller ağı organizasyonunda, İstanbul gibi tüm dünya metropollerini önce kendi ülkelerini denetleme, koordinasyon ve örgütlenme merkezleridir. Ülke ekonomisinin dünya ekonomisine, metropoller kademelenmesi yoluyla eklemelenmesini sağlar. Metropollerin bir üst kademeye çıkmaları, ülkenin içinde yer aldığı bölge ekonomisini denetleme, koordine edebilmeleri sonucu gerçekleşir.”¹⁹⁴

Sarkis yeni dönemde İstanbul’un kenti hali hazırdaki coğrafyasının dışında bir yerlere yerleştiren bir rol, ölçek ve bir kapsamı kabul ettiğini belirtmektedir.¹⁹⁵

“İstanbul Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne giriş pasaportu. Kendisini Dubai’den St. Petersburg’a uzanan eksenindeki kentlerden biri olarak görüyor. Eğer Londra Avrupa’nın ilk küresel şehri ise, İstanbul ikincisi olduğunu düşünüyor. O, etkisi hem kültürle hem de ticaretle yoğrulmuş bir kent.”¹⁹⁶

“Avrupa dışında İstanbul, Kazakistan’ı ve Azerbaycan’ı, Ukrayna’yı ve hatta Rusya’yı yeniden yapılandıran mimarların, inşaat şirketlerinin, reklam ajanslarının ve finans kurumlarının üssü.”¹⁹⁷

“İstanbul’un ekonomik etkisi bölgesel ve coğrafi yakınlıklar dolayısıyla Orta Asya ve Balkanlardan oluşan bir ikinci halkaya dolayısıyla da dünyaya uzanmıştır.”¹⁹⁸

Sermaye girişi ile kentlerin artan önemi ile bağlantılı olarak kentler, ulusal ekonomilerin önüne geçmiştir.

“Küresel sermaye, tek Pazar ekonomisini, üretim ve dağıtım mekanizmasını denetlemek ve koordine etmek konumundadır. Bu koordinasyonu kendi içinde kademelenmiş, işbölümü yapmış, farklılaşmış bir metropoller sistemi aracılığıyla yürütmektedir. Bu metropoller ağı organizasyonunda, İstanbul gibi tüm dünya metropollerini önce kendi ülkelerini denetleme, koordinasyon ve örgütlenme merkezleridir. Ülke ekonomisinin dünya ekonomisine, metropoller kademelenmesi yoluyla eklemelenmesini sağlar. Metropollerin bir üst kademeye

¹⁹⁴ Murat Diren, “İstanbul’un Bilinci Belirleyici Olacak”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, 1993, Sayı 7, s. 42.

¹⁹⁵ Bkz.: Haskim Sarkis, “Mesele İstanbul (Küreselleşme Değil)”, **Urban Age İstanbul Konferansı**, 2009 s. 14.

¹⁹⁶ Deyan Sudjic, “Bir Şehir ki Başarısız Olmak İçin Fazla Büyük”, İstanbul Kesişimler Şehri, **Urban Age İstanbul Konferansı**, 2009, s. 3.

¹⁹⁷ Deyan Sudjic, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁹⁸ Haskim Sarkis, **a.g.e.**, s. 14.

çıkmaları, ülkenin içinde yer aldığı bölge ekonomisini denetleme, koordine edebilmeleri sonucu gerçekleşir.”¹⁹⁹

Ekonominin liberalleşmesi ile küresel akışların etkisi altındaki yabancı sermaye yatırımlar için uygun bir zemin hazırlanmıştır ve kısa sürede Türkiye’ye yabancı sermaye girdisi fazlalaşmıştır.

“Türkiye’den katlanarak artan bir oranda sermaye çıkışı yaşanırken, 2007 yılında 146 milyar US\$ olarak hesaplanan FDI girişi 1990 (11 milyar US\$) yılına göre on üç kat, 2000 yılına göre de (19,2 milyar US\$) yedi buçuk kat artmıştır. Bu içeri ve dışarı, bölgeye ve bölge yoluyla akan sermaye akışı kombinasyonu, İstanbul’u sermaye hareketliliği kavşağı olarak belirler. Sermaye ilişkilerinde yirmi yıldır yaşanmakta olan böylesine bir bölgesel hareketlilik İstanbul’un gelişme kapasitesini yönlendirmiş, imalat, finans ve hizmet sektörlerini değiştirmiş, kenti artık insan sermayesini ve her tür yeniliği çeken bir mıknatısa dönüştürmüştür.”²⁰⁰

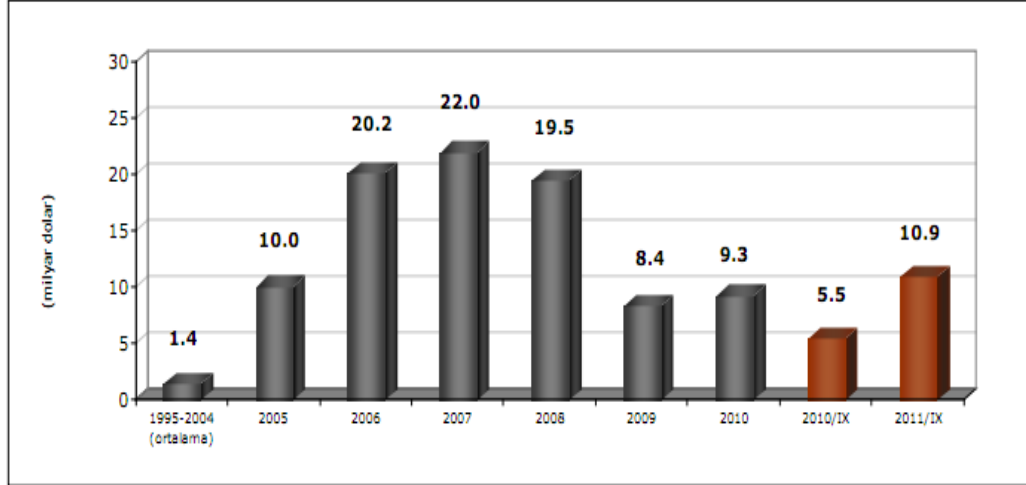
Yabancı sermaye akışları 1983 sonrası yükselişe geçerken özellikle 2005 itibariyle yükselen bir grafik çizmeye başlamıştır. (Şekil 1) Türkiye’ye uluslar arası doğrudan yatırım girişlerinde 1995-2004 yılları arasında ortalama 1.4 milyar dolar oranında değişim yaşanırken, 2005 yılında bu oran 10.0 milyar dolara çıkmıştır. Yabancı sermaye yatırımları açısından 2008 sonrası doygunluk denilebilecek bir döneme girilmiş olsa da halen yatırımlar devam etmektedir.

---

¹⁹⁹ Murat Diren, **a.g.e.**, s. 42.

²⁰⁰ Saskia Sassen, “Uçsuz Bucaksız Bir Hareketliliğin Değişmez Kavşağı”, **İstanbul Kesişimler Şehri**, Urban Age İstanbul Konferansı, 2009, s. 5.

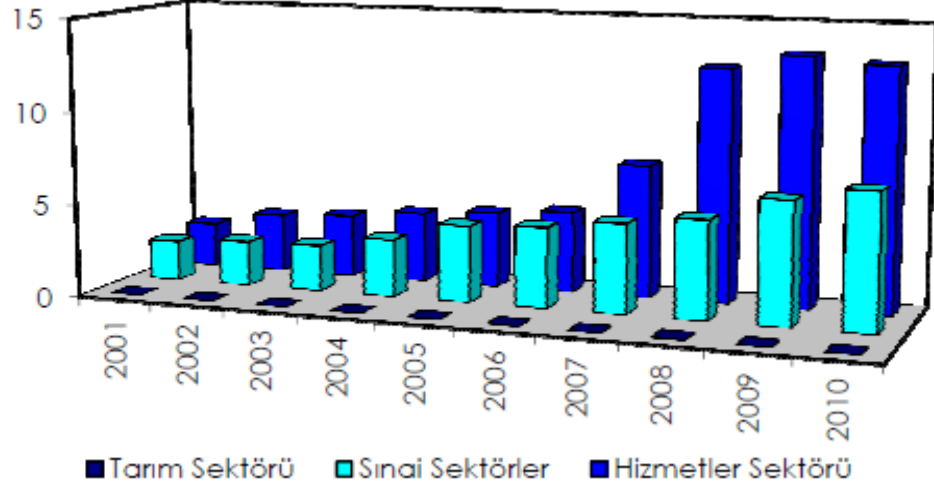
Grafik 1: Yıllara Göre Türkiye’ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri²⁰¹

2001-2010 yılları arasında yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı ile ilgili veriler incelendiğinde endüstrinin hala önemini koruduğu, ancak hizmet sektöründe bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. 2006 yılına kadar endüstri ve hizmet sektörü yatırımlarında oransal bir eşitlik görülse de 2005 yılı itibariyle yabancı yatırım artışları ile de bağlantılı olarak hizmet sektörüne olan yatırımlar, endüstri sektörü yatırımlarına göre önemli ölçüde yükselmiştir. Ülkeye giren yabancı yatırımların yükselişi ve bu yatırımların hizmet sektörüne yönelmesi Türkiye’nin küresel ekonomi sistemine eklemlenme çabasının karşılığının olduğunu da göstermektedir.

²⁰¹ Tabloya gayrimenkul alımları dâhil edilerek, TCMB verilerine göre hazırlanmıştır. Uluslararası Doğrudan Yatırımları Değerlendirme Raporu, YASED, Kasım 2011(3. Çeyrek), s. 1.

Grafik 2: Yıllara Göre Yurtdışından Doğrudan Yatırımlar (Sektörel Dağılım) (Milyon ABD Doları)²⁰²

İstanbul merkezli yabancı sermaye yatırım hareketi kısa sürede İstanbul'un ekonomide dominant bir hale gelmesine ve kent hiyerarşisi içinde güçlenmesini sağlamıştır. Oranlar da bunu doğrular niteliktedir. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü verilerine göre 1990-2001 yılları arasında yabancı sermaye girişinin % 46,3'ü İstanbul'a olmuştur. Bu oran İstanbul'un yabancı sermaye yatırımları içindeki önemini gösterir niteliktedir. İstanbul'a yapılan yabancı yatırım %46,3 oranındayken, onu en yakınında takip eden il Kocaeli %9,5 oranındadır. Ayrıca Kocaeli'ndeki izinlerin niteliğinin farklı olduğunu belirtmek gerekir. Yabancı yatırımları ticari izinler içindeki dağılımda ise %71,9 oranıyla İstanbul yine ağırlıklıdır.

²⁰² TCMB, *Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*, Aralık 2010, s. 15.

Tablo 1: 1990-2001 Yılları Arasında Verilen Yabancı Sermaye İzinlerinin En Fazla Alan Beş İle Göre Dağılımı (Milyon \$)²⁰³

Yatırım Amaçlı İzinler Miktarı			Ticari İzinler Miktarı		
İller	Frekans	%	İller	Frekans	%
İstanbul	9.182	46,3	İstanbul	2.702	71,9
Kocaeli	1.893	9,5	Adana	432	11.1
Bursa	1.775	9	Ankara	160	4,3
Ankara	795	4	Antalya	131	3,5
Adana	864	4,4	İzmir	125	3,3
Diğer	5.325	26,8	Diğer	209	5,5
Toplam	19.834	100.0	Toplam	3.759	100.0

Yabancı yatırımlarla bağlantılı olarak İstanbul'daki uluslar arası sermayeli şirketlerin sayısı 2011 Temmuz ayı itibariyle 15.692 ulaşmıştır. Türkiye genelinde ise bu sayı % 55,68'lik bir orana karşılık gelmektedir. Bu oran yabancı sermayenin İstanbul'da odaklandığını gösterdiği gibi İstanbul'a olan ulusal ve uluslar arası ilgiyi de açıklamaktadır. Türkiye'de ekonomik dinamizmi ile küresel kentler yarışına dâhil edilmeye çalışılan kent İstanbul'dur.

²⁰³ T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **2001 Yılı Raporu**.

Tablo 2: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 il)²⁰⁴

il	Şirket Sayısı (1954-2011/Temmuz) Frekans	Şirket Sayısı (1954-2011/Temmuz) %
İstanbul	15.692	55,68
Antalya	3.400	12,06
Ankara	1.825	6,48
İzmir	1.600	5,68
Muğla	1.399	4,96
Bursa	568	2,02
Aydın	486	1,72
Mersin	485	1,72
Kocaeli	326	1,16
Adana	203	0,72
Diğer iller	2.200	7,81
Toplam	28.184	100,00

İstanbul'un ulusal ilginin dışına ötesine geçtiği uluslar arası sermayeli şirketlerin menşeinden anlaşılmaktadır. İstanbul'da neredeyse dünyanın her kıtasından gelen bir sermaye ilgisi söz konusudur. Listenin başını Almanya alırken, sırasıyla İran, Hollanda, İngiltere ve İngiliz Adalarına bağlı firmalar yatırımları ile öne çıkmaktadır. Burada dikkat çekici olan fiziksel yakınlık sınırlamalarının kalkması ile Türkiye'ye dünyanın pek çok yerinden yatırım gelmesidir.

²⁰⁴ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Eylül 2011, s. 10.

Tablo 3: İstanbul’da Faaliyet Gösteren Firma Sayılarına Göre Dağılımı²⁰⁵

Ülke	Firma Sayısı	Firma Sayısı %
Suriye	206	1,34
Belçika	209	1,36
Lüksemburg	218	1,42
Bulgaristan	236	1,54
İspanya	239	1,56
Yunanistan	298	1,94
Çin Halk Cumhuriyeti	309	2,01
Avusturya	338	2,20
İsviçre	342	2,23
Irak	428	2,79
Rusya Federasyonu	461	3,00
İtalya	530	3,45
Fransa	571	3,72
Azerbaycan	654	4,26
ABD	745	4,85
İngiltere ve İngiliz Adaları	975	6,35
Hollanda	1048	6,82
İran	1349	8,78
Almanya	2264	14,74
Diğer	3944	25,67
Toplam	15364	100,00

²⁰⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı tarafından Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri başlığı altında yayınlanan 30.06.2011 Tarihi İtibariyle Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Firmalar Listesi’nden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Berköz ve Türk çalışmalarında şu sonuçlara varmaktadırlar: doğrudan yabancı yatırımlar dünyada ve Türkiye’de yer seçimi eğiliminde yabancı yatırımların geniş bir alt yapı donanımına ihtiyaç duymakta, bilgi harcamalarını azaltmak için kıyı bölgelerini tercih etmektedir; aynı zamanda yerel pazar ölçütlerinin önemini vurgulamaktadırlar. Türkiye örneğinde ise doğrudan yabancı sermayenin çekilmesinde ve yer seçiminde illerdeki nüfus büyüklüğüne, önceki yabancı yatırımları varlığına, altyapının varlığına, banka kredilerinin miktarına, yerel pazarın büyüklüğüne ve yığılma ekonomilerinin etkisine değinmektedirler.²⁰⁶

Bu tespit yapılan yabancı yatırımların zincirleme bir etki yarattığını göstermektedir. Yabancı sermayenin giriş yaptığı kentlere, birikimli olarak yeni sermaye girişleri olmaktadır. Bu açıdan 1980 sonrası Türk kentleri içinde İstanbul’un değişimi; İstanbul’un küresel kent sistemine dâhil olması için yapılan planlı bir proje olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte İstanbul’un doğal ve coğrafi konumuna ek olarak ekonomik potansiyeli bulunmaktadır. Dolayısıyla, nitelikli, ucuz işgücü imkânı ve dinamik bir liberal ekonominin olması gibi büyük bir pazar olmak için çeşitli avantajlara sahiptir.²⁰⁷

Gülşen Yılmaz’ın araştırmasına göre İstanbul’da yabancı sermaye girişi 1925-2006 yılları arasında toplamının %85,5’ini 1980-2006 dönemleri arasında gerçekleştirmiştir. Bu durum ekonomik politikalarındaki değişim liberalleşme eğilimleri ile doğru orantılıdır. Yabancı yatırımlarının özendirilmesi için gerekli yasal düzenlemelerde kısa sürede yürürlüğe girmiştir. Bunların en önemlilerinden biri olan 5 Haziran 2003 tarih ve 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu”dur.²⁰⁸ Bu kanunla doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası

²⁰⁶ **Bkz.:** Lale Berköz, Şevkiye Şence Türk, “Yabancı Yatırımcıların Yerleşimini Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği”, **İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım**, Cilt: 6, Sayı:2, Eylül 2007, s. 59-72.

²⁰⁷ **Bkz.:** Lale Berköz, Şevkiye Şence Türk, “Intrametropolitan Determinants of Foreign Investment Firms in Istanbul”, **Journal Of Urban Planning And Development** Asce / September 2010, s. 241.

²⁰⁸ **Bkz.:** “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu”, 17 Haziran 2003 tarihli ve 25141 sayılı **Resmî Gazete**, yayımlanarak yürürlüğe giren 5 Haziran 2003 tarih ve 4875 sayılı kanun.

standartlara uyulmasına, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların arttırılmasına ilişkin esasları düzenlenmiştir.

Küreselleşme sonucunda kentlerde artan sektörel çeşitlenmenin İstanbul örneğinde de karşılığını bulmuştur. Yılmaz'ın belirttiğine göre,1980'lerden sonra küreselleşmenin yeni dinamiklerine bağlı olarak küresel ekonomide finans ve üretici hizmetlerin etkisi artmıştır. Kentlerde imalat ağırlıklı geleneksel merkezin yerini bankacılık ve hizmet faaliyetlerinin arttığı küresel kent merkezleri ortaya çıkmıştır. Bu değişen kent yapısı içinde yabancı yatırımlar sayısal olarak artış göstermiştir. Merkez yapısındaki değişime paralel olarak da yabancı yatırımlar geleneksel yatırım biçimini değiştirerek sanayi dışındaki sektörlerle yönelmişlerdir.²⁰⁹

Küresel sermaye hareketine bağlı olarak İstanbul gelişme alanı olarak sanayiden ticaret ve hizmet sektörüne kaymaktadır. Daha net bir tablo gerekli Özdemir, Türkiye'de ve İstanbul'da faaliyet gösteren servis firmalarını şu şekilde sınıflandırmaktadır: Bankacılık ve üretici servisler, dağıtım ile ilgili servisler (ulaşım, iletişim), dönüştürücü servisler (inşaat), özel servisler (sağlık, özel eğitim), sosyal servisler (otel, restoran, kafe, catering), diğer (sinema, eğlence, kuru temizleme, yıkama)²¹⁰

---

²⁰⁹ Gülşen Yılmaz, "Küresel Kent İstanbul'da Yabancı Sermayenin Mekânsal Organizasyonu", **Gazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Der.** Cilt 25, No:3, 2010, s. 594.

²¹⁰ **Bkz.:** Dilek Özdemir, "The distribution of foreign direct investments in the service sector in Istanbul", **Cities**, Vol. 19, No. 4, 2002, s. 249-259.

Tablo 4: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin İstanbul'da Faaliyette Bulundukları Sektörlere Göre Dağılımı (1954/Temmuz 2011) ²¹¹

Sektörler	İstanbul'daki Şirket Sayısı Frekans	İstanbul'daki Şirket Sayısı %
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	118	0,75
Madencilik ve Taşocakçılığı	231	1,47
İmalat Sanayi	2.700	17,21
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	241	1,54
Tekstil Ürünleri İmalatı	309	1,97
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalat	340	2,17
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalat	230	1,47
Motorlu Kara Taşıtı, Römork, Yarı- Römork İmalatı	96	0,61
Diğer İmalat	1.484	9,46
Elektrik, Gaz ve Su	354	2,26
İnşaat	1.012	6,45
Toptan ve Perakende Ticaret,	5.634	35,90
Oteller ve Lokantalar	615	3,92
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	1.503	9,58
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	267	1,70
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	2.366	15,08
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	892	5,68
Toplam	15. 692	100

²¹¹ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Eylül 2011, s. 10.

1980 sonrasında küreselleşmenin kentlerdeki etkisi sanayi ve hizmet sektörünün dağılımda görülmektedir. Dünya genelinde küreselleşmenin etkisi ile küçük sanayinin faaliyet gösterdiği merkezi iş alanları şehrin çeperine doğru kayma eğilimi göstermiştir. Kentlerdeki bu durum aslında küreselleşme bağlamında gelişen sanayi faaliyetlerinin merkezden çevre ülkelere kayışının bir nevi küçük modelidir. Bu durum yerel yönetim tarafından da desteklenmektedir. Kadir Topbaş:

“İstanbul yüzde 38'lere varan sanayi kenti konumundan kurtulmalı. Artık Türkiye'de başka bölgeler tercih edilmeli. İstanbul daha nitelikli işgücünün bulunduğu, dünyaya farklı yaklaşan bir kent olmalı. Sanayisi yine olsun ama belirli bir oranı geçmesin. İstanbul bundan sonra, finans merkezi, kültür merkezi, kongre merkezi gibi fonksiyonları yüklenmeli.”²¹²

Hizmet sektörünün yer seçiminde belli eğilimler vardır; finans, sigortacılık, gayrimenkul hizmetleri kentin merkezi iş alanında konumlanmıştır. Bununla beraber geri büro faaliyetleri kent merkezinden uzakta alanlara kaymaktadır.²¹³ Çünkü geri büro hizmetleri yüz yüze iletişimi gerektirmemektedir. Kent merkezleri sanayiden arındırılarak, daha çok yönetim işlevine yönelmiştir. Sanayinin gerektirdiği emek gücü ise “3. Dünya” ülkelerine doğru kaymıştır. İstanbul’da da tam anlamıyla benzeri bir süreç yaşanmamış olmasına karşın, sanayi merkezden çevreye doğru kayma eğilimi göstermiştir.

Küreselleşme sürecinde mekânsal yapıdaki değişimin İstanbul’daki yansımalarının en iyi örneği sanayi ve hizmet sektörünün yer seçimi konusundadır. İstanbul 1950’lerden sonra sanayi sektörünün gelişmesi ve göç ile farklı bir karakter kazanmıştır. 1950’lere kadar İstanbul ofislerin, toptan perakende ticaret, Ankacılık ve sigortacılık faaliyetlerinin tek merkezde, Eminönü ve Beyoğlu’nda toplandığı

---

²¹² Emre Boztepe, “İstanbul'un trafiğini 15 milyar dolar açar”, **Radikal Gazetesi**, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=801930&CategoryID=97>, 2 Ocak 2007.

²¹³ Ayrıntılı açıklama için **Bkz.:** G. H. K. Gad, “Face-to-Face Linkages and Office Decentralization Potentials: A Study of Toronto”, **Spatial Patterns of Office Growth and Location**, Ed. P. Daniels, New York, John Wiley and Sons, 1979, s. 277-324. Ayrıca **Bkz.:** W.J Coffey, R. Drolet, , M. Polése, “The Intrametropolitan Location of High Order Services: Patterns, Factors and Mobility in Montreal”, **Papers in Regional Science**, Cilt 75, 1996, s. 293-323.

“mono-centric” tek merkezli bir kentti.²¹⁴ Bu merkezlerin ekonomideki ağırlığı sonraki yıllarda da sürmüştür. Ancak göçle gelen nüfus ve sanayileşme kentte çeşitli değişikliklere neden olmuştur. Asıl önemli değişim ise 1980 sonrasına rastlamaktadır. 1980’lerle beraber iş alanları yeni gelişme akslarına doğru ilerlemiştir. 1980 sonrasında İstanbul’da sanayinin yer değiştirmesi ile beraber hizmet sektörü gerek kent merkezinde ve gerekse kentin çeperinde yer etmeye başlamıştır. Bu durum sermaye anlamında yatırımların kentlerin görünümüne kattığı yeni niteliklere iyi bir örnektir.

Tablo 5: İstanbul’da Çalışanların Sektörlere Göre Dağılımı²¹⁵

2011	Çalışan oranları
Sanayi	39.82
Tarım	0.53
Hizmet	59.65
Toplam	100%

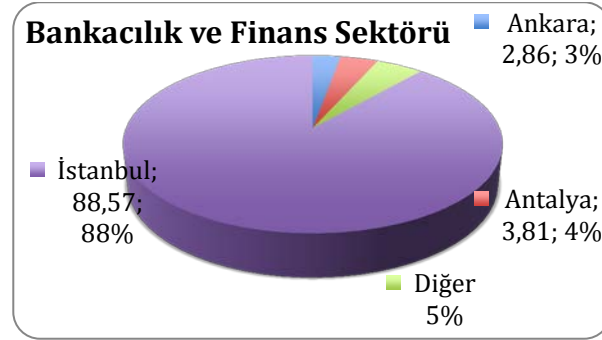
Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslar arası Doğrudan Yatırım 2005 Yılı Raporuna hizmet sektörüne olan kayışı netleştirir niteliktedir. Söz konusu rapora göre 2005 yılı itibarıyla en fazla uluslararası doğrudan yatırım çeken beş sektördeki uluslararası sermayeli firma sırasıyla “bankacılık ve finans”, “telekomünikasyon”, “gayrimenkul faaliyetleri”, “kimyasal madde ve ürünleri”, “metalik olmayan diğer mineralli ürünler” olarak sıralanmaktadır. Küresel dinamiklerle bağlantılı olarak en önemli sektörlerden biri olarak bankacılık ve finans sektörü yatırımlarının yoğunlaşması söz konusudur. Bunun dışında hizmet sektörlerinden biri olan “telekomünikasyon” sektörünün gelişmesi önemlidir. Kent mekânının pazarlanması ve değişimde doğrudan etkisi olan “gayrimenkul faaliyetleri” de bu açıdan önemlidir.

²¹⁴ Dökme, Berköz ve diğerlerinden aktaran; Dilek Özdemir, The distribution of foreign direct investments in the service sector in Istanbul, Cities, Vol. 19, No. 4, 2002 s. 250.

²¹⁵ Çalışma hayatı istatistikleri, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2010.

Küreselleşme ile doğrudan bağlantılı bu alanların yer seçiminde tercihleri İstanbul ağırlıklıdır. Küresel ekonominin işlerlik kazanmasının temel unsuru olan bankacılık ve finans sektörünün kümelenmek için tercihi İstanbul'dur. Yapılan çalışmalar da bunu doğrular niteliktedir. 2005 yılı verilerine göre Türkiye'de *bankacılık ve finans sektörünün %88'inin* İstanbul'da yer almaktadır. Yabancı yatırımlı bankacılık ve finans sektörünün yer seçimi için gerekli donanımı sağlayan İstanbul bu faaliyetler alanında en büyük orana sahiptir.

Grafik 3: Bankacılık ve Finans Sektöründeki Uluslararası Sermayeli Şirketlerin İllere Göre Dağılımı²¹⁶

Yine aynı rapora göre Türkiye'nin bankacılık ve finans merkezi olan İstanbul'da 93 şirket faaliyet gösterirken, AB ülkelerinin ortaklığının bulunduğu bankaların ağırlıkta olduğu ve bunların içinde de Hollanda, İngiltere ve Almanya'nın başı çektiği görülmektedir.²¹⁷ Bunun dışında Ankara'da 3, Antalya'da 4, diğer illerde ise 5 şirket bulunmaktadır.

Bankacılık küresel hizmetler arasında en önemli sektörlerden biridir. Bu sektör İstanbul'da gittikçe gelişmiştir.

²¹⁶ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslar arası Doğrudan Yatırım 2005 Yılı Raporu, Mayıs 2006 verileri ile hazırlanmıştır.

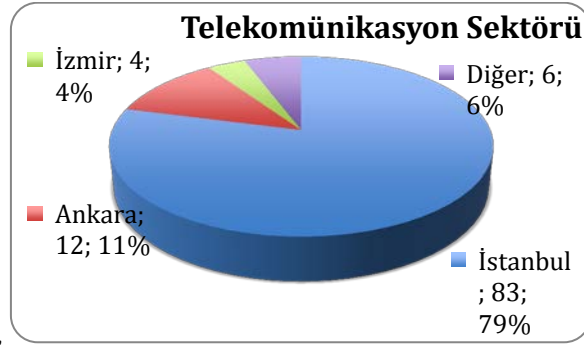
²¹⁷ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslar arası Doğrudan Yatırım 2005 Yılı Raporu, Mayıs 2006, s. 52.

Tablo 6: İstanbul’da Şube Sayısı/Bankalar Mevduatı²¹⁸

Yıl	Şube Sayısı	Bankalar Mevduatı (Bin TL)
1988	1.062	1.806.813
1990	1.146	4.580.097
1995	1.561	86.987.138
2000	2.437	3.316.403.000
2005	2.020	5.484.359.000
2010	2.867	13.199.964.000
2011	2.833	15.160.167.000

Bankalar Birliği verilerine göre 2007 yılında banka çalışan sayısı 70.582 kişi 2011 yılında 77.478 kişidir.²¹⁹ Bankalar yabancı ülkelerdeki şubeleriyle de hizmet vermektedir.

Grafik 4: Telekomünikasyon Sektöründeki Uluslararası Sermayeli Şirketlerin İllere Göre Dağılımı 2005/%²²⁰

Sermayenin küresel anlamda dolaşımının en gerekli unsuru olan telekomünikasyon sektörünün (2005 yılı verileri) Türkiye genelinde %79’u İstanbul’dadır. Bu alanda 142’si İstanbul’da olmak üzere 172 şirket 6 farklı ilde faaliyet göstermektedir. Ülkeler bazında dağılım incelendiğinde 40 farklı ülkenin

²¹⁸ Bankalar birliği verilerine göre oluşturulmuştur. (Çevrimiçi) <http://www.tbb.org.tr/tr>, 03.09.2012.

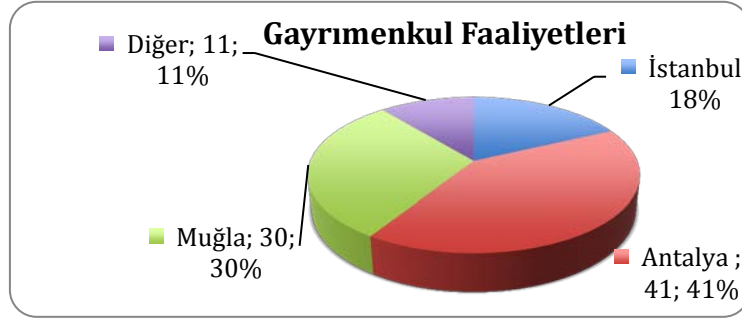
²¹⁹ Önceki yıllara ait veri bulunamamıştır.

²²⁰ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslar arası Doğrudan Yatırım 2005 Yılı Raporu, Mayıs 2006 verileri ile hazırlanmıştır.

faaliyet gösterdiği ve sektörde yine AB ülkelerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir.²²¹

Buna göre Ankara’da 20, İzmir’de 4, diğer illerde 6 şirket faaliyet göstermektedir.

Grafik 5: Gayrimenkul Sektöründeki Uluslararası Sermayeli Şirketlerin İllere Göre Dağılımı 2005/%²²²

Ortaya çıkan hizmet sektörü genelleştirmesi altındaki yeni sektörler, yeni fiziki, işlevsel yapılanmalara ihtiyaç duymaktadır. İstanbul’da da kentin geleneksel mekânsal donanımı yeni ihtiyaçları karşılar nitelikte değildir. Bu yüzden İstanbul’da daha imar anlamında gelişmemiş bölgeleri yeni sektörlerin merkezi olmuştur. Mevcut merkezi iş alanları ise dönüştürülerek, yeni sermayeyi barındırabilecek nitelikler kazandırılmıştır. 1980’lerde gücün kaynağı hizmet ve finans sektörüne kayınca yine değişim yaşanmış. Bir açıdan tarihi kent merkezleri kayma göstermiştir. Örneğin Maslak aksı, teknik açıdan donanımlı çok katlı ofis binaları ve ulaşım alternatifleri ile küresel olarak, hizmet veren firmaların merkezi olmuştur.

İstanbul’daki ekonomik temelli bu değişim, ulusal politikalar ile de bunlar doğrudan bağlantılıdır. Tüm ülke ekonomisi içinde yer alan yabancı yatırımlı şirketlerin %55,68’i İstanbul’da merkezi bulunmaktadır. İstanbul, Türkiye’de dolaşım halindeki küresel sermayenin odaklandığı başlıca kenttir.

İstanbul Finans Merkezleri arasında yer almaya başlamıştır. Küresel Finans Merkezleri İndeksi 2011 içinde 61. Sırada yer alan İstanbul’un finans merkezi olarak skoru 590’dır. Sıranın başında olan Londra’nın 781. Bu raporda İstanbul’un finans

²²¹ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslararası Doğrudan Yatırım 2005 Yılı Raporu, Mayıs 2006, s 53

²²² T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslararası Doğrudan Yatırım 2005 Yılı Raporu, Mayıs 2006 verileri ile hazırlanmıştır.

merkezi profili küresel değil, ulus ötesi olarak nitelendirilmektedir. Aynı raporda İstanbul'un tüm potansiyellerini kullanmadığı ancak orta vadede bu potansiyellerin daha belirgin hale geleceğinin beklendiği belirtilmektedir.²²³

Bunun dışında İstanbul, Globalization and World Cities Research Network'un küresel kent indeksinde derecesini yükselterek yer almaya başlamıştır. Birinci bölümde belirtildiği üzere İstanbul 1998'de bu grubun yaptığı küresel kent sınıflandırmalarında küçük dünya kenti [gamma] olarak belirtilmiştir. 2000'lerden sonra küresel kent hiyerarşisinden ziyade küresel kentler ağının önem kazanmasıyla bu grubun sınıflamaları da değişmiştir. Buna göre 2000 yılında İstanbul major dünya kentleri arasına girmiş ve Beta kentleri arasında 2. sıraya yükselmiştir. 2004 yılı ölçümlerinde de konumunu korumuştur.

---

²²³ The Global Financial Centres Index 11, Z/Yen Group, March, 2012.

Tablo 7: GaWC'ye Göre Dünya 2000²²⁴

Alpha++	LONDON	Beta+	MOSCOW	Gamma+	RIO DE JANEIRO	High sufficiency	ZAGREB	Sufficiency	PORTO ALEGRE
	NEW YORK		ISTANBUL		HELSINKI		LAGOS		GUADALAJARA
Alpha+	HONG KONG	BEIJING	MONTEVIDEO	BRISBANE	AMMAN	GUAYAQUIL	BELO HORIZONTE		
	PARIS	WASHINGTON	DENVER	RUWI	WINDHOEK				
	TOKYO	AUCKLAND	STUTT GART	OSAKA	PALO ALTO				
	SINGAPORE	WARSAW	PHILADELPHIA	MONTERREY	LILLE				
Alpha	CHICAGO	VIENNA	ROTTERDAM	BILBAO	LA PAZ				
	MILAN	SEOUL	MINNEAPOLIS	GUATEMALA CITY	KAMPALA				
	LOS ANGELES	LISBON	PANAMA CITY	ABIDJAN	HARTFORD				
	TORONTO	JOHANNESBURG	PERTH	VALENCIA	GOTHENBURG				
	MADRID	COPENHAGEN	LIMA	HARARE	TALLIN				
	AMSTERDAM	BUDAPEST	BANGALORE	BRISTOL	DOHA				
	SYDNEY	MANILA	ST LOUIS	BALTIMORE	RICHMOND				
	FRANKFURT	Beta	BUCHAREST	ASUNCION	VILNIUS				
	BRUSSELS		KARACHI	LEEDS	BUFFALO				
	SAO PAULO		DETROIT	GLASGOW	KINGSTON				
SAN FRANCISCO	WELLINGTON		SAN JOSE (CR)	BORDEAUX					
Alpha-	MEXICO CITY	BERLIN	CALCUTTA	MARSEILLE	CHRISTCHURCH				
	ZURICH	NEW DELHI	HO CHI MINH CITY	PHOENIX	HONOLULU				
	TAIPEI	ROME	MANAMA	TUNIS	LJUBLJANA				
	MUMBAI	DUBAI	JEDDAH	ALMATY	BELFAST				
	JAKARTA	BOGOTA	TEL AVIV	ST PETERSBURG	EDMONTON				
	BUENOS AIRES	ATHENS	COLOGNE	EDINBURGH	CURITIBA				
	MELBOURNE	SANTIAGO	LYON	COLOMBO	LIMASSOL				
	MIAMI	CARACAS	CAPE TOWN	HANOI	NOTTINGHAM				
	KUALA LUMPUR	CAIRO	RIYADH	CINCINNATI	TURIN				
	STOCKHOLM	BOSTON	ANTWERP	ACCRA	WINNIPEG				
	BANGKOK	Beta-	ADELAIDE	SANTO DOMINGO	TEGUCIGALPA				
	PRAGUE		SAN DIEGO	TAMPA	OTTAWA				
	DUBLIN		NAIROBI	DHAKA	DAR ES SALAAM				
	SHANGHAI		QUITO	SAN SALVADOR	HOBART				
	BARCELONA	VANCOUVER	MANCHESTER	RIGA	LAS VEGAS				
	ATLANTA	OSLO	CHENNAI	LUSAKA	BASEL				
	GENEVA	Gamma-	LAHORE	NUREMBERG					
	SEATTLE		DRESDEN	SHENZHEN					
			STRASBOURG	SEVILLE					
			COLUMBUS	MAPUTO					
			SAN JOSE (CA)	TEHRAN					
			LEIPZIG	MALMO					
			ROCHESTER	UTRECHT					
			LABUAN	DAKAR					
			ISLAMABAD	NEWCASTLE					
			DURBAN	LIVERPOOL					
				MEDELLIN					
				NEW ORLEANS					
				BAKU					
				HANNOVER					
				BOLOGNA					
				ABERDEEN					
			CANBERRA						
			LAUSANNE						
			SACRAMENTO						
			SOUTHAMPTON						
			THE HAGUE						
			BANDAR SB						
			DOULA						
			SALVADOR						
			OMAHA						
			GABORONE						
			PORT OF SPAIN						
			MANAGUA						
			BERN						

²²⁴ Globalization and World Cities Research Network, World Cities Index.

İstanbul, 2008 ve 2010 yıllarında yapılan sınıflandırmalarda artık Alfa kentleri arasındadır. Bu indekste yer alan bir grup kent, kapsamlı küreselleşmeyle, İstanbul'un da arasında bulun bir grup ise aşırı küreselleşmeyle açıklanmaktadır. Alfa tam donanımlı hizmet veren dünya kentleridir.

Tablo 8: GaWC'ye Göre Dünya 2010²²⁵

Alpha++	LONDON NEW YORK	Beta+	DÜSSELDORF STOCKHOLM PRAGUE MONTREAL ROME HAMBURG MANILA HOUSTON BERLIN ATHENS TEL AVIV BANGALORE COPENHAGEN CAIRO BOGOTA VANCOUVER	Gamma+	GLASGOW NAIROBI BRISTOL HANOI CINCINNATI CHARLOTTE ANTWERP DOHA LAHORE BALTIMORE JEDDAH EDINBURGH AMMAN HYDERABAD (IN) ZAGREB ADELAIDE KUWAIT PORTLAND BELGRADE SAN JOSE (CR) TUNIS SAN JOSE (US) RIGA	High sufficiency	JACKSONVILLE LEIPZIG RALEIGH STRASBOURG TUJANA BRAZLIA SALT LAKE CITY ANKARA PRETORIA TIANJIN BILBAO AHMADABAD LAS VEGAS BELO HORIZONTE LIVERPOOL MALMO NUREMBERG CANBERRA WROCLAW QUERETARO NASSAU UTRECHT BOLOGNA NEWCASTLE LA PAZ ASUNCION HARTFORD SEVILLE LILLE KRAKOW NASHVILLE SALVADOR ALGIERS DRESDEN THE HAGUE POZNAN	Sufficiency	FLORENCE MEDELLIN WINNIPEG NANTES SACRAMENTO TOULOUSE RECIFE DAR ES SALAAM KAHLSIUNG MANAGUA PUEBLA SURABAYA HAMILTON CHRISTCHURCH BORDEAUX TULSA DAKAR HALIFAX SAN ANTONIO JOHOR BAHRU TIRANA CARDIFF QUEBEC LAUSANNE BAKU LUANDA BREMEN ABERDEEN BIRMINGHAM (US) DHAKA NANJING CHIHUAHUA HANNOVER NAPLES PROVIDENCE PENANG OMAHA CHENGDU ABUJA PORT OF SPAIN LUSAKA ARHUS LEON FUKUOKA HONOLULU GENOA KAMPALA HANGZHOU PALO ALTO CORDOBA ABIDJAN TBILISI QINGDAO SKOPJE CAMPINAS ROCHESTER WINDHOEK MEMPHIS NOTTINGHAM CIUDAD JUAREZ DALIAN KYOTO ALEXANDRIA SHEFFIELD SANTA CRUZ IZMIR GABORONE CALI DORTMUND NORWICH NEW ORLEANS VALENCIA (VENEZUELA) CEBU HARARE JERUSALEM BASEL MACAO MONTPELLIER MINSK LINZ HAIFA DOUALA LABUAN NICE
Alpha+	HONG KONG PARIS SINGAPORE TOKYO SHANGHAI CHICAGO DUBAI SYDNEY								
Alpha	MILAN BEIJING TORONTO SAO PAULO MADRID MUMBAI LOS ANGELES MOSCOW FRANKFURT MEXICO CITY AMSTERDAM BUENOS AIRES KUALA LUMPUR SEOUL BRUSSELS JAKARTA SAN FRANCISCO WASHINGTON	Beta	BUDAPEST BEIRUT LUXEMBOURG GUANGZHOU SEATTLE CARACAS HO CHI MINH CITY AUCKLAND OSLO KIEV CHENNAI BUCHAREST MANCHESTER KARACHI LIMA CAPE TOWN RIYADH MONTEVIDEO MINNEAPOLIS	Gamma	VALENCIA (SP) KANSAS CITY PHOENIX ALMATY GUADALAJARA LYON QUITO ST PETERSBURG LEEDS SANTO DOMINGO SAN SALVADOR VILNIUS ROTTERDAM TAMPA COLUMBUS INDIANAPOLIS PITTSBURGH EDMONTON				
Alpha-	MIAMI DUBLIN MELBOURNE ZURICH NEW DELHI MUNICH ISTANBUL BOSTON WARSAW DALLAS VIENNA ATLANTA BARCELONA BANGKOK TAIPEI SANTIAGO LISBON PHILADELPHIA JOHANNESBURG	Beta-	ABU DHABI NICOSIA BIRMINGHAM (UK) RIO DE JANEIRO BRISBANE GENEVA CALCUTTA DETROIT DENVER MONTERREY BRATISLAVA PORT LOUIS CASABLANCA MANAMA STUTTGART SOFIA COLOGNE ST LOUIS HELSINKI PANAMA CITY SAN DIEGO LAGOS PERTH SHENZHEN CLEVELAND SAN JUAN CALGARY GUATEMALA CITY OSAKA	Gamma-	TALLIN PUNE PORTO PORTO ALEGRE ORLANDO GOTHENBURG MARSEILLE OTTAWA COLOMBO LJUBLJANA TEGUCIGALPA RICHMOND ISLAMABAD MUSCAT DURBAN AUSTIN BELFAST GUAYAQUIL NAGOYA TURN SOUTHAMPTON MILWAUKEE WELLINGTON CURTIB A ACCRA GEORGETOWN (CI)				

²²⁵ Globalization and World Cities Research Network, World Cities Index.

Günümüz İstanbul’u 1980’lerden itibaren büyük bir dönüşüm geçirmektedir. Bu tarihten itibaren kentte büyük yatırımlar yapılmıştır. Toplu konut projeleri, sanayinin kent dışına çıkartılması, merkezin hizmet firmaları tarafından kullanılması gibi gelişmeler İstanbul’un çehresini değiştirmiştir. İstanbul 81 il arasında 1. ²²⁶ Grupta yer alan iller genel olarak ulusal veya bir alt ölçekte bölgesel merkez niteliği taşımaktadırlar. Bu konum dolayısıyla İstanbul göç almaya devam etmiştir.

Tablo 9: Yıllara Göre İstanbul Nüfusu*

İstanbul Nüfusu	
Yıl	Toplam
1970	3.019.032
1980	4.741.890
1990	7.309.190
2000	10.018.753
2010	13.120.596
2011	13.483.052

*Tuik’in adrese dayalı nüfus sistemi ve nüfus sayımı verilerinden oluşturulmuştur.

İstanbul, hem ülkenin hem de Marmara Bölgesi’nin merkezi konumundadır. Kıray, İstanbul’un yeni konumundan doğan metropoliten alanın yeni bir olgu olduğunu ve yeni özellikleri ile yeni “kişilik” getirmekte olduğunu belirtir. ²²⁷

İstanbul’un son yıllarda geçirdiği mekânsal dönüşümünü değerlendirmek için, yabancı sermayenin etkisi büyüktür. Çünkü yabancı yatırımlar ekonomik yapılanma dışında mekânı ve buna bağlı olarak da sosyal yapıyı dönüştürme potansiyeline sahiptir.

²²⁶ Bkz.: Bülent Dincer, Metin Özaslan, Taner Kavasoğlu, **İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması** (2003) Bölgesel Gelişme Ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, yayın No Dpt 2671, Mayıs – 2003.

²²⁷ Bkz.: Mübeccel Kıray, **Kentleşme Yazıları**, 2. Basım, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003. s. 168.

Ekonomik küreselleşmenin bir sonucu olarak, finansal yabancı yatırımlar üzerine metropoliten kent (intrametropolitan) formunda yapılan çalışmalar mekânın değişimi ve kentin sosyal dokusunu anlamak için temel teşkil etmektedir.²²⁸ Bu açıdan İstanbul'un 1980 sonrası fiziksel değişimi en az ekonominin sayısal verileri kadar belirgin bir değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Berköz ve Sencer'e göre İstanbul'daki yabancı firmaların esnek bir hareket şekilleri vardır. Kent içinde yer seçimlerini kendi ihtiyaçlarına göre yapmaktadırlar. Berköz ve Sencer, metropoliten alan mastır planlarında yabancı yatırımcılar için ulaşım imkânları ile çevrili özel alanlar oluşturulmasına değinirler.²²⁹

Yabancı sermayen İstanbul'u iş alanlarını birkaç farklı şekilde değiştirmiştir. Bunlardan en önemlisi geleneksel merkezi iş alanlarında kayma yaşanması olarak değerlendirilebilir. Sermaye akışı ile bir süreç dâhilinde İstanbul'da küresel sermayenin kümелendiği yeni merkezler oluşmuştur. Değişimi şu şekilde sıralamak mümkündür:

1980'lerin başlarında yeni ofis binaları idari açıdan Şişli, Beşiktaş, Kağıthane ve Sarıyer ilçeleri tarafından paylaşılan Büyükdere Bulvarı boyunca Şişli, Mecidiyeköy, Gayrettepe ve Zincirlikuyu aksında inşa edilmiştir. 1980'lerin sonu ve 1990'lar boyunca Fatih Sultan Mehmet köprüsünün inşasının bir sonucu olarak, Büyükdere Caddesinin kuzeyinde yüksek katlı ofis binaları ve plazalar yoğunlaşmıştır.²³⁰

Bu yoğunlaşma ile beraber eski iş alanlarının ekonomik etkinliği azalmıştır. Yabancı sermayenin girişi, servis sektörünün mekân seçimi doğrudan kent içi alanlarda dağılımını ve işlevini değiştirmiştir. Böylece Büyükdere Caddesi boyunca yeni iş bölgesinin gelişmesi ile tarihsel merkez Eminönü ve Beyoğlu finansal, sigortacılık ve gayrimenkul firmaları ve genel merkezler ile bağlantılı ağırlıklarını kaybetmiştir.²³¹

Tekeli de kent içinde yeni merkezlerin oluşma sürecini ve sermaye ile bağlantısını şu şekilde ifade etmektedir: "Bütün gerekli tesisleri ve alt yapısı haiz, kendine

²²⁸ Bkz.: Lale Berköz, Sevkiye Sence Turk, Intrametropolitan Determinants of Foreign Investment Firms in Istanbul, Journal Of Urban Planning And Development, September 2010, s. 235.

²²⁹ Bkz.: Lale Berköz, a.g.e., s. 241.

²³⁰ Cengiz'den aktaran; Dilek Özdemir, The distribution of foreign direct investments in the service sector in Istanbul, Cities, Vol. 19, No. 4, 2002, s. 251.

²³¹ Dilek Özdemir, "The distribution of foreign direct investments in the service sector in Istanbul", Cities, Vol. 19, No. 4, 2002, s. 251.

yeterli bu yeni iş merkezlerinin yaratılması, tarihi merkezi iş alanlarının rolünü azalttı. Bunun İstanbul’da en çarpıcı örnekleri Eminönü ve Beyoğlu gibi eski şehir merkezlerinin yeni kontrol ve yönetim gerekliliklerini karşılayamayışıyla ortaya çıktı. Boğaz’ın batı yakasında, Mecidiyeköy ve Maslak aksı boyunca yerleşen gökdelenlerden oluşan yeni iş merkezleri inşası sırasında, kuzeyde yer alan yüksek gelirliilerin yaşadığı yeni konut bölgelerine erişim sağlanması İstanbul’un yeni bulduğu büyük miktarda sermayeyi harekete geçirebilme kapasitesi sayesindeydi.”²³²

Maslak aksı İstanbul’un değişiminin taşıyıcısı, görsel malzemesidir. Öncelikle bu bölge daha öncesinde nitelikli yapılaşmanın olmadı bu bölgede sırasıyla bankaların genel müdürlükleri taşınmıştır. Önce Akbank Genel Müdürlüğü binası sonrasında Yapı Kredi Bankası ve Türkiye’nin en yüksek binası unvanını alan İş Bankası binası bölgede yerini almıştır. Hatta İş Bankası İstanbul’un 8. Tepesi olarak bile nitelendirilmiştir.²³³ Bu fiziki değişim aslında sermayenin üretildiği ve yönetildiği sektörün bankacılık olduğunu ve bu yeni güç alanının güçlerini plazalarla özdeşleştirdiğini ifade etmektedir. Sonra HSBC, Garanti Bankası bölgede yerini almıştır.

Bilgin ve Karaören’in belirttiğine göre,

80’lerin icraatına konu olan İstanbul’un omurgasını, birbirini dik açıyla kesen TEM Otoyolu ile Beşiktaş-Büyükdere arasındaki Barbaros Bulvarı-Maslak Yolu aksı oluşturmaktadır. Beşiktaş-Büyükdere aksı üzerine sıralanan Vestel Twin Towers, Sabancı Center, Yapı Kredi Plaza, MAYA-Akar İş Merkezi, İntaş Blokları gibi büro bloklarının mimari karakteri, aynı dönemde Frankfurt’ta, Londra’da ya da Hong Kong’da yapılan emsalleriyle benzerlik göstermekte, fiziki varlıklarıyla İstanbul’dan çok uluslararası zincirin parçası olduklarını açıkça dile getirmektedirler. Bu yüksek blokların yan yana ve yan tesislerinin bir arada duruşu ise, şehir mimarisinin eksen, hiza, hiyerarşi, tekrar, kontrast, gerilim gibi ilkelerinden tamamen yoksun bir kurgu oluşturmaktadır. Çünkü bulundukları yere ait olmak gibi bir iddiayla değil, tam tersine, çevreden kopmak ve onu seyretmek üzere tasarlanmışlardır.²³⁴

²³² İlhan Tekeli, Türkiye’de Kent Tarihçiliği, **Urban Age İstanbul Konferansı**, 2009, s. 17.

²³³ **Bkz.:** Özge Turul, İstanbul Artık 8 Tepe, Radikal Gazetesi, 15 Ocak 1999. (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/1999/01/15/yasam/01ist.html>, 21.12.2011.

²³⁴ **Bkz.:** İhsan Bilgin-Mehmet Karaören, “İkili Yapıda Şehir”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, 1993, Sayı 7, s. 8.

1990'dan günümüze geldiğimizde ise kamunun konut alanlarına bakışında farklılıklar ortaya çıkmaya başladığını görmekteyiz. Önceden konut sorunu devletin belli teşvikler dışında çok da karışmadığı bir alanken, günümüzde kamu alanı önemli aktörlerden biridir, hatta kazanan taraf olarak bu sürece müdahale etmektedir. Bu dönemde kentin merkezi alanları, eski gecekondu ve sanayi alanları, eski mahalleler, çeperde yer alan ancak ulaşım bağlantısı olan alanlar değerlendirme sürecine girmiştir.²³⁵

Global sermayenin fiziksel yapıları da geleneksel merkezi iş alanlarında kayma yaşanması yanında yabancı sermaye doğrudan yaptığı gayrimenkul yatırımları, projeleri ile kenti doğrudan bir pazarlama malzemesine dönüştürmüştür. İstanbul'un küresel dinamiğin bir parçası olduğunu dünyanın en pahalı evlerinin sıralandığı "Küresel Emlak Rehberinde (Global Property Guide)", İstanbul 94 şehir arasında 39'uncu sırada yer almasından anlaşılabılır. Listede, İstanbul'da 120 metrekaresel bir dairenin metrekaresinin fiyatının ise ortalama 4,028 bin dolar olduğu belirtiliyor.²³⁶ Bu şekilde İstanbul'da toprak en kıymetli satılabilirler arasına girmiştir. Keyder'e göre,

Alınıp satılabilen bir mal olarak toprak, şehrin uzamsal yayılışını belirleyen en kıymetli spekülasyon nesnesi oldu. Arazi ve inşaat yatırımlarını besleyen esas faktör kamusal altyapı çalışmaları ile otoyol inşaatları oldu. TEM etrafındaki konut ve ofis yapılaşması son yıllara damgasını vurdu; Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kentin uzak çeperlerini çok katlı konut yerleşimine açtı.²³⁷

Arazi bu şekilde değer kazanınca kısa sürede büyük ölçekli projeler başlatılmıştır. Bu projeler yabancı sermaye ve kamu ortaklığıyla olabildiği gibi, tamamen ulusal veya uluslararası ölçekte de olabilmektedir. Ancak bu projelerin en önemli aktörü şüphesiz TOKİ olmuştur.

²³⁵ **Bkz.:** Ebru Firidin Özgür, İstanbul'un Konut Alanlarında Yeni Eğilimler, 13 Mayıs 2009, (Çevrimiçi) http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html

²³⁶ **Bkz.:** (Çevrimiçi) <http://www.globalpropertyguide.com/most-expensive-cities>, 13.08.2011.

²³⁷ **Bkz.:** Çağlar Keyder, "Küresel Bağlamda İstanbul", **Urban Age İstanbul Konferansı**, 2009 s. 45.

Aksoy bu değişim sürecini hatta İstanbul'daki değişimin topyekûn bir proje dâhilinde olduğunu ve arazinin kent pazarlanmasındaki konumunu şu şekilde açıklamaktadır:

“İstanbul'daki küreselleşmenin yeni evresinde büyük çaplı bu dönüşüm parçalı değil, topyekûn bir şekilde gerçekleşiyor. Buradaki temel dinamik, arazi üretimi üzerinden yaratılıyor; buna göre yeniden kullanıma sürölmek amacıyla üretilen İstanbul arazisi üzerinden değer elde ediliyor. Başka bir ifadeyle İstanbul arazisinin kendisi artık bir sermaye birikim aracı haline gelmiş bulunuyor. Eskiden İstanbul'da yatırımlar sanayi ya da ticaret üzerine yoğunlaşırken, bugün daha çok arazi üzerinden kentin pazarlanmasına yapılıyor.”²³⁸

Kentin pazarlanması için kenti yeniden kurgulama, kenti belli işlevlere karşılık gelebilecek şekilde tasarımılamak gereklidir. Bu amaç doğrultusunda özellikle yerel yönetim ön plana çıkmaktadır.

İstanbul'un küresel finans merkezi kurgusunun işlerliğe geçebilmesi için kentin hem imaj olarak hem de sunduğu yaşam kalitesi bakımından sınıf atlaması gerekmektedir. Kentin imajı ve yapı stoku olarak dokusunun yenilenmesi, bu iki birbirine bağlı dinamiğin harekete geçirilmesi, bugünlerde 'kentsel dönüşüm' olarak tabir edilen, yerel yönetimlerin önündeki temel hedef olarak durmaktadır.²³⁹

Küresel bir kentin en önemli vasıflarından biri gelişmiş ulaşım ağıdır. İnsan akışı bu şekilde yönlendirilebilir. Bu açıdan yeni oluşturulan iş merkezlerine göre Taksim-Maslak arasına metro hattı açılmıştır. Aynı zamanda küresel kent olmanın gerekliliğine eklenecek olan Marmaray'ın İstanbul için oldukça önemli bir değişime neden olacaktır.

Mübeccel Kıray'da bu kentsel yenileme faaliyetlerine dikkat çekmektedir. Kıray'a göre,

(...) son yedi yıl içerisinde ise çok sayıda beyaz yakalı istihdam eden ihtisaslaşmış, örgütlü metropoliten fonksiyonlar tam merkezdeki küçük işletmelerin köhne

²³⁸ Asu Aksoy, “Tarlabaşı Yenileme Projesi: Küresel İstanbul'un Yeni Kent Siyaseti”, (Çevrimiçi) http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html, 8 Ekim 2008.

²³⁹ **Bkz.:** Asu Aksoy, “Tarlabaşı Yenileme Projesi: Küresel İstanbul'un Yeni Kent Siyaseti”, 8 Ekim 2008 (Çevrimiçi) http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html.

yapılardaki mekânına talip olmakta ve eski metropoliten kentlerimizin merkezi iş mıntıkasında hakiki bir “kent yenilemesi” süreci başlatmış olduğundan bahsetmektedir ve bu hale en iyi bir örnek olarak İstanbul’da İstiklal Caddesi’nde yenilenmeye başlayan binalar ve bunlara yerleşen odalar birliği, banka merkezleri gibi fonksiyonlar göstermektedir.²⁴⁰

Taksim bölgesinde yenilenmenin ilk uygulamalarının görülmesi ile günümüzde önemli bir konuma ulaşmıştır. Berköz ve Türk’e göre, İstanbul’da Taksim meydanı metro ve yerel ulaşım imkanlarının kesiştiği başlıca odak noktası ve en önemli toplanma yeridir. Aynı zamanda Taksim Meydanı kültürel yapılar ve 5 yıldızlı otellerle çevrelenmiştir. Bu nedenle Taksim Meydanına ulaşabilme FDI firmaları için önemlidir çünkü İstanbul Türkiye’nin çok merkezli yapısını temsil etmektedir.²⁴¹

Daha önce de belirtilen büyük ölçekli projelerin en önemlileri var olan kent kimliğini de dönüştürmesi ve İstanbul’un küresel kent olma hedefini de ortaya koyması açısından önemlidir. Bu projelerle

“yeni bir kent siyaseti yapma biçimi ve dilinin ortaya çıktığını, bir kent alanının tümüyle mobilize edildiğini, kentin tamamının bir sermaye birikim aracı haline geldiğini, yerel değil küresel bir perspektifin geçerli olduğunu ve İstanbul’un yeni kimliğiyle ve küresel bağlamları çerçevesinde ele alındığını görüyoruz.”²⁴²

Kentin bu şekilde değişen işlevi, bilgi ve ulaşım donanımının niteliğini değiştirmiştir.

Kıray’a göre, eski İstanbul’un kahvelerde, dükkân önlerinde, evlerde sürdürülen bilgi-haber alışverişi de yerlerini geniş ofis binalarına, telefon, teleks sistemlerine bırakmıştır. Mali, ticari, kültürel işlerin yürütülmesinde gerekli olan ve gittikçe artan veri, bilgi ve malların etkin bir tarzda bir yerden bir yere sevk edilebilmesi, durmadan daha çok personel ve daha çok mekân gerektirmektedir.²⁴³

---

²⁴⁰ Mübeccel Kıray, **a.g.e.**, s. 119.

²⁴¹ **Bkz.:** Lale Berköz, Sevkiye Sence Türk, “Intrametropolitan Determinants of Foreign Investment Firms in Istanbul”, **Journal Of Urban Planning And Development**, September 2010, s. 241.

²⁴² Asu Aksoy, TarlaBaşı Yenileme Projesi: Küresel İstanbul'un Yeni Kent Siyaseti, (Çevrim içi) http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html, 8 Ekim 2008.

²⁴³ **Bkz.:** Mübeccel Kıray, Kentleşme Yazıları, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2. Basım, 2003. s. 172.

Kentin niteliğinin değişmesi ile bağlantılı olarak, çalışan profiline uygun boş zaman geçirme mekânları, restoran, kafeler, alışveriş merkezleri açılmış ve konut tipi farklılaşmıştır. Bunun dışında ofis binaları, gökdelenler, yeni oteller, kongre merkezleri inşa edilmiştir.

“Bu kulelerdeki uluslararası iş kapasitesinin, bütün dünyayı dolaşan ve eskisinden çok daha hareketli olan uluslararası ticaretin aktörlerini yoğun biçimde çekmesi, yani İstanbul’un dünya ölçeğindeki yeni yönetici tabaka sirkülasyonunun kesişme noktalarından biri olması, yeni konaklama işlevini ve yeni otelleri beraberinde getirdi.”²⁴⁴

Yeni oluşturulan mekânlar için ulaşım alternatifleri geliştirilmiştir. Tüm bunlar zincirleme etki yaparak, İstanbul’un küreselleşme ile değişen ekonomisini daha da farklı konuma taşımıştır.

Bu dönemde ortaya çıkan yeni orta sınıfın gelişmiş ülkelerdekine benzer yaşam tarzı arzuları, yeni türden alanların inşa edilmesini de beraberinde getirmiş ve bunun için bir altyapı oluşturulmuştur.²⁴⁵

Bilgin ve Karaören’e göre uluslararası finans ve ticaretin çevresinde kümeleşen ve geliri dünya standartları ile ölçülen İstanbullu yeni yönetici elit, çalıştığı ve konuklarını ağırladığı mekânların yanı sıra, evini de şehrin geri kalanından ayırıştırma niyetindedir. Yine 1980’lerin olgusu lüks konut kolonileri bu gereksinime yanıt vermektedir. Havuz, tenis kotu ev büro otel üçgenini dışına çıkmadan yaşama olanağı tanımaktadır.”²⁴⁶

İşyeri konut ayrımı metropolleşme süreci içinde gittikçe artmış, hem merkezde çalışanların sayıları fazlalaşmış hem de konut alanları gittikçe merkezden uzağa yayılmaya başlamıştır. Kompleks iş örgütlerinin artması, büyük girişimlerin doğması ve orta girişimlerin sayılarının çoğalması ile pek çok insan aynı hizmet birini içinde aynı ofiste, birbirini tamamlayan işlerde, aynı mekânda çalışır olmuşlardır.²⁴⁷

---

²⁴⁴ İhsan Bilgin-Mehmet Karaören, “İkili Yapıda Şehir”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, 1993, Sayı 7, s. 38.

²⁴⁵ Ebru Firidin Özgür, “İstanbul’un Konut Alanlarında Yeni Eğilimler”, (Çerimiçi) http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html, 13 Mayıs 2009.

²⁴⁶ **Bkz.:** İhsan Bilgin-Mehmet Karaören, **a.g.e.**, s. 39.

²⁴⁷ **Bkz.:** Mübeccel Kıray, **a.g.e.**, s. 175.

Özgür'ün belirttiğine göre değer kazanarak konut yatırımları açısından hedef seçilen yerler belli başlı dört kategoride ele alınabilir. Bunlardan biri, İstanbul'un merkezi iş alanları ve çevresini oluşturan alanlardır ki, bu alanlar günümüzde özellikle rezidans türü konut yatırımlarıyla gündeme gelmektedir. İkinci kategori "merkezi mahalleler" diye tanımlanabilir. Bu daha çok bu mahallelerin soylulaştırma sürecine uğramasıyla gündeme gelmektedir. Üçüncü kategoriyi oluşturan eski gecekondular alanları 30-40 yıl öncesine dayanan, daha çok kente uzak kalan, ancak bugün gelişen yapısıyla artık erişilebilir olan alanlardır. Dördüncü ve son kategori ise kentin çeperlerini oluşturan alanlardır ki, bunlar da yine ulaşım ve altyapısının güçlenmesiyle kente erişim olanağının kuvvetlendiği, daha çok site tarzı konutların yapıldığı alanlardır.²⁴⁸

İstanbul'daki bu değişimi Keyder İstanbul'un neo-liberal küreselleşme ölçülerine göre başarılı bir ilerleyiş olarak ifade etmektedir. Keyder'e göre İstanbul, ulus aşırı şirketlerde çalışan seçkinler için dünya çapında bir iş platformu, küresel bir yaşam tarzını sürdürmek isteyen kozmopolit tüketiciler içinse her şeye erişilebilen büyük bir mağazadır.²⁴⁹

İstanbul'un bu dönüşümünün önemli toplumsal sonuçları da vardır. Alayurt'un belirttiğine göre,

İstanbul'u artık yavanlaşmış küresel bir rekabete açmak "dünya metropolleri" arasında yetkinliğini artırmak ve bölgesel bir merkez kılmak için yapılan ağır sanayi desantralizasyonu yüzünden TÜİK'e (Türkiye İstatistik Kurumu) göre sadece 2002-2006 yılları arasında 531.943 kişilik istihdam kapasitesi gerek kent gerekse ülke dışına çıkarıldı. Aynı dönemde kentteki butik otel/yatak kapasitesi 6.000'den 11.000'e yükseltilirken, metropolü global bir tüketim merkezine dönüştürmek amacıyla 47 alışveriş merkezi ve 650 lüks konut sitesi inşa edildi. Tüm bu küreselleşmeye/coğrafi eşitsizliğe eklenme süreci boyunca İstanbul halkının yüzde 20'si yoksulluk sınırının altına itilirken

²⁴⁸ Bkz.: Ebru Firidin Özgür, İstanbul'un Konut Alanlarında Yeni Eğilimler, (Çevrimiçi) http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html. 13 Mayıs 2009.

²⁴⁹ Bkz.: Çağlar Keyder, "Küresel Bağlamda İstanbul", **Age İstanbul Konferansı**, 2009 s. 45.

varlıksal açıdan İstanbul'un en zengin yüzde 1'lik kesiminin payı yüzde 76'lık yoksul ve orta gelir grubunun payına ulaştı.²⁵⁰

İstanbul'da küresel dönüşüm ile kent mekânı şekillenirken 1950'lerde kent mekânını dönüştürücü ana olgu olan göç ve gecekonduların yeni dönemde kendilerine yeni gelişme akslarında yer bulmak bir yana mevcut konumlarını da kaybettikleri görülmektedir.

"İstanbul özelinde sınıfsal dizilimin tabi tutulduğu bu yeni tasarım, enformel ilişkiler ağıyla da olsa kademeli olarak kent ekonomisine dahil olabilen gecekondulu nüfusunu şehir ekonomisinin dışına itti. Gecekondulu alanları ise 1980'ler ve 1990'lar boyunca üzerlerinde biriken rant bir kez daha katlanmak suretiyle inşaat ve servis sektörünün yeni gelişim alanları olmak üzere konumlandı. Bir başka deyişle gecekonducular yalnızca ekonomik faaliyetleri anlamıyla değil, fiziksel varlıkları itibarıyla da şehirden dışlanmaya başladılar."²⁵¹

1980'lerin ortalarında başlayan İstanbul'u küreselleştirme projesi bugün tam anlamıyla gerçekleştiriliyor. Aksoy'un da belirttiği üzere,

"(...), kentsel küreselleşmenin yeni bir dönemi. 1980'ler ve 1990'lar boyunca, küresel vizyon, kısmî ve parçalı başarılar elde etti. Küreselleşmenin bu erken safhası, ne şehrin büyük bir kısmına uzanabilen ne de vatandaşların gündelik yaşamlarına geniş bir etkide bulunabilen emlak gelişmeleriyle (alışveriş merkezleri, rezidanslar ve şirket genel merkezleri) şekillendi. Bunlar daha çok, şehrin, Türkiye merkezli büyük sanayi sermayesinin oluşturduğu küreselleşen elitine özgü projeler olarak kaldı. Bu nedenle, İstanbul yeni milenyuma iki farklı öze sahip bir şehir olarak girdi. Şimdi ise daha fazla arazi piyasa sahasına çekildikçe, şehrin her noktası bu radikal değişime maruz kalıyor ve bütün İstanbul, geri dönüşü olmayan geniş ölçekli kentsel dönüşüm sürecine atılıyor."²⁵²

²⁵⁰ Bkz.: Ulus Atayurt, Ayşe Çavdar, "AKP'nin gecekonduyla imtihanı", (Çevrimiçi) ARCH+, <http://www.archplus.net/home/news/7,1-3962,1,0.html?referer=103>, 24.11.2011.

²⁵¹ Ulus Atayurt, Ayşe Çavdar, "AKP'nin gecekonduyla imtihanı", (Çevrimiçi) ARCH+, <http://www.archplus.net/home/news/7,1-3962,1,0.html?referer=103>, 24.11.2011.

²⁵² Asu Aksoy, "İstanbul'un Seçimi", **Urban Age İstanbul Konferansı**, 2009, s. 49.

2.4 İstanbul Değişirken Toplumsal Gerilimler

Toplumsal gerilimi ele alışımızı, tarihsel çatı altında temellendirdiğimizi belirtmiştik. Bunun yanında kentte toplumsal gerilimleri, tabakalaşma, toplumsal farklılaşma kökeninde ayrışma, çatışma vb. boyutlarıyla ele alacağımıza da değinmiştik. Sözü edilen boyutların/unsurların taşıyıcısı olarak da değişen işbölümü, göç gibi süreçleri gördüğümüzü de belirtmiştik.

Toplumsal gerilimi, yukarıda belirttiğimiz bağlamda İstanbul örneği çerçevesinde değerlendireceğiz. Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak toplumsal gerilimlerin gelişimini inceleyeceğiz. İstanbul'un tarihinde toplumsal gerilimler açısından kırılma noktaları olarak gördüğümüz dönemleri özellikle vurgulayacağız. Bu dönemleri şu şekilde sıralayabiliriz: kente kamusal müdahalelerin başladığı Tanzimat Dönemi, 1950'de başlayan iç göç dönemi ve 1980'lerle başlayan küresel akışların ve kente kamusal ve özel müdahalelerin başladığı yakın dönem.

İstanbul, bir toplumsal gerilim coğrafyası üzerine kurulmuştur. Bu coğrafya bölümün girişinde de anlatıldığı gibi tarihte farklı uygarlıkların yerleşim ve egemenlik için çekişme, çatışma alanı olmuştur. Söz konusu çatışma ve çekişmeler farklı toplumlar düzeyinde kalmamış, toplumun iç yapısına da çeşitli şekillerde yansımıştır.

Değerlendirmemiz açısından İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki gelişimini önemli bulmaktayız. Çünkü bu dönemde toplumun iç yapısından kaynaklanan toplumsal gerilimler meydana gelmiştir. Bu gerilimlerin kaynakları çeşitli olmakla beraber, biz konumuz açısından özellikle kentte toplumsal farklılaşmaya bağlı mekânsal ayrışma üzerinde duracağız. Çünkü kentsel dönüşüm projelerine yönelik ele alışımızı, farklı toplumsal yapıların mekânda bölünmesi, geçiş alanlarının azalması, kapanma, kısacası toplumsal ayrışma ekseninde açıklamaktayız. Bizim için sosyal ve ekonomik konuma bağlı mekânsal ayrışma kentte toplumsal gerilimlerin ortaya çıkmasında önemli bir dinamiktir.

Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki toplumsal gerilimin kaynakları arasında iskân politikası sayılabilir. İskân politikası, bir kent politikasıdır. Osmanlı iskân

politikasıyla toplumsal alanı/mekânı düzenlemek için girişimlerde bulunmuştur. İskân politikası kente ve toplum yaşamına doğrudan müdahaledir.

Faroqhi, nüfus dağılımını düzenlemede yapılan devlet müdahalesini, Osmanlı kentleşme siyasetinin merkezine koymaktadır. Bu süreçte halkın, halen yaşadığı veya gönderileceği toprakların ekonomisi uğruna göç ettirilerek ve melezleştirilerek, seyyar bir kaynakmış gibi görüldüğünü belirtmektedir.²⁵³

Alada, İstanbul örneğinde kentte uygulanan iskân politikasının özelliklerini belirtir.

Alada'nın da belirttiğine göre, Osmanlı toplumunun tam bir yerleşik yapı kazanmasında İstanbul'un fethi önemli bir dönüm noktası olmuş olsa bile, farklı kültürel kesimlerin şehir yaşamıyla bütünleşmesi ancak, zaman içinde kendi iç dengelerini yaratarak gerçekleşmiştir. Öyle ki, İstanbul'un fethi sonrası Fatih'in şehri iskân için memleketin her tarafından getirttiği kimselere Bizans şehir sakinlerinden kalan evleri mülk olarak bağışlamasına rağmen, şehir kültüründen uzak kısmen göçebe halk için, bu evler ve kapalı şehir düzeni kolay kabul görmemiştir.²⁵⁴

Bu değerlendirmeden yola çıkarak, iskân politikası, toplumsal farklılaşmanın iki sürecine uyum / bütünleşme ve gerilim / çatışma süreçlerine karşılık gelmektedir. Kentte farklı grupların ortak bir yaşam deneyimi oluştururken yaşadıkları ikiliklerden kaynaklanan çeşitli sorunların çıkması kaçınılmazdır.

Kuban, söz konusu ikiliklerin fetihten önce de olduğunu belirtir. Ona göre, fetihten önce toplumsal kristalleşme başlamıştır ve kristalleşmiş olan Osmanlı toplumsal düzeninin bütün öğelerinin İstanbul'a aktarılmıştır.²⁵⁵ Kuban, toplumsal kristalleşmeyi toplumsal farklılaşmanın bir unsuru olarak ele almaktadır. Ona göre İstanbul'da toplumun birinci bileşeni Müslüman Türkler, ikinci bileşeni toplum hiyerarşisinde ikincil konumda olsalar da ekonomik yaşamda önemli yeri olan gayrimüslimler, üçüncü bileşeni de sultan, askerler ve yönetsel yapı tarafından simgelenen devletti ve her şey tepedeki devletin denetimindeydi.²⁵⁶

²⁵³ Bkz.: Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2006, s. 43.

²⁵⁴ Bkz.: Adalet Bayramoğlu Alada, **Osmanlı Şehrinde Mahalle**, İstanbul, Sümer Kitabevi, 2008, s. 63.

²⁵⁵ Bkz.: Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı Temmuz 2000, İstanbul, s. 190.

²⁵⁶ Bkz.: Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 191.

Toplumsal bileşimi değiştiren önemli bir unsur da iskân politikası dışında gelen göçmenlerdir. İstanbul'un tarihsel gelişiminde vurgulandığı gibi yükselen her uygarlık gibi İstanbul'da kısa sürede göç almaya başlamıştır. Faraqui'nin belirttiğine göre Başkente göçenlerin sayısı besin kaynakları ve iş olanakları üzerinde ciddi bir baskı oluşturacak kadar büyüktür. Bu nedenle, 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başından itibaren Osmanlı idaresi İstanbul'a göç edenlerin sayısını sınırlandırmaya çalışmıştır. Faraqhi'nin ifade ettiğine göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda mahalleler, az çok düzenli biçimde denetlenir ve iyi hallerini kanıtlamaya hazır bulunan göçmenler aranırdı.²⁵⁷ Bu da göçü sınırlandırmanın bir yoludur. Yukarıda ifade edilenlerin dışında çift bozan vergisinin, köylüyü toprağa bağlama dışında kırdan kente göçü önleme açısından da etkili olduğu düşünülebilir.

Kente göç baskısıyla kaynaklarda yetersizlik yaşanması yönetim açısından bir sorun oluşturması yanında kent içi toplumsal yapıda da sorun yaratan bir unsurdur. Behar göçle ilgili şunu belirtmektedir: İstanbul'a yoğunlaşan bu göçler genellikle kuşkuyla karşılanmış, zaman zaman şehrin asayişine ilgili kaygılara neden olmuş, başkentteki çeşitli isyan ve karışıklıkların bu yüzden çıktığına hükmedilmiştir.²⁵⁸ Bu dönemde de yakın dönemde olduğu gibi İstanbul'a göç edenlere karşı sorunlu, şüpheli gruplar olarak bakıldığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, günümüz uygulamalarına yakındır.²⁵⁹

İstanbul'da toplumsal gerilimlerin, ulusal ve uluslar arası göç dışında, kaynaklarından biri de siyasi iktidarın güç kaybedişidir. Siyasi iktidarın güç kaybetmesiyle, toplumsal alanı düzenlemek için yürütülen politikalar zayıflamış ve kentteki toplumsal dengeler bozmuştur. Toplumda dengenin bozulması da toplumsal gerilimlerin daha sert bir biçimde ortaya çıkmasına neden olmuştur. 17.

---

²⁵⁷ Bkz.: Suraiya Faraqhi, **a.g.e.**, s. 328.

²⁵⁸ Bkz.: Cem Behar, "Osmanlı Döneminde İstanbul'a Göçler ya da Göç Olmadan İstanbul Olabilir Miydi?", **Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, 2009, s. 47.

²⁵⁹ Örneğin günümüzde İstanbul'un nüfusunu sınırlandırmak için kente vize konulması tartışmaları dönem dönem gündeme gelmektedir.

yüzyılda İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybetmesiyle başlayan toplumsal gerilimlerin en görünür şekli yeniçeri ve sipahi ayaklanmalarıdır.

Mantran'a göre:

İstanbul halkı tarafından başlatılan bir protesto veya halkın yarattığı karışıklık olmamasına karşın yeniçeri ve sipahiler ayaklanmaya hazırды. 1632 yılında aylıklarından memnun olmayan yeniçeri ve sipahiler ayaklandılar. 1648'de tekrar bir ayaklanma oldu. Mayıs 1655 ve Mart 1656'da yeniçeriler ve İstanbul halkı ayaklandı.²⁶⁰

Bunları yine Mantran'ın belirttiği gibi 1688, 1730 ayaklanmaları izlemiştir.

Hamadeh, İstanbul'da toplumsal düzenin bozulmasında değişen profesyonel sınırlara, gruplara değinmektedir. Hamadeh'a göre bazı grupların –özellikle merkezi bürokrasinin- artan gücü, yeniçerilerin toplumsal dokuyla daha fazla bütünleşmesi ve genel olarak devşirme sisteminin daralması, o dönemde birçokları için imparatorluktaki düzenin ve istikrarın bozulması anlamına gelmekteydi. 18. yüzyılda, bu değişimler başkentin toplumsal görünümüyle bütünleşmiştir.²⁶¹ Kentte bozulan toplumsal düzene Tanzimat reformlarıyla yön verilmeye çalışılmıştır.

Toplumsal gerilimlerde kamu müdahalelerinin önemini belirtmiştik. Böylece 19.yüzyıl'da Tanzimat fermanının ilanıyla İstanbul'un kentsel formuna müdahaleler dönemi de başlamıştır. Kente müdahaleler, genel bir düzen kurma çabasının bir parçası olarak düşünülmektedir.²⁶² 19. yüzyılda kent reformunun en önemli toplumsal unsurları, ikamet amaçlı gelenlerin yanı sıra uluslararası ticaretin artması ile gelip geçici Avrupalı nüfustur.²⁶³

Kent reformu ve yabancı nüfusun göçü kentte yarattığı yeni yaşam aksları, eski ve yeni yerleşim alanları arasında gerilim yaratıcı bir gelişmedir. Yaşam aksları çevreye yayılırken Tekeli'nin belirttiği üzere bir sosyal farklılaşma yaratmış, etnik farklılaşma çok keskin çizgilerle ayrılmaya da belirli alanlarda söz edilebilir hale

²⁶⁰ Bkz.: Robert Mantran, **a.g.e.**, s. 251-254.

²⁶¹ Bkz.: Shirine Hamadeh, **Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul**, 2010, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 18.

²⁶² Stefan Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Ed: Paul Dumont, François Georgen, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt yayınları, 1996, s. 6.

²⁶³ Bkz.: Zeynep Çelik, **Değişen İstanbul**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı Eylül 1998, İstanbul, s. 107

gelmiştir.²⁶⁴ Yeni devlet kurumları ve bürokrasinin oluşmasıyla, merkezde devlet dairelerinin kurulmasıyla, kent merkezi büyümüş, işlevler çeşitlenmiş, modern kesimlerle geleneksel kesimler farklılaşmıştır.”²⁶⁵ Belli semtler yeni yaşam tarzının odakları olurken, bazı semtlerde ise eski yaşam tarzı sürdürülmüştür. Bu ikiliği fiziki yapılanmada da görmek mümkündür. Galata, Boğaz kıyıları, Sirkeci, Kadıköy ve İzmit’e doğru Anadolu kıyıları, 19. Yüzyıl sonu göreneklerini yansıtan kozmopolit İstanbul’u yansıtmaya başlamıştır.²⁶⁶

Örneğin Çelik’in belirttiğine göre:

İstanbul yarımadasındaki yaşam biçimi büyük ölçüde eskiye sadık kalırken, Galata tarafı sakinleri Avrupa kentlerinin yaşam biçimlerini taklit etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla, modern yaşamın simgeleri olan iş hanları, bankalar, tiyatrolar, oteller, büyük mağazalar ve çok katlı apartmanlar, Galata’da çok sayıda bulunmaktaydı. Kubbeleri ve minareleri ile sivil mimariyi gölgeleyen İstanbul’un anıtlarına karşılık, bu binalar eski Ceneviz mahallesine çarpıcı bir farklılık ve kesinlikle bir 19. Yüzyıl Avrupa’sı çehresi veriyordu.²⁶⁷

Tekeli, utangaç modernleşme olarak ifade ettiği bu dönem ilerledikçe nüfusun mekânsal dağılımındaki farklılaşmanın etnik temelinin gevşemekte olduğunu ve farklılaşma statü temelli olma niteliği kazanmaya başladığını belirtir. Bu tespit İstanbul’da toplumsal gerilim açısından önemli bir değerlendirmedir. Bunun sonucunda kent mekânının belli bölümleri prestij kaybı yaşarken diğer kesimler değer kazanır hale gelmiştir.²⁶⁸

Belediye arşivlerindeki belgelere göre 1876’da kentte, 762.902 Müslüman, 193.152 Rum, 104.856 Ermeni, 59.253 Yahudi, 4782 Bulgar, 3300 Katolik ve 170

---

²⁶⁴ **Bkz.:** İlhan Tekeli, “Modernleşme Sürecinde İstanbul’un Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli?”, **Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, 2009, s. 23.

²⁶⁵ İlhan Tekeli, **a.g.e.**, s. 21.

²⁶⁶ **Bkz.:** Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 348.

²⁶⁷ **Bkz.:** Zeynep Çelik, **a.g.e.**, s. 67.

²⁶⁸ **Bkz.:** İlhan Tekeli, “Modernleşme Sürecinde İstanbul’un Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli?”, **Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, 2009, s. 23.

Protestan yaşıyordu. Çingeneler ve başkaları da eklenirse nüfusun 1.150.00'e ulaştığı varsayılabilir. Bu nüfus eski kent sınırı dışına yerleşmiştir.²⁶⁹

Tekeli'nin belirttiğine göre, yeni ekonomik ilişkilerin ve yeni örgütlenme biçiminin sonucunda toplumsal tabakalaşmanın değişmesi ve yeni toplumsal sınıfların oluşması, konut alanlarındaki millet esaslı farklılaşmanın yanı sıra sınıf esaslı bir farklılaşmanın ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.²⁷⁰ Cumhuriyet dönemi bu toplumsal miras üzerine kurulmuştur.

Cumhuriyet döneminde, savaş sonrası İstanbul durgunlaşmış, nüfus baskısı azalmıştır. Bu dönemde kentte toplumsal gerilim olarak ifade edilebilecek önemli bir değişim yaşanmamıştır. Kente müdahale anlamındaki çeşitli girişimler olmasına karşın toplumsal gerilim anlamında bir tepki oluşturmamıştır. Ancak Tekeli, bu dönemde kent mekânında doğan prestij farklılaşmasının nüfusun mekânsal yeniden dağılım stratejilerini belirlediğini ifade etmektedir.²⁷¹ Bu ifadeden sınırlı da olsa Tanzimat'ta başlayan toplumsal ayrışmanın devam ettiği anlaşılmaktadır.

İstanbul'da toplumsal gerilim açısından en önemli kırılma 1950'lerle yaşanmıştır. Kırdan kente göç, toplumsal gerilimin ve ayrışmanın İstanbul'daki seyrini de belirlemiştir. Bekar odalarına yerleşen, enformel²⁷² iş piyasasının önemli bir unsuru olan gruplar kente yerleşmiştir. Özbay, 1950'lerde gelen nüfus küçük olduğu için gelen göçmenler hem İstanbul'un yerleşik halkının hâkimiyeti altına girdiğini hem de "kentlileştiğini" söylemektedir.²⁷³

İkinci göç dalgasıysa kadınların ve çocukların da katıldığı, endüstrileşme hamlesiyle yaşanan göçtür. İşte bundan sonra İstanbul ve nüfus kompozisyonu

---

²⁶⁹ Bkz.: Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 363.

²⁷⁰ Bkz.: İlhan Tekeli, "Modernleşme Sürecinde İstanbul'un Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli?", **Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, 2009, s. 21.

²⁷¹ İlhan Tekeli, "Modernleşme Sürecinde İstanbul'un Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli?", **Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, 2009, s. 26.

²⁷² Pınarcıoğlu ve Işık, enformel sektörün, İstanbul'un yenileyen, yenilerken toplumsal dengesizlikleri bir şekilde onaran, gelir ve kültürel kutuplaşmayı yumuşatan bir alan olarak değerlendirir.

M. Pınarcıoğlu-Oğuz Işık, "Sultanbeyli: Enformelin Kurucu/Yıkıcı Etkisi", **Yeni İstanbul, Cogito**, İstanbul, YKY, Sayı:35, Bahar 2003, s.114-118.

²⁷³ Bkz.: Ferhunde Özbay, **a.g.e.**, s. 277.

1960'lardaki ve 1970'lerdeki sürekli göç dalgalarıyla değişmeye başlamıştır.²⁷⁴ Bu dönemde kentte fiziki varlığını hissettiren göçmenler "sorunlu grup" olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Sorunun bir yönü göçmen nüfusun barınması diğer yanıysa istihdamla ilgilidir.

Gecekondulaşmayı kentle bütünleşmeyi sağlayan bir tampon mekanizma olarak gören değerlendirmelere karşın, bütünleşememe problemi ortaya çıkmaktadır. Gecekondu nüfus bir geçiş toplumu olarak görülmektedir. Ne kentli ne de köylüdürler. Özbay göçmenlerin bir "sorun grubu" olarak algılandıklarını ancak sorunun bir bölümünün kentin kendi toplumsal yapısından kaynaklandığını belirtmektedir.²⁷⁵ Genel değerlendirmelerden anlaşılacağı gibi gecekondu konusu toplumsal bütünleşme sorunsalı etrafında şekillenmektedir.²⁷⁶

Özbay 1980'lerde İstanbul'a göç hareketleri üzerine hazırladığı çalışmasında kent sakinleri ve yeni gelenler arasındaki gerilimden bahseder. Ona göre kent sakinleri arasında, çok daha düşük statüdeki yeni gelenlere karşı tahammülsüzlük hızla artmaktadır. Bu tür gerilimler sadece göçmenlerin birer "sorun grubu" olarak parmakla gösterilmesine yol açmakla kalmamakta, kent sakinleriyle göçmenlerin yerleşme tercihlerinde eskisinden daha fazla etkili olmaktadır.²⁷⁷

Toplumsal gerilimin fiziki göstergesi gecekondu ve apartmandır. Öncü'nün belirttiği gibi,

"Kentin sosyal ve kültürel coğrafyasında, apartman semtleri ile şehri çevreleyen gecekondu mahalleleri arasındaki çarpıcı farklar, İstanbul'un seçkin kültürüyle, henüz kentlileşemeyen göçmen nüfusun simgelendiği avam/melez/arabesk kültür arasındaki uçurumu mekânda somutlaştırdı."²⁷⁸

---

²⁷⁴ Bkz.: Ferhunde Özbay, **a.g.e.**, s. 278.

²⁷⁵ Bkz.: Ferhunde Özbay, "İstanbul'da Göç ve İl İçi Nüfus Hareketleri (1985-1990), 75 **Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul, Tarih Vakfı, 1999, s. 283.

²⁷⁶ Bkz.: Türköz Erder(ed.), **Kentsel Bütünleşme**, Ankara, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, 1982

²⁷⁷ Bkz.: Ferhunde Özbay, **a.g.e.**, s. 283.

²⁷⁸ Ayşe Öncü, "İdealinizdeki Ev" Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996. S. 26-34, s. 327.

İstanbul'da yaşanan göç atağının toplumsal açıdan farklı bir niteliği vardır. İçduygu ve Sirkeci göç konusunda temel ayrımının sorunsal alanlarının farklılaştığı dönemleri yansıttığını belirtmektedirler.²⁷⁹ 1990'larda terör sorunsalıyla bağlı olarak göçün seyri de değişmiştir. Göçe katılan bu son grup, eski gecekondu bölgelerine ya da varoşlara yerleşmiştir. Göç motivasyonları düşük bu grup kentin yoksulluk sarmalında da en alt basamağı oluşturmuşlardır. Bu dönemde Özbay'ın belirttiği üzere gecekondulular toplumsal homojenliği kaybetmiştir. Özbay'a göre gecekondulunun homojen bir topluluk olarak kurgulanmasının yerini topluluk içindeki etnik, mezhepsel ve cinsiyete dayalı farklılaşmaya bırakmıştır.²⁸⁰ Bu farklılaşma dönemsel olarak değişmektedir.

Erman göç dönemlerine göre 'öteki'nin de farklılaşan niteliğine dikkat çeker. 1950 ve 60'lı yıllarda 'Köylü Gecekondu', 1970'li yıllarda 'Sömürülen/Dezavantajlı Gecekondu', ve 1980'li ve 90'lı yıllarda genelde 'Çoğul Olarak Gecekondu', ve özelde 'Haksız Kazanç Sahibi Gecekondu'ya karşı 'Kent Yoksulu Gecekondu', ve 1990 sonlarından bugüne 'Sakıncalı Gecekondu Olarak Varoşlu'ya karşı 'Özne Olarak Gecekondu'.²⁸¹

Yoksulluk sarmalının en altında yer alan 1990'lardaki yeni göçmen grup ve gecekondu bölgelerinde farklılaşan toplumsal yapı toplumsal gerilimlerin de taşıyıcısı olacaktır. Göçün toplumsal gerilimin bir taşıyıcısı olmasında toplum kesimlerinin birbirini ötekileştirmesi vardır. Kentliler için varoş, şiddet ve suçu çağrıştırmaya başlamıştır. Varoшта yaşayanlar kent ve kentliler için tehdit unsurudur.

Peker'e göre 1990'larda kentlerde ikili yapı artık belirginleşmiştir. Ona göre, bir tarafta işsizlik, uygun olmayan işte çalışma zorunluluğu, kişinin eğitime uygun işte çalışamaması, gelir düzeyinin düşüklüğü, geleceğe güvensizlik, kişiler arasında hızla kopan ilişkileri kurumlara güvensizlik yaygınlaşırken aile kurumuna bağlılık da

---

²⁷⁹ Bkz.: Ahmet İçduygu-İbrahim Sirkeci, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul, Tarih Vakfı, 1999, s. 250.

²⁸⁰ Bkz.: Tahire Erman, Tahire Erman, "Gecekondu Çalışmalarında "Öteki" Olarak Gecekondu Kurguları", **European Journal of Turkish Studies**, 1/2004, (Çevrim içi) ejts. org., 25.06.2006.

²⁸¹ Bkz.: Tahire Erman, "Gecekondu Çalışmalarında "Öteki" Olarak Gecekondu Kurguları", **European Journal of Turkish Studies**, 1/2004, (Çevrim içi) ejts. org., 25.06.2006.

yeni kentliler arasında hızla yayılmaktadır. Öte yandan rekabetçi olsun yada olmasın servetin biriktirebildiği bir yapıda, görelî olarak sistemden daha fazla yararlanan bir sınıf bulunmaktadır. Bu ikili yapının sürekliliği ise ulusal gelirden alınan payla sağlanmaktadır.²⁸² Aynı zamanda toplumsal gerilimleri beslemektedir.

Gecekondunun ötekileşerek, toplumsal gerilimin merkezinde yer almasının en iyi ifadesi aşağıdaki iki haberle somutlaşmaktadır:

2001’de Ali Müfit Gürtuna, İstanbul’un mozaik bir şehir olması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre,

“Fakirle zengin, entelektüelle esnaf aynı mahallede yaşayacak. Bizim kültürümüzde gettolaşma yoktur.”²⁸³

2002 yılında aynı yönetim döneminde şu haber gazetelere yansımıştır:

“İstanbul’un başına yıllardır dert olan gecekondu için İstanbul Belediyesi yepyeni bir projeye başlıyor. Bir türlü yıkılamayan gecekonduların çirkin görüntüsünü kapatmak için E-5 ve TEM yolu kenarlarına beton duvar örülecek.”²⁸⁴

1980 yılı sonrasında kentin iç göçle oluşan toplumsal gerilim coğrafyasına, küreselleşmenin etkileri de eklenmiştir. İstanbul’da 1980’lerden itibaren küresel sermaye akışları sağlanmıştır. Bu akışlar kentin ekonomik profili ve istihdamı değiştirmiştir. Ayrıca bu süreçte sanayinin kent dışına çıkarılmaya başlamasıyla birlikte İstanbul’da istihdam yeniden yapılanmış ve değişmiştir.²⁸⁵

1980 sonrası toplumsal gerilim anlamında çok ön plana çıkmasa da uluslar arası göç de bir toplumsal gerilim unsuru olarak değerlendirilebilir. Özellikle 1990’lı yıllarda İstanbul’un nüfusuna formel ve enformel göçmenler katılmıştır.²⁸⁶ Bu göçe

²⁸² Bkz.: Mümtaz Peker, “Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul, Tarih Vakfı, 1999, s. 301.

²⁸³ “Bu Metropolde Travestiler Olmalı”, **Milliyet-Pazar**, 25.03.2001, s. 9.

²⁸⁴ Bkz.: “Gecekonduya Set Çekiliyor”, **Milliyet-Gayrimenkul**, 08.03.2002, s. 7.

²⁸⁵ Bkz.: Ebru Firidin Özgür, İstanbul’un Konut Alanlarında Yeni Eğilimler, http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html Çevrim içi, 13 Mayıs 2009.

²⁸⁶ İstanbul’da tabiiyete göre yabancı nüfus, 1985 yılında 23.426 kişiye, 2010 Tük verilerine göre yabancı nüfus 106.156 kişiye çıkmıştır. Bu rakama kaçak çalışan göçmenler dâhil değildir. Çalışma Bakanlığı’nın verilerine göre 2003 yılında verilen toplam çalışma izinleri 855 kişiye verilmişken, 2010 yılında çalışma izinleri 14.201 kişiye çıkmıştır. Yine Çalışma Bakanlığı verilerine göre “Çalışma İzni Verilen Yabancıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı”nda lise mezunları %26.8, yüksekokul mezunları % 10.1, üniversite mezunları %49, lisans üstü eğitim yapanlar ise %6.5 oranındadır. Bu oranlar kentte iş alanlarının ve çalışan profiline göre değişimini ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

küreselleşme etkisiyle nitelikli çalışan nüfus yanında özellikle çevre ülkelerden gelen kaçak göçmenler eklenmiştir. Yeni göçmenler kentteki işgücü piyasasını etkilemişlerdir. Bu göçmen grubu içinde formel göçmenler kentin fiziki yapılanmasını değiştirecek taleplere ve güce sahipken, enformel göçmenlerse kentin sağlıksız, çöküntü bölgelerine gizlenen enformel göçmenler, kentin arka planında gizlenirken, suça meyilli çeşitli illegal işlerde çalışarak kentin yeni sorunlu grupları olmaya adaydır.

Bunun yanında İstanbul'un göç coğrafyasına eklenen formel göçmenler kentin makro formunu değiştirmeye başlamıştır. Kentin makro formundaki farklılaşmayı Ocak şu şekilde açıklamaktadır;

yumuşak altyapının gelişmişliğiyle bir kentin diğerlerinden farklılaşarak öne çıkması, aslında başka bir şeye işaret eder. Kentteki yeni çalışma, alışveriş, eğlenme biçimleri, kentteki vasıflı işgücüne yöneliktir. Kentteki emeğin türü sanayi kentinde olduğu gibi kol emeğine dayalı olmaktan çıkıp, nitelikli eğitim ve beceri gerektiren emek türüne kaymıştır. Bu emek türü beraberinde farklı bir yaşam çerçevesi gereksinmektedir. Bu insanların çalışma, alışveriş, eğlenme biçimleri ve bunların mekânsal örgütlenmesi, sanayi işçisinininkinden farklıdır.²⁸⁷

Aytar, küreselleşme sürecinde İstanbul'un ayırt edici unsurlarından biri olarak eğlence ve turizm sektörünü görmektedir. Bu alanda bile İstanbul'daki toplumsal farklılaşmayı görmek mümkündür. Pavyon, taverna ve meyhaneler dönüşür, türkü barlar ve rock sahnesi çeşitlenirken, Babylon gibi çalışanları. İstanbul'un eğlence sektörü de hem "üst"teki ve "alt"takileri, hem de "önde" ve "görünür" olanlar ile "arkada" ve "saklı" olanları içermektedir.²⁸⁸ Bu toplumsal farklılıklar yaşam tarzını, tutum ve değerler alanını da kapsamaktadır. 80'li yıllarda İstanbul'a eklenen mahallelerde yaşayan, çoğu doğu ve güneydoğudan gelen insanlar, yaşam biçimleri gibi eğlence tarzlarını da beraber getirmişlerdir.²⁸⁹

İstanbul'da küresel kent olmaya çalışan diğer kentlerde de yaşanan toplumsal farklılaşmanın iki keskin tarafı belirginleşmiştir. Bir tarafta gelirleri ve

²⁸⁷ Bkz.: Ersan Ocak, "Kentın Değişen Anlamı", *Birikim*, 86/87, 1996, s. 37.

²⁸⁸ Bkz.: Volkan Aytar, "Küreselleşen İstanbul'u Kimler Eğlendiriyor?", *İstanbul Dergisi*, Tarih Vakfı, Ekim 2006, Sayı 57, s. 59.

²⁸⁹ Bkz.: Oya Ayman, "Yeni Yetme Eğlence", *İstanbul Dergisi*, Tarih Vakfı, Ocak 2008, Sayı 62, s. 56-58.

yaşam tarzları bir küresel kentten diğerine büyük farklar göstermeyen meslek sahipleri, diğer kutupta ise bu kesime hizmet sunan vasıfsız işçilerle, o işleri bile bulamayıp, kendilerini yüzer kalabalığa bırakmaktan başka seçenekleri olmayan şansızlar vardır.²⁹⁰ Bu durumda kent yönetimi, yeni göçmenlerin ihtiyacı olan temel hizmetleri sağlamakla küreselleşen dünya ekonomisinde belirli bir statü edinmek için yatırım yapma arasında denge kurmalıdır.²⁹¹ Son yıllarda bu dengeyi kurmak için gerek İstanbul Büyükşehir Belediye’sinin gerekse ilçe belediyeleri bünyesinde kent yoksullarına yönelik yürütülen hizmet ve maddi yardımlarının söz konusu dengeyi kurma çabası çerçevesinde değerlendirebiliriz.

Ancak yönetimler açısından son yıllarda, toplum içi dengelerin kurulması oldukça güçleşmiştir. İstanbul’da da durum böyledir. Çünkü Ercan’ın da belirttiği gibi kentsel emek gücünün polarizasyonu ve parçalanması bu anlamda genel olarak ikili bir yapının doğmasına neden olurken (merkez işler ve çevre işler) daha detaylı ele alındığında bu yapıların kendi içinde de yoğun bir şekilde farklılaştığı görülmektedir.²⁹²

Son yıllarda İstanbul’da toplumsal dengenin kurulmasını güçleştirecek başka dinamikler de kent yaşamına eklenmiştir. Kentsel dönüşüm projelerini son bölümde ele almak üzere bir kenara bırakırsak özel sektör tarafından İstanbul’da yürütülen mimari faaliyetleri bu dinamikler arasında saymak mümkündür. Aksoy ve Robins, İstanbul’da kent içinde holding kentlerinin kurulduğunu ifade etmektedirler. Bunlara örnek Alarko’nun Alkent İstanbul 2000; Akbulut Grubunun Akbulut Country ve Kemer Yapı grubunun Kemer Country projelerini vermektedirler. Çapları ve sundukları yaşam tarzı itibariyle bu projeler, Ataköy, Bahçeşehir gibi sosyal konut projelerinden, sitelerden ve hatta ‘Otağ Tepe’ gibi yapılaşmalardan farklıdır.²⁹³

---

²⁹⁰ **Bkz.:** Çağlar Keyder-Ayşe Öncü, “İstanbul Yol Ayrımına”, *İstanbul Dergisi*, Tarih Vakfı, 1993, Sayı 7, s. 34-35.

²⁹¹ **Bkz.:** Çağlar Keyder-Ayşe Öncü, “İstanbul Yol Ayrımına”, *İstanbul Dergisi*, Tarih Vakfı, 1993, Sayı 7, s. 35.

²⁹² **Bkz.:** Fuat Ercan, “Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslar arası Kentler: İstanbul”, *Toplum ve Bilim*, 71 Kış, 1996, s. 75.

²⁹³ **Bkz.:** Asu Aksoy-Kevin Robins, “İstanbul’da Dinlenme Zamanı”, *İstanbul Dergisi*, Tarih Vakfı, 1993, Sayı 7, s. 60.

Siteler nihayetinde “bir yaşam tarzını” satmaktadır.²⁹⁴ Bahsedilen projeler; tenis kortu, golf sahasıyla bambaşka bir yaşam tarzını önermektedir. Yeni siteler orta ve üst sınıf için şehrin dağınıklığından, kalabalıklardan, pislikten uzak, steril ve sosyal mekânlarda homojen bir yaşam biçimi önermektedir.²⁹⁵ Bu şekilde hem özel girişimler hem de kent yönetimi tarafından kentin mevcut sosyal dokusu parçalanmaya başlamıştır.

İstanbul’un mekânsal coğrafyası uzun yıllar önce toplumsal açıdan bölünmeye başlamıştır. Ömer Kanıpak, İstanbul’daki mevcut fiziki görünümünün dair şu tespiti yapmaktadır:

“Bu desendeki bir tabaka kentin sosyal dokusuna tekabül eder, diğeri kentin topografyası ile çakışır, bir diğeri ise yapılı çevresini tarifler. Bu katmanlar ve şekiller belirgin kurallara sahip değildirler. Tüm beklentileri boşa çıkaran kural tanımaz bu desen, İstanbul’u sürpriz dolu ve dinamik bir kent yapar. Örneğin, Taksim-Harbiye aksının sonunda şehrin en pahalı dükkânlarının yer aldığı Nişantaşı bulunur. Buranın biraz yanında Feriköy-Pangaltı bölgesi, grid düzenli bitişik nizam apartmanları ve Nişantaşı’na kıyasla nispeten düşük gelirli sosyal yapısı ile Dolapdere’ye inen eğime yerleşmiştir. Ancak Taksim-Harbiye aksının diğer tarafı beş yıldızlı otelleri, açık hava tiyatrosu, kongre ve konser salonları ile bambaşka bir profil oluşturur. Bu şekilde zıt çakışmalara kentin hemen hemen her yerinde rastlamak mümkündür.”²⁹⁶

Belirtildiği gibi İstanbul’un mevcut fiziki dokusunda zaten parçalanmalar vardır. Ancak siteleşme, müdahaleleri farklı kılan bu parçalanmanın pekişmesi ve doğasının bozulmasıdır. Toplumsal dokunun parçalanan, keskinleşen coğrafyası kentte toplumsal gerilimlerin kaynaklık etmektedir.

Laçiner’e göre:

Türkiye gibi “gelişmekte olan” periferik ülke yönetenleri; ve ayrıca o kent ve ülkelerinin hemen hiçbirinde de “ahalisi”siyle bir arada “yerli”si gibi yaşamamakta, ya da sitelerin steril, izole mikro kosmoslarında “kendileri gibi”lerle bir “seçkinler cemaati” hayatı sürmekte ya da aynı şeyi kimi kavşak ve seçkin kentlerin seçkin ve korunaklı semtlerinin “kurtarılmış bölge” havası içinde

²⁹⁴ Bkz.: Rifat N. Bali, “Çılgın Kalabalıktan Uzak”, **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996. s. 35-46.

²⁹⁵ Bkz.: Ayşe Öncü, “İdealinizdeki Ev” Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul’a Ulaştı”, **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996, s. 30.

²⁹⁶ Ömer Kanıpak, “İstanbul’u Deşifre Etmek”, **Urban Age İstanbul Konferansı Bildirileri**, 2009, s. 44.

yapmaktadırlar. Çevrelerindeki uğuldayan metropoller ve onların ait olduğu ülke halkıyla ilişkileri her düzeyde “müşteri ilişkisi”nin dar ve soğuk kanalına indirgenmiş haldedir. Globallik dedikleri, yeryüzüne dağılmış noktaların aritmetik toplamı olan bir “ülke”nin mensupları olma yolunu şimdiden yarılamışlardır.²⁹⁷

Belirtildiği gibi yerleşim bölgeleri parçalanırken, kimi alanlar da gittikçe birbirine benzemektedir. Benzeşme bir yandan toplumun yaşam alanlarının, toplumu yansıtmaması, diğer yandan da bölgenin kimliksizleşmesi anlamını taşımaktadır. Çünkü küresel bir üslupla üretilen konut yapısı Öncü’nün de belirttiği üzere küreselleşme ile beraber, tarihselliğinde arınıp, belli bir zamana ve mekâna ait olmayan ‘evrensel’ bir doğruya –mitolojiye- dönüşmektedir.²⁹⁸ Hacısalıhoğlu’nun belirttiği üzere,

“Mekânlar farklılaşıyor, farklılaşma ortak paydayı daraltıyor. İki farklı mekânsal yapı iki farklı dünyayı yansıtıyor. ... Kentler giderek birbirine benziyor, düşey büyüyor, gökdelenleşiyor, villa siteleriyle yatay derinlikler kuruyor. ... Her yerde karşılaşılabilecek ölçüde sıradanlık gösteren, yerel motifler taşımayan yapılar, özgün kimliklerden uzak birer “benzeşme abidesi” olarak yükseliyor. Küresel rüzgara kapılan İstanbul’da kentsel doku, mekânsal planlamanın bütüncül atmosferinden koparılıp parçalar halinde tasarlanıp en iyi “küresel yansıma alanları” olarak hazırlanıyor. Kentler yarışıyor, yarıştıkça özgünlükleri kayboluyor.”²⁹⁹

İstanbul, küreselleşmeyle toplumun ürünü olmaktan çıkarak kimliksizleşmeye başlamıştır. Bunun yanında kentlere kimliğini kaybettiren bir başka gelişme vardır. Zafer’in dikkatini çektiği gelişme oldukça önemlidir. Kentlerde artık hizmetlerin ulaşılabilirliğinin azaldığını belirten Zafer, 21. yüzyıl kentlerin artık hizmet çöllerine dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini vurgulamaktadır. Bu değişimde hizmetlerin geleneksel ticari yapılanmalar yerine alışveriş merkezlerinin gelmesine, ayrıca internet, çağrı merkezlerinin yaygınlaşması ve araba odaklı bir yaşam tarzının gelişmiş olmasına bağlamaktadır. Bu gelişimin kent içerisinde komşuluk birimlerinin,

²⁹⁷ **Bkz.:** Ömer Laçiner, “Kentlerin Dönüşümü”, **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996. S. 10-16. s. 16.

²⁹⁸ **Bkz.:** Ayşe Öncü, “İdealinizdeki Ev” Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul’a Ulaştı”, **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996. S. 26-34, s. 29.

²⁹⁹ İ. Yaşar Hacısalıhoğlu, “Küresel Rüzgar” İstanbul ve Gece”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Temmuz 2001, Sayı: 38, s. 67-68 s. 67

mahalli hizmet kültürünün ve mahalle yaşam tarzının ortadan kalkması kentlerin sosyal olarak parçalanmasına, kutuplaşmasına ve nihai olarak bir arada yaşama mekânı olma niteliğini kaybetmesine sebep olacağını ifade eder.³⁰⁰

Yukarıda bahsedilen toplumsal farklılaşma ve ayrışmanın, dolayısıyla da toplumsal gerilimlerin mekânsal temsillerinin tüm örneklerini İstanbul'da görmek mümkündür. Bu mekânsal temsiller, Zafer'in de belirttiği gibi toplumun ilişki tarzlarını değiştirmekte ve toplumsal mesafelerin açılmasına yol açmaktadır. İstanbul'un yakın dönem kent tarihi bunun örnekleriyle doludur.

İstanbul yakın dönem kent tarihinde küreselleşme süreçlerinin önemli bir belirleyici olduğunu belirtmiştik. Bunun yanında küreselleşmenin kent düzeyinde toplumsal farklılaşma, ayrışma yaratarak, toplumsal gerilimlere neden olduğunu da belirtmiştik.

Kentlerin küresel kent ağları içinde yer alması için imaj üretmesi gerekmektedir. İstanbul'un küresel şehir kimliğine doğru evrilmesi projesi, daha önce de ifade ettiğimiz gibi küreselleşmenin gerektirdiği ve getirdiği bir örneklemeyi, "sterilizasyon"u ve imaj üretimini terkisine taşıyor.³⁰¹

Bunun yanında İstanbul'u bir dünya kenti yapma projesi kentte bazı eşitsizlikleri dolayısıyla da toplumsal gerilimleri pekiştirmiştir. Dünya kentleri, esnek sermaye birikim sürecinde dünya kapitalizminin yeni değer yaratma sürecinin meydana getirdiği eşitsizlik ilişkilerinin mekânsal açıdan açığa çıkış biçimi olduğu gibi, bu kentlerin üzerinde yükseldiği sosyal ve mekânsal ilişkiler de bir dizi eşitsizliğe sebebiyet vermiştir.³⁰² Ocak'ın belirttiğine göre artık kentin kendisi mekânsal ağırlığıyla toplumun önüne geçmekte ve belirleyici bir rol oynamaktadır.³⁰³ İstanbul'u küresel kent yapma stratejisi buna hizmet etmektedir. Bu doğrultuda yaşam tarzları değişmekte toplumsal mesafeler açılmaktadır.

---

³⁰⁰ Savaş Zafer Şahin, "Yirmi Birinci Yüzyılın Kentleri Hizmet Çölleri Mi Olacak?" <http://acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/488/> Çevrim içi: 10.06.2012

³⁰¹ Bkz.: Tanıl Bora, "İstanbul'un Seçimi", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:56 Aralık 1993, s. 4.

³⁰² Bkz.: Fuat Ercan, "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslar arası Kentler: İstanbul", **Toplum ve Bilim**, 71 Kış, 1996, s. 73.

³⁰³ Bkz.: Ersan Ocak, **a.g.e.**, s. 40.

1980 sonrası İstanbul'da kent mekânın hızlı şekilde dönüşümü başlamıştır. Dünyadaysa 1980 sonrası kent, eşitsizliklerin keskinleştiği mekân haline gelmiştir.³⁰⁴ 1980 sonrası İstanbul'un değişim ekseninde Tekeli, artık küreleşmenin temel ölçüt olduğunu vurgulamaktadır.³⁰⁵ Ancak bu amaç kentte toplumsal ayrışma ve kutuplaşmayı körükler niteliktedir. Bora, İstanbul'u küresel kent yapma idealinin, toplumu ayrıştırıcı unsurlarını vurgulamaktadır. Seçimler söylemlerin globalleşmeye olan vurguyla zihinsel yönden eklemlen(e)meyen "aşağıdakiler"e hitap etmesi güçleşiyor.³⁰⁶

İstanbul'un fiziki ve toplumsal coğrafyası son yıllarda aldığı şekiller bu eşitsiz yapılanmayı gösterir niteliktedir. Bu eşitsizliklerin yanında bir boyutu da kentte imaja uygun olmayan, kentin görünür alanlarından itilmesidir.³⁰⁷ Bu alanların başında kent merkezleri gelmektedir. Kentlerde toplumsal gerilimlerin mekânsal temsilinin yeni bir biçimi de ileride değerlendireceğimiz kentsel dönüşüm projeler uygulanmaya başlanmıştır. Bu süreç İstanbul'da 1980'lerden beri sürmektedir. Bazı semtler parça parça dönüşürken, bazı semtler ise 2004'ten itibaren büyük kamu projelerinin parçası olarak dönüştürülmeye çalışılmaktadır.

Böylelikle siteler, kentsel dönüşüm projeleri bölünen kentler, mahalleler, Aksu ve Robins'in belirttiği gibi kozmopolitlik prensibine göre değil, eşdeşlik, aynı-kimliklilik üzerine kurulmaktadır.³⁰⁸ Aksoy ve Robins'e göre bugüne kadar İstanbul'da yaşayan farklı kesimler birbirlerini görmezden gelerek ve bir ölçekte kendi kabuklarına çekilerek kültürel çatışmadan büyük ölçüde uzak kalabilmişlerdir.

---

³⁰⁴ **Bkz.:** Ersan Ocak, "Kentin Değişen Anlamı", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996. s. 35.

³⁰⁵ **Bkz.:** İlhan Tekeli, "Dünya Kenti Olma Süreci İçinde Akımlar Mekânını Yeniden Biçimlendiren İstanbul", **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Nisan 2001, Sayı: 37, s. 89.

³⁰⁶ **Bkz.:** Tanıl Bora, "İstanbul'un Seçimi", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:56 Aralık 1993, s. 7.

³⁰⁷ Bu İstanbul örneğinde karşılığını bulmaktadır. "Şehir: Yeni Anlamlar-Yeni Haritalar", belirtildiğine göre bunun bir örneği Habitat hazırlıklarıdır. Şehir ama şehir deyince esasen onun merkezi ve mutena semtleri, gittikçe sıklaşıyor, üstüne titreniyor, imgeleri her an her yeri kaplıyor, bununla beraber pahalılaşıyor, seçkinleşiyor, "aşağıdakiler" için ancak aç birisinin lokanta vitrininin önünde dikilmesi misali takılınabilecek bir yer oluyor veya kimi bölgeleri uygunsuz olana/yabancıya/ötekine tamamen kapanıyor. "Şehir: Yeni Anlamlar-Yeni Haritalar", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996, s. 8-9.

³⁰⁸ **Bkz.:** Asu Aksoy-Kevin Robins, **a.g.e.**, s. 60.

Son yetmiş yıla damgasını vuran resmi ideolojinin kültürel farklılığı inkâr etmesi de kültürel zıtlığa meydan verebilecek zemini kontrol altında tutmaya yaramıştır.³⁰⁹ Ancak Keyman, dünya kapitalizmi ile bütünleşme sürecinde mekânsal segrasyonun birbirinden yalıtıldığı grupların, aynı zamanda bu grupların yaşamlarını geçirdiği mekânlar arasında gerilimin artmasına yol açtığını belirtmiştir.³¹⁰ Bu İstanbul örneğinde de böyledir.

Özellikle 1 Mayıs olaylarında, gecekondu direnişlerinde bu görülmüştür.

“Global şehir dinamiğinin olmazsa olmaz bir yan tesiri de, yokluk ölçüsünde yoksulluğun, ölümcül marjinalliğin ve hakikaten kaybedecek hiçbir şeyi olmayanların umutsuz şiddetinin patlamasıdır. Sterilizasyon ve yalıtım önlemlerine rağmen önlenemeyen bu olgu, sterilizasyon-yalıtım önlemlerinin faşizan boyutlara varmasını getirebiliyor.”³¹¹

Son dönemde ise bu direnişlere kentsel dönüşüm projeleri karşısındaki direnişler ve gerilimler eklenmiştir.

Aksoy ve Robins’e göre İstanbul için önerilen küreselleşme stratejileri modernleşme/batılılaşma projesinin yeni şartlara uyarlanmış halidir. Yeni bir imaj yaratma, kimlik kazanma gibi hedefler hep batı tarafından kabul edilecek olanın çerçevesinde düşünülmektedir ve Batı küreselliğin kabul edemeyeceği ‘modern’ olmayan hayat tarzlarını sansüre tabi tutulmaktadır.³¹² Bu küreselleşme söyleminin tam tersine bir gidiştir. Çünkü küresel olan tanımlı itibarıyla pek çok farklılığı bir arada bulundurabilen bir kent olmalıdır.³¹³ Kentin küreselleşmesi ile yerel olanın giderek parçalanması paralel gelişen süreçler ve bu süreç özellikle Amerikan

---

³⁰⁹ Bkz.: Asu Aksoy-Kevin Robins, **a.g.e.**, s. 59.

³¹⁰ Bkz.: Fuat Ercan, **a.g.e.**, s. 89.

³¹¹ Bkz.: Tanıl Bora, “İstanbul’un Seçimi”, **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:56 Aralık 1993, s. 10.

³¹² Bkz.: Asu Aksoy-Kevin Robins, “İstanbul’da Dinlenme Zamanı”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Sayı 7, 1993, s. 58.

³¹³ Ancak Aksoy ve Robins’in de dikkat çektiği üzere bu farklılıklar genelde tüketim düzeyinde ele alınmakta, arabesk ile heavy metal müziğin yan yana olabilmesi, Mc Donalds hamburgeri ile kayseri mantısının vb. ötesine geçememektedir Bkz.: Asu Aksoy-Kevin Robins, “İstanbul’da Dinlenme Zamanı”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Sayı 7, 1993, s. 59.

kentlerinde, evsizler, yeni zenginleri eski mahallelerin dışarı sürüklemesi olarak büyük bir açıklıkla yaşanmaktadır.³¹⁴

1980 sonrası İstanbul'a toplumsal yapıyı da etkileyecek müdahaleler devri başlamıştır. 1980 sonrası çeşitli kentsel dönüşüm projeleriyle kentin merkezi iş alanları tekrar yapılanıp, yeni işlevler kazandırılmaktadır.³¹⁵ Dönüşüm projeleri, mahallelerin tahribatıyla beraber insanların atomizasyonu ve izolasyonu yoğunlaşmıştır.³¹⁶ Ocak'ın belirttiği üzere özellikle geç kapitalistleşen ülkelerin kentleri, siyasal ekonomik, sosyal ve kültürel olarak birbirinden uzak toplumsal kesimlerin bir arada yaşadığı ve gerilimlerin sürekli arttığı bir eşitsizlikler mekânı haline gelmektedir.³¹⁷ Bu ifade, 1980 sonrasında İstanbul örneğini belirleyici bir ifadedir.

İstanbul'da yukarıda bahsedilen süreçler doğrultusunda toplumsal gerilimlerin yönelimini tespit etmek güçtür. Ancak yerel bu açıdan bazı ipuçları vermektedir. İstanbul'da küreselleşme etkisiyle yaşanan yeni süreçte yeni yerelin ne olacağı bilinmemektedir. Yeni bir yerelin oluşması için işlevsel nedenler varsa, o zaman direniş önem kazanarak yeni yerelin oluşmasında ve özgünlüğünü kazanmasında önemli bir etken haline gelecektir.³¹⁸ Bunun yanında Laçiner, kentlerin dönüşümde geçmişten çok daha duyarlı ve çığ bir öteki karşıtlığı üzerine kurulmuş olarak beliren geleneksel kimlik ve aidiyet formlarının yeniden ortaya çıkış durumunun, söz konusu kimlik toplulukları arasında sürekli bir gerilim, bir çatışma potansiyeli taşıdığını açıkça görülmekte olduğunu belirtir.³¹⁹ Bu tespit yerelin daha da kapanması anlamını taşımaktadır. Bunun yanında uzmanlaşmış üst gelirli grubun

---

³¹⁴ Bkz.: Asu Aksoy-Kevin Robins, İstanbul'da Dinlenme Zamanı, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Sayı 7, 1993, s. 60.

³¹⁵ Bkz.: İlhan Tekeli, "Modernleşme Sürecinde İstanbul'un Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli?", **Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, 2009, s. 32.

³¹⁶ Bkz.: "Şehir: Yeni Anlamlar-Yeni Haritalar", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996. s. 8-9.

³¹⁷ Bkz.: Ersan Ocak, **a.g.e.**, s. 35.

³¹⁸ Bkz.: İlhan Tekeli, "Dünya Kenti Olma Süreci İçinde Akımlar Mekânını Yeniden Biçimlendiren İstanbul", **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Nisan 2001, Sayı: 37, s. 92.

³¹⁹ Bkz.: Ömer Laçiner, "Kentlerin Dönüşümü", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996, s. 14.

da ileride “toplumsal kapanma” sürecinde belirtileceği gibi kapanması söz konusudur.

Işık’da İstanbul’da bu gelişmeye dikkat çekmektedir. Işık’a göre 1990larda İstanbul’da hızla dışa açılma yaşanırken diğer yandan da şimdiye dek olmadığı ölçüde içe kapanma yaşanmaktadır. Bir yanda İstanbul’daki tüm grupları diklemesine kesen bir ilişki; öte yandan da yükselen ilişkiler içinde yer alamayan grupların geliştirdiği cemaatleşme süreçleri söz konusu.³²⁰

Tüm belirtilenler çerçevesinde günümüzde İstanbul’u toplumun içten içe kaynadiğı bir barut fıçısına benzetmek yanlış olmayacaktır. İstanbul’un tarihsel gelişimi diğer yandan da toplumsal gerilimleri yaratmıştır.

Bora, 1993’teki çalışmasında İstanbul için şu tespiti yapmaktadır:

“Yalıtılmış getto mahalleler ve belirli sınıfsal-toplumsal grupların yoğunlaştığı lekeler de mevcut; mamafih sınıfsal-toplumsal ayrım sınırları pek çok bölgede coğrafi olarak keskin değil, çarpıcı içiçelikler, yanyanalıklar vardır.”³²¹

Laçiner’in çalışmasından üç yıl sonra, Güvenç ve Oğuz’un statü mülkiyet farklılaşması üzerine yaptıkları çalışmada İstanbul’da toplumsal farklılaşmanın yönelimi araştırmışlardır. Çalışmalarında ulaştıkları sonuç, bizim çalışmamız açısından önemlidir. Güvenç ve Işık, İstanbul örneğindeki çalışmalarında, kentsel mekânda gelirin, statüden kaynaklanan farkların önüne geçtiğini tespit etmiştir.³²²

2012 yılında İstanbul’da küresel akışların da etkisiyle toplumsal farklılaşma artmış, toplumsal parçalanma ve ayrışmanın fiziki temsilleri çoklaşmıştır. Bu fiziki temsiller içinde kentsel dönüşüm projeleri uygulamalarıyla, günümüz İstanbul’un da mekânda gelire dayalı farklılaşmanın taşıyıcılarından biridir. Dolayısıyla bizim açımızdan kentsel dönüşüm projeleri toplumsal gerilimlerin de taşıyıcısıdır.

³²⁰ Bkz.: Oğuz Işık, “Denizli ve İstanbul Dersleri”, **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996, s. 46.

³²¹ Tanıl Bora, **a.g.e.**, s. 9.

³²² Bkz.: Murat Güvenç, Oğuz Işık, “İstanbul’u Okumak Bir Çözümleme Denemesi”, **Toplum ve Bilim**, 71 Kış, 1996, s. 6-60.

3. KENTSEL DÖNÜŞÜM ve YOL AÇTIĞI GERİLİMLER

3.1. Kentsel Dönüşüm Teorileri ve Uygulamaları

Tarihin ilk dönemlerinde kentler, depremler, yangınlar gibi doğal felaketlerle yıkıma uğramıştır. Bunun yanında savaşlar, işgaller kentlerin fiziki yapısına zarar vermiştir. Tarihte de kentlerin onarılması, yenilenmesi süreçleri yaşanmıştır. Modern kentlerin ortaya çıkışıyla beraber kentleri düzenleme, planlama kurumsal düzeyde gündeme gelmiştir. Böylece kentleri yenileme ve dönüştürme fikriyle beslenen projeler yapılmaya ve uygulanmaya başlamıştır.

Kentsel dönüşüm, günümüzde kentsel planlamanın başlıca unsurlarından biridir. Tekeli, dönüşüm sözcüğünün, kentin parçalarının nitelik değiştirmesine ya da biriken dönüşümlerle kentin evrimsel bir oluşum geçirmesine atıf olduğunu ifade eder.¹ Böylece kentleri bir dönüşüm mekânı olarak ele alır.

Tekeli kentsel dönüşümün iki boyutu üzerinde durur.

İlki, toplumdaki bireylerin ya da mülk sahiplerinin tek tek verdiği kararlar birikmesi sonucunda ortaya çıkan dönüşümlerdir.

İkincisi, güçlü iradenin bir alanı planlayarak topyekûn dönüştürmesidir.²

Son yıllarda söz konusu iki sürecin tüm etkileri kentlerde görülmektedir. Ancak tarihteki uygulamalara bakıldığında güçlü siyasi iradenin kenti dönüştürmekteki etkisi öne çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm uygulamalarını planlama mantığı altında düşünmek gereklidir.

Kenti planlama düşüncesinin temeli batı sanayi kentlerine dayanmaktadır. Kentlerde çeşitli sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte dönem dönem kentlere fiziki ve toplumsal anlamda düzen getirme çabası baş göstermiştir. Ancak planlama konusundaki en çarpıcı uygulamalar batı kentinde sanayinin gelişmesi sonrasında görülmüştür. Sanayinin gelişmesiyle kentlere doğru göç başlamıştır. Bu göç

---

¹Bkz.: İlhan Tekeli, “Kentleri Dönüşüm Mekânı Olarak Düşünmek”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 271.

² Bkz.: İlhan Tekeli, “Kentleri Dönüşüm Mekânı Olarak Düşünmek”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 275.

kentlerde yığılmalara neden olmuştur. Yoğun nüfus baskısı sonucunda kentlerde meydana gelen kötü yapılaşma ve sağlıksız yaşam koşulları kentlerin başlıca sorunu haline gelmiştir. Kentlerde yaşanan problemleri çözümlmek için kenti planlama düşüncesi günümüz mantığına yaklaşıp şekilde bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki değerdendirmeyle doğru orantılı olarak batıda ilk endüstrileşen ülkelerde kent planlamalarına ilişkin düzenlemelerin de başladığı görölür. Kent planlaması başlığı altında kentsel yenileme düzenlemelerine gidilmiştir. Endüstri döneminde başlayan kent planlamaları daha sağlıklı, daha güzel, daha faydalı, daha yönetilebilir ve daha insancıl bir kent yaratma amacını taşımaktadır.³

Kentlerin değışim sürecinde kent planlamalarını da değıştiğı görölmektedir. Çünkü bir döneme niteliğini veren toplumsal, ekonomik, siyasal özellikler kentleri değıştirmektedir. Değışen kentlerin sorunları da değışmektedir. Bu bakımdan kent planlamasına farklı unsurlar eklenmiştir.

Scott ve Roweis, oldukça genel bir tanımla planlamayı ekonomik üretim ve dolaşımın toplam maliyetini an aza indirecek biçimde kenti yeniden yapılandırmak için bir girişim olarak ifade ederler.⁴ Scott; Roweis'e göre,

“Kentsel planlamanın özgün müdahaleci ortamı (kendisi sadece devlet müdahalesinin özel bir alanıdır), tüm devlet müdahaleleri gibi, genel olarak kapitalist toplumun sosyal ve mülkiyet ilişkilerine gömölü somut, tarihsel olarak tanımlanmış çatışma ve sorunlar ağından, özel olarak kapitalist kentleşmeden ortaya çıkmıştır.”⁵

Legates ve Stout'a göre modern kent planlama projeleri, rasyonel tasarım ve politika aracılığıyla toplumun fiziki ve sosyal alanını kontrol etmekte ve düzenlemektedir.⁶

---

³ Bkz.: Richard T. Legates; Frederic Stout, “Modernism and Early Urban Planning, 1870-1940”, **The City Reader**, London; New York, Routledge, 2002, s. 300.

⁴ Bkz.: A. J. Scott; S.T. Roweis, “Kuramda ve Uygulamada Kentsel Planlama: Gözden Geçirme ve Yeni Bir Değerdendirme”, Çev. A. Cenap Yoloğlu, **Planlama Dergisi**, 2008/4, Sayı:44, s. 14.

⁵ A. J. Scott; S.T. Roweis, **a.g.e.**, s. 18.

⁶ Bkz.: Richard T. Legates; Frederic Stout, **a.g.e.**, s. 300.

Rossi, modern dönemde kentin dönüşümünün önemli bir bölümünün planlamayla açıklanabileceğini belirtir. Ona göre planlama kentin dönüşümünü kontrol eden güçlerin kendini ifade ettiği fiziksel biçimdir. Planlama deyince, yerel yönetimin ya da kendi başına ya da kentin mekânsal yönlerine mali destek sağlayan, bunları koordine eden, bunlar üzerinde etkili olan özel grupların önerileriyle gerçekleşen girişimleri ifade ettiğini belirtir.⁷

Kentsel dönüşümün tarihsel gelişim seyri şu şekilde gelişmektedir: 1800'lerin ortalarından 1945'lere kadar, kentlerdeki fiziksel ve toplumsal bozulmaya karşın en önemli müdahale biçimi, kentsel yenilemedir.⁸ Legates ve Stout, özellikle Amerikan kentlerinde 1949 konut yasasının kamu konutlarını genişlettiği ve kentsel yenilemeyi kurumsallaştırdığını belirtirler.⁹

Kentsel yenileme odaklı projelerin en bilineni 1850-1870 arasında dönemin valisi Baron Haussmann'ın Paris planıdır. Bu plan dâhilinde kentte yapılan düzenlemelerin kalıcı etkisi günümüz Paris'inde hala görülmektedir. Kentlerdeki yenileme stratejilerine öncülük eden diğer bir gelişme ise, 20. yüzyılın ilk yarısında, İngiltere'deki tarafından 'Bahçe Kent Hareketi' ve 'Yeni Kentler Hareketi'ne paralel olarak gelişen 'Modernist Hareket'tir.¹⁰ Ebenezer Howard'ın geliştirdiği, "bahçe kent" idealinin İngiliz kent planlamasını etkilediği bilinmektedir.¹¹

Osmanlı dönemi İstanbul'unda da kenti planlama düşüncesinin geliştiği görülür. Kenti planlamanın bir yönünü fethedilen yeni toprakların fiziki açıdan da Osmanlılaştırılması, İslamlaştırılması oluştururken, diğer yönünü ise kentte yaşanan problemler oluşturmaktadır. Bu problemlerin en somutu İstanbul'daki yangın problemidir. Tarihte İstanbul'da çıkan yangınlar sonucunda ahşap planlardan oluşan birkaç mahallenin yok olduğu bilinmektedir. Bunun yanında sokakların darlığı

---

⁷ Bkz.: Aldo Rossi, **Şehrin Mimarisi**, İstanbul, Kanat Yayınları, 2006, s. 137.

⁸ Bkz.: Z. Müge Akkar, "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", **Planlama Dergisi**, 2006/2, Sayı:36, s. 30.

⁹ Bkz.: Richard T. Legates; Frederic Stout, **a.g.e.**, s. 313.

¹⁰ Bkz.: Z. Müge Akkar, **a.g.e.**, s. 31.

¹¹ Bkz.: Bahçe kent fikrinin detayları için Bkz.: Ebenezer Howard, **Garden Cities of Tomorrow**, Ed. F.J. Osborn, London, Faber and Faber, 1965.

planlama düşüncesinin gelişmesinde etkilidir. Ancak bu planlama girişimlerinin geçerli ilk örneklerine Tanzimat döneminde rastlamaktayız.

İkinci dünya savaşı sonrasında kenti planlama düşüncesi farklı anlamlara karşılık gelmektedir. Sanayileşme süreci kısmen tamamlanmıştır. Savaş sonrasında Avrupa kentlerinde savaşın tüm izlerini silmenin temel aracı, kent planlaması olmuştur. Çünkü savaş döneminde yıkılan kentlerin yeniden inşa edilmesi gerekmiştir. Bu dönemde kent planlaması mantığı da değişmiştir. Kent planlaması fiziksel bir değişimden öteye geçmiştir. Planlama sürecine ekonomik ve sosyal değişkenler de eklenmiştir. Böylece büyük ölçekli kentsel projeler gündeme gelmiştir. Akkar'ın belirttiğine göre bu dönemde, merkezi yönetimin öncülüğünde yeniden yapılanma politikaları ortaya atılmıştır.¹²

1945 sonrası dönemde İstanbul'da da merkezi yönetimin öncülüğünde imar faaliyeti başlamıştır. 1950'lerde İstanbul'da imarın nedeni Avrupa'nın tersine savaş değildir. Demokrat Parti iktidarıyla değişen siyasetin, fiziki temsil alanı olarak İstanbul seçilmiştir. Böylece İstanbul, 1950'lerde tarihi yapıyı da kapsayacak şekilde geniş çaplı bir imar planının başlıca malzemesi olmuştur.

Akkar, 1945 sonrası dönemde yapılan planlarda kent içi alanların, kenar mahallerin temizlenmesine yer verildiğini, büyük yıkımlar sonucunda bu alanlara çok katlı konutların inşa edildiğini belirtir. Kent merkezlerinin kapalı konut kompleksleri, oteller ve ofis kompleksleri, alışveriş merkezleri yer almaktadır.¹³

Akkar'ın belirttiğine göre, 1960'lar ve 1970'lerin başları, kentsel iyileştirme ve kentsel yenileme projelerine öncelik verilen yıllardır. Akkar'a göre,

“1980'ler, birçok konuda olduğu gibi, kentsel dönüşüm konusunda da, önemli değişimlerin olduğu bir dönemdir. 'Kentsel yeniden yapılandırma' (urban redevelopment) politikasının yaygın olarak kullanılması, bu dönemin kentsel dönüşüm projelerinin en önemli özelliğidir. 1980'lerin dönüşüm projelerinin odağında, kentlerde boşaltılmış, atıl ve çöküntü haline gelmiş alanlarda, ekonomik canlanmayı sağlamak bulunmaktadır.”¹⁴

¹² Bkz.: Z. Müge Akkar, **a.g.e.**, s. 31.

¹³ Bkz.: Taner Oc; Steven Tiesdell, “The Death and Life of City Centres”, **Safer City Centres**, London, Paul Chapman Publishing, 1997, s. 2.

¹⁴ Z. Müge Akkar, **a.g.e.**, s. 31.

1980’lerden itibaren, şehirlerde kamu – özel sektör ortaklığı eliyle tasarlanan ‘öncü projeler’, kentsel ekonomik gelişmenin tetikleyicileri olarak görülmüş ve buna uygun olarak çizilen yeni kurumsal çerçevede kentsel dönüşüm projelerine özgü birlikler, ajanslar vb yeni kurumlar oluşturulmuştur.¹⁵

Kentsel dönüşüm deneyimlerinin temel olarak dört aşamadan geçtiği ifade edilmektedir¹⁶

1. 1960’lara kadar devam eden “Devlet eliyle toptan yeniden geliştirme ve kentsel yenileme”

2. 1960’ların ortalarından 1970’lere kadar devam eden çok boyutlu “yeniden gelişim” (redevelopment) ve “sağlıklaştırma” (rehabilitation) çalışmaları.

3. 1970’lerden 1990’lara kadar devam eden “gayrimenkul eksenli kamu-özel ortaklığı dönüşümleri” (property-led public-private partnership urban regeneration)

4. 1990’ların ikinci yarısından itibaren ortaklık modellerinin çeşitlenerek devam ettiği ve “toplumun yeniden hatırlandığı” dönüşüm çalışmaları (bringing the community back in).

1990 sonrasında günümüze kentsel dönüşümde kullanılan en yaygın müdahale biçimi, ‘kentsel yenileşme’ ya da ‘kentsel canlandırma’ (urban regeneration)’dır.¹⁷ Özellikle kent merkezinde kalmış, eski çöküntü bölgelerinin yenilenmesi ve canlandırılması için projeler üretilmiştir. Bunun yanında sanayinin üçüncü dünya ülkelerine kaymasıyla sanayi alanları için de projeler üretilmiştir. Tüm bu uygulamaların günümüzde geldiği nokta “kentsel dönüşüm” projeleridir. Tekeli’nin belirttiği üzere kentsel dönüşüm; sağlamaştırma, imar-ıslah ya da yeniden canlandırma denen türdeki dönüşümleri de içerir.¹⁸ Bu türlerin hepsi kentte uygulamaktadır.

¹⁵ Bkz.: A. Ege Yıldırım, “Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm”, **Planlama Dergisi**, 2006/1, s. 7.

¹⁶ Bkz.: Zekai Görgülü ve diğerleri, **Mahalle Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Modeli, Küçükbakkalköy Örneği**, Y.T.Ü, Mimarlık Fakültesi, Şehir Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, 2006, s. 17-18.

¹⁷ Bkz.: Z. Müge Akkar, **a.g.e.**, s. 32.

¹⁸ Bkz.: İlhan Tekeli, “Kentleri Dönüşüm Mekanı Olarak Düşünmek”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 276.

Genel çerçevesini belirlediğimiz planlama ve dönüşümün iç mantığını belirlemeye çalıştık. Buradan sonra kentsel dönüşümün toplumsal boyutu üzerinde duracağız. Tekeli kentsel dönüşümü doğrudan toplumsal süreçlerle ilişkilendirmektedir. Bu süreçler; fordist üretimin aşılaraq esnek üretime geçilmesi, sanayi toplundan bilgi toplumuna geçiştir.¹⁹ Kentsel dönüşüm süreci, toplumsal bir süreçtir. Bu nedenle kentsel dönüşüm sürecinde toplumsal alanın göz ardı edilmesi gerekmektedir.

Bu bakımdan Scott ve Roweis, kentsel planlamanın uygulanabilir bir kuramı, gözle görülür planlama olaylarını kavrayan çok sayıda kısa erimli durumdan kentsel planlamanın tamamıyla tümevarımsal türetiminin tersine, kentsel planlamanın gömülü olduğu durağan sosyal olgudan kentsel planlamanın doğasının, içeriğinin, yörüngesinin analitik türetimine izin veren kavramsal temeller üzerine kurulması gerekliliğine işaret ederler.²⁰

Türkün ve Kurtuluş’a göre modern kent planlamasının doğasında mekânı bölecek unsurlar bulunmaktadır. Modern kentler sadece işyeri ve konutun birbirinden ayrıştığı yerler olarak değil, kentsel işlevler ve toplumsal sınıfların da mekânda ayrışarak yerleşimine olanak verecek biçimde planlanmıştır.²¹ Bu bakımdan bahsedilen projelerde mekânın toplumsal boyutunun ihmal edilmesi hali hazırdaki mekânda ayrışmaya dayalı çeşitli sorunlarını pekiştirmektedir.

Scott ve Roweis bu tehlikeye dikkat çekerler,

“(…)çağdaş kentlerde, (...) uyumsuzluğun bir sonucu olarak ortaya çıkan, biriken ve potansiyel olarak tehlikeli kentsel yerinden etmeler, irrasyoneliter, ve çatışmalar ile kaçınılmaz olarak uğraşma zorunluluğu mevcuttur. Daha da fazlası, bu yerinden etmeler irrasyoneliter, ve çatışmalar esasi arazi kullanım elemanı tarafından şekillendirilir. Bu özel ilgi alanını kentsel arazi ilişkisi olarak tanımlayabiliriz. Kentsel planlama çeşitli, tarihsel olarak özgün biçimlerde bu

¹⁹ **Bkz.:** İlhan Tekeli, “Türkiye’de Yöneticileri/Kent Plancıları Kentsel Dönüşüm İçin Bir Ahlakî Çerçeve Oluşturmak Durumundadır”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 304-306.

²⁰ **Bkz.:** A. J. Scott; S.T. Roweis, “Kuramda ve Uygulamada Kentsel Planlama: Gözden Geçirme ve Yeni Bir Değerlendirme”, Çev. A. Cenap Yoloğlu, **Planlama Dergisi**, 2008/4, Sayı:44, s. 16.

²¹ Asuman Türkün, Hatice Kurtuluş, “Giriş Yazısı”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s. 12.

ilişkiden doğar. Mevcut planlama kuramının soyut idealist anlatımının tersine, kentsel planlama bir boşlukta icat edilmemiştir, ama kapitalist sosyal ve mülkiyet ilişkileri (ve onların özel olarak kentsel dışa vurumları) arasındaki temel çelişkiden ve ona bağlı olarak gelişen kolektif eylem gerekliliğinden yapısal olarak üretilmiştir.”²²

Kentsel dönüşüm projelerinin temel açmazı toplum boyutunda ortaya çıkmaktadır. Çünkü kentsel dönüşüm projeleriyle toplumsal yapıya müdahale de yapılmaktadır. İstanbul örneğinde detaylı olarak değerlendireceğimiz kentsel dönüşüm projelerinin pratik ve uygulama alanı çelişkilidir. Kağıt üzerinde tasarlanan projeler uygulamaya geçirildiğinde toplum gerçeğiyle uyuşmamaktadır.

İstanbul örneğine kentsel dönüşüm açısından bakarak kentsel dönüşümün yasal düzeyde ve uygulama alanındaki açmazlarını da görmek mümkündür. İstanbul’da kentsel dönüşüm uygulamaları 2004 yılından itibaren çok aktörlü bir süreç olarak gelişmiştir.

Tekeli kentsel dönüşümün iki aktörünü şu şekilde ifade eder;

“Türkiye’de 2003’ten sonra, değişim ve dönüşümü planlayacak ve gerçekleştirecek iki çok güçlü aktör oluşturuldu. Bu aktörlerden birisi Toplu Konut İdaresidir. 6 Ağustos 2003 tarih ve 4966 Sayılı Yasayla Toplu Konut İdaresinin yetki ve finansman olanakları sağlandı. 12 Mayıs 2004 Tarih ve 5162 Sayılı Yasayla gecekondü tasfiyesi konusunda İmar Bakanlığının yetkileri TOKİ’ye devredildi. Toplu Konut İdaresinden güçlü bir değişim dönüşüm aktörü yaratıldı. Yaratılan ikinci tür güçlü aktör belediyeler oldu. İlk olarak 4 Mart 2004 tarihli 5104 yasayla Ankara Büyükşehir Belediyesine kuzey Ankara kent girişinde bir dönüşüm projesi gerçekleştirme olanağı sağlandı. Daha sonra 16 Haziran 2005’de kabul edilen 5366 sayılı kanunla belediyeler ve il özel idareleri bu konularda yetkilendirildi, güçlendirildi.”²³

Kentsel dönüşüm sürecini başlatması açısından 5366 numaralı ve 16/6/2005 tarihli “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” önemlidir. Kanunda doğrudan kentsel dönüşüm ifadesi

---

²² A. J. Scott; S.T. Roweis, “Kuramda ve Uygulamada Kentsel Planlama: Gözden Geçirme ve Yeni Bir Değerlendirme”, Çev. A. Cenap Yoloğlu, **Planlama Dergisi**, 2008/4, Sayı:44, s. 19.

²³ İlhan Tekeli, “Türkiye’de Yöneticileri/Kent Plancıları Kentsel Dönüşüm İçin Bir Ahlaki Çerçeve Oluşturmak Durumundadır”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 313.

geçmemesine karşın kanunun birçok hükmü kentsel dönüşüm sürecini hazırlayıcı niteliktedir.

“Bu Kanunun amacı, büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000'in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır.

Bu Kanun, yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda oluşturulacak olan yenileme alanlarının tespitine, teknik altyapı ve yapısal standartlarının belirlenmesine, projelerinin oluşturulmasına, uygulama, örgütlenme, yönetim, denetim, katılım ve kullanımına ilişkin usûl ve esasları kapsar.

Yenileme alanlarının teknik altyapı ve yapısal standartların oluşturulması, bu alanların yönetimi ile örgütlenme ve uygulama alanlarında bulunan hak sahiplerinin veya bölge halkının katılımına dair usûl ve esaslar yönetmelikte belirlenir.

Yenileme alanları olarak belirlenen bölgelerde il özel idaresi ve belediye tarafından hazırlanan veya hazırlatılan yenileme projeleri ve uygulamaları ilgili il özel idareleri ve belediyeler eliyle yapılır veya kamu kurum ve kuruluşları veya gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine yaptırılarak uygulanır. Bu alanlarda Toplu Konut İdaresi ile ortak uygulama yapılabileceği gibi, Toplu Konut İdaresine de uygulama yaptırılabilir.

Yenileme alanlarında yenileme projelerinin uygulanması sırasında tabii afet riski taşıdığı Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca belirlenen bölgelerde gerekli tedbirleri almak üzere il özel idareleri ve belediyeler yenileme projelerinde tasfiye de dahil olmak üzere gerekli düzenlemeleri yapabilir, yasaklar koyabilir. Bu konudaki esas ve usûller yönetmelikte belirlenir.

Yenileme projeleri, uygulama alanı içerisinde bulunan taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ile onarılacak veya yeniden inşa edilecek yapıların imar mevzuatında öngörülen projelerinden oluşur.

Yenileme projelerini onaylamak üzere 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 51 inci maddesine göre gerektiği kadar Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu oluşturulur. Kurulca onaylanan projeler, il özel idaresi veya belediyece uygulanır.”

Yukarıdaki hükümlerden de anlaşılacağı gibi kentsel dönüşüm sürecinin ilk basamağı yasalашırken doğrudan kentsel dönüşüm ifadesi kullanılmamıştır. Yenileme başlığı altında geçen bu düzenlemeler, kentte önemli bir süreci başlatmıştır. Bu sürecin ilk aşaması bazı yetkilerin belediyelere devridir. Projelerin uygulayıcısı olarak belediyeler öne çıkmaktadır. Bu kanunun çerçevesine göre kentsel dönüşümde belediyelerin yanında bir diğer aktör özel firmalardır.

Bu projeler afet riskine yönelik yenilemeleri getirmekle beraber, kanundan da anlaşılmaktadır ki bölgelerin tasfiyesi proje dâhilinde gündeme gelebilir. Bölgelerin tasfiyesi yetkisi de belediyelerin elindedir. 2004 yılından bu yana yapılan uygulamalar bu yasaya dayandırılarak yapılmaktadır. Asıl kentsel dönüşüm yasasıysa

16 Mart 2012’de kabul edilen “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine İlişkin Yasa” tasarısıdır. Bu yasadan kısa bir süre sonra yürürlüğe giren 2 B arazilerine ilişkin yasanın “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine İlişkin Yasa”yı tamamlayıcı nitelikte olduğu belirtilir.

“Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine İlişkin Yasa” kentsel dönüşümde yeni bir süreci işaret etmektedir.

Bu yasaya göre idare açısından, belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeleri, bu sınırlar dışında il özel idarelerini, büyükşehirlerde büyükşehir belediyelerini ve Bakanlık tarafından yetkilendirilmesi hâlinde büyükşehir belediyesi sınırları içindeki ilçe belediyelerini kapsar. Bu maddeye göre artık kentsel dönüşümde sınırsız yetkilere sahip aktörler ortaya çıkmaktadır

Yasaya göre riskli alan ve yapı tanımı şöyledir:

“ç) Riskli alan: Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan, Bakanlık, TOKİ veya İdare tarafından Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının görüşü de alınarak belirlenen ve Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılan alan.

d) Riskli yapı: Riskli alan içinde veya dışında olup ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı ilmî ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapı.”

Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi Bakanlık, TOKİ veya İdare tarafından belirlenen her alan kentsel dönüşüme açılabilecektir.

Yasanın gerekçeleri içinde,

“Anayasadan kaynaklanan ve yukarıda bahsedilen Devlet görevleri ve ihtiyaçlar gözetilerek hazırlanan düzenlemelerle, öncelikli olarak 7269 sayılı Kanundaki “kanunî mecburiyet” esası yerine, afetler karşısında riskli bulunan alanların ve buralardaki yapıların mülkleri ile anlaşma sağlanarak bu riskli yapıların yıktırılıp bu alanların dönüştürülmesinde ve yeniden yerleşimin temin edilmesinde “gönüllülük” esası getirilmekte; ancak, bu esasa uymayanların yapılarının

Bakanlık veya İdarece yıktırılması ve riskli yapılar ile alanların tahliyesi suretiyle uygulamada bulunmak da öngörülmektedir.”

Böylece kentsel dönüşüme gönüllülük esasıyla dâhil olmayanlar, zorla tahliye edilecektir. Bu hükümlerle kentsel dönüşüme dâhil olmak bir zorunluluk halini almıştır. Çünkü aşağıda da belirtileceği gibi artık Bakanlığın doğrudan tahliye ve yıktırma yetkisi vardır.

Tahliye ve yıktırmaya ilişkin hükümler şöyledir:

“Uygulamaya başlanmadan önce, riskli yapıların yıktırılması için, bu yapıların mâliklerine otuz günden az olmamak üzere süre verilir. Bu süre içinde yapı, mâlik tarafından yıktırılmadığı takdirde, yapının idarî makamlarca yıktırılacağı belirtilerek ve tekrar süre verilerek tebligatta bulunulur. Verilen bu süre içinde de mâliklerince yıktırma yoluna gidilmediği takdirde, bu yapıların insandan ve eşyadan tahliyesi ve yıktırma işlemleri, yıktırma masrafı ile gereken diğer yardım ve krediler öncelikle dönüşüm projeleri özel hesabından karşılanmak üzere, mahallî idarelerin de iştiraki ile mülkî âmirler tarafından yapılır veya yaptırılır. Bakanlık, yukarıdaki fıkralarda belirtilen tespit, tahliye ve yıktırma iş ve işlemlerini bizzat da yapabilir.

Uygulama işlemler ise şöyledir:

“Parsellerin tevhit edilmesine, münferit veya birleştirilerek veya imar adası bazında uygulama yapılmasına, yeniden bina yaptırılmasına, payların satışına, kat karşılığı veya hâsılat paylaşımı ve diğer usûller ile yeniden değerlendirilmesine, sahip oldukları hisseleri oranında paydaşların en az üçte iki çoğunluğu ile karar verilir. Bu karara katılmayanların bağımsız bölümlerine ilişkin arsa payları, Bakanlıkça rayiç değeri tespit ettirilerek bu değerden az olmamak üzere anlaşma sağlayan diğer paydaşlara açık artırma usûlü ile satılır. Bu suretle paydaşlara satış gerçekleştirilemediği takdirde, bu paylar, Bakanlığın talebi üzerine, tespit edilen rayiç bedeli de Bakanlıkça ödenmek kaydı ile tapuda Hazine adına re’sen tescil edilir ve yapılan anlaşma çerçevesinde değerlendirilmek üzere Bakanlığa tahsis edilmiş sayılır veya Bakanlıkça uygun görülenler TOKİ’ye veya İdareye devredilir. Bu durumda, paydaşların kararı ile yapılan anlaşmaya uyularak işlem yapılır.”

Üzerindeki bina yıkılmış olan arsanın mâliklerine yapılan tebligatı takip eden otuz gün içinde en az üçte iki çoğunluk ile anlaşma sağlanamaması hâlinde, gerçek kişilerin veya özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetindeki taşınmazlar için Bakanlık, TOKİ veya İdare tarafından acele kamulaştırma yoluna da gidilebilir. Bu Kanun uyarınca yapılacak olan kamulaştırmalar, 4/11/1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasındaki iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlı kamulaştırma sayılır ve ilk taksit ödemesi, mezkûr fıkra göre belirlenen tutarların beşte biri oranında yapılır.

Anlaşma ile tahliye edilen, yıktırılan veya kamulaştırılan yapıların mâliklerine ve mâlik olmasalar bile bu yapılarda kiracı veya sınırlı ayn   hak sahibi olarak en az bir yıldır ikamet ettiği veya bunlarda işyeri bulunduğu tespit edilenlere konut, işyeri, arsa veya dönüşüm projeleri özel hesabından kredi veya mülkiyet ya da sınırlı ayn   hak sağlayan ve usûl ve esasları Bakanlıkça belirlenen konut sertifikası verilebilir. Bunlardan konutunu ve işyerini kendi imkânları ile yapmak veya edinmek isteyenlere de kredi verilebilir. 20/7/1966 tarihli ve 775 sayılı Gecekondu Kanununa göre yoksul veya d   ar gelirli olarak kabul edilenlere verilecek olan konut veya işyerleri; Bakanlık, TOK   veya   dare tarafından, 15/5/1959 tarihli ve 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanunda belirtilen usûl ve esaslar uyarınca bor   landırma suretiyle de verilebilir.

Kentsel dönüşümle tüm araziler TOK  'ye devredilmektedir. Hükümlerden de anla  lıla  ğı gibi anlaşmaya gitmeyenlerin bazı hak kayıpları olacaktır.

Bakanlık;

Bu alanlarda bulunan taşınmazları satın almaya,   n alım hakkını kullanmaya, bağımsız bölümler de dâhil olmak üzere taşınmazları trampaya, taşınmaz mülkiyetini veya imar haklarını başka bir alana aktarmaya,

Aynı alanlara ilişkin taşınmaz mülkiyetini anlaşma sağlanmak kaydı ile menkul değere d  n    tmeye,

Kamu ve özel sektör işbirliğine dayanan us  ller uygulamaya, kat veya hâsılat karşılığı us  lleri de dâhil olmak üzere inşaat yapmaya veya yaptırmaya, arsa paylarını belirlemeye, yetkilidir.

Bakanlık, riskli alanlardaki ve rezerv yapı alanlarındaki uygulamalarda faydalanılmak üzere; özel kanunlar ile öngörülen alanlara ilişkin olanlar da dâhil, her tür ve ölçekteki pl  nlama işlemlerine esas teşkil edecek standartları belirlemeye ve gerek görülmesi hâlinde bu standartları pl  n kararları ile tayin etmeye veya özel standartlar ihtiva eden pl  nlar yapmaya, onaylamaya ve kent tasarımları hazırlamaya yetkilidir.

Yukarıdaki ifadelerden de anla  lılabileceği gibi kentsel dönüşümün karar verici en yetki birim Bakanlık halini almıştır. Bakanlık, bu maddede belirtilen i  ve işlemlere ilişkin olarak TOK  'ye veya   dareye yetki devrine ve bu i  ve işlemlerden hangilerinin TOK   veya   dare tarafından yapılacağını belirlemeye yetkilidir. Bakanlık yanında diğer birimlerse TOK   ve belediyelerdir.

Bu Kanun hükümlerine göre

Maliye Bakanlığınca Bakanlığ  a tahsis edilerek tasarrufuna bırakılan veya Bakanlığın talebi   zerine TOK  'ye veya   dareye devredilen taşınmazlar üzerinde bu

Kanun kapsamındaki uygulamalara bağılı olarak meydana gelen yeni taşınmazlar, Bakanlığın, TOKİ'nin veya İdarenin isteğı üzerine, kendileri ile anlaşma sağlanan gerçek kişiler veya mirasçılar ile tüzel kişiler adına tapuya tescil olunur.

Bu madde kentsel dönüşüm projelerinin uygulamada ne şekilde gerçekleştiğini belirtmesi açısından önemlidir. Kanun hükmünde el değıştirme sürecinde üçüncül şahısların hakları önceden tasarlanmıştır.

Kentsel dönüşüm uygulamaları afet riskine karşıın gecekondulu ve kent içindeki riskli alanların tekrar yapılanmasına ilişkin düzenlemeler olarak gözükmemektedir. Ancak çalışmamızın başında da vurguladığımız gibi İstanbul'u bir küresel kent merkezi yapma ideali projelerin örtük nedenlerindendir. Özellikle kent merkezinde kalmış çöküntü alanları küresel kent imajına uygun olarak dönüştürülmektedir. Ancak son kanunda bu örtük amacın açık bir ifadeyle ortaya çıktığı görülür.

“Gecekondulu, kıyı alanları ve tesisleri ile niteliğinin bozulması nedeniyle orman ve mera dışına çıkarılan alanlar dâhil kentsel ve kırsal alan ve yerleşmelerde yapılacak iyileştirme, yenileme ve dönüşüm uygulamalarında idarelerce uyulacak usûl ve esasları belirlemek; Bakanlıkça belirlenen finans ve ticaret merkezleri, fuar ve sergi alanları, eğlence merkezleri, şehirlerin ana giriş düzenlemeleri gibi şehirlerin marka değerini artırmaya ve şehrin gelişmesine katkı sağlayacak özel proje alanları ve özel yapım gerektiren yapılaşmalara dair her tür ve ölçekte etüt, harita, plan, parselasyon planı ve yapı projelerini yapmak, yaptırmak, onaylamak, kamulaştırma ve ruhsat işlerinin gerçekleştirilmesini sağlamak, yapı kullanma izinlerini vermek ve bu alanlarda kat mülkiyeti kurulmasını temin etmek; 2/3/1984 tarihli ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile 20/7/1966 tarihli ve 775 sayılı Gecekondulu Kanunu uyarınca Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan uygulamalara ilişkin her tür ve ölçekte etüt, harita, plan ve parselasyon planlarını yapmak, yaptırmak, onaylamak, ruhsat işlerini gerçekleştirmek, yapı kullanma izinlerini vermek ve bu alanlarda kat mülkiyetinin kurulmasını sağlamak.”

Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü dönüşüm, yenileme ve transfer alanlarının belirlenmesi, dönüşüm alanı ilân edilen alanlardaki

yapıların tespiti ile arsa ve arazi düzenleme ve değerleme iş ve işlemlerinin yapılmasını sağlamak; dönüşüm uygulamalarında hak sahipliği, uzlaşma, gerektiğinde **acele kamulaştırma**, paylı mülkiyete ayırma, birleştirme, finansman düzenlemelerinde bulunma, dönüşüm alanları içindeki gayrimenkullerin değer tespitlerini yapma ve Bakanlıkça belirlenen esaslar ve proje çerçevesinde hak sahipleri ile anlaşmalar sağlama, gerektiğinde yapı ruhsatı ve yapı kullanma izni verme, kat mülkiyeti tesisi, tescili ve imar hakkı transferi ile ilgili iş ve işlemleri yürütmekle görevlendirilmiştir. Belirtilen bu hükmün acil kamulaştırma maddesi Fener-Balat-Ayvansaray örneğinde hızla yürürlüğe konulmuştur.

Bazı yerleşim merkezlerinin jeolojik durumu ve zemin özellikleri ise, buralarda iskânın tehlikeler arz ettiğini ve afet riski altında bulunan bu yerleşim merkezlerinin bir an önce bulundukları yerlerde dönüştürülerek buralardaki iskânın yeniden düzenlenmesini ve hatta bunların başka yerlere nakledilmesini zarurî kılmaktadır. Böylelikle pek çok alan acil kamulaştırma uygulamasıyla hızla boşaltılabilmektedir.

Özellikle belirtilmelidir ki, afet riski altında olduğu kabul edilen yerlerde deprem afeti meydana gelmeden önce buralardaki meskenlerin, işyerlerinin ve sanayi tesislerinin yeni alanlara nakledilmesi sayesinde, yerleşme ve yapı emniyeti temin edilecek ve muhtemel can ve mal kayıpları ile iktisadî ve sosyal diğer zararların en aza indirilmesi mümkün olacaktır. Ayrıca, hâlihazırda yaşanabilirlikten uzak, köhnemiş, can ve mal emniyeti bakımından riskli ve görüntü itibarı ile de çirkin olan yapılaşmalar ortadan kaldırılabilir, estetik yapılar inşa edilecek ve halkın daha sıhhatli ve emniyetli şartlar altında ikameti de temin edilecektir.

Bu yasaya temel eleştirilerin başında bakanlıklara verilen yetkilerle “riskli alanların ve yapıların” belirlenmesi, afet riski görülen alanların “tasfiyesi” ve “yenilenmesi” “iyileştirilmesi” açısından tüm yetkiler genel olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na verilmektedir. Bu toplumsal açıdan bir huzursuzluğa yola açacağı gibi, yerel yönetimlerin etkinliğini sınırlandıracak bir gelişmedir.

Söz konusu yasanın tamamlayıcısı olan 2B yasa tasarısına göre,

Proje alanı: 2/B alanlarını ve proje bütünlüğünü sağlamak amacıyla gerektiğinde bu alanların dışında kalan yerleri de kapsayan ve sınırları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı veya ilgili büyükşehir ya da diğer belediyelerce belirlenen ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca onaylanan gecekondular veya kentsel dönüşüm projesi uygulanacak alanlardır.

Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi 2/B yasası aslında gecekondular ve kentsel dönüşüm projelerinin uygulama alanını genişletmektedir.

Nakil, kamulaştırma, ıslah, imar, ihya ve tescil işlemleri

MADDE 4- (I) Devlet ormanları içinde veya bitişğinde bulunan ve yerinde kalkındırılmaları mümkün görülmeyen köyler halkının başvurusu üzerine veya bulundukları yerlerden orman rejimi bakımından kaldırılmaları zorunlu bulunan köyler halkının resen 2/A alanlarına, bu mümkün olmadığı takdirde diğer yerlere kısmen veya tamamen nakline ve yerleştirilmelerine ilgili Bakanlıkların görüşü alınarak Orman ve Su İşleri Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca karar verilir. Nakline ve yerleştirilmesine karar verilen bu köylerle ilgili iş ve işlemler Orman Genel Müdürlüğünce yürütülür²⁴

2/B tasarısında da toplumsal açıdan yerinden edilme süreci vardır. 2/B kapsamında nakline ve yerleştirilmesine karar verilen köyler veya mahallelere ait iskân iş ve işlemleri ilgili kamu idaresi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından müştereken yürütülür. Burada da Bakanlığa yetki devri söz konusudur. Aynı proje alanı için birden fazla teklif olması halinde, öncelik sıralaması TOKİ, büyükşehir belediyeleri ve belediyeler olmak üzere değerlendirme yapılır. Buradan da anlaşılacağı gibi belediye yetki sıralamasında oldukça geriye düşmüştür.

Nakline ve yerleştirilmesine karar verilen veya bulundukları yerleşim yerlerinden kaldırılmaları zorunlu bulunan Devlet ormanları içinde veya bitişğinde bulunan köy ve mahalle halkına ait olan ve bu köy ve mahalle sınırları içerisinde bulunan taşınmazlardan kamulaştırılması gerekenler, 4/11/1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu hükümlerine göre ilgili kamu idaresi tarafından kamulaştırılır.... Kamulaştırma işlemlerine yapılan itirazlar iskânla ilgili yapılan işlemleri durdurmaz. Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca yeni iskân edilecek alanda hak sahiplerine verilecek bina, arsa ve arazilerin bedellerinin borçlandırılması ve trampasında kullanılması gereken kamulaştırma bedeli; birinci fıkra kapsamında yürütülen iş ve işlemler bakımından Orman Genel Müdürlüğünce, ikinci fıkra kapsamında yürütülen iş ve işlemler bakımından ise ilgili kamu idaresi tarafından Çevre ve Şehircilik Bakanlığının ilgili hesabına aktarılır.

Bu alanlar, adı geçen Bakanlık tarafından talebin intikal tarihinden itibaren otuz gün içerisinde aynen veya değiştirilerek onaylanır ve teklif sahibi idareye bildirilir. İtiraz süresinin kısıtlanması yasal dayanakları sınırlandırmaktadır. Çünkü Sulukule örneğinde görüldüğü gibi bölgede yıkımlar sonrasında yeni yapılan binalar yükselirken yürütmeyi durdurma kararı alınmıştır.

Gerekçeler

²⁴ (çevrimiçi) <http://www.basbakanlik.gov.tr.>, 10.10.2012.

Ayrıca; bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş ve ormana geri dönüşümü artık mümkün bulunmayan ve özellikle yerleşim alanı olarak işgal edilerek kullanılan bu alanlarda; imar planları yapılamaması yüzünden, şehircilik anlayışı ve planlama ilkelerine aykırı oluşmuş çarpık yerleşim alanlarının varlığı, düzenli ve planlı kentleşme yapılamaması, oluşan fiili durum sonrasında bu alanlardaki yerleşim yerlerine götürülmek zorunda kalınan kamu yatırımlarının yapılmasının zorluğu ve bu yatırımların orta ve uzun vadede yüksek maliyeti, Devletin bu yerlerden vergi alamaması, bu yerlere ilişkin olarak Devlet ile vatandaşlarımız arasında uzun süren hukuki ihtilafların meydana gelmesi, Devletin bu yerlerde tasarruf edememesi sebebiyle önemli ölçüde gelir kaybının oluşması ve bu yerlerle ilgili problemlerin çözülememesi nedeniyle çok sayıda iyi niyetli vatandaşların mağduriyetleri de dikkate alınarak, bu alanlara ilişkin yeni bir kanuni düzenlemenin yapılması ve bu alanlarla ilgili fiili durumun hukuki zemine kavuşturulması bir zorunluluk haline gelmiştir.

Madde gerekçeleri,

6831 sayılı Kanunun 13 üncü maddesinin birinci fıkrasının (B) bendine uygun olarak düzenlenen bu maddenin birinci fıkrasında; Devlet ormanları içinde ve bitişiğinde bulunup yerinde kalkındırılmaları mümkün olmayan ve yerinden kaldırılmaları zorunlu olan köyler halkının öncelikle 6831 sayılı Kanunun 2/A maddesi gereğince orman sınırları dışına çıkartılan alanlara, bunun mümkün olmaması halinde diğer yerlere nakli ve yerleştirilmesi işlemlerine ilişkin usul ve esasların düzenlenmesi öngörülmektedir.

Diğer taraftan, doğal afete maruz kalan vatandaşların başka yere nakli ve yerleştirilmeleri, 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanunun ek 10 uncu maddesi gereğince yürütülmektedir. Ancak, son yıllarda hızla devam eden Devlet yatırımlarından olan barajlar dolayısıyla çok sayıda köyün, hatta bazı ilçe merkezlerinin başka yerlere nakli zorunlu hale gelmiştir.

Yıldırım, gecekondu dönüşümü ve diğer benzer süreçler incelendiğinde, kentsel dönüşümün temelde bir rant paylaşımı meselesi olduğunu belirtir.²⁵ Ancak bizim burada özellikle üzerinde durduğumuz konu yerden edilmelerdir. Kentsel dönüşüm son yasayla belirlenen alanlar için bir zorunlu hale gelmiştir. Kararlara itiraz haklarının sınırlandırılması, “gönüllülük” esasına dayalı olarak anlaşma yapmayanların hak kaybına uğraması da yine aynı biçimde kentsel dönüşümü zorunluluk haline getirmektedir.

Söz konusu yasaların kabul edilmesinden kısa süre sonra Türkiye genelinde kentsel dönüşüm projeleri başlatılmıştır. Böylelikle tüm Türkiye kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmiştir. Kentsel dönüşüm projelerinin genişleyen uygulama

²⁵ Bkz.: A. Ege Yıldırım, “Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm”, **Planlama Dergisi**, 2006/1, s. 11.

alanıyla bizim ifade ettiğimizden de farklı toplumsal gerilim alanları yaratacağı düşünölmelidir. Çünkü kentsel planlama, geleneksel planlama teorisinin iç düzenini korumaya çalışan bir olgu değildir (ve olamaz), ama kaçınılmaz olarak bir parçası olduğı sosyal gerilimlerin geniş sistemine referansla devamlı olarak şekillenen ve yeniden şekillenen genel tarihsel bir süreçtir.²⁶

---

²⁶ **Bkz.:** A. J. Scott; S. T. Roweis, “Kuramda ve Uygulamada Kentsel Planlama: Gözden Geçirme ve Yeni Bir Değerlendirme”, Çev. A. Cenap Yoloğlu, **Planlama Dergisi**, 2008/4, Sayı:44, s. 20.

3.2. Kentsel Dönüşümü Bir Toplumsal Gerilim Kaynağı Olarak Değerlendirmek

Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır. Herkes yasa önünde eşittir ve ayrım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildirgeye aykırı her türlü ayrım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez. Herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır. Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılamaz.²⁷

Türkiye’de kentsel gerilim üzerine ilk çalışma, kentsel gerilimi²⁸ gecekondular ekseninde açıklamıştır. Biz ise toplumsal gerilimi kentsel dönüşüm projeleri temelinde değerlendireceğiz. Kentsel dönüşüm ve toplumsal gerilim ilişkisinde Henri Lefebvre’nin ifade ettiği “kent hakkı” ve Max Weber’in “toplumsal kapanma” [social closure] kavramları üzerinden ele alacağız. Bunun yanında Chicago okulunun kavramsal çerçevesini²⁹ de değerlendirmemizde sıklıkla kullanılacaktır.

Projeler, yerel özgü görünmekle beraber, çok aktörlü bir sürecin aracıdır. Bu bakımdan yerele ilişkin değerlendirmemiz, küresel, ulusal ve yerel ölçekte yapılacaktır. Yereli kurmanın zorluğuna karşın yerel yukarıda belirtilen ölçütlerle çeşitli ilişki düzeylerinde ele alınacaktır. Urry, belli bir yerelliği nitelendiren toplumsal ilişkilerin açıklanmasında iki grup etmene gönderme yapar: dışsal

²⁷ Bakanlar Kurulu Kararıyla 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 Sayılı Resmi Gazetede Yayınlanan 10 Aralık 1948 tarihli “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”

²⁸ Bahsedilen çalışma: **Bkz.:** Sema Erder, **Kentsel Gerilim**, Um:ag Yayınları, 2. Baskı 2002, Ankara. Biz “kentsel gerilim” ifadesi yerine kentte “toplumsal gerilim” ifadesini kullanmayı tercih etmekteyiz. Kente özelliğini, dinamizimini veren toplumdur. Toplum düşüncesi katılmadan kullan kent kavramı bizim açımızdan içi boşlanmış bir kavramdır.

²⁹ Bu kavramsal çerçe içinde toplumsal ayrışma [population segregation], rekabet grupları [competing individuals/groups], karşılaşma, izolasyon [isolated group], çatışma, dışlanma [derelict], toplumsal mesafe [social distance], bütünleşme/bütünleşememe, etkileşim, benzeşme [assimilation], denge [equilibrium], manevi çevre [moral region] kavramları bulunmaktadır.

etmenler (uluslararası ve ulusal değişim süreçleri ve merkezi yönetim yönergeleri); içsel etmenler.³⁰ Biz de benzer şekilde yereli bu etmenlerle ifade edeceğiz. Kentsel dönüşümü bir toplumsal gerilim kaynağı olarak okumamızda ise İstanbul örneği belirleyici olacaktır.

Kent, toplum olmadan düşünülemez. Çünkü kent, toplumun tüm unsurlarının mekânda birleşimidir. Bu çeşitlenme yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Günümüz kenti, tarihsel birikim ve güncel dinamikler eşliğinde, karmaşıklıklar, görünür/görünmez toplumsal çeşitlilikler ve çelişkilerle doludur. Toplumsal çeşitlilik kentte toplumsal zenginliğinde kaynağındadır. Aynı zamanda bu zenginlik toplumsal farklılaşmaya dayalı mekânsal ayrışmanın da kaynağıdır. Mekânsal ayrışmanın çeşitlenmesi sanayi devrimi sonrasına rastlamaktadır.

Sanayi devrimi sonrası konut, bölge ölçeğinde mekânın tekrar üretim sürecine girilmiştir. Bu dönemde toplumsal ayrışmanın keskinliği de gerek kentin büyüme modellerinde gerekse toplumsal ilişkilerde hissedilir hale gelmiştir. Toplumsal farklılaşmanın işbölümü temelli olarak gerçekleşmeye başlamıştır. Toplumsal farklılaşma kentte özellikle işçi konutlarını ve semtlerini toplumsal olarak ayırtmıştır.

Sanayi devrimi sonrasında başlayan mekânsal ayrışma, günümüze gelene kadar gittikçe artan bir seyir izlemiştir. Mekânsal ayrışma süreci farklılaşmıştır. Lefebvre, mekânın yansız ve edilgen bir geometri olmadığını öne sürer. Mekân üretilir ve yeniden üretilir ve bu nedenle mücadele alanını temsil eder.³¹ Son yıllarda üretim sürecine dâhil olan kamu ve özel sektör girişimleri mekâna yeni mücadele alanları eklemiştir. Bunun yanında kent mekânın tekrar üretilme süreci enformasyon teknolojisinin paradigmasıyla ele alınabilir. Castells'e göre enformasyon teknolojisinin paradigması esnekliği temel alır. Parçaların yeniden düzenlenmesi

---

³⁰ **Bkz.:** John Urry, **Mekânları Tüketmek**, Çev: Rahmi G. Öğdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 93.

³¹ **Bkz.:** John Urry, **a.g.e.**, s. 42.

süreçleri geri çevirebilir kılmakla kalmaz, aynı zamanda örgütlenmelerin, kurumların değiştirilmesini, hatta kökten değiştirilmesini de sağlar.³²

Günümüz kentleri bahsedilen bağlamlarda bambaşka açılardan düşünülüp, değerlendirilmelidir. Çünkü yakın dönemde kentlerde uluslar arası ilişkiler yerel ve ulusal sınırlarda yürütülen ilişkilerin ötesine geçmiştir. Böylece çağdaş toplumların pek çok yerelliği, oldukça hızlı ekonomik yeniden yapılanmanın farklı biçimleri tarafından dönüştürülmektedir.³³ Bu dönüştürücülerin başında kentler gelmektedir. Tekeli'ye göre, yerleşme sisteminde üç özellik vardır: Nüfusun mekânda yeniden dağılımı, kapitalin mekânda yeniden dağılımı, yerleşmelerin dış ilişkilerinin yoğunluğu ve ağsal nitelikler.³⁴

Günümüz kentleri bu dağılım ilişkilerinin her boyutunu barındırmaktadır. Sermaye akışkanlığıyla kentler arasındaki uluslar arası ağsal nitelikler gündeme gelmiştir. Uluslar arası sermayenin etkisiyle kentlerde sektörler farklılaştırmıştır. Sektörlerin farklılaşması, sermaye akışı kenttin toplumsal yapısını farklılaştırmıştır. Bu noktada yeni yerel ve uluslar arası işbölümü kentte yeni toplumsal ayrışmaların tetikleyicisi olmuştur. Yönetimlerin de etkisiyle kent mekânı tekrar üretilme sürecine girmiştir. Böylece yerel toplumsal unsurlar da değişmektedir. Uluslararası akışlarla toplumsal unsurlar değişirken, toplumda çeşitli çatışma ve gerilim alanları yaratılmaktadır.

Urry'nin belirttiğine göre,

“Sosyolojide mekânsal farklılaşma üzerine vurgunun önemli etkisi, toplumsal sınıfın sorun teşkil etmeyen bir ulusal olgu olduğu, sınıfların esas olarak ulus devlet sınırları tarafından belirlendiği anlayışına meydan okuması olmuştur. Mekân prizması içinde sınıflar toplumsal sınıflar tekrar düşünölmeye başlanmıştır. Böylelikle, bir ulus devlet içerisindeki toplumsal sınıf ilişkilerinin uluslararası belirleyicilerinin olduğu; ulusal örüntünün kaybolmasıyla, bir toplum içerisindeki yerel katmanlaşma yapılarında büyük çeşitlenmeler olduğu; yerel, ulusal ve uluslararası girişimlerin kombinasyonunun yerel açıdan umulmadık ve sapkın

³² **Bkz.:** Manuel Castells, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 90.

³³ **Bkz.:** John Urry, **a.g.e.**, s. 103.

³⁴ **Bkz.:** İlhan Tekeli, “1980’lerde Kentleşme Teriminin Yetersiz Kalmaya Başlaması Üzerine”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011 s. 257.

cemaatler ve sınıf çıkarı çatışmaları ürete bildiğini; sınıfın mekânsal yoğunlaşma düzeyinde belirgin çeşitlenmeler olduğu; bazı sınıf çatışmalarının aslında **mekânsal çatışmalarca** yaratıldığı ya da yerlerin mekân çatışmasının aldığı ve bazı durumlarda yerelliklerin, ister sosyalist, ister siyah karşıtı; isterse de tutucu olsunlar önemli toplumsal ve politik etkiler üretecek farklı güçlerle birlikte ortaya çıktığına ilişkin bir literatüre dikkat çeker.”³⁵

Mekânsal ayrışmalar, kentte toplumsal anlamda karşılıklı etkileşimi en aza indirirken diğer yandan farklı gruplar arasında rekabeti doğurmuştur. Rekabetin temeli barınma, kentte yaşama hakkına sahip olmaktır.

Weber, maddi mülkler üstündeki tasarruf hakkının dağılım biçiminin kendiliğinden belirli yaşam olanakları yarattığını belirtir. Marjinal yarar kanuna göre bu dağılım biçimi değerli mallar için girilen rekabette mülksüzleri dışlar; mülk sahipleri lehine işler, daha doğrusu mal edinme tekeli onlara verir.³⁶ Bu rekabet 20.yüzyıl başlarında sanayi kentlerinde (özellikle de Amerikan kentlerinde) varsıl kesimlerin kent çeperine doğru ilerlemesi ve kent merkezinin yoksul kesimlere kalmasıyla çözümlenmiştir. Böylelikle mekânsal ve toplumsal mesafeler çizilerek çatışma ve gerilimler dengelenmiştir. Ancak kentlerde 1950’lerden beri başlayan, 1980 sonrası yoğunlaşan kent merkezlerine olan ilgi yeni bir dönemi başlatmıştır.

Konumuz açısından önemli olan değişim, kentte 1980 sonrası yaşanmıştır. Küresel ekonomi içinde gayrimenkulün en büyük değerlerden biri haline gelmiştir. Kent içi arazi ve emlak fiyatları yükselmiştir. Bu dönüşümü küresel kent ağı içinde emlak sermayesinin hareketlilik kazanmıştır. Yatırımcı inşaat firmaları, pazarla bütünleşmek için pahalı imaj yapılarıyla fiziksel işaretler bırakmaktadır.³⁷ Böylece kentlerin donatıları çeşitlenmiştir. Değişen fiziki yapıların bir kısmı kent kimliğiyle uyumlu olmadığı gibi toplumsal yapıyla da uyumlu bir görünüm sergilememektedir.

Bu dönemden sonra kentin çevresine ilgi sürmekle beraber, özellikle yeni uzmanlaşmış sektör çalışanları tarafından eski kent merkezlerine ilgi artmıştır.

---

³⁵ John Urry, **a.g.e.**, s. 28.

³⁶ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993, s. 177.

³⁷ **Bkz.:** Anne Haila, “The Neglected Builder of Global Cities”, **Cities in Transformation-Transformation in Cities**, Ed. By O. Kalltorp, I. Elander, O. Ericsson, M. Franzen, Aldershot, Avebury, 1997, s. 51-64.

Sağlıksızlaşan kent merkezleri dönüşüm ve el değiştirme sürecine girmiştir. Kent merkezlerinin toplumsal profili de değişmeye başlamıştır. Mulgan’a göre insanlar özel alana başkalarını dışlama araçlarına en çok kentlerde ihtiyaç duyar. Ancak yaşanabilir bir kent ortaya çıkarma yönündeki ekonomik baskılar bölücü toplumsal sonuçlar yaratma riskine girer.³⁸ Bu açıdan toplumsal mesafe ve bölünmeyi en iyi fiziksel temsili siteler ve kent içindeki çöküntü alanlarıdır.

Kentte çalışan yeni uzman gruplar izole edilmiş, site yaşamı ve kentin hareketliliği arasında bir tercih yapmışlardır. Bu süreçte kent içi konutlara talep artmıştır. Ancak mevcut yapı stoğuyla kent merkezleri bu talepleri karşılamaya yeterli değildir. Kent alanları için rekabet gündeme gelmiştir. Çünkü merkez sınırlı bir mekândır. Bu da kent içinde kalan çöküntü mahallelerine ilgiyi artmıştır. Bu ilgi iki kaynaktan ilerlemiştir. Biri “seçkinleştirme” süreci içinde varlıklı gruplar tarafından çöküntü alanlarının el değiştirmesidir. İkinci olarak da yasallaşmış kamu ve özel sektör müdahaleleriyle “kentsel yenileme”, “kentsel dönüşüm” süreciyle el değiştirmenin gerçekleşmesidir.

Kentsel dönüşüm projeleri pek çok toplumsal aktörü kapsamaktadır. Aynı zamanda etkileri kalıcı bir değişim sürecini içerir. Kamu ve özel sektörü girişimleri, toplumun farklı kesimleri, bu sürecin bir parçasıdır. Ancak kent merkezinde kalan yoksul çöküntü mahallelerin el değiştirmesi kolaylıkla gerçekleşecek bir süreç değildir. Harvey, bu süreçte batıda kentsel toplumsal hareketlerin de ortaya çıktığını belirtmektedir.³⁹ Bizim açımızda da bu süreç topluma doğrudan müdahale anlamı taşıdığı için toplumsal gerilimlerin taşıyıcısıdır.

Bu açıdan kentsel dönüşüm projelerinin toplumu ve mekânı hangi dinamiklerle ve nasıl dönüştürdüğünü, bu dönüşümün kentte toplumsal gerilimleri ne şekilde ürettiğini ele alacağız.

---

³⁸ Bkz.: Geoff Mulgan, “Kentin Değişen Yüzü”, Çev: Abdullah Yılmaz, **Yeni Zamanlar, 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi**, Der: Stuart Hall, Martin Jacques, , 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 221.

³⁹ Harvey’e göre kentsel toplumsal hareketler, finans, şirket sermayesi ve girişimci zihniyetli yerel devlet aygıtlarınca destelenen şehir plancıları tarafından ileri sürülen toplumsal izolasyonu alt etme ve kenti farklı imajlarla yeniden biçimlendirme arayışındadır. Bkz.: David Harvey, “Right to the City”, **New Left Review**, 53, Sept Oct 2008, s. 33.

Kentsel dönüşüm projelerinin toplumu ve dolayısıyla mekânı nasıl dönüştürdüğüne ilişkin Moulaert, Rodiriguez, Swyngedouw'un görüşleri önemlidir.⁴⁰ Kentsel dönüşüm projeleri aslında yerel ve ulusal olarak bir siyaset değişimidir. Moulaert ve diğerleri, Kent Geliştirme Projelerini [Urban Development Projects] kent ve siyaset değişiminin katalizörü olarak görürler. Projelerle siyaset değişimine dayalı geçişler daha yumuşak olacaktır.

Kentsel dönüşüm aslında siyasetin değişimi yanında ekonomik yapılardaki değişimi işaret eder. 1980 sonrası dönem küreselleşmenin ve neo-liberal ekonomi politikaları uygulamalarının tüm boyutlarıyla dünyadaki üretim ve emek örgütlenmelerine ve düzenleme mekanizmalarına damgasını vurduğu, dünyada coğrafi-mekânsal ölçeklerin ve hiyerarşilerin yeniden yapılandığı, kentlerin bu yeni işbölümü ve ölçekler çerçevesinde şekillendiği yılları işaret etmektedir.⁴¹

Moulaert ve diğerlerine göre, Kent Geliştirme Projeleri yerel gibi hissedilir, aynı zamanda bölgesel, ulusal ve uluslararasıdır.⁴² Kentsel dönüşüm projeleri kent içinde belli bir bölgenin değişimi gibi görülür. Bu projeler küresel ve yerel üzerinde etkilidir. Etkileri kentin tüm toplumsal ve fiziksel makro formunu etkiler. Çünkü kentsel dönüşüm projeleri toplumsal bir yer değiştirme projesidir. Bu değişim kentte kalıcı toplumsal ve mekânsal farklılaşmayı getirmektedir.

Projelerin ekonomik ve siyasal yönelimine bağlı olarak, geliştirilen projelerin, "küreselleşmenin kentleşmesinde kentlere yayılmasında en etkili mekanizma"⁴³ olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Küreselleşme kentleri dönüştürme fikrini gündeme getirmiştir. Kentteki sektörel değişim, kentte konumlanan yeni yüksek ücretli grupların konut ihtiyacı kentsel dönüşüm projelerinin nedenlerindendir. Bir başka neden kentler arası ekonomik yarıştır. Küresel kent ağı içinde yer almak, yerini

---

⁴⁰ Bkz.: Frank Moulaert, Arantxa Rodiriguez, Eric Swyngedouw, "Introduction", **The Globalized City: Economic Restructuring and Social Polarization in European Cities**, Ed. Frank Moulaert, Arantxa Rodiriguez, Eric Swyngedouw, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 3.

⁴¹ Bkz.: Brenner ve Warner, Gerbasi'den aktaran, Asuman Türkün, Hatice Kurtuluş, "Giriş Yazısı", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s. 10.

⁴² Bkz.: Frank Moulaert, Arantxa Rodiriguez, Eric Swyngedouw, **a.g.e.**, 2005, s. 1-3.

⁴³ Frank Moulaert, Arantxa Rodiriguez, Eric Swyngedouw, **a.g.e.**, 2005, s. 3.

sağlamlaştırmak kent düzeyinde imaj pazarlamasını gerektirir. İmajlar pazarlanırken kentteki olumsuz unsurları dışsallaştırmak gerekli olmuştur.⁴⁴

Kentsel dönüşüm projeleri yerele ilişkin bir kimlik erozyonudur. Urry, mekânları nasıl tüketildiğine ilişkin tespitlerinin içinde yerlerin insanların bir yere ilişkin anlamlı buldukları (endüstri tarih, binalar, yazın, çevre) zaman içinde kullanılarak azaltılmakla bitirilmekte veya tüketilmekte olduğunu belirtir. Bunun yanında yerelliklerin bazı kimlikleri tüketmesi de olasıdır; sonuçta böylesi yerleri gerçekten de her şeyin tüketildiği yerlere dönüşür.⁴⁵ Dönüşüm projeleri de yere ait anlamların dolayısıyla da toplumsal olanın tüketildiği bir süreçtir.

Bu noktada dönüşümün, toplumsal gerilimi nasıl ürettiğine bakacak olursak küreselleşme ve sermayenin etkisini vurgulamak gereklidir. Harvey kentsel gelişmeyi sermaye ve üst sınıfın şekillendirmekte olduğunu ifade eder. Bunun bir uzantısı olarak Yücel ve Aksümer, 1990 sonrası gelişen sermaye odaklı kentsel dönüşüm sürecini, bütünsellikten uzak ve değişim değeri üzerine odaklanmış, özgünlüğü olmayan projeler olarak nitelemektedir. Ayrıca bu süreçte kentin içinde kalmış prestijli bölgeler “küresel elit” grupların yerleştirilmesinin, tüm işlevlerin bu gruplara göre düşünülmesine neden olacağını belirtmektedirler.⁴⁶

Mayer, kentteki toplumsal hareketlerde küresel kent sürecinin kilit rolüne değinir. Özellikle yerel politikalarındaki değişim bu süreci tetiklemiştir. Mayer, kentsel

---

⁴⁴ Bu değişim sadece küreselleşen kentlerde keskinleşmesine karşın endüstri kentlerinin oluşumuyla başlamıştır. Ancak bu süreç kent içi çöküntü alanlarının oluşmasının bir parçası olmuştur. 20.yüzyıl başında Park, iş ve endüstrinin avantajlı yerleri aradığını ve sektörlerin toplum kesimleri arasındaki sınırların çizilmesinde etkili olduğunu belirtir. Aynı zamanda artan arazi değerleri yüzünden yoksul kesimlerin dışlandığı modaya uygun mesken bölgeleri türediğini ifade eder. Daha sonra oralarda, kötü ve dışlanmışla bir araya gelmekten kendilerini koruyamayan çok sayıda yoksul sınıfın ikamet ettiği düşük semtleri [slum] gelişir. Günümüzde de senaryo benzerdir. Aktörler ve dinamikler kısmen değişmiştir. Endüstrinin yerini, hizmet sektörü almıştır. Chicago okulunun öne sürdüğü gibi kentin doğası insan doğası olmaktan uzaklaşmaya, yapay bir form kazanmaya başlamıştır. Kentin değişimi ve gelişimi kendi doğasında ilerlerken, 21.yüzyıl da kentin toplumsal yapısı yöneticilerin müdahalesine açık hale gelmiştir. Robert E. Park, “The City: Suggestion for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment”, **The City** içinde, Robert E. Park and Ernest W. Burgess, Roderick D. McKenzie, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1984.

⁴⁵ **Bkz.:** John Urry, **a.g.e.**, s. 11.

⁴⁶ **Bkz.:** Hakan Yücel, Gizem Aksümer, “Kentsel Dönüşüme Karşı Kent Hakkı mücadelesi: Kazım Karabekir Mahallesi’nde Mekânsal Kimlik ve Dayanışma Örüntüleri”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt:9, Sayı:36, Güz:2011, s. 121.

gelişmenin yarışmacı formunun, sosyal hakların erozyonun, kentsel politik sistemin genişlemesinin, kentsel hareketler üzerinde etkili olduğunu savunur. Mayer'in de belirttiği gibi kentsel gelişme ve büyümenin günümüz formları, kentleri yatırımcılar için yerel ölçekten çıkarak uluslararası yarışa geçmeleriyle sonuçlanmış, **mega projeler** gündeme gelmiştir. Kenti bu yarışta yükseltme amacı kent mekânını yoğun bir şekilde yeniden yapılandırılması anlamını taşır. Mayer de buna dikkat çekerek kent merkezlerinin lüks bir sığınak, cazibesiz işlevlerden imtiyazlı bölgelere dönüşmesine ve diğerlerinin bu bölgeleri terk etmek zorunda kalmalarına değinmektedir. Ona göre yenilenen kent merkezleri, işgünün değişen koşulları, değişen sosyal haklar, kentsel hareketleri etkilemekte ve yeni elitlerle, marjinalleşen yeni kaybedenler kentte yerini almaktadır.⁴⁷

Yukarıda ifade edildiği gibi, kentsel dönüşüm projeleri sadece mekâna değil, doğrudan toplumsal yaşama müdahaledir. Moulaert ve diğerleri kent geliştirme projelerinin müdahaleyi cisimleştirip, belirginleştirdiğini ifade etmektedirler. Onlara göre Kent Geliştirme Projeleri, gerçek yaşam aracılığıyla yönetimin ürünü olan post modern yapıların, post-fordist ekonomi dinamiklerinin ve neoliberal sistemin bir resmidir. Günümüzde kent, kapitalist ilişkiler ağında en önemli sermaye dönüştürme aracı olarak görülmekte, yıkmak, yeniden inşa etmek neoliberal sistemin sürdürülebilirliği için vazgeçilmez bir hal almaktadır.⁴⁸ Kolektif eylemin (kentsel planlama) kentsel arazi ilişkisi içine gömülü olan doğal gerilimi olan yerinden etmeler, kapitalist toplumun temel sosyal ve mülkiyet ilişkilerinden doğmaktadır.

Bu projeler,

Kentte enformel gelişmenin yeni stratejilerini içerir, toplumsal inisiyatifi ve hareketleri etkiler, dışlama/entegrasyon süreçlerini içerir.⁴⁹

---

⁴⁷ **Bkz.:** Margit Mayer, "Urban Social Movements in an Era of Globalization", **Gobal Cities Reader**, Glasgow, Routledge, 2006, s. 302-303.

⁴⁸ Hakan Yücel, Gizem Aksümer, **a.g.e.**, s. 121

⁴⁹ **Bkz.:** Frank Moulaert, Arantxa Rodriguez, Eric Swyngedouw, **a.g.e.**, 2005, s. 3.

Şengül'ün belirttiğine göre,

“Kentsel aktörler, artık yalnızca sınıflar ve sınıf belirlenimli toplumsal hareketler değildir, bunların yanı sıra, farklı çıkarlardan doğan, çeşitli grupları ve bastırılmış aktörleri kapsamaktadır.”⁵⁰

Yücel ve Aksümer'in belirttiği üzere kent, hem yoksullar ve dışlanmışlar hem de sermaye sahipleri tarafından yoğun biçimde talep edilen bir mekân haline gelmiştir. Yücel ve Aksümer'e göre kentin bu ikili varoluşu büyük bir çelişkiyi beraberinde getirmekte, bu çelişki parçalı, tam organize olamayan ama yine de siyaseti –az ya da çok- yönlendirme kapasitesine sahip direnişleri tetiklemektedir.⁵¹

Bahsedilen bakımlardan kentsel dönüşüm projelerini bir toplumsal gerilim alanı olarak ele almak mümkündür. Kent çalışmaları literatürde de bu ele alışın örneklerine rastlanır. Örneğin Jack Meltzer, “Kentsel Çatışma” adlı çalışmasında yerel yönetimlerce yürütülen “kentlerimizi koruyalım” projesinin kentsel yenileme stratejilerinin kentte toplumsal gerilimlere neden olduğunu belirtir.⁵² Bunun yanında Machimura, Tokyo'nun bir dünya kentine dönüşüm sürecinde yeniden yapılanmasının, geleneksel kentin içinde iş sahalarının genişlemesine, dolayısıyla da toplumsal gerilimlere neden olduğunu ve kentin yeniden yapılanması sürecinde kentte daha pek çok toplumsal gerilim alanının bulunduğunu belirtir.⁵³

Günümüzde kentsel dönüşüm bölgelerinde yaşanan gerilimlerin kaynağı, yaşam alanını savunma mücadelesidir. Bu süreç “Kent Hakkı” üzerinden değerlendirilmelidir. Lefebvre'nin ifade ettiği kent hakkı mekânın kullanımı ve üretimi üzerinde kenti paylaşan tüm gruplara yönelik bir haktır. Harvey'in belirttiği

---

⁵⁰ **Bkz.:** Tarık Şengül, **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, İstanbul, İmge Yayınevi, 2009, s. 29.

⁵¹ Hakan Yücel, Gizem Aksümer, **a.g.e.**, s. 121

⁵² **Bkz.:** Jack Meltzer, “The Urban Conflict”, **Urban Affairs Review**, 1968, 3:3, s. 4.

⁵³ **Bkz.:** Takashi Machimura, “The Urban Restructuring Process in Tokyo in 1980s: Transforming Tokyo into a World City”, **The Global Cities Reader**, Ed. N. Brenner; Roger Keil, London; New York, Routledge, 2006, s. 152.

kent hakkı, kent kaynaklarının kullanımında bireysel özgürlük hakkı ve kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır.⁵⁴

Kentsel dönüşüm sürecinde bu temel hak ‘kentli’nin elinden alınmıştır. Aynı zamanda Weber’in kavramlaştırmasıyla bir toplumsal kapanma süreci yaşanmaktadır. Weber’in toplumsal kapanma kavramı statü tabakalaşmasıyla maddi, manevi değer ve fırsatların bir grup tarafından tekelleştirilmesi ve bu değer ve fırsatların yarattığı ayrıcalıkların bir diğer gruba kapatılması sürecini içerir. Weber’in toplumsal kapanma kavramı mesafe, dışlanma ve gaspa dayalı tabakalaşmayı içerir.⁵⁵

Kentsel dönüşüm projeleri bir toplumsal gerilim alanıdır. Çünkü uygulama alanında kent hakkının daralmasıyla yaşanan bir toplumsal kapanma sürecini ifade eder.

Lefebvre’ye göre,

“İdeologların kentin yapılaşması ve yapı bozumuna uğratılması konusunda sürekli söylevler verdikleri bir dönemde, kent (sosyal ve kültürel) ayrışmayla ilgili olayları açıklıkla gün yüzüne çıkarmaktadır. Bir bütün olarak tanımlanan toplum, kendisini boşlukta hissetmektedir (...) Boşluklar tesadüfî değildir, onlar olası mekânlardır. Mümkün olanın değişken ve dağınık unsurlarını içerirler, ama onları birleştirmek için gereken güç eksiktir.”⁵⁶

Kentsel dönüşüm projeleri toplumsal boşlukları arttırmaktadır. Toplumsal boşlukların anlamı farklı gruplar arasındaki toplumsal mesafedir. Günümüz kentlerinde toplumu birleştirici unsurlar azalmakta ve bunun yerine ayırıcı güçler devreye girmektedir. Ayırıcı güçleri, Harvey’in projeler için kullandığı “yaratıcı yıkım”la açıklamak mümkündür. Harvey, kent hakkı çerçevesinde kentin kentsel dönüşümün karanlık yanlarından bahseder. Bu sürecin sınıf boyutunu belirterek, imkânlardan yoksun kent yoksullarının durumuna değinir.⁵⁷ Kentsel dönüşüm

---

⁵⁴ Bkz.: David Harvey, “Right to the City”, *New Left Review*, 53, Sept Oct 2008, s. 23.

⁵⁵ Bkz.: Weber’e göre maddi tekeller statü grubunun dışlayıcılığı için en etkili etmenlerdir. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993, s. 184-186.

⁵⁶ Hebri Lefebvre, “Kent Hakkı”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt:9, Sayı:36, Güz:2011, s. 149.

⁵⁷ Bkz.: David Harvey, “Right to the City”, *New Left Review*, 53, Sept Oct 2008, s. 33.

projeleriyle yeni mekânlar yaratılırken toplumsal alan ihmal edilmektedir. Böylece mekânsal ayrışma keskinleşmekte ve toplumsal ilişkiler zayıflamaktadır.

Keil ve Ronneberger'in toplumsal çatışma üzerine çalışmaları kentsel dönüşüm ve İstanbul üzerine değerlendirmemiz için önemlidir. Frankfurt'taki yapılanma İstanbul örneğiyle benzerlikler içermektedir. Keil ve Ronneberger, yerel politikacıların politik stratejilerinin, toplumsal hareketlerin ve diğer aktörlerin etkisiyle küresel kentlerde merkez ve çevrenin yeniden yapılanması üzerinde durmuşlardır.

1980'lerde Frankfurt, bir dünya kenti olarak yapılandırılmaya ve dönüşmeye başlamıştır. Kent yapılanmasının değişimiyle Frankfurt'ta Keil ve Ronneberger'in belirttiği üzere merkezin ve çevrenin dönüşümü başlamıştır. Keil ve Ronneberger'a göre toplumsal çatışma bu noktada başlamıştır. Onlara göre bu değişim sürecinde kent elitleri kentin önemli bölgelerini kontrol edebilmek için mücadele ederek, kentin bütünlüğünü etkilemektedirler. Böylece küresel gelişmeler doğrudan yerele etki etmektedir. Kentsel çatışma fark edilir şekilde yeni genişlemelerin ortaya çıktığı yerlerde patlamaktadır.⁵⁸

Keil ve Ronneberger'a göre dönüşüm, toplumsal (sınıf, etnisite, cinsiyet) ve (komşuluk, kent, bölge, ülke sınırı) mekânsaldır. Dolayısıyla mekânın dönüşümünde soylulaştırma, kristalleşme sürecinin yol açtığı gerilimlerden bahsederler; toplumsal sınıf deneyimi (gelir ve gayrimenkul sahipliği süreçleri) kültürel koşullar serisine gömülmüştür. Onlara göre toplumsal politikada eski yeniye, yerel göçmene, çevre kente, mülk sahibi kiracıya karşıdır. Endüstri ve ticaretin yeni coğrafyası, kentsel çatışmanın yeni doğasını da ortaya koymaktadır. Böylece toplumsal ve mekânsal ayrışma ve parçalanma aksları da tekrar çizilmektedir. Urry'e göre,

“Mekânsal ilişkilerin önemi, toplumsal nesnelerin özel karakterine bağlıdır (...) yalın mekân yoktur, sadece farklı türeden mekânlar, mekânsal ilişkiler veya mekânsallaşmalar vardır.”⁵⁹

---

⁵⁸ **Bkz.:** Roger Keil, Klaus Ronneberger, “The Globalization of Frankfurt am Main: Core, Periphery and Social Conflict”, **Gobal Cities Reader**, Glasgow, Routledge, 2006, s. 289, 291-292.

⁵⁹ John Urry, **a.g.e.**, s. 97

Kentsel dönüşüm projelerinin bir toplumsal gerilim kaynağı olarak ele alınmasında bu temel ayrım bulunmaktadır. Çünkü projelerde toplumsal boyut ihmal edilmektedir. Artan mekânsal kayıtsızlığın etkisi, belirli yerler ve buralarda sürdürülebilir yaşam biçimleri üzerinde derinden duyulmaktadır.⁶⁰ Mekânı toplumsuzlaştıran, sadece bir fiziki alan olarak değerlendiren planlar ve projeler toplumsal ilişkileri yadsıyarak toplumsal gerilim hatlarının oluşmasında etkili olmaktadır.

Günümüzde bu sürecin işleyişini İstanbul örneğinde ele almak yukarıda bahsedilen süreçleri netleştirecektir. Bu açıdan İstanbul'un değişimine yine kısaca değinmek yerinde olacaktır. İstanbul'un kentsel değişiminin yakın tarihinde en keskin ivme 19. yüzyıldadır. Tanzimat dönemini, modernleşen İstanbul olarak nitelemiştik. 3. Selimden başlayarak, kentte modernleşme hareketi yapı düzeyinde etkili olmuştur. Türkün ve Kurtuluş'un belirttiği üzere modern kentler sadece işyeri ve konutun birbirinden ayrıştığı yerler olmadığını, kentsel işlevler ve toplumsal grupların da mekânda ayrışarak yerleşimine verecek şekilde planlandığı yerlerdir.⁶¹ İstanbul'un 19. yüzyılda modern mantıkla tekrar üretilmeye çalışılması, 1838 Ticaret anlaşmasıyla uluslararası sermayenin kente gelişi, toplumsal hayatın, işbölümünün değişimi, mekânsal ayrışmayı da başlatmıştır. Tanzimat devri semt düzeyinde mekânın toplumsal olarak ayrıştığı bir devredir.

Daha önceki dönemlerde de toplumsal grupların mekânda ayrıştığı söylenebilir. Ancak bu dönemden sonra mekânda ayrışma sosyal ve ekonomik konuma bağlı olarak yaşanmaya başlamıştır. Aynı zamanda kentte ortaklık kurulan alanların azalmaya başladığı, toplum içinde ötekileştirmeleri başladığı bir döneme girilmiştir.

Cumhuriyet döneminde İstanbul'da kenti planlama girişimleri söz konusu olmuştur. Ancak bu girişimler kentin makro formunu etkiler nitelikte değildir. İstanbul'un asıl dönüşüm süreci 1945 sonrasında başlamıştır.

---

⁶⁰ John Urry, **a.g.e.**, s. 101

⁶¹ **Bkz.:** Asuman Türkün, Hatice Kurtuluş, "Giriş Yazısı", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s. 12. (Hatice Kurtuluş ve Asuman Türkün'de kentsel dönüşümde üç kritik evreden bahseder.)

1950'lerden sonra İstanbul özelindeki kentsel dönüşüm iki aşamada değerlendirilebilir. İlki Menderes dönemi uygulamaları, diğeri ise köyden kente göçtür. İlk dönem göçmenlerinin konaklama yeri kent içinde kalmış çöküntü alanları olmuştur. Bu değişim yurt dışındaki süreçlerle de bağlantılıdır. Sanayileşme süreçlerinde özellikle Amerikan kentlerinde kent merkezine azınlıklar, işsizler ve yoksul göçmenler yerleşmiştir. Göçün ilerleyen aşamalarında göçmenler kent merkezindeki eski çöküntü alanlarına dışında sanayileşmeyle meydana gelen yeni bölgelere de yerleşmişlerdir. Örneğin Zeytinburnu bölgesi bu şekilde yerleşime açılmıştır.

Kentte neredeyse boşluk bırakmadan ilerleyen gecekondulaşma İstanbul'un önemli bir parçası haline gelmiştir. Gecekondulaşma, toplumsal ve fiziksel açıdan kenti bütünlüklü olarak etkilemiştir. Kentin bu dönemdeki değişimi kamusal otoritenin yönlendirmesi dışında gelişmiştir. Bu da kamu güçleri ve gecekonduya yaşayan halk arasında gerilimlere neden olmuştur. Gecekondu bölgelerinde yıkımlar, çatışmalar, bir dönem İstanbul'unun günlük yaşamının rutin bir parçası halini almıştır.

Kentsel dönüşümün üçüncü evresini Türkün ve Kurtuluş, kapitalizmin 1970'lerden itibaren içine girdiği krize bağlı olarak, bütün dünyada üretimin ve mekânsal yapıların radikal olarak yeniden ölçeklendirildiği ve yapılandırıldığı küreselleşme dönemiyle açıklar.⁶² Biz ise çalışmamızda bu devreyi 1983 Büyük Şehir Belediye örgütlenmesine geçişle başlatmanın daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Çünkü İstanbul'da çepere doğru kaymalar, konut projeleri bu dönem sonrası ortaya çıkacaktır. 1983 sonrası toplu konut projeleri toplumsal yaşamın yeni formunda etkilidir. Apartman, mahalle odaklı yaşam tarzının yerine ortak mekânların azaldığı toplu konut projeleri gelmiştir. Bunun hemen devamında kapalı siteler mekânda ayrışmanın⁶³ simgesi haline gelmiştir. İstanbul'da ilginin çevreye kaymasıyla birlikte

---

⁶² Bkz.: Asuman Türkün, Hatice Kurtuluş, a.g.e., s. 13.

⁶³ Sitelerin oluşması dışında 1980'lerde başlayan toplu konut projeleri, plazaların hem iş hem konut amaçlı kullanılan alanlar olarak inşa edilmesi, otoyollarla kente girmeden iş ve ev arasında izole edilmiş bir yaşam sürdüren bir grubun ortaya çıkması ayrışma sürecinin unsurlarıdır.

kent içi alanları iyice bağımsızlaşmıştır. Yerel ve yabancı göçmenlerin yaşam alanı halini almıştır.

1980 sonrasında İstanbul’da kent merkezlerinin gündeme geldiği görülür. Dalan döneminde Tarlabası Bulvarı’nın yeniden yapılanması buna örnektir. Bunun yanında 2000’li yıllarda İstanbul’da sektörel farklılaşma ve bu farklılaşmaya dayalı olarak gelişen işbölümü, çevreye doğru genişleyen konut alanları karşısında kent merkezini tekrar gündeme getirmiştir. Kent merkezinin gündeme gelmesinde küresel sermayenin beklentisine karşılık verecek şekilde merkezi iş alanları kurma eğilimi vardır.⁶⁴

İleri teknoloji ile çalışan hizmet, yönetim, medya ve yönetsel aktivitelerinin merkeze yönelmesi dışında bu sektörlerde çalışan yüksek ücretli işgücü, eski metropoliten merkezlere yönelmekte ve kentin merkezi alanlarında büyük kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirmektedir.⁶⁵ Ali Şimşek, merkezin değer kazanma sürecini, tarih ve sınıf savaşı merkeze döndü ifadesiyle açıklar.⁶⁶ İstanbul örneği elbette ki bu farklıdır. Ancak bu ifade toplumsal gerilimin değişen yapısını ve coğrafyasını belirginleştirmesi açısından önemlidir.

1980 sonrası İstanbul’daki bir başka gelişmeyse sanayi alanlarıyla ilgilidir. Küreleşmeyse birlikte sanayi alanlarının merkez dışına, genellikle de üçüncü dünya ülkelerine kayması söz konusudur. İstanbul’da 1980’lerden itibaren küresel kentlerde yaşanan süreçle benzerlik taşır şekilde sanayiye merkez dışına kaydırma girişimleri görülür. Haliç bölgesinin dönüşümü bu sürecin en iyi örneklerindendir. Sanayinin çevreye kaymasıyla eski sanayi alanlarının da dönüştürülmesi gündeme gelmiştir.

---

⁶⁴ Kent merkezindeki değişimi Madrid örneğiyle açıklamak mümkündür. Madrid’in AT’ye üye olmasıyla yabancı yatırımlar artmış. Buna bağlı olarak Madrid şehir merkezinde ofis binalarının inşasında, lüks konut alım satımında da 1980’lerin sonunda New York ve Londra’da yaşanan benzer bir canlanma yaşanmıştır. Kent gerek şehir merkezindeki arazilerin doldurulmasıyla hem de o zamana dek sınırlı kaldığı söylenebilecek büyük bir banliyöleşme süreciyle birlikte derinden bir dönüşüm geçirmiştir. **Bkz.:** Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 510-511.

⁶⁵ **Bkz.:** Asuman Türkün, **a.g.e.**, s. 13-14.

⁶⁶ **Bkz.:** Ali Şimşek, “Soylular Tekrar Merkeze”, **Metropol Sürgünleri**, İstanbul, Su Yayınları, 2010, s. 52.

İstanbul'da eski kent merkezinde kalan çöküntü alanlarının, eski sanayi bölgelerin dönüştürülmesi fikri 2000'li yıllarda belirmiştir. Eski kent ve sanayi merkezlerine ilgi, İstanbul'un küresel ağlara eklenme potansiyeliyle orantılıdır. İstanbul'un küresel kent ağına dâhil olmak için yürütülen politikalar 2000'li yıllarda ivme kazanmıştır. Bu ağlara dâhil olmanın aşamalı ve doğal sonucu sektörel farklılaşma ve kentte işbölümünün değişmesidir.

Bu yıllardan başlayarak, kentsel dönüşüm projeleri kent politikasının önemli bir parçası haline gelecektir. Burada kentsel dönüşüm için daha önce de vurguladığımız gibi ikili bir ayırım yapacağız. İlk olarak piyasa koşulları içinde teker teker bina düzeyinde bölgelerin dönüşümünü değerlendireceğiz. İkinci olarak da konumuzun özünü oluşturan kamu ve özel ortaklı kentsel dönüşüm projelerinin gelişimine değineceğiz.

Kentsel dönüşümün ilk süreci doğrudan müdahale olmaksızın piyasa koşulları içinde gerçekleşmiştir ve bazı yönlerden de Türkiye'ye özgü nitelikler gösterir. Piyasa ilişkileri içinde 1980'lerden itibaren bazı semtler dönüşmektedir. Mutenalaşma olarak ifade edilen bu sürecin en iyi örnekleri Cihangir ve Galata semtleridir. Perouse, Galata'nın dönüşümde çarpıcı yanlara dikkat çekmektedir. Perouse, Galata'daki terasların mutenalaşma sürecine dâhil olduğunu, 1980'lerden itibaren iktisadi, toplumsal ve kültürel sermayesi yüksek olanlar tarafından sömürgeleştirildiğini anlatmaktadır. Bunun sonucunda yabancıların, yurtdışında yaşamış olan Türklerin ve medyanın ya da genel olarak hizmet sektörünün üst kademelerindekilerin oturduğu üst katlar ile bu tarihi mahalleyi etkileyen büyük toplumsal değişimden sonra gelen işgalcilerin oturduğu alt katlar arasında güçlü bir toplumsal tabakalaşma söz konusu olduğunu belirtmektedir.⁶⁷ Apartmanların bu şekilde bölünmüş olması toplumsal gerilime işaret eder. Aynı semt, hatta apartman içinde yaşanan toplumsal ayrışmaya dayalı toplumsal gerilimler, bu semtlerin günümüze gelene kadar tamamen el değiştirmesiyle "seçkinleşmesiyle" sonuçlanmıştır.

---

⁶⁷ Bkz.: Jean-François Perouse, **İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 227.

Bu sürecin bir diğer farklı niteliği ise kültürel donanımın kentsel mekânları değerlendirmede önemli bir araç olarak benimsenmeye başlandığı 1990'lardan beri müzelerin yeni bir kentsel dönüşüm paradigması haline gelmesidir.⁶⁸ Şeni kültür/sanat mekânlarının (müze, kültür merkezi, galeri, sinema) kültür politikalarının mekânsal gelişimine, kentsel dönüşüm ve mahalle rehabilitasyonları için araçlaştırılmalarına dikkat çeker.⁶⁹ Bu değişimin gerçekleştiği önemli bölgelerden biri Pera olmuştur. Bunun dışında Fransız hayat tarzı modelinde tematik bir sokağa dönüştürmesi için izin veren ilk uygulama yapılmıştır. Sokağın ismi *Cezayir Sokağı*'ndan *Fransız Sokağı*'na dönüştürülmüştür. Sokak döşemesi, heykeller ve duvar resimlerinden restoran girişlerinin tasarımına dek her şey Paris'teki Montmartre imgesi yaratmak için stilize edilmiştir.⁷⁰ Tüm bu gelişmeler piyasa koşulları içindeki dönüşüme örnek verilebilir.

İstanbul'da resmi kentsel dönüşüm projelerinin gündeme gelmesi 2004 yılındadır. Bu dönemde yerel yönetim ve hükümet ortaklı olarak projeler, başlatmışlardır. Projelerin başlatılmasında ve uygulanmasında 1999 depremi önemli bir meşruiyet sahası sunmuştur. 2004'te ilk istimplâk kararları alınmıştır. Kentsel dönüşüm, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin koordinasyon kararları içinde yer almıştır.

Kentsel dönüşümü tetikleyen üstü örtülü nedense İstanbul'u küresel kent yapma amacıdır. Bu amaç kenti daha önce Frankfurt örneğinde belirttiğimiz gibi değiştirmiştir. Kentsel dönüşüm projeleri de bu amaca hizmet etmektedir. İstanbul'u küresel kent olarak dönüştürmede kentsel dönüşüm projelerinin işlevi projelerin önemli aktörlerinden olan TOKİ tarafından şöyle ifade edilmektedir: "şehirleri dünyanın örnek şehirleri, dünyanın marka şehirleri gibi kendi özellikleriyle öne çıkarma trendini yakalamaktır."⁷¹ İstanbul'u bir dünya kentine yaraşır hale getirmek

⁶⁸ **Bkz.:** Nora Şeni, *İstanbul'da Özel Kültür Politikası ve Kentsel Alan*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 27.

⁶⁹ Bu süreç, müze, bir kentsel proje, ünlü bir mimar ve koleksiyonunu bağışlayacak bir filantrop, sanat hamisinin varlığını gerekli kılmaktadır. **Bkz.:** Nora Şeni, *İstanbul'da Özel Kültür Politikası ve Kentsel Alan*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 27.

⁷⁰ **Bkz.:** Asu Aksoy, İstanbul'un Seçimi, *Urban Age İstanbul Konferansı*, 2009, s. 50 .

⁷¹ **Gecekondu Dönüşüm ve Kentsel Yenileme Projeleri**, Ankara, TOKİ, Şubat 2011, s. 31.

2004 sonrası yerel politikanın hedefidir. İstanbul’da 2004 yılı sonrasında günümüze gelene kadar kentsel dönüşüm projelerinde kümülatif artış olmuştur.

İstanbul’u bir küresel kent yapmak, küresel ekonomiyle bütünleşmek için kent mekânı yeniden üretim sürecine girmiştir. Hedef küresel bir kent olarak, kentler ağına bağlanmak olunca Moulaert ve diğerlerinin belirttiği süreç gerçekleşmiştir. İstanbul’da planlama, geliştirme odaklı bir dizi projeyle kent, küresel sermayenin ihtiyaçlarına göre dönüşmeye başlamıştır. İstanbul’da yürütülen kentsel dönüşüm, “modern, çağdaş, bilimsel dünyayla bütünleşmenin gereği olarak sunulmaktadır.”⁷² Böylece pazarlanan bir nesneye dönüşen İstanbul’un mekânsal dekoru/ambalajı olan fiziki çevreye müdahaleler farklı bir boyut kazanmıştır. Kentsel dönüşümün gerekliliğinde ifade edilen kentlerin cazibesini arttırmak, kenti markalaştırmak, dünyadaki yeni gelişmelere bağlı olarak kentlere yeni silüet kazandırmak, yeni bir kimlik kazandırmak gibi amaçlar İstanbul’un bir marka olarak pazarlanması sürecinin önemli göstergeleridir.⁷³

Kentsel dönüşüm projelerinin neden İstanbul örneğinde bir gerilim alanı oluşturduğunu uygulamalar açısından açıklamak yerinde olacaktır. Uygulamalar, İstanbul bağlamında değerlendirildiğinde iki uygulama tarzı karşımıza çıkar. Bunlar: yerleşmiş gecekondu bölgelerinin depreme karşı dönüşümü ve kentsel çöküntü alanlarının dönüşümüdür. Her iki dönüşüm tarzı da son yıllarda gündemdedir. Buna bir de sanayi alanlarının dönüşümü eklenebilir.

Gecekondulaşma, küresel ekonomiye eklenmede bir sorun alanı olarak görülmektedir. Erdoğan kentsel dönüşüm projeleri şu şekilde müjdelemiştir:

“Şehirlerimizi bir ur gibi saran gecekondu düzenini ortadan kaldırmak bizim en büyük idealimizdi. Şimdi bunu başarıyoruz, bunu Türkiye genelinde başarmak zorundayız.”⁷⁴

Gecekondulaşma sadece yapı düzeyinde bir sorun değildir. Bu sorunun fiziki açıdan değerlendirilmesi kentsel dönüşümün neden bir toplumsal gerilim alanı

⁷² **Gecekondu Dönüşüm ve Kentsel Yenileme Projeleri**, Ankara, TOKİ, Şubat 2011, s. 38

⁷³ **Bkz.: Gecekondu Dönüşüm ve Kentsel Yenileme Projeleri**, Ankara, TOKİ, Şubat 2011, s. 25.

⁷⁴ “Başbakan Erdoğan: Herkes Ev Sahibi Olacak”, **Radikal Gazetesi**, 09.04.2006 Çevrim içi: 07.09.2012.

olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Kentsel dönüşümü yapı, çevre düzeyinde düşünmek toplum gerçekliğinin ihmal edilmesine yol açmaktadır. Kentlere ilişkin politikalar, büyüme ile eşitlik arasında belirli bir nokta seçmek zorundadır.⁷⁵ İstanbul'un küresel kent ekonomisine eklenmesi, seçimin büyümeden yana olduğunun göstergesidir. Diğer yandansa seçimle birlikte meydana gelen eşitsizliklerin kentsel dönüşüm projeleriyle azaltılacağı ifade edilmektedir.

Kentsel dönüşüm projeleriyle kentsel yoksulluğun azaltılacağı, kentsel standartların arttırılacağı, yerel iş potansiyellerinin artacağı, kent merkezlerinin köhneleşmesinin önleneceği ve suç oranlarının azaltılacağı, mahalleler arası fiziksel, ekonomik ve sosyal farklılıkların azaltılacağı öne çıkan tutumlardır.⁷⁶ Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılabileceği gibi kentsel dönüşüm projelerinde toplum söz konusu olunca teori ve pratiğin birbiriyle uyuşmadığı bir gerçektir.

Bu projelerin uygulanmasında bölgedeki mülk sahiplerine iki seçenek sunulmaktadır. Bu seçenekler farklı bölgelerde yeni yapılacak konutlara taşınmak ya da belirlenen bedeli nakdi olarak almaktır. Kiracılar ise barınma açısından hak sahibi değildirler. Bu ise bazı toplumsal sorunlar doğurmuştur. Kent içi çöküntü alanlarından ayrılan grupların iş bulmakta zorlandığı da görülmüştür. Bu açılardan proje hedefleri içinde yer alan yoksulluğu azaltılması hedefi gerçekleşmemektedir. Hatta yoksulluk yayılmaktadır. Kuyucu ve Ünsal, projelerin destekleyici sosyal ve ekonomik programların olmamasının mülksüzleştirme ve yoksulluğun coğrafi yeniden konumlanması gibi riskler ortaya çıkarttığını belirtmektedir.⁷⁷

Bu tespit, suç oranlarının azalacağı görüşünde de geçerlidir. Eğer söz konusu bölgeler suçla özdeşim kurularak değerlendiriliyorsa, bu bölgelerin sakinlerinin yer değiştirmek zorunda bırakılması suçun coğrafyasının genişlemesine neden olabilmektedir. Ayrıca yerinden edilmelerle yeni yoksulluk alanlarının oluşması, işsizlik, suç eğilimi arttırarak, başka gerilimlere işaret etmektedir.

---

⁷⁵ Bkz.: Çağlar Keyder, "İstanbul'u Nasıl Satmalı?", **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, s. 99.

⁷⁶ Bkz.: **Gecekondu Dönüşüm ve Kentsel Yenileme Projeleri**, Ankara, TOKİ, Şubat 2011, s. 2.

⁷⁷ Bkz.: Tuna Kuyucu ve Özlem Ünsal, "Neoliberal Kent Rejimiyle Mücadele: Başibüyük ve Tarlabası'nda Kentsel Dönüşüm ve Direniş", **İstanbul Nereye**, İstanbul, Metis Yayınları, 2011, s. 87.

Tüm değerlendirmeler dışında asıl çarpıcı olan projelerle mahalleler arası fiziksel, ekonomik ve sosyal farklılıkların azaltılacağıının düşünülmesidir. Kentsel dönüşüm sürecinde belli bölgelerin homojenleşmesi söz konusudur. Ancak bu homojenleşme kazanca dayalı olarak gerçekleşmektedir. Bu açıdan kentsel dönüşüm projeleri farklılıkların pekiştirmesinde etkili olmuştur.

Türkün ve Kurtuluş, kentlerde yeni rant alanlarının oluşmasına, küresel ekonominin ortaya çıkardığı yeni merkezlere, yeni işbölümüne bağlı olarak ortaya çıkan sınıfsal katmanlaşmalara ve bunların mekânsal tercihleri ile şekillenen yeni kentsel ayrışmalara, dolayısıyla kentsel rantın yeniden bölüşümünde kazanan kaybeden gruplara dikkat çekerler.⁷⁸ Kentsel dönüşüm projelerinde kazanan ve kaybedenlerin olması, kentlerde gerilim hatlarının niteliğini de belirlemektedir. Kentte toplumsal ayrışmanın önemli dinamiklerinden biri kentsel dönüşümdür.

Perouse, İstanbul'dan bahsederken iki ayırım yapmaktadır: Saldırıya açık, yoksun çeperler ve dışarıya kapalı varsıl çeperler.⁷⁹ Bu ifadeden anlaşılacağı gibi İstanbul'da küresel kent vizyonu kabul edildiğinden beri toplumsal kesimler arasındaki mesafeler açılmaktadır. Varsıl çeper, hem fiziki olarak kapanmakta aynı zamanda da toplumsal kapanma sürecini yaşamaktadır. Varsıllık ve yoksulluk gibi iki zıt kavramın toplum içinde genişleyen dağılımı, kentsel dönüşüm projelerinin kullanım ve değer hakkı arasındaki zıtlaşmayı körüklemesi, toplumsal gerilimlerin ortaya çıkışını hızlandırmaktadır. Çünkü saldırıya açık, yoksun çeperler kentsel dönüşüm projelerinin ilk uygulama alanı olmuştur.

Projelerin uygulama alanlarının başında gelen gecekondu mahalleleri ilk kuruluş dönemlerinden başlayarak kimi durumlar karşısında toplumsal mücadele bölgeleri olmuşturlardır. Buradaki örgütlenmenin özünü dayanışma oluşturur. Bu da bu bölgede yaşayanlara kolay örgütlenme ve direniş geçme esnekli vermiştir. Bu

---

⁷⁸ **Bkz.:** Asuman Türkün, Hatice Kurtuluş, **a.g.e.**, s. 10

⁷⁹ **Bkz.:** Jean-François Perouse, **a.g.e.**, s. 227.

hareketlerden 1 Mayıs Mahallesi deneyimi kentlerdeki gecekondu hareketlerine bir model oluşturması açısından önemlidir.⁸⁰

Kentsel dönüşüm projeleri toplumsal ileride ortaya çıkabilecek toplumsal gerilimlerin habercisidir. 1996 yılında 1 Mayıs olayları toplum ve mekân düzeyinde karşıtlığın, “tekileştirme”nin en iyi örnekleridir. “Varoşlar kente indi”, “Patlayan varoşlar” ifadeleri kenti paylaştığı halde kentli olamayan, kent sakinleri için tehdit edici olan şiddeti çağrıştıran yoksul “tekini” ifade etmektedir. Olaylar sonrası kırlardan kentlerin kenarına akan insanlar, terörist, yağmacı olarak nitelendirilmiştir.⁸¹ Bu ise kent içinde toplumsal anlamda sanal gibi görülen sınırların aslında çok daha önceden belirginleştiğini olduğunun bir ifadesidir. Aynı zamanda da toplumsal mesafelerle oluşan gerilim hatlarının boşalmasına da bir örnektir.

Kentsel dönüşüm projelerinin neden öteki vurgusunu perçinleyerek, gerilimleri beslediğini basında kentsel dönüşüm alanlarının ifade ediliş şekillerinde dahi görmek mümkündür. Bu bölgeler, terörist yuvası, direniş mahallesi, sosyal çöküntü bölgesi, sakıncalı alanlar, mezbelelik, ucube, kente yakışmayan, modern olamayandır. Kısacası “teki” olandır.

Gecekonduluların örgütlü hareket edebilme yeteneği kentsel dönüşüm projelerinin uygulanması sırasında direnişe dayalı çatışma düzeyindeki gerilimleri yükseltmektedir. Kuyucu ve nsal’ın belirttiğine göre, İstanbul’da kentsel dönüşüm alanı haline gelen mekânların her birinde yerel hareketler ortaya çıkmaktadır. Farklı seviyede güce, farklı miktarlarda kaynağa sahip olan bu hareketler, yeni kent rejiminin yaşamlarına dayatılmasına karşı çıkmaktadırlar.⁸² Bu direniş kentte toplumsal gerilimin ilk unsurunu vermektedir. Bu gerilim siyasi erk ve yerel halk

⁸⁰ **Bkz.:** şükrü Aslan, “1970’li Yıllarda İstanbul’da Katılımcılığın rneği Bir Yerel Kent Deneyimi: 1Mayıs Mahallesi”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s. 271. Ayrıca **Bkz.:** şükrü Aslan, 1 Mayıs Mahallesi, **1980 ncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**, İstanbul, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2010.

⁸¹ **Bkz.:** Fikret Bila, “Varoşlar”, **Milliyet Gazetesi**, 06.05.1996, s. 2.

⁸² **Bkz.:** Tuna Kuyucu ve zlem nsal, “Neoliberal Kent Rejimiyle Mücadele: Başıbüyük ve Tarlabası’nda Kentsel Dönüşüm ve Direniş”, **İstanbul Nereye**, İstanbul, Metis Yayınları, 2011, s. 87.

arasındadır. Bu açıdan kentsel dönüşümle “devlet-millet” kaynaşması ve bütünleşmesi”⁸³ iddiası gerçekleşmemekte, hatta bir gerilim hattı oluşturmaktadır.

Gecekondu bölgeleri kuruluşlarından itibaren bir mücadele alanı olmuştur. Yıkımlara karşı topluca direnmişlerdir. Mahallelerine kamu hizmetlerinin gelmesi için direnmişlerdir. Yücel ve Aksümer’in belirttiğine göre,

“Enformel kentsel alanlar, içinde yaşayanların olanakları ölçüsünde mekânın kendileri tarafından kendileri için düzenlendiği ve dayanışmanın etkin olduğu kentsel bölgelerdir.”⁸⁴

Her ne kadar son yıllarda gecekondu bölgelerinde toplumsal dayanışmanın zayıfladığı⁸⁵ vurgulansa da kent içi çöküntü bölgelerine göre daha güçlü bir örgütlenme yeteneğine sahiptirler. Dönüşüm projelerin dâhil olan kent merkezine yönelik alanlarda mekânı paylaşan grupların kısmen pasif tavır aldığı düşünülebilir. Çünkü manevi bir çevre olan gecekondu bölgeleri eski kent merkezlerine yerleşen grupların ise mekânla kurdukları ilişki daha zayıf kalmaktadır.

İstanbul örneğinde örgütlü direniş her zaman ortaya çıkmasa da genel olarak kentsel dönüşüm projeleri yerel halk ve siyasi erk arasındaki gerilimi ifade etmektedir. Harvey eskinin enkazı üzerine yeni kent dünyasını kurmak için şiddetin gerekliliğini belirtmiştir.⁸⁶ Kentsel dönüşüm projelerini de bu doğrultuda değerlendirmek mümkündür.

Lefebvre, kent hiçbir zaman, ne bir “şey” kadar kolay işlenir olacak, ne de bir araç halini alacaktır, demektedir.⁸⁷ Kente kolaylıkla müdahale edilemiyor olmasının nedeni toplumdur. Kentsel dönüşüm projeleriyle kente yapılan müdahalelerin,

---

⁸³ Bkz.: **Gecekondu Dönüşüm ve Kentsel Yenileme Projeleri**, Ankara, TOKİ, Şubat 2011, s. 35.

⁸⁴ Hakan Yüzel, Gizem Aksümer, “Kentsel Dönüşüme Karşı Kent Hakkı mücadelesi: Kazım Karabekir Mahallesi’nde Mekânsal Kimlik ve Dayanışma Örüntüleri”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt:9, Sayı:36, Güz:2011, s. 118.

⁸⁵ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için Bkz.: Birsen Gökçe ve diğerleri, **Gecekondu Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, 1993.

⁸⁶ Bkz.: David Harvey, “Right to the City”, **New Left Review**, 53, Sept Oct 2008, s. 33.

⁸⁷ Bkz.: Hebrî Lefebvre, “Kent Hakkı”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 36, Güz: 2011, s. 147.

belirttiğimiz üzere İstanbul’da toplumsal gerilim hatlarını arttıracak ve kentin doğasını bozacak aşikârdır.

Lefebvre’e göre, şehircilik düşüncesi çok özgün, hususileşmiş, merkezileşmiş (yerel) toplumsal birimlerin arasındaki bağlantıların ve gerilimin oluşturduğu bir kentsel bütünlüğün yapılanmasını ve yeniden yapılanmasını teklif eder ki; bu kentsel bütünlüğün karmaşık bir iç düzeni, strüktürsüz olmayan, esnek ve hiyerarşik bir yapısı vardır.⁸⁸ Toplum göz ardı edilerek kente yapılan her müdahale toplumun iç dengesini, bütünlüğünü bozmaktadır.

Kentsel dönüşüm, “günümüz kentlerinde çok mekânlı, çok aktörlü, çok stratejili bir süreç olarak yerel ve küresel arasındaki çatışmanın yansıması şeklinde ortaya çıkmaktadır.”⁸⁹ İstanbul örneğinde görülmektedir ki, uluslararası sermayeyi çekmek içi çeşitli alt ve üst yapı yatırımları yapılmaktadır. Toplumsal ayrılmaya bağlı olarak kentin çeperi büyük konut projeleri için imara açılmaktadır.

İstanbul örneğinde, kent içi çöküntü alanlarını yenileme/dönüştürmek amacıyla başlatılan projeler toplumsal farklılaşmasının mekânda belirgin hale getirilmektedir. Kent merkezi orta ve üst gelir gruplarının kullanımına açılmaktadır. Mekânsal stratejilerle tecrit edilen yoksullar, göçmenler ve farklı etnik kimliklerin “toplumsal özne” olmalarının engellenmesi, neo-liberal rejimde devlete biçilen roldür.⁹⁰ Ancak herkesin kent hakkını kullanma özgürlüğü vardır. Bu hak ve özgürlükler bir başkasının hak ve özgürlük alanına girdiğinde bitmelidir. Kentsel dönüşümde mekânın yoksullar aleyhine el değiştirmesiyle, bir toplumsal savaşım, gerilim alanı yaratılmıştır.

İstanbul’da kentsel dönüşümle değişim sürecine giren mekânlar azımsanmayacak kadar fazladır. Bu oranlar dönüşümden etkilenecek toplumsal yoğunluğu da göstermesi açısından önemlidir. Örneğin TOKİ’nin 2011 raporuna göre,

---

⁸⁸ Bkz.: A.e., s. 147.

⁸⁹ Hakan Yüzel, Gizem Aksümer, “Kentsel Dönüşüme Karşı Kent Hakkı mücadelesi: Kazım Karabekir Mahallesi’nde Mekânsal Kimlik ve Dayanışma Örüntüleri”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt:9, Sayı:36, Güz:2011, s. 119.

⁹⁰ Bkz.: Zeynep Gambetti, “Neoliberal Devlet ve Toplumsal Tecrit”, **Metropol Sürgünleri**, İstanbul, Su Yayınları, 2010, s. 52.

“Ayazma’da eskiden gecekonduların bulunduğu alana 2948 konut yapılması planlanmaktadır. “Çağdışı” koşullarda yaşayan 1580 hane, buradan ayrılarak Beziganbahçe Konutları’na taşınmayı tercih etmiştir. 4 yıldır yaşamlarını “modern” sitelerde sürdürmektedirler. Ayazma Tepeüstü’nde 2640 konutun 1405’inin Ayazma ve Tepeüstü bölgesindeki hak sahiplerine teslim edilmiştir. Başakşehir Kayabaşı’nda 60.000 konut yapılmaktadır. İstanbul Sulukule’de 620 konut yapılmıştır, Gaziosmanpaşa’da 162 konut yapılmıştır. Maltepe Başbüyük’te hak sahipleri için 300 adet konut yapılmıştır. Proje sahası 400.000 m²’dir. Ataşehir Şerifali’de 280.000 m²’lik alan için 1290 mesken sahibiyle kentsel dönüşüm için görüşmeler başlamıştır. Esenler Çiftelavuzlar’da 1500 konut yapılacaktır. Esenler Oruçreis’te kentsel dönüşüm projesi için çalışmalar başlamıştır. Gaziosmanpaşa Sarıgöl’de 285.000 m²’lik alana kentsel dönüşüm uygulanması için çalışma başlatılmıştır. Güngören Tozkoparan’da 5000 konutluk bir proje başlatılacaktır. Küçükçekmece Kartaltepe’de 400 konut yapılacaktır. Şişli Huzur’da 135.000m²’lik alan için kentsel dönüşüm projesi düşünülmektedir. Tuzla Aydınli’da kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde 1744 konut tamamlanmıştır. Bunun dışında değerlendirme aşamasında 13 proje bulunmaktadır. Proje alanı 912.847m²’lik alanı kapsamaktadır. TOKİ İstanbul’da “Planlı Kentleşme ve Konut Üretim” programı kapsamında 116.994 konut üretmiştir”.⁹¹

İstanbul’da kentsel dönüşüm proje uygulama ve konut sahası itibariyle kentin genel formunu değiştirecek ölçüdedir. Kentsel dönüşüm sonrası İstanbul’un farklı bölgelerine göç eden büyük bir grup söz konusudur. Bu grupların bir kısmı dağılmakta bir kısmıysa kendilerine sunulan yeni yaşam tarzına alışmaya çalışmaktadır. Kentsel dönüşüm, teorik olarak, çağdışı ve modern ikiliği üzerine kurulmaktadır. Bu teorik yaklaşım uygulama alanını da yansıtmaktadır. Çünkü kentsel dönüşüm projeleriyle yaşam alanlarını değiştirmek zorunda kalan gruplar için modern konutlarda, yeni bir yaşam tarzına geçmek manevi ve ekonomik açıdan oldukça zordur. Bezirganbahçe, Taşoluk örneklerinde olduğu gibi yerinden edilen gruplar yeni yaşam alanlarıyla bütünleşemedikleri takdirde tekrar eski yaşam alanlarının yakınlarına, ya da farklı bölgelere göç etmişlerdir. Sırf bu gelişmeler bile kentsel dönüşümün toplumsal açıdan araştırılması gereken bir alan olduğunu ortaya çıkartır.

Kent çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi doğası gereği farklı unsurların bir arada bulunduğu heterojen bir yapıdır. Ancak yeni kent politikalarıyla kentte

⁹¹ Gecekondu Dönüşüm ve Kentsel Yenileme Projeleri, Ankara, TOKİ, Şubat 2011, s. 164-204.

ayrışmalar yaşanmakta ve toplumun ortaklık kurabileceği fiziki ve manevi çevresi gittikçe azalmaktadır. Ortaklıkların azalmasının en doğal sonucu dışlanma, çatışma gibi gerilim alanlarının ortaya çıkmasıdır. Kente müdahalelerle meydana gelen yapay toplum adacıkları kentin doğasını oluşturan toplumsal dengenin kaybedilmesiyle sonuçlanmaktadır.

Kent bir müdahale ve mücadele sahasıdır. İstanbul'da müdahaleler neticesinde ortaya çıkan sonuçlar, farklı tarafların ortak kararlarına ve uzlaşımına dayanmadığı için yalnızca belirli grupların kısa ve uzun vadeli çıkarlarının bir yansıması olarak kalmaktadır ve kentin bütünlüğünden koparak ayrışmasına, adalaşmasına, müzeleşmesine ya da bazı toplumsal kesimleri dışlayıcı unsurlar olarak işlev görmesine neden olmaktadır.⁹²

İstanbul'u geleceğin finans merkezi, kültür merkezi yapma söylemi, kentin küresel akışlarla şekillenmesi, İstanbul'da kentsel dönüşüm adı altında bir dizi yıkım ve yenilemeye yol açmıştır. Yıkımlar fiziki ölçekte kalmamış ve kökleşmiş yaşam tarzlarını, alışkanlıkları, toplumsal ilişkileri de yıkıma uğratmıştır. Komşuluk, dayanışma kolektif bir bilincin ve hayatın simgesidir. Kentte birlikte yaşamının koşulu kolektif bilinçtir. Aksi halde kent bir insan yığından öteye gidemez. Mekânın nötralize edilmesi, kolektif bilincin dağılması, aynı zamanda da mekânın toplumsal bağlardan koparak kimliksizleşmesine neden olmaktadır. Mekânın nötralize edilmesi mekândan sakıncalı toplumsal unsurların uzaklaştırılarak, sosyo-ekonomik açıdan benzeşen homojen adacıklar oluşturulmasıdır. Kentsel dönüşüm, uygulama alanındaki açmazlarıyla, sonraki bölümde ifade edileceği üzere, pek çok toplumsal gerilim hattının merkezindedir ve tetikleyicisidir.

3.3. Kentsel Dönüşümün Toplumsal Gerilim Haritası/Bilançosu

---

⁹² Bkz.: Asuman Türkün, Hatice Kurtuluş, "Giriş Yazısı", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s. 17.

“Kentsel dönüşüm terörü bitirir.”⁹³ (Erdoğan Bayraktar)

İstanbul’da kentsel dönüşüm projeleri ilk kez resmi olarak 19 Ağustos 2004 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi koordinasyon kararlarıyla gündeme gelmiştir. Bu kararlar içinde yer alan,

- “problem teşkil eden yerleşim birimlerindeki yanlış yapıların kaldırılması”
- “Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Rehabilitasyon Projesi çerçevesinde barınma ihtiyacına yönelik Mesken ve Gecekondu Müdürlüğü’nün konutlar, yeterli olmadığı takdirde sosyal konutların inşa edilmesi, gecekondu bölgeleri kaldırılması” hükümleri İstanbul’da kentsel dönüşüm sürecini başlatmıştır.

Kentsel dönüşüm projelerinin bizim açımızdan bir toplumsal gerilim alanı olduğunu belirtmiştik. Çünkü bu süreç, bir grubun barınma alanına doğrudan müdahaleyi, dolayısıyla da bu projelerin, fiziksel yapıya müdahale yanında toplumsal yapıya müdahale de olduğunu, projelerde sosyal yaşamın çok değişkenli yapısının ihmal edildiğini çalışmamızın başından itibaren vurguladık. Bu bakımdan kentsel dönüşüm projelerine ilişkin itirazlar ve tartışmalar da başlamıştır.

Projeler kent/yaşam hakkının, kültürün, sosyal dokunun aşınması olarak değerlendirilmiş ve özellikle Sulukule örneğinde görüldüğü gibi ulusal ve uluslararası bir mesele halini almıştır. Sivil toplum örgütleri de bu sürece dâhil olmuşlardır.

Günümüzde itirazlara rağmen bu projeler artarak uygulanmaktadır. İstanbul’un neredeyse kentsel dönüşüm uygulaması yapılmayan ilçesi kalmamış gibidir. Kentsel dönüşüme, çıkarılan yasayla, yakın dönemde tüm Türkiye dâhil olacaktır. Belediye Yasası’ndaki ‘Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanları’ başlıklı

---

⁹³ “Kentsel dönüşüm sorununu çözersek, Güneydoğu sorunu da çözülmüş olur. Çünkü belli insanlar gettolaşarak belli yerlerde oturuyor. Birbirlerinden etkileniyorlar. Bunları gecekondu kurtarıp apartmana taşırsak PKK ile de ilişkisi kesilir. Diğer vatandaşlarla ilişkiye girerlerse, okuldu, komşuluktan, normal hayata karışırlarsa sorun da çözülür.” Erdoğan Bayraktar, **Hürriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2011, Çevrim içi:15.12.2011

kanunla sadece İstanbul'da 1 milyon binanın yıkılıp yeniden yapılmasının önü açılmıştır; ayrıca belediyelerin deprem riski nedeni ile dönüşüm bölgesi ilan ettiği bir alana konut sahiplerinin bireysel itiraz hakkı da kalkmıştır.⁹⁴

Gecekondu ve çöküntü alanlarına yönelik olarak yapılan, belirtildiği gibi kapsamı gittikçe genişleyen bu çalışmalar toplumun manevi çevresinin çözülmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bizim açımızdan kentsel dönüşüm bir toplumsal gerilim alanıdır. Bu gerilimler ulus üstü, yerel üstü, yerel ve yerel içi alt gerilimleri ortaya çıkmaktadır.

Bu gerilimler farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Gerilimler, kimi zamanlarda çatışma olarak doğrudan bir toplumsal sorun halini almaktadır. Diğer yandansa gerilimler her an boşalmaya hazır beklemede olan toplumsal fay hatlarını oluşturmaktadırlar. Biz bu ikinci tür gerilim hatlarını nesnel veriler ışığında tespit etmeye çalışacağız.

Burada elbette şunu belirtmekte fayda vardır. Kentsel dönüşüm süreci yaklaşık sekiz yıldır sürmektedir. Uygulamaların ilk örnekler ve sonuçları deneyimlenmiştir. Dolayısıyla bir bölge kentsel dönüşüm sürecine girdiğinde verilen tepkileri, öğrenilmiş tepkiler olarak değerlendirmekte fayda vardır. Uygulama sonrası tepkilerse doğrudan bölge halkının yaşam pratiklerini yansıtmaktadır. Bölge sakinlerinin tutumlarında da bu fark ortaya çıkacaktır.⁹⁵

Kentsel dönüşüm sürecinde ortaya çıkan gerilimlerin bir analizi yapmak çok güçtür. Bahsettiğimiz gibi bu süreç çok aktörlüdür. Ancak projelerin öznesini oluşturan semt sakinleriyle ilgili haberler, gözlemlerimiz bu açıdan önemli bir veri kaynağıdır. Bu veriler değerlendirilirken şöyle bir sıra izleyeceğiz: Kentsel dönüşüm söylentilerinin yayılmaya başladığı, yıkımların gerçekleştiği ve yıkım sonrası dönem. Bu şekilde her devreye karşılık gelen toplumsal gerilim hatlarını bularak bir kentsel dönüşüme bağlı toplumsal gerilim haritası çıkarmaya çalışacağız.

---

⁹⁴ "1 Milyon Ev Yıkılacak", **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Eylül 2010, (Çevrim içi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

⁹⁵ Alıntı yaptığımız kaynaklarda kişi isimlerine yer verilmesine karşın biz burada isimleri kullanmayacağız.

Kentsel dönüşümün hazırlık sürecinde, bölgeler hakkında ranta dayalı hak gaspı kaygısı da başlar Bölge sakinleri tarafından evlerinin yönetimler tarafından bir rant aracı olarak görüldüğü düşüncesi, yöneticiler ve bölge halkı arasında ilk gerilim alanını oluşturur. Bu da “yerel ve yerel üstü” bir toplumsal gerilim alanı oluşturmaktadır.

“Buralar çok nezih yerlerdi. Bu görüntüye devletin kurumları neden oldu. 21 sene oldu bu binaları aldım. Restore etmemize izin vermediler. Tarihi eser diye dokundurmadılar. Şimdi rant gruplarına peşkeş çektiirmek için yıktırıyorlar.”⁹⁶ (Tarlabaşı)

“Aslında bütün sermayenin gözü burada, çünkü Okmeydanı’nın E5’e, E6’ya yakın, şehir merkezine yakın, dolayısıyla buraları birilerine peşkeş çekecekler (...)”⁹⁷

“Bize boya yaptınız, tarihi binayı bozdunuz, diyenler şimdi yıkım kararı çıkartıyor. Kendi koruma kararlarıyla tescil ettirdikleri, dokunulmaz dedikleri yapılara yıkılır ve otel yapılır diyorlar. Bu Tarlabaşı’na özgü bir karar (...)”⁹⁸

“Sürgün edelim ve iş merkezleri yapalım peşindeler (...) en güzel yaşamı biz hak ediyoruz, çünkü bedelini ödüyoruz. Burayı almak isteyenler ise bizi sömürerek bir şeyler yapıyor.”⁹⁹ (Okmeydanı)

“K.A. sokaktan bir otomobil geçse evinin sallandığını söylüyor. Ama kentsel dönüşüm projesine soğuk bakıyor. “Buraları çok değerli. Depremi burada beklerim daha iyi” diyor.”¹⁰⁰ (Zeytinburnu)

“Müteahhitle yüzde 50’ye anlaşırsak veririm evimi. 5-6 dairem var. Çoluk çocuk oturuyoruz. Onların hakkını yedirmem” diyor. 50 yıldır bu mahallede yaşayan Taşkiran, kendilerine verilen düşük imar hakkında şikayetçi. Taşkiran “Evlerimizi yıkıp birilerinin kasasını dolduracaklarsa bunu kabul etmeyiz. (...)”¹⁰¹ (Fikirtepe)

“A.D. mahallede en son inşaat ruhsatı alan kişinin kendisi olduğunu söyleyip 4 yıl önce yaptırdığı 3.5 katlı binasını gururla gösteriyor (...) “Eskiden Ziverbey’den buraya gelmek yürek isterdi. Omuzlarımızda kovalarla buraya su taşıdık. Bütün

⁹⁶ Hilal Köse, “Evimiz Başımıza Yıkılana Kadar”, **Cumhuriyet Gazetesi/Pazar**, 8 Ocak 2012, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

⁹⁷ Gülşen İşeri, **Metropol Sürgünleri**, İstanbul, Su Yayınları, 2010, s. 58.

⁹⁸ **A.e.**, s. 77.

⁹⁹ **A.e.**, s. 62.

¹⁰⁰ “Belediyeler Bekliyor, Vatandaş Korkmuyor Türkiye Depreme Böyle Hazırlanıyor!”, **Radikal Gazetesi**, 22.02.2007, Çevrim içi: 20.05.2012.

¹⁰¹ Özlem Güvemli, “Fikirtepe Halkını Kentsel Dönüşüm Endişesi Sardı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

yatırımımızı buraya yaptık. Hakkımızı vermezlerse öldürseler çıkmayız buradan” diye konuşuyor.”¹⁰² (Fikirtepe)

“Biz kendimizce burada bir düzen kurmuştuk. Yok ettiler kendi rantları yüzünden. Hem tarihi yok ediyorlar hem de insan yaşamını. Daha ne olsun.”¹⁰³ (Süleymaniye)

“(...)burada yaşayan insanlara: siz bizim gösterdiğimiz şehrin ücra köşelerine, nereye olursa artık, çekilin gidin biz burayı başka bir şey yapacağız diyorlar. Biz diyoruz ki bu plana bizi de dâhil edin. Okul olur, park olur her şey olur o zaman. Ama buranın zemini de sağlam olduğu için onların kafalarındaki, buraya gökdelenler dikmek amaç farklı yani.”¹⁰⁴ (Okmeydanı)

“Bu proje hepimize uygulanıyor. İdare bizim yaşam alanlarımızı yok ediyor.”¹⁰⁵

“...Yenileme deniliyor ama yenileme yerine yıkım yapılıyor (...)”¹⁰⁶ (Tarlabaşı)

Bu kaygıların bir süre sonra gerçeklik kazanmasıyla rant ve hak gaspına dayalı kaygı pekiştirilmektedir.

“İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nce (İBB) “Kentsel Dönüşüm Pilot Bölgesi” seçilen Zeytinburnu’nda, “Konut Aktarım Alanı” olarak ayrılan 130 dönümlük eski Bostan Hali arazisinde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın damadının şirketi Albayrak İnşaat’ın üst gelir grubuna yönelik lüks konutlar inşa ettiği ortaya çıktı.”¹⁰⁷

Ötekileşme, farklı toplumsal gruplar arasındaki etkileşim ve sosyal mesafeyi açan bir gerilim alanıdır. Kentsel dönüşüm projeleriyle ortaya çıkan bir durum da “ötekileştirme”dir. Dönüşüm projelerine dâhil semt halkı, alt metinlerde “sakıncalı öteki” olarak ifade edilmektedir. Ötekileştirmenin meydana getirdiği toplumsal gerilim, yerel içinde ve yerel üstünde gerçekleşmektedir.

---

¹⁰² Özlem Güvemli, “Fikirtepe Halkını Kentsel Dönüşüm Endişesi Sardı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁰³ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 96.

¹⁰⁴ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 58

¹⁰⁵ **A.e.**, s. 78.

¹⁰⁶ **A.e.**, s. 79

¹⁰⁷ Deniz Tatarer, “Kentsel Değil Ranta Dönüşüm”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 03.01.2009, s. 4.

“O zamanlar Kadıköy’e gittiğimizde, Sarıgazi’den geliyor bunlar derlerdi bizim için. Çünkü dizimize kadar çamur olurduk. Yıllar evvelinden çoktan öteki olmuştuk (...)” ¹⁰⁸

“Gecekonduarın arasında bir dayanışma vardı elbet. Yıkımlara karşı direndik, yol için dilekçe verdik, eylemler yaptık, yıkım geldi, evler için direndik... bunun adı terör oldu ve damgayı yedik (...)” .¹⁰⁹ (Sarıgazi)

“Gecekonduara kurulmuşsunuz denize karşı deniliyor ya, evet ya kurulduk, biz baldırı çıplaklar hak ediyoruz bunları. Asıl sorulması gereken soru bu değil. Parası olanlar neden buna layık?” ¹¹⁰(Küçükarmutlu)

“Bizi yok sayıyorlar biz insan değil miyiz?(...)Hayatımızı sürdürmeye razıyız bizi buradan sürmesinler artık, yeter.” ¹¹¹

“...kentsel dönüşüm planları var. Bu planda burayı boş bir arazi olarak görüyorlar, sanki burada insanlar yaşamıyormuş gibi. Biz buraya yeni bir plalama getireceğiz, bu plandan siz faydalanamayacaksınız. Ev sahibiyse biz seni başka bir yere yerleştireceğiz, ondan sonra sen orada bize borçlanacaksın ve ödeyeceksin, diyorlar. Kiracıları düşünmüyorlar, 5 katlı evi olanı düşünmüyorlar. Sadece bir ev veriyorlar ve seni tekrar borçlandırıyorlar o ev için, biz de buna karşı çıkıyoruz.” ¹¹² (Okmeydanı)

“Okmeydanı’nı düşündüğümüz zaman kenarda kalan bir semt modeli çizmiyor, İstanbul’un merkezi görünümünde bir yer. Dolayısıyla da burada yaşanacak herhangi bir olaydan çevre de etkilenecektir. İşte devlet bunu yok etmek için de buradaki insanları, ‘hızaya getirilmesi gerekenler’ olarak gördü.” ¹¹³

Dışlama ötekileşmenin bir boyutudur. Kentsel dönüşüm toplumsal dışlanmayı da gün yüzüne çıkarmıştır. Dönüşüm bölgelerinde yaşayan halka göre zaten yaşadıkları ve ekonomik, sosyal durumlar yüzünden var olan dışlanma, projelerden sonra daha da artmıştır. Bu açılardan ötekileşmeye bağlı “dışlama”dan kaynaklanan toplumsal gerilimlerden bahsedilebilir.

---

¹⁰⁸ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁰⁹ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 22.

¹¹⁰ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 23.

¹¹¹ **A.e.**, s. 68.

¹¹² **A.e.**, s. 57.

¹¹³ **A.e.**, s. 57.

"Taksiler bile Küçük Armutlu denildiği zaman gelmiyor. Hatta eskiden "Küçük Armutlu'da oturuyorum" dediğimizde işe alınmıyorduk." ¹¹⁴

"Mehmet Erbek de aynı durumda. Son yıkım üç yaşındaki kızının sağlığına mal olmuş, dilinde yaralar çıkmış. Kendisi de hasta. "Çadırdaki perişan halde yaşıyoruz. Belediyeye gittik, içeri bile almadılar. Sanki biz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı değilmişiz gibi" diye yakınıyor "Çoluk çocuğumu alıp kanallara çıkacağım. Ya beni vatandaşlıktan çıkarsınlar ya da insanca yaşamamı sağlasınlar(...)" ¹¹⁵

"Çocuklar okula gidince, siz çadırdaki yaşıyorsunuz diye dalga geçiyormuş arkadaşları" diyor, "Daha önceden üç kilometrelik uzaklıktaki okula koşu koşu gidiyorlardı, takdirler, teşekkürler getiriyorlardı. Şimdi gitmek istemiyorlar, niye okuyacağız ki diye soruyorlar." ¹¹⁶ (Ayazma)

"Pendik, Yeşilbağlar, Sapanbağları ve Yeni Mahalle Geliştirme ve Koruma Derneği Başkanı İBB ve Pendik Belediyesi'nin "kentsel sürgün" projesini hayata geçirmek istediklerini belirterek, amaç "sosyal ayrışma yaratıp İstanbul'da yeni varoşlar yaratmak" dedi. ¹¹⁷

" (...)En azından köyde hepimiz birdik. Burada öyle değil. Herkes eşit değil burada. Köyde hepimiz yoksulduk, burada birimiz çok yoksulsak birimiz çok zenginiz(...)" ¹¹⁸ (Sarıgazi)

"Köylerimizden atılarak bir sürgün yaşadık, şimdi ikinci sürgünü yaşıyorlar..." ¹¹⁹

Ötekileşmenin bir diğer boyutu olarak "işgalci öteki" olarak nitelediğimiz durumdur. Kentsel dönüşüm alalarında yaşayan halk bir anda işgalci durumuna düşmektedirler. Kendi yaşam alanlarına aidiyeti zedeleyen "işgalci öteki" olma durumu bu bakımdan bir gerilim alanıdır.

"İşte sadece burası için bizi buradan atmak istiyorlar, denizi gördüğümüz için, boğaza nazır yerde oturduğumuz için(...) deniz görüyor evet ama biz görmüyoruz

¹¹⁴ Yay Haz: Gülşen İşeri, Özgüç Çeçi, "Metropol Sürgünler: Küçük Armutlu", **BirGün Pazar**, 10 Mart 2007, s. 11.

¹¹⁵ Esra Açıkgöz, "Bu Görüntü Bir Hak Gaspıdır", **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Aralık 2008, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹¹⁶ Esra Açıkgöz, "Bu Görüntü Bir Hak Gaspıdır", **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Aralık 2008, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹¹⁷ "Pendik'te Kentsel Sürgün", **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.05.2008, s. 3.

¹¹⁸ Gülşen İşeri, **Metropol Sürgünleri**, İstanbul, Su Yayınları, 2010, s. 47

¹¹⁹ **A.e.**, s. 68.

o denizi. Barınmak için geldik. Bizler hak etmiyor muyuz buraları? İşgalci diyorlar, ben bu ülkenin vatandaşı değil miyim?" ¹²⁰ (Küçükarmutlu)

"Elektrikli sandalye teklif ettiler, icra kâğıdı yolladılar. Bir gördüğüm memuru ikinci kez görmüyorum. Sonra da dava açtılar. Bakalım ne olacak? Avukatım yok, kendim gidiyorum mahkemeye. Hâkim, 'bu dava daha uzar' dedi. Mahkeme bitene kadar dokunamazlar bu binaya. Şaşkınlım tabii, ev sahibiydim işgalci oldum." ¹²¹

"Bugünlerde Teknokent Projesi ile boğuşan Küçük Armutlu'nun sokaklarındayız. Tedirgin bakışlar, "bunlar niye geldi yıkım mı olacak" diye soran gözler... Armutlular'ın derdi büyük: Sürgün edilme korkusu!" ¹²²

"O mahallenin en eskilerinden. 22 yıllık Ayazmalı. "Gelin olarak geldim, şimdi torunum var" diyor, "Yedi çocuk büyüttüm burada. Tandır yapar, meyve yetiştirdik, ineklerimiz, keçilerimiz vardı(...) Su, elektrik, yol yoktu, o zorluklarda yaşadık. Sonra onları verdiler, dört muhtar değiştirdik, seçimlere katıldık. Şimdi işgalcisiniz, gidin diyorlar. Kiracı olmadığım halde, evimin kömürlük olduğunu söyleyip, ev vermediler. " ¹²³

Kentsel dönüşüm projelerinin ortaya çıkardığı gerilim alanlarından biri de toplumsal "dayanışma"nın çözülmesidir. Kentsel dönüşümde özne halini alan gecekondü bölgelerinin en önemli özelliği dayanışmanın belli ölçülerde yaşatılmasıdır. Kentsel dönüşüm projesi sonrası apartmanlara yerleştirilen ev sahipleri ve kente saçılan kiracılar aralarındaki manevi dayanışmayı kaybederek, içinde yaşadıkları topluma yabancılaşacaklardır. Bu da bir başka toplumsal gerilim hattını yaratacaktır. Bunun yanında suça yatkınlık, şiddet eylemlerine katılım da bu gelişmenin bir uzantısıdır.

"Şimdi de burayı başka yere değiştirmem. Alıştık buraya, kolay değil 70 yıl(...)Mahallemiz son yıllarda bu hale geldi (...) yaklaşık on yıldır yürüyemiyor. Arkadaşlarının yardımıyla sokağa çıkabiliyor. Gitmek, bu yüzden hapislik demek(...)

---

¹²⁰ A.e., s. 22.

¹²¹ Hilal Köse, "Evimiz Başımıza Yıkılana Kadar", **Cumhuriyet Gazetesi/Pazar**, 8 Ocak 2012, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹²² Yay Haz: Gülşen İşeri, Özgüç Çeçi, "Metropol Sürgünler: Küçük Armutlu", **BirGün Pazar**, 10 Mart 2007, s. 11.

¹²³ Esra Açıkgöz, "Bu Görüntü Bir Hak Gaspıdır", **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Aralık 2008, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

“Beni arkadaşlarım nasıl bulacak? Yalnız kalırım. Gidersem kaybolurum” ¹²⁴ (Tarlabası)

“Küçükçekmece’ye gitmek istemem. Alışmışız, hepimiz yan yana yaşadık. Şimdi gidin demek nedir ki?” ¹²⁵ (Tarlabası)

“Dairelerde yaşayamayız. Burada köy hayatı var, komşuluk ilişkileri iyi, herkes birbirinin yardımına koşuyor. Burada dışarı çıktığın zaman yalnız oluyorsun ama dairelerde insanlar birbirinin yüzüne bakmıyor.” ¹²⁶

“(…) çünkü hayatta kalabilmeleri eski komşularıyla sürdürecekleri dayanışmaya bağlı. Başka şansları da yok, Atakent ve Başakşehir’deki ev sahipleri kapılarını kalabalık ailelerin suratına kapatıyor.” ¹²⁷ (Ayazma)

“İnsanlarımızın hepsi yoksul, emekçi insanlar, ama güzel bir hayatımız, birliğimiz, dayanışmamız vardı. Mesela ben bir süre bakkal işlettim burada, parası olmayan rahatça veresiye alırdı... 75’te yapılışına izin vermeseydi, ben de Ayazma’yı tanımaz, buraya gelmez, bu duruma da düşmezdim. Bize her hizmeti veriyor, seçim malzemesi yapıyor, sonra da bu manzarayı istemiyoruz, mega kent yapacağız, diyor. Çadırda bile hâlâ su faturası ödüyorum, bu ayın faturası cebimde.” ¹²⁸

Kentsel dönüşüm sürecinde en zorlu aşama uygulama aşamasıdır. Uygulama aşaması yapılan protestolar, direniş, güvenlik güçlerinin müdahaleleri öfke ve şiddetle birleşince direnişler çatışmaya dönüşmektedir. Protestoların hedefi yönetimlerdir. Ancak çatışma güvenlik güçleri ve bölge sakinleri arasında yaşanır. Çatışmayla bağlantılı olarak “fiziksel temasa dayalı” toplumsal gerilimler meydana gelmektedir. Bu gerilimler yerel ile yerel üstü arasında gerçekleşmektedir.

“Daha önce " Tekno Kent " projesi adı altında evlerinin yıkım kararı ile mağdur olan Armutlu'da yaşayan çok sayıda yurttaş, şimdi de " Kentsel Dönüşüm Projesi " kapsamında evlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Projesi kapsamında evleri için yıkım kararı çıkarılan Armutlu, Fatih Sultan Mehmet ve Baltalimanı

¹²⁴ Hilal Köse, “Evimiz Başımıza Yıkılana Kadar”, **Cumhuriyet Gazetesi/Pazar**, 8 Ocak 2012, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹²⁵ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 67.

¹²⁶ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 136.

¹²⁷ Esra Açıkgöz, “Bu Görüntü Bir Hak Gaspıdır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Aralık 2008, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹²⁸ Esra Açıkgöz, “Bu Görüntü Bir Hak Gaspıdır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Aralık 2008, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

mahalleleri sakinleri Armutlu Meydanı'nda toplanarak kararı protesto etti.”¹²⁹
(Küçükarmutlu)

“Maltepe Başıbüyük Mahallesi'nde kentsel dönüşüm projesi kapsamında evlerinin yıkılmasına direnen mahalle sakinleri protesto yürüyüşü düzenledi. Yürüyüşe katılan yüzlerce mahalle sakini belediyenin yıkım kararının geri çekilmesini ve emniyet güçlerinin mahalle sakinleri üzerindeki baskısının sona erdirilmesini istedi.”¹³⁰

“Maltepe Başıbüyük Mahallesi'nde kentsel dönüşüm projesi kapsamında evlerinin yıkılmasına direnen mahalle halkına polisin müdahalesi sırasında yaralanan 18 yaşındaki Erdal Bakırcı'nın yoğun bakım ünitesindeki yaşam mücadelesi sürüyor.”¹³¹

“Maltepe Başıbüyük Mahallesi'nde kentsel dönüşüm projesi kapsamında evlerinin yıkılmasına direnen bir grup, projenin iptali ve polisin mahalle sakinleri üzerindeki baskısının sona erdirilmesi talebiyle Maltepe Belediye Meclisi'nin dünkü toplantısına katılmak istedi. Meclis tarafından toplantıya katılmalarına izin verilmeyen mahalle sakinleri ile güvenlik görevlileri arasında arbede yaşandı.”¹³²

“Maltepe Başıbüyük Mahallesi'nde kentsel dönüşüm projesi kapsamında evlerinin yıkılmasına karşı yaklaşık 1 aydır direniş gösteren mahalle sakinleriyle polis arasında çatışma çıktı. Bölgedeki TOKİ şantiyesine dün öğlen saatlerinde iş makinesi ve malzeme taşıyan araçların gelişi üzerine mahallede gerginlik yaşandı. Yollara barikatlar kurarak araçların mahalleye girişine izin vermeyen çevre sakinlerine polis müdahale etti. Olaylarda biri ağır üç kişi yaralandı, 11 kişi de gözaltına alındı. Mahalle sakinleri ile polis arasında daha önce çıkan çatışmada 18 yaşındaki Erdal Bakırcı ağır yaralanmıştı.”¹³³

“Ayazmalıların bir kısmı çadırlarda yaşıyor, çocuklar okula gidemiyor, erkekler işsiz. Ne vaat edilen evleri alabilecek olanakları var, ne o evlerde yaşamı sürdürebilecek gelecekleri(...) Tek bir birikimleri var: Öfke (...)”¹³⁴
“Barınmak için kendilerine yer gösterilmediğini anlatan Romanlar, "Bu mahalleden cenazemiz çıkar" diyorlar.”¹³⁵ (Sulukule)

“Başıbüyük’de zulüm var, şiddet var, polisler her türlü kötü kelimeyi sarf ediyorlar bize; sözlü tacizde bulunuyorlar (...)”¹³⁶

¹²⁹ “Armutlu’da Yıkım Tepkisi: Barınma Hakkı Gasp Ediliyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.10.2007, s. 3

¹³⁰ “Maltepe’de Protesto Yürüyüşü”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 03.03.2008, s. 8.

¹³¹ “Maltepe’de Polis Baskısı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 02.03.2008, s. 6.

¹³² “Maltepe’de Gerginlik Sürüyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 04.03.2008, s. 3.

¹³³ “Başıbüyük’te Çatışma”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.03.2008, s. 9.

¹³⁴ Esra Açıkgöz, “Bu Görüntü Bir Hak Gaspıdır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Aralık 2008, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹³⁵ Burak Aliçavuşoğlu, “Bu proje Göçe Zorlamaktır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.08.2006, s. 6.

¹³⁶ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 118.

“Evlerindeki eşyaları tahliye etmediği görülen gecekondu sakinleri, zabıtalarla tartıştı. Kendilerine yıkım kararının tebliğ edilmediğini dile getiren yurttaşlar, karara tepki gösterdi. Bayrampaşa Çevik Kuvvet Ekiplerinin güvenlik önlemi aldığı caddede, gecekondular zabıta ekiplerinin desteğiyle tahliye edildi.”¹³⁷ (Kağıthane, Seyrantepe)

Kentsel dönüşüme karşı protestoların bir kısmı da ulusal ve uluslararası örgütler tarafından gerçekleştirilmektedir. Konu ayrıca uluslararası basının gündemine taşınmıştır. Bu da ulus üstü düzeyde gerçekleşen direniş ve dirençten kaynaklanan bir gerilim alanını ifade etmektedir.

“Tarlabası’ örneğiyle uyarılarda bulunan Uluslararası Af Örgütü’nün 18 Temmuz 2011 tarihli basın açıklamasında ise deniyor ki, “Kentsel dönüşüm adına Tarlabası’ndaki birçok ailenin zorla tahliyeleri onaylanamaz. Türkiye yetkilileri, korunmasız ailelerin evsiz kalmasına yol açan acımasız tahliyelerini durdurmalıdırlar.”¹³⁸

Guardian gazetesi, Sulukule’deki kentsel dönüşüm projesiyle Romanların yaşamları ve bölgedeki rantı ele aldı.¹³⁹

“Guardian gazetesi, “Türkiye’nin kültür başkenti İstanbul’un tarihi, yenilenme adına yerle bir ediliyor. Dev bir inşaat programı topluluklar sürülerek yapılıyor.”¹⁴⁰

Kentsel dönüşüme karşı direnişin bir diğer aktörü olarak sivil toplum kuruluşları da sürece dâhil olmuşlardır.

“Tarlabası Bulvarı önünde toplanan “İstanbul SOS Platformu” üyesi bir grup, yürütülen yenileme çalışmalarını protesto etmek için bir binaya “S.O.S” yazılı pankart astı. Burada grup adına açıklama yapan, İstanbul SOS Platformu üyesi Esra Balcı, Tarlabası’nda, 210’u tescilli yapı olmak üzere toplam 278 yapının yıkılmasının planlandığını belirtti.”¹⁴¹

¹³⁷ “İstanbul’da 25 Gecekondu Yıkıldı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Aralık 2011, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹³⁸ Oktay Ekinci, “İstanbul Sorgulanıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Temmuz 2011, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹³⁹ “Sulukule’de Kentsel Dönüşüm Rantı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Kasım 2011, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁴⁰ “Kentsel Dönüşüm Tarihi Yerlebir Ediyor”, **Ntvmsnbc**, 02.03.2012 (çevrimiçi) www.ntvmsnbc.com, 20.05.2012.

¹⁴¹ “Tarlabasında Protesto”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Eylül 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

"Neslişah ve Hatice Sultan mahallelerinde yapılan yıkıma tepki gösteren Sulukuleli kiracılar ve Sulukule Platformu üyeleri burada bir basın açıklaması yaptı. Açıklamada "İçinde ailelerin olduğu evleri yıktılar. Belediye proje için dünyanın en sosyal projesi diyor. Sokağa atılmanın neresi sosyal? Evlerimiz yıkılsa bile bizler bu sokakta kalacağız" denildi" ¹⁴²

Tüm bu toplumsal gerilim hatları içinde farklı direnç şekilleri ve protestolar bulunmaktadır. Genelde çeşitli konferans, toplantı ve festival havasında geçen bu etkinlikleri "yumuşak gerilim" olarak nitelendirmek mümkündür.

"Kentsel dönüşüm ve yenileme" adı altında yıkımına çok az kalan Sulukule için bir araya gelen sivil toplum kuruluşları, sanatçılar, mimarlar, sosyologlar, şehir plancıları ve akademisyenlerin oluşturduğu Sulukule Platformu "40 gün 40 gece Sulukule" etkinliği düzenliyor. Sulukule'de dün başlayan etkinlikler 40 gün boyunca İstanbul'un çeşitli semtlerinde sürecek." ¹⁴³

(...) geçen yıl Pera Müzesi'nde film gösterimleri ve atölyeler düzenlenen Streetart Festival'in dördüncüsü, Tarlabası'nda başladı. (...) yenileme temasıyla hayata geçti... ¹⁴⁴

Tüm bunlar dışında İstanbul'un çeşitli yerlerinde uygulanması düşünülen daha mikro düzeyde uygulamalara da tepkiler de toplumsal gerilim bağlamında değerlendirilebilir. Bu tepkilerin en yakın dönemde gerçekleştiği mekân Demirören Alışveriş Merkezi olmuştur. Bunun dışında da özellikle kentte tarihi kimliği olan binaların dönüştürülmesine protestolar yapılmaktadır.

"Geçen günlerde AKM, tam anlamıyla protestolara "seyirci" oldu: Binanın önünde ardı ardına açıklama yapan 2010 Ajansı ile Kültür Sanat-Sen, AKM'nin belirsiz bekleyişinden birbirlerini sorumlu tuttular. Basına yansıyan haberlere bakılacak olursa Tabanlıoğlu'nun uzlaşma toplantıları öncesindeki yenileme projesine yapılan itirazları anlamaya çalışıyordu kamuoyu yeniden!" ¹⁴⁵

¹⁴² "Sulukulelilerden Yıkıma Protesto", **Cumhuriyet Gazetesi**, 14.03.2008, s. 8.

¹⁴³ "40 Gün 40 Gece Sulukule", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25.03.2007, s. 6.

¹⁴⁴ Meltem Yılmaz, "Tarlabası'nda Sanat Yapmak", (çevrimiçi) <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=365836>, 19.09.2012).

¹⁴⁵ Ceren Çıplak, "Yeni Proje Uygulanmalı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Ağustos 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

“Toplum Kent ve Çevre Haydarpaşa Dayanışma Platformu, Haydarpaşa Gar Binası ve limanın düzenlenmesini öngören kentsel dönüşüm projesini protesto ederek, "üstü örtülü rant projeleri" ne bir an önce son verilmesini istedi.”¹⁴⁶

“Emek Sineması’nın 9 ay önce kapatılmasının ardından, Yeni Rüya Sineması geçtiğimiz hafta son gösterimini yaptıktan sonra kapandı. Min Dîr (Ben Gördüm) filminin gösterimi öncesi sinemaseverler ve kentsel dönüşüm karşıtları Yeni Rüya’nın önünde toplanıp “Bakın işte burayı yıkıyorlar yerine de AVM yapıyorlar”, “Seyirci kalma sinemana sahip çık”, “Sermaye elini Beyoğlu’ndan çek”, “Yeni Rüya bizim İstanbul bizim” sloganları atarak kapatılmayı protesto ettiler. Yıkıma karşı direnen ve aynı binada yer alan tarihi İnci Pastanesi’ne de protestocular tarafından “Kapattırmıyoruz, sahip çıkıyoruz” pankartı asıldı.”¹⁴⁷

Bu bölgelerde kentte yaşama hakkının dayanağı olarak kullanım değeri gösterilmektedir. Evlerin resmi belgeleri olmasa da yıllardık ikamet ettikleri bölgelerde hak talep etmektedirler. Bu ise yine yöneticilerle bölge sakinlerini karşı karşıya getirmektedir. “Kullanım ve değişim hakkı” arasında kalan bir gerilim alanı söz konusudur. Bu gerilimin, yerel içinde, kentsel dönüşüm bölgelerinin eski ve yeni sahipleri arasında olduğu düşünülmelidir

“Diyorlar ki “modern bir kent yapıyoruz. Size yapacağımız konutlar 150 milyar civarında. Bizim ticaretle işimiz yok ki, derdimiz başımızı sokacağımızın evimizin olması. Kaldı ki herkesin burada bir evi var zaten (...) bu uygulanan proje bizim geleceğimizi ipotek altına alıyor.”¹⁴⁸

“Kentsel Dönüşüm Projesi”nin rantsal dönüşüm ve yıkım anlamına geldiğini belirterek, projelerin yapıldığı İstanbul Büyükşehir Belediyesi Metropolitan Kent Planlama Merkezi önünde protesto gösterisi düzenledi. Taksim’de bulunan merkez önünde toplanan koordinasyon üyeleri, “Yıkımlara geçit vermeyeceğiz”, “Barınma hakkımız engellenemez” sloganları attı.¹⁴⁹

“Sulukule olarak anılan mahallelerde 571 evin yıkılacağını öğrendiklerini söyleyen Roman yurttaşlar, "11. yüzyıldan beri bu topraklarda yaşıyoruz. Bu topraklardan çıkarılırsak yüzyıllardır süregelen tarih yok olup gidecek. Bu proje göçe zorlamaktır" diyorlar.”¹⁵⁰

¹⁴⁶ “Tarihi Gar Talan Ediliyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.08.2006, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁴⁷ “Yeni Rüya da Kapandı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 09.05.2010 (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁴⁸ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 120.

¹⁴⁹ “Evlerimizi Yıktırmayacağız”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.07.2008, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁵⁰ Burak Aliçavuşoğlu, “Bu Proje Göçe Zorlamaktır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.08.2006, s. 6

“Yıkılırsa ne yapacağımı bilmiyorum. Kaç nüfuslu aileyiz, bize bir daire veriyorlar, nasıl yaşayacağız. 5 binaya bir daire olur mu ki (...) uzağa gidemeyiz, 30 yılını verdim nasıl gideyim...”¹⁵¹ (Tarlabaşı)

"Ninelerimizin, dedelerimizin evlerinin, mezarlarının bulunduğu bu semtten sürülüyoruz. Tarihimizden sürülüyoruz. Başka tarihimiz, gidecek yerimiz yok. Bizlerin oralarda yaşama imkânı yok.”¹⁵²

“Savaşacağız 35-40 yıldır buradayız, neyimiz kaldı ki, ölümü göze almalıyım, ölürüz de evlerimizi terk etmeyiz.”¹⁵³

“Burayı zor kazandım, kolay kaybedemem. Kaybetmeyeceğim. Taşında toprağında anımız var. Çocuklarım burada yetişti, burada paylaşmayı ve hayatı öğrendi (...) Gitmek, nereye, niçin? Biz burada ayakta kalmayı ve güçlü olmayı öğrendik. Gitmek mi o kadar kolay değil”.¹⁵⁴ (Küçükarmutlu)

Kentsel dönüşümde en büyük toplumsal problem uyum, bütünleşmede ortaya çıkar. Uyum ve bütünleşmeyi iki ölçekte düşünmek gereklidir. İlk olarak uyum sorunu ekonomik temellidir. Özellikle kent içinde kalmış çöküntü alanlarında semt sakinleri semte yakın yerlerde çalışmaktadır. Küçükarmutlu’da yaşayan kadınların birçoğu Etiler’e temizliğe gitmektedir. Tarlabaşı sakinlerinin bir kısmı Taksim’de aşçılık, garsonluk gibi işlerde çalışmaktadır. Dönüşümle beraber yaşam alanını değiştirmek zorunda kalacak gruplar evleri yanında işlerinden de kopma tehlikesi yaşamaktadırlar. Bu bakımdan “uyum” probleminden kaynaklanan toplumsal gerilim alanları söz konusudur. İkinci olarak da uyum sorunu alışkanlıklar, değer ve kültür alanında ortaya çıkmaktadır. Bu gerilimler yerel içinde alt gerilim olarak gerçekleşir.

"Mahallelerinden ayrıldıktan sonra dağılacaklar. Kâğıt toplayıcılığı gibi birlikte yaptıkları işler var. Bu işi yapanların apartmanlarda yaşamaları mümkün değil.”¹⁵⁵ (Tarlabaşı)

---

¹⁵¹ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁵² Berivan Tapan, “Roman Kültürü Yıkılıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.01.2007, s. 6.

¹⁵³ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁵⁴ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁵⁵ Burak Aliçavuşoğlu, “Bu proje Göçe Zorlamaktır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.08.2006, s. 6.

“ (...)Ben darbuka çalıyorum, grubumuz var. Kundağımız burada açıldı, başka yerde yapamayız. Atalarımız bize burayı bıraktı. Beş çocuğum var, geleceğin müzisyenleri...”¹⁵⁶ (Sulukule)

“Bizler, müzisyen, at arabacısı, esnaf, seyyar satıcı, kâğıt toplayıcı, hurdacı, çalgıcı, dansöz ve çiçekçiyiz. Öncelikli olarak iş teminatı verilmeli. Buraların çöküntü haline gelmesi bizim değil, Fatih Belediyesi'nin ayıbıdır. Evlerimizi biz restore etmek istedik, izin verilmedi.”¹⁵⁷ (Tarlabaşı)

“15 yıldır buradayım. Çocuklarım buralarda restoranlarda aşçılık yapıyor. Gidersem çevremden de kopacağım. Bu insanları, Güneydoğu'dan sürdüler buraya, şimdi de buradan sürüyorlar. Bu haksızlık... Gidenler ağlayarak gitti. Evim bu yeşil ev. Tertemiz (...) Ama beni kovuyorlar. Değerini de vermiyorlar, 'satmıyoruz' diyoruz zorla alıyorlar. İki komşu kaldık burda, korkuyoruz...”¹⁵⁸ (Tarlabaşı)

“40 yıldan uzun süre Sulukule'de oturan S. Z. Taşoluk'taki yeni evine gitmek için 1,5 saatlik otobüs yolculuğu yapması gerektiği, seyahat, kira ve faturalar için ayda 550 lira harcamak zorunda kaldığı söyleniyor(...)oğlunun, masrafları karşılayabilmeleri için kendi evini satmak zorunda kaldığı belirtiliyor... "Benim evim olsaydı bir çivisini bile satmazdım. Benim için ahşap evimiz cennet gibiydi. Yeni TOKİ evleri altın kafese benziyor. Hayat yok, yapacak hiçbir şey yok" diyor.”¹⁵⁹

Toplumsal hayatta bir başka değişiklikse işsizlikle bağlantılı olarak kadınların çalışma hayatına dâhil olmak zorunda kalmasıdır. Günlük hayatın değişmesinden kaynaklanan toplumsal gerilimlere örnek olarak verilebilecek bu değişim, kentsel dönüşüm projelerinin bir başka yönünü de gün yüzüne çıkarmaktadır.

“Kevser Gün, apartmanlarındaki üç katın sahiplerinin tamamen değiştiğini söylüyor. Bezirgânbahçe'de çalışan kadın sayısı çok yüksek. Kadınların hepsi de ilk defa çalışma hayatına dâhil olmuş. Kimi bir restoranda, kimi matbaada çalışıyor. Bir kısmı da bulaşıkçılık yapıyor ya da temizliğe gidiyor.”¹⁶⁰

¹⁵⁶ Selim Efe Erdem, “Fatih'te Tarihi Dönüşüm”, **Radikal Gazetesi**, 22.11.2005, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012

¹⁵⁷ Berivan Tapan, “Roman Kültürü Yıkılıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.01.2007, s. 6.

¹⁵⁸ Hilal Köse, “Evimiz Başımıza Yıkılana Kadar”, **Cumhuriyet Gazetesi/Pazar**, 8 Ocak 2012, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁵⁹ “Sulukule'de Kentsel Dönüşüm Rantı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Kasım 2011, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁶⁰ “Dönüşümden Dönüş”, **Radikal Gazetesi**, 19.08.2012, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.08.2012.

“Yolun ortasında içi ve etrafı marul, maydanoz, taze soğan dolu bir kamyonet. Gölgesinde de pazarda satılacak yeşillikleri temizleyip deste yapan bir aile. “Eski yerimizi çok özlüyoruz. Burası zengin yeri, Ayazma fakirlerin yeri” diyorlar. Evin kadını, elektrik faturasından dert yaniyor: “Ütü bile yapmıyoruz.” Kayınvalide bile eve katkı için çalışıyor.” ¹⁶¹

Ekonomik temelli uyum sorunun bir uzantısı olarak, yer değiştiren halkının bir diğer sorunsu apartman, site hayatının giderlerini karşılayamamalarıdır. Bu bölgelerde semt esnafları da bölgeye göre şekillenmiştir. Mahalle bakkalından veresiye alışveriş gibi yoksulluk stratejileri de yeni bölgelerde sürdürülemeyecektir. Bu da günlük hayatın, alışkanlıkların değişmesinden kaynaklanan gerilimlerin bir bölümüdür.

“Apartmanlarda yaşayan ev sahipleri müteahhitlerin haklarını eksiksiz vereceği konusunda garanti isterken gecekondü sahipleri yeni yapılacak lüks binalarda yaşayamayacakları için mahallelerinden gitmek zorunda kalacaklarını düşünüyorlar. 250-600 TL arasında değişen bedellerde kira ödeyenlerin durumunu ise kimse bilmiyor. Kiracıların isteği yeni yapılacak binalarda yine aynı fiyatlara oturabilmek.” ¹⁶² (Fikirtepe)

"Taşoluk'a nasıl gidip geleceğiz, bilmiyorum, Allah yardımcımız olsun" diyor. Fikret Civelek, "Olmaz" diyor, "burada paran olmuyor, bakkaldan yarım margarin, 50 gram çay, şeker alıyorsun. Taşoluk'ta kim kimi tanır, kim kime verecek!" ¹⁶³

“Bize göre yerler yaparlarsa otururuz tabiki” (...) “Lüks sitelerde biz yaşayamayız. Ne aidatına ne faturalarına bizim gücümüz yetmez. Bize hakkımız olan evi verirler ‘çık’ demezler ama biz kendimizi çıkmak zorunda hissedebiliriz” sözleri ile benzer durumdaki birçok kişinin durumunu açıklıyor.” ¹⁶⁴ (Fikirtepe)

“En düşük kira 400 YTL. Oysa 14 yıldır Ayazma’da yaşayan Aksoy ailesinin evine giren gelir bu kadar, o da tekstilde çalışan 16 yaşındaki kızları sayesinde. Karaciğer hastası Selim Aksoy, üç yıldır çalışmıyor. Ayazma’daki evlerine 100 YTL

---

¹⁶¹ “Dönüşümden Dönüş”, **Radikal Gazetesi**, 19.08.2012, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.08.2012.

¹⁶² Özlem Güvemli, “Fikirtepe Halkını Kentsel Dönüşüm Endişesi Sardı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2010, Çevrim içi: 20.05.2012.

¹⁶³ İsmail Saymaz, “Yeni Sulukule, Taşoluk”, **Radikal Gazetesi**, 05.12.2007, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁶⁴ Özlem Güvemli, “Fikirtepe Halkını Kentsel Dönüşüm Endişesi Sardı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

ödedikleri halde zar zor geçinirken, apartman yaşamında bunu başarabilmeleri imkânsız...”¹⁶⁵

“35 yıllık gecekonduların sahiplerine Bezişrganbahçe’deki apartmanlar gösterildi, hem de 15 yıl taksitle. Oysa Ayazmalılarının çoğı inşaatlarda çalışıyor, gelirleri asgari ücretten de düşük ve hepsi kalabalık aile. Aylık ev ödemelerine ek, su, elektrik, doğalgaz faturaları her biri için altına girilmemesi gereken bir yük. Alışverişin veresiye satış yapan bakkaldan alışveriş merkezine kayacağını da unutmamalı...”¹⁶⁶

“Modern hayat bize ağırdır” (...) “Evde 6 kişiyiz. Bayramtepe’deki gecekondumuz saraydı. Gücümüz yeter mi yetmez mi diye sormadan taşıdılar bizi bu evlere. Bizim bu yükün altından kalkmamız için evde en az üç kişinin düzenli olarak çalışıyor olması lazım.”¹⁶⁷

“Bezişgânbahçeliler için en ağırı da elektrik-su-doğalgaz faturası. “Biz evde 8 kişiyiz. Ütü yok, fırın yok. 70 lira elektrik parası geliyor” şikâyetleri herkesin dilinde. Öyle ki herkes sözbirliğı etmişçesine kendilerine yüksek elektrik tarifesini uygulandığından bahsediyor. Ancak ismini vermek istemeyen yaşlı teyze neden ağır geldiğini lafı dolandırmadan anlatıyor: “Kızım bunlar bize gecekonduda bedavaydı. Başımızda bir de adiyat (aidat) belası vardır.”¹⁶⁸

Uyum açısından bir diğeri sorun ise çevreyle ve yapı tarzıyla ilgilidir. Tek kat bahçeli evlerin yerine apartman yaşamı bölge sakinlerine çekici gelmemektedir. Alışkanlıkların değışmesi topluma özgü bazı niteliklerin de kaybolmasına neden olmaktadır. Bu açıdan çevrenin değışimi bir gerilim alanıdır.

“En üst katta otur derlerse oturamam merdivenine ayağıımı basmam. Hakkımı versinler satarım ya da kiraya veririm öyle bir apartmanda oturamam. Etrafı yeşil bir yere gider orada yeni bir hayat kurarım” diyor.¹⁶⁹

“Böyle evlere alışmışız apartmanda nasıl yaşayacağız ki. Ayrıca bir dairede 15 kişi nasıl yaşar Allah aşkına, burası yıkılırsa sokakta kalırız...”¹⁷⁰
Bizi oralara yerleştirecekler, sonra küçükük bir depremde hepimiz öleceğiz...”¹⁷¹

¹⁶⁵ Esra Açıkgöz, “Bu Görüntü Bir Hak Gaspıdır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Aralık 2008, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁶⁶ Esra Açıkgöz, “Bu Görüntü Bir Hak Gaspıdır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Aralık 2008, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁶⁷ “Dönüşümde Dönüş”, **Radikal Gazetesi**, 19.08.2012, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.08.2012.

¹⁶⁸ “Dönüşümde Dönüş”, **Radikal Gazetesi**, 19.08.2012, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.08.2012

¹⁶⁹ Özlem Güvemli, “Fikirtepe Halkını Kentsel Dönüşüm Endişesi Sardı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁷⁰ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 68.

“Sulukule’de insanları adeta tecrit ederek oradan ayrılmaya zorladılar. Onları standart konutlara yerleştirmek hapishaneye koymak gibiydi.”¹⁷²

Bezirganbahçe’ye taşınan eski Ayazmalıların ekonomik ve sosyal anlamda yaşadıkları semt sakinlerinin yaşadıkları korkuların gerçekliğini ortaya çıkarmıştır. Ayazmalılar apartmanların giderlerini karşılayamamıştır. Bunun yanında sosyal uyum süreci bir başka gerilim alanını doğurmuştur. Ayazmalılar ve site sakinleri arasında gerilimler yaşanmaya başlanmıştır. Bu “yerel içi alt” toplumsal gerilimlere bir örnektir.

“Dönüşümün yönetimi de oldukça zor. Site hayatı ile ilgili belediyenin açtığı kariyer ofisinde dört yıl boyunca eğitimler verilmiş. Ama buna rağmen sıkıntılar bitmiş değil. Çocuğu uyusun diye asansörde aşağı yukarı dolaşan da var, yangın çıkaran da. Dairelerin önlerindeki kilimler de cabası. En ufak bir şeyden kavga çıkması ise an meselesi.”¹⁷³

“Bölgeye yeni gelenler için eğitim verilmesine rağmen geçiş kolay olmamıştır. Küçükçekmece Belediyesi, kentsel dönüşüm projesi kapsamında Ayazma ve Tepeüstü bölgelerindeki gecekonduları yıkıp 1800 aileyi Halkalı’da yaptırılan konutlara taşıyor. Gecekondulardan “çağdaş konut” hayatına geçen vatandaşların, kent apartman hayatına alışması, daha doğrusu kent kültürünü öğrenmesi için de Avrupa Birliği’nden sağlanan fonla eğitim veriliyor.”¹⁷⁴

Bezirganbahçe’de yaşanan gerilimler öyle bir hal almıştır ki kentsel dönüşüm bölgelerinden gelenlerin sorun yaratmaması için dağıtılması gerektiği ifade edilir olmuştur. Sitenin yöneticisi M. S.’nin tespiti şöyle: “Ayazma tamamen bu bölgeye taşınmış. Gecekondu bölgesindeki herkesin aynı projeye taşınması site hayatına geçişi sancılı kılıyor. Doğru olan ayrı ayrı bölgelere yapılması.”¹⁷⁵

---

¹⁷¹ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 121.

¹⁷² Özlem Güvemli, “İstanbul Artık Yaşanmaz Hale Geldi...”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁷³ “Dönüşümde Dönüş”, **Radikal Gazetesi**, 19.08.2012, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.08.2012.

¹⁷⁴ Funda Özkan, “AB Parasıyla Gecekonduculara Apartman Eğitimi”, **Radikal Gazetesi**, 10.04.2007, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.

¹⁷⁵ “Dönüşümde Dönüş”, **Radikal Gazetesi**, 19.08.2012, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.08.2012.

Küçükçekmece Belediye Başkanı Aziz Yeniay, Kayabaşı'nda, belediye ve TOKİ projesi anlatırken şu ifadelerle yer vermiştir.

"Gecekonuda yaşayan yurttaşlarımız pek çok sosyal haktan mahrumdu. Yurttaşlarımızın ihtiyaçlarının karşılanması için elimizden geleni yaptık. Sosyal konutlarımızda okul, alışveriş merkezi, kapalı spor salonu, sağlık ocağı gibi her türlü yaşam alanı var. Gecekonudan sosyal konutlara taşınan yurttaşlarımıza ana-çocuk sağlığı ve kadın sağlığı başta olmak üzere pek çok konuda sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerimizin desteğiyle eğitim verdik".¹⁷⁶

Ne var ki Ayazma örneği gecekonularda yaşayanların başlıca ihtiyaçları spor salonunda spor yapmaktan çok ötedir.

Ekonomik ve sosyal temelli uyum sorunu çok geçmeden geriye dönüşleri de başlatmıştır. Kentsel dönüşümün yarattığı gerilimlerden biri de "geriye dönüş" sonucunda ortaya çıkmaktadır. Geriye dönüş başlı başına bir gerilim alanını ifade etmektedir. Uyum problemi sonucunda gittikleri bölgelerde yaşamlarını devam ettiremeyen gruplar eski yaşam bölgelerine yakın alanlara tekrar geriye dönmektedir. Ancak eski yaşam alanları değişmiştir. Bu durum ise yabancılaşmaya dayalı çeşitli gerilimlere neden olmaktadır.

"Sulukule'de yaşayan Romanlar 3 yıl önce sürüldükleri semtlerine döndüler ancak artık hiçbir şey eskisi gibi değil. Çok cüzi rakamlara sattıkları evlerinin yerinde şimdi villalar yükseliyor. Taşoluk ve Kayabaşı'na yerleştirilen Romanlar, hem maddi hem de manevi olarak uyum sağlayamadıkları sitelerden Balat, Çarşamba, Karagömrük civarındaki tek göz evlere yerleştiler."¹⁷⁷

M. Ö. Taşoluk'ta şu an hiç kimsenin kalmadığını söylüyor. 59 yıldır yaşadığı ev, 3 yıl önce yıkıldı. Taşoluk'ta verilen evler için her ay düzenli olarak 500 lira kredi borcu ödemek gerekince yapamadılar. Çünkü Sulukule'de 75 liralık kiraya alıyan ve düzenli geliri olmayan Romanlar, bu yükün altında ezildi. MÖ de 40 km. uzaklıktaki Taşoluk'a gidip gelememekten şikâyetçi: "Bizi perişan ettiler. Bize önce iş imkânı vermeleri gerekiyordu."¹⁷⁸

¹⁷⁶ Selin Görgüner, "Yeni Bir Kent Doğuyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19.10.2007, s. 3.

¹⁷⁷ Özlem Güvemli, "Yurtlarına Yabancı Oldular", **Cumhuriyet Gazetesi**, 04.01.2012, s. 7.

¹⁷⁸ Özlem Güvemli, "Yurtlarına Yabancı Oldular", **Cumhuriyet Gazetesi**, 04.01.2012, s. 7.

“Bayramtepe’deki komşularının birçoğunun burada geçinemediği için yine gecekondlu mahallelerine taşındığını söylüyor.”¹⁷⁹

“50’li yaşlardaki K.G evini satılığa çıkardığını anlatıyor. “Ayazma’da yaşam kolaydı” diyen G.’nin evinin altındaki dairede de satılık ilanı asılı. “Çok mu giden var” soruma yanıtı “Çok... Benim oğlum da gitti. Çünkü nüfus kalabalık, ev küçük, masraf çok. Dayanamadı sattı, kiraya gitti. Şimdi de biz gideceğiz” oluyor.”¹⁸⁰

“Küçükçekmece Belediyesi’nce Kentsel Dönüşüm alanı ilan edilen İkitelli Ayazma’da evleri yıkılan 18 aile, TOKİ’nin yeni konutlar için istediği yüksek peşinat bedelini karşılayamadıkları için yeniden sokakta kaldı. Geçen cumartesi belediye yanındaki Sefaköy Atatürk Parkı’nda 24 saatlik direniş nöbeti başlatan Ayazmalılar, sorunları çözülünceye kadar her hafta sonu cumartesi akşam 17.00’den pazar akşamı saat 17.00’ye kadar nöbet tutma kararı aldı.”¹⁸¹

Geri dönüşlerde bırakılan yabancılaşmanın iyi bir örneği Tomtom Mahallesi’dir. Bölgenin eski sakinleri eski yaşam alanlarına dönseler bile artık orası bıraktıkları yer değildir.

“İstanbul’un eğlence merkezi haline gelen ve bir kentsel dönüşüm projesi olan Tomtom Fun Aid’te bulunan ‘Alt caz’ 8 Ekim’de dünyaca ünlü birçok yerli ve yabancı caz ustasını ve gruplarını ağırlamaya hazırlanıyor.”¹⁸²

Geriye dönüşün bir başka yönü de memlekete dönmek olarak ortaya çıkmaktadır. “Batman’a gideriz diyor eşim buralar yıkılırsa, ama ben gitmek istemiyorum. Çocuklarımın geleceği için burada yaşamak istiyorum.”¹⁸³ 30 yıldır aynı evde kiracı olarak oturan A. Ö. de kiracıların durumuna dikkat çekiyor: “Kiram 300 TL. Yine aynı fiyata kiraya verirlerse otururum. Yoksa köyüme döneceğim.”¹⁸⁴

İstanbul örneğinde çok daha farklı bir gerilim alanından bahsetmek mümkündür. Bu gerilim Tophane’deki bir galeriye saldırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu

¹⁷⁹ “Dönüşümden Dönüş, **Radikal Gazetesi**, 19.08.2012, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.08.2012.

¹⁸⁰ “Dönüşümden Dönüş, **Radikal Gazetesi**, 19.08.2012, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.08.2012.

¹⁸¹ “Ayazmalılar Yine Sokakta...”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 09.05.2010, s. 17.

¹⁸² “Tomtom Fun Aid’te Caz Müziğe Doyacak”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁸³ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 68.

¹⁸⁴ Özlem Güvemli, “Fikirtepe Halkını Kentsel Dönüşüm Endişesi Sardı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

olay toplumsal mesafelerin açılması, “ötekileştirmenin ve toplumsal ayrışma”nın yol açtığı gerilimlere iyi bir örnektir. Haberin basına yansıma şekli şöyledir:

“Tophane’de galerilere yapılan taşlı sopalı saldırının yankıları sürüyor. Görünürde ‘ıçki’ sebep olarak gösterilse de Tophane’de son yıllarda yaşanan gerilimin arkasında pek çok neden yatıyor. Bölgenin İstanbul’un önemli rant alanları arasında yer almasından, soylulaştırma projelerine, farklı yaşam tarzlarının çatışmasından yükselen muhafazakârlığa, mahalle baskısına olayın gerisinde yatan pek çok neden gündemi meşgul ediyor.”¹⁸⁵

Galerinin sahibi Antonio Cosentino’nun bu konudaki açıklamaları önemlidir. Ona göre bu bir yaşam stili çatışmasıdır:

“Tophane’de yaşanan birkaç şey var: Biri bölgenin çok hızlı bir değişim yaşıyor olması, bu değişim mülk sahibi olmayan insanların bu bölgeden kısa zaman içinde gidecekleri korkusunu oluşturmuş durumda, Galata da bu değişimi hızla yaşıyor ve değişim Tophane’ye doğru iniyor, bu korkuyla orada yaşayan birçok grup istismar edilebilir bir hale geliyor.”¹⁸⁶

Tolga İslam bu süreci şöyle ifade etmektedir:

“Kamusal alanda kimin değerlerinin hâkim olacağı konusunda yaşanan bir iktidar mücadelesi var burada. Tophane’deki yerleşik halk on yıllardır burada yaşıyor olsa ve çoğunluğu oluştursa da bu mücadeleyi kaybetmiş gibi gözüküyor şu an için. Çünkü soğukkanlılıklarını koruyamadılar ve karşılına aldıkları kesimler de eğitim seviyelerinden, sosyal pozisyonlarından ve ilişki ağlarından kaynaklanan avantajlarını çok iyi kullandılar.”¹⁸⁷

Bu olay kentsel dönüşüm projeleri sonucunda meydana gelen toplumsal değişimin en iyi göstergesidir. Bölgeler el değiştirirken dezavantajlı grupların öfkeleri yükselmektedir. Bu öfke aynı zamanda yaşam stillerinin farklılığıyla da beslenmektedir. İki taraf için de diğeri ötekileşmiştir. Ötekileşmenin gerilimi şiddet halini almıştır.

¹⁸⁵ Ceren Çıplak, “Linç Kültürünü Adalet Sayan Anlayış”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Eylül 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁸⁶ Ceren Çıplak, “Linç Kültürünü Adalet Sayan Anlayış”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Eylül 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁸⁷ Ceren Çıplak, “Linç Kültürünü Adalet Sayan Anlayış”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Eylül 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

Tüm bunların dışında kentsel dönüşüm sürecinin getirdiği bir de yerel içi alt gerilim alanları vardır. Direnişten vazgeçme, evini devretmeye karar vermekten kaynaklanır.

“H. H. dairesini belirlediği kuradan sonra kürsüden inerken, aklında kızı ve damadını da yanına almak var. Ev sahibi olduğu için seviniyor ama diğer Sulukuleliler gibi, taksidi nasıl ödeyeceğini düşünüyor. O, ağustosta yerleşeceği Taşoluk'taki dairesine kavuşurken, ağabeyi M. A., 'muhaliflerin' başını çekiyor. Sulukule'den ayrılmayacağını söylüyor. Kardeşi için, "Ne hali varsa görsün" diyor, "Sürüden ayrılanı..." Şu halde, 'İlle de Roman olmak' yetmiyor; Sulukule, M. A. ile kardeşi H. gibi bir evi yeterli bulmadığı için 'sürüde kalan' ile bir evi bile olmadığı için 'sürüden ayrılan' diye bölünüyor.”¹⁸⁸

Pek çok dönüşüm alanında aileler evsiz kalmışlardır. Aynı bölgede sağlıklı koşullarda yaşamaya başlamışlardır. Hacer Foggo, Küçükbakkalköy'de 256 evin yıkıldığını ve 200 ailenin açıkta yaşadığını ifade etmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri sonrası evsiz kalma, konut sorunu gündeme gelmiştir.

“Evleri yıkılanlar barakalar yapıklarını, bu barakaların da yıkıldığı, havalar soğudukça ölümlerin yaşanacağını, zaten bir bebek ölümünün yaşandığını belirtmektedir.”¹⁸⁹

“Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında evleri yıkılan ve parasızlık yüzünden mahallelerinden ayrılamayan yüzlerce Ayazmal kızı, başlarını soktukları barakalar ve çadırlarda karşıladı. Yedi aylık oğlu Uğurcan'ı çadırda doğuran dört çocuk annesi Hediye Karabalık, Çocuklar gece donacak diye uyumuyorum. Oğlum Uğurcan bu çadırda doğdu. Bari o kurtulsun.”¹⁹⁰

Toprak konut doğrudan bir mücadele alanı haline gelmiştir. Başibüyük örneğinde olduğu gibi kentsel dönüşüm projelerine karşı örgütlenmeye kadar çok çeşitli mücadele alanları ve biçimleri yeniden ortaya çıkabilmektedir.¹⁹¹ Aslan'ın belirttiğine göre etnik, kültürel ya da politik örgütlenmeler hem bir direnme

¹⁸⁸ İsmail Saymaz, “Yeni Sulukule, Taşoluk”, **Radikal Gazetesi**, 05.12.2007, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.

¹⁸⁹ Berivan Tapan, “Roman Kültürü Yıkılıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.01.2007, s. 6.

¹⁹⁰ Cem Mirzanlı, “Çadırda Doğan Bebeği Donmasın Diye Uyumuyor”, **Radikal Gazetesi**, 17.02.2008, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.

¹⁹¹ Şükrü Aslan, Yay Haz: Gülşen İşeri, Özgüç Çeçi, “Gerilim Mekânları”, **BirGün Pazar**, 10 Mart 2007, s. 10.

sürecinin araçları olurken aynı zamanda birer dayanışma aracı işlevi de görüyorlar.¹⁹²

Kentsel mekânda ayrışma, farklılaşma artmıştır. Mekânda parçalanma olarak ifade edeceğimiz bu süreç çok önce başlamıştır. Farklılaşan yapıların geçirgenliği kaybolmuştur. Rezidanslar, siteler, mutenalaşmış semtler, kent içi çöküntü alanları ve gecekondu bölgeleri mekânda gittikçe ayrışan bir görünüm sergilemektedir.

Bu süreç insanları toplumsal bağlarından koparmaktadır. Aynı semti paylaşan bu gruplar sosyal ve ekonomik profil açısından benzeşmektedir. Mahalle hayatının hem ekonomik hem de toplumsal avantajları vardır. Ancak kentsel dönüşüm projeleri bu ilişki ağlarını koparmaktadır. Dayanışma aşınmaktadır. Dayanışmanın temelindeki kentsel biçim, özel mekân/ortak mekân düzeni vardır.¹⁹³ Bu bölgelerde pek çok kentsel alan bir arada kullanılmaktadır. Bu projeler bir grubun yaşam tarzını değiştirmektedir. Ayazma örneğinde olduğu gibi bir kısmının tamamen farklı bir yaşam tarzının içine girmesine neden olmaktadır. Bunun en doğal sonucuysa yabancılaşma ve toplumsal gerilimlerin meydana gelmesidir.

Toplumsal gerilimler ve sonuçları her dönüşüm bölgesinde farklı sonuçlara yol açsa da çeşitli ortaklıklar bulunmaktadır. Bunlar yerel ve yerel üstü olarak ifade edilebilir. Yerel ve yerel üstü gerilimler; yöneticiler ve bölge halkı arasında, yerel içi alt gerilimlerse taraf ve bitaraf olmayla bölge halkının kendi arasında yaşanmaktadır. Çaresizliklerle birlikte gerilim alanların çatışmalar ortaya çıkacaktır. Çünkü semt sakinleri müdahaleye karşı mücadeleye kararlıdır.

Bizim açımızdan en tehlikeli gerilim alanıysa ötekileştirmeye birlikte yaşanan kutuplaşmaktadır. Tophane örneğinde bu gerilimin nereye varabileceği görülmüştür. Tolga İslam'ın belirttiğine göre İstanbul'da soylulaşma yeni yeni başlamaktadır, soylulaştırıcılar henüz görünür değillerdir, giderek sayıları artmaktadır ve süreç

---

¹⁹² Şükrü Aslan, Yay Haz: Gülşen İşeri, Özgüç Çeçi, "Gerilim Mekânları", **BirGün Pazar**, 10 Mart 2007, s. 10.

¹⁹³ Korhan Gümüş, "Sulukule Projesinin Asıl Amacı Ne?", **Radikal Gazetesi**, 04.11.2007, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.

hızlanmaktadır.¹⁹⁴ Hele ki bir Ayazmal›nın “(...) en ucuzundan yaşayabileceğimiz yer burası. İstanbul’da kiralr çok pahal›. Yaşamak çok zor”¹⁹⁵ ifadeleri gelecekte doğabilecek pek çok sorunu işaret etmektedir. Çünkü bir grup İstanbul’da yaşarken kendini İstanbul’lu görmemektedir. Zaten ötekiyken ikinci bir ötekilik yaşanmaktadır.

David Harvey’in de belirttiğı gibi kentin çevresinde yaşayan varlıklı kesimleri merkeze geri dönme isteğı söz konusudur. Harvey bu süreci dünyanın birçok yerinde şehirlerde yaşam kalitesi düşmesi ve buralarda güvenlik sorununun devreye girmesiyle açıklamaktadır. Özel güvenliğın koruduğı, yüksek duvarların arkasında sitelerin sayısının arttığını belirten Harvey, kentin en heyecan verici yanlarından biri farklı insanlarla tanışabilmek olduğunu belirtmektedir. Ona göre, homojen bir toplulukla duvarlar arasına sıkışmak sıkıcı olmalı!¹⁹⁶

Gelecekte görülen odur ki, İstanbul küresel örgütlenme içinde kendisine önerilen görevleri yerine getirmek uğruna, yakında çok daha büyük uluslararası yatırımlara, dudak uçuklatacak dönüşümlere, tıkanıklıklara, kutuplaşmalara, gerilimlere sahne olacaktır.¹⁹⁷ Kentleri yeni türden sosyal kutuplaşmalar sonucunda yeni türden gerilimler bekliyor.¹⁹⁸ Bu gerilimlerin başında keskinleşen mekânsal sınırlar olacaktır. Kent bir yanıla bu bölgelerde homojenleşirken diğeryandan saçılmalar artacaktır. Güç yapısının sonsuz çatışma-çekişme-pazarlık ve denge arakesitlerinde biçimlenen kentsel mekânda yeni yaratılmış konfor adacıkları ile “ötekilere” kalan çürüme ve “slum”laşmanın süreceğı derin ıstırap adaları yan yana yer alacaktır.¹⁹⁹ Toplumsal eşitsizlikler artarak kentsel dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkan dinamik toplumsal gerilimleri besleyecektir.

---

¹⁹⁴ Ceren Çıplak, “Linç Kültürünü Adalet Sayan Anlayış”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Eylül 2010, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.

¹⁹⁵ Gülşen İşeri, **a.g.e.**, s. 134.

¹⁹⁶ David Harvey (Röportaj), “Kentsel Dönüşüm Varlıklı Sınıfın Merkeze Dönme İsteğidir”, **Milliyet Gazetesi**, 13.06.2012, (çevrimiçi) <http://ekonomi.milliyet.com.tr/-kentsel-donusum-varlikli-sinifin-merkeze-donme-istegidir-ekonomi/ekonomidetay/13.06.2012/1553024/default.htm>, 14.06.2012.

¹⁹⁷ Haydar Karabey, “Yeni İstanbul Planı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁹⁸ Haydar Karabey, “Yeni İstanbul Planı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

¹⁹⁹ Haydar Karabey, “Yeni İstanbul Planı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşümüne İlişkin Yasa Tasarısı ilişkin söyle demektedir:

“Şimdi gideceğiz gerekirse evleri yıkacağız. Bunun yetkisini aldık mı aldık. Yasal düzenlemeleri buna göre, kentsel dönüşüm değişimle beraber yaptık, yapıyoruz, yapacağız... Biz çocuklarımıza huzurlu şehirler emanet edeceğiz. Güvenli şehirler, yeşille bezenmiş şehirler, insana dost iller emanet edeceğiz. Aile huzurunun, aile saadetinin sokağa kadar taşıdığı şehirler inşa edeceğiz. Aile huzuruyla birlikte kardeşlik hukukunun egemen olduğu şehirleri imar edeceğiz.”²⁰⁰

Bu söylemden anlaşılabileceği gibi kentsel dönüşüm süreci daha yeni başlamaktadır. Ulus Akyurt, çöküntü alanlarının soylulaştırılmasıyla, buraların sakinleri de şehrin dış çeperlerine itilmiş ve daha da marjinalize edilmiş olduğunu belirtmekte ve Pentagon son 15 yıldır küçük ölçekli şehir savaşlarına hazırlandığını belirtmektedir.²⁰¹ Bu ütöpik bir fikir gibi gözükse de kentlerin ve toplumsal gerilimlerin gelecekte nasıl şekilleneceği belirsizliğini korumaktadır. Çünkü kentlerde mekânsal farklılaşma ve ayrışma gittikçe derinleşmektedir.

---

²⁰⁰ “Şimdi Gideceğiz Evleri Yıkacağız”, **Ntvmsnbc**, 02.04.2012 (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/id/25335977/>, 20.05.2012.

²⁰¹ Pınar Öğünç, “Siyasi İstanbul Haritası”, **Radikal Gazetesi**, 29.009.2007, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.

SONUÇ

Çalışmamızda temel savlarımızdan biri, kentin tarihsel süreçte uyum ve gerilim üreten bir mekân oluşuydu. Bu bağlamda kentte açığa çıkan gerilimlerin nedenlerinden biri olarak mekâna yönelik müdahale pratiklerini saydık. Söz konusu müdahalelerin gerisinde yatan belirleyici nedenin ise kentte değişen işbölümüne dayalı toplumsal farklılaşma olduğunu öne sürdük.

Toplumsal gerilim bağlamında kentte işbölümü süreçlerini ele almamızın nedeni, kentte fiziki ayrışmanın çerçevesinin değişen işbölümüyle yeniden çizilmesidir. İşbölümüyle ilintili olarak, yakın dönemde kentlerde gelire dayalı statü ve mülkiyet farklılaşmaları yaşanmaktadır. Kentte mekânsal ayrışma sürecini bu değişimlerin ışığında belirginleştirmeye çalıştık.

Kent mekânlarının doğal olmayan süreçler sonucu değiştirilmesini, hem toplumsal katmanlaşmanın bir sonucu, hem de farklılaşmayı derinleştiren bir süreç olarak ele aldık. Bu bakımdan kentsel değişimin yalnızca fiziki bir değişim olmanın ötesinde toplumsal değişim anlamını taşıdığını vurguladık.

Çalışmamızda üzerinde durduğumuz diğer bir nokta, küresel ekonomik ilişkilerin kentte yürütülen ekonomik faaliyetlerin yapısının ve bunun yanında toplum yapısının değişmesine etkisi olduğudur. Küreselleşme etkisiyle gelişen günümüz kentlerinde toplumsal bölünmeler sanayi kentlerinininkinden daha fazla ve çeşitlidir. Küreselleşme, doğrudan ya da dolaylı müdahalelerle kent mekânında dönüşümlere yol açar.⁸⁴⁵ Anılan müdahalelerin gerisinde, kentin değişen ekonomik yapısı olduğuna göre, bu süreç hiç kuşkusuz küreselleşme hesaba katılmadan değerlendirilemez.

Küreselleşme bağlamında kente yapılan müdahaleler, hazırlanan plan ve programlar doğrultusunda olmuştur. Ancak, kentsel mekânda uyum ve bütünleşme sağlamayı amaçlayan bu kent planlaması politikaları ve stratejileri tam tersine bir

---

⁸⁴⁵ **Bkz.:** Kevin Robins, "Tradition and Translation: National Culture in Its Global Context", ed: John Corner and Sylvia Harvey, **Enterprise and Heritage**, London and New York, Routledge (Taylor&Francis e-Library), 2005, s. 34.

parçalanma sürecine yol açmıştır.⁸⁴⁶ Çünkü küreselleşen sermaye uluslararası insan akışları yanında, kent içindeki alanlarda da insan akışını değiştirmektedir. Küreselleşmeyle kentlerde sektörel farklılaşma yaşanmıştır. Sektörel farklılaşmaya bağlı olarak kentlerde işbölümü tekrar kurgulanmıştır. Yeniden kurgulanan işbölümü skalasında yüksek ücretli çalışanlar ile düşük ücretli çalışanlar arasındaki mesafe artmıştır. Yüksek ve düşük gelirli gruplar artarken, orta gelirli grubun eridiği ve kabuk değiştirdiği, toplumsal ayrışmanın keskinleştiği bir döneme girilmiştir. Bu dönemde toplumsal ayrışma kentlere müdahalelerle pekiştirilmiştir. Müdahalelerin bir bölümü özel sermaye tarafından yürütülürken, diğer bir bölümüyse kamu eliyle yürütülmektedir. Sürecin en önemli taşıyıcısı kentleri yeniden yapılandırmaya dönük projelerdir.

Lefebvre'ye göre bir değer, mekânda diğer değerlerle karşılaştığında, ya ayırt edici özellik edinir, ya da var olan özelliğini kaybeder.⁸⁴⁷ Lefebvre'nin bu sözleri aslında kentsel dönüşüm projelerinin toplumsal sonuçlarını özetler niteliktedir. Kentsel dönüşüm projeleriyle değerlerin mekândaki karşılaşmalarına ve değer yitimlerine yol açmaktadır. Çünkü değerlerin ortaklık kuracağı alanlar azalmaktadır. Sentetik mimari projeden öteye gidemeyen kimliksiz mekânlar, mekân ve toplum arasındaki geçişkenliği ortadan kaldırmaktadır.

Kentsel dönüşüm projelerinin en önemli gerekçelerinden biri dönüşüm yapılan mekânların fiziki durumlarının düzensiz olduğu düşüncesidir. Belli ölçülerde haklılık payı olmakla birlikte bu düşünüşün göz ardı ettiği durum, kentsel dönüşüm projelerinin yerlerinden ederek mobilize ettiği insanların sosyo-ekonomik durumlarında herhangi bir değişiklik olmayışıdır. Dolayısıyla, bu insanların varoluş koşullarının maddi temeli iyileşmemiştir. İyileşmek bir yana, daha da kötüleşmiştir. Çünkü kira, yol parası vb. masrafları katlanmıştır. Bu konuda bir başka vurgulanması gereken nokta, kentlere yapılan müdahalelerin kentte yaşamlarını sürdüren

---

⁸⁴⁶ **Bkz.:** Asu Aksoy, Kevin Robins, "Modernizm ve Binyıl: İstanbul'da Mekânla İmtihan", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996, s. 53-62.

⁸⁴⁷ **Bkz.:** Henri Lefebvre, **The Production of Space**, London, Basil Blackwell, 1991, s. 416-417.

grupların kurdukları ekonomik, sosyal ilişkileri zedelemekte olduğu ve toplumun işleyiş düzenini bozduğudur.

Günümüzde kentler küresel imajlar üretirken, hızlandırılmış sentetik süreçlerin ürünü olmaya başlamıştır. Bu sürecin en iyi açıklaması, küresel kent imajına uygun olmayan unsurların dışlaştırılmasıdır. Kente, projelerle yapılan müdahaleler küresel kent imajını zedeleyen toplumsal ve fiziksel unsurların dönüştürülmesi anlamını da taşır.

Kentin dokusunu oluşturan toplumsal çeşitliliklere doğal olmayan müdahaleler, farklılıkları asimile etmeye; dışlanan kesimler oluşturarak onları ekonomik açıdan değerli görülmeyen alanlara sıkıştırmaya başlamıştır. Kentin manevi yanını oluşturan toplumsal karşılaşma ve ortaklıklar yerini, aynı olanın döngüsüne bırakmıştır. Aynı olanın döngüsü, yaşam alanlarının sterilizasyonuna neden olur. İş ve konut yaşamında, benzer sosyo-ekonomik düzeyde olan kişilerle birlikte olma hali, farklı olanının ötekileştirmesine yol açmıştır.

Toplumsal ayrılmaya dayalı ötekileştirmenin en büyük riski yol açacağı toplumsal gerilimlerdir. Çalışmamızın içinde örneklerini sunduğumuz İstanbul’da uygulanan kentsel dönüşüm projelerinde, bazı toplumsal kesimlerin “biz buraları hak etmiyor muyuz, bir tek zenginler mi layık buralara” sözleri içten içe yükselen bir öfkenin ifadesidir. Dahası, bu grupların düzenledikleri protesto eylemlerinin birinde ellerinde taşıdıkları dövizde yazan “Evimizi yıkanın, villasını yıkarız!” ifadesi kentsel gerilimlerin nasıl çatışmanın eşinde durduğunu göstermesi bakımından manidardır.

1980’lerle beraber İstanbul, iç göçün neden olduğu doğal değişimden farklı olarak değişir. Bu değişimde güdücü motif siyasi kararlar olmaya başlar. 1984’te büyükşehir belediyesine geçişle birlikte kente doğrudan yöneticilerin müdahalesine açık hale gelmiştir. Özellikle 1990’larla beraber kente olan müdahaleleri fazlalaşmıştır. Kentsel dönüşüm projeleri ile birlikte bu müdahaleler zirveye çıkmıştır. 2004’ten itibaren başlayan afet riski taşıyan alanlarının dönüşümü projeleriyle İstanbul farklı kültürleri kaynaştıran kent olma niteliğinden uzaklaşmaktadır. İstanbul’un yeni vizyonu küresel bir kültür merkezi, küresel bir finans merkezi olma üzerine kurulmuştur. Görüldüğü gibi bu vizyon değişiminin en büyük sonucunu, bu

vizyonun içinde yer almayan kesimler yaşamaktadır. İstanbul'un bu yeni vizyonu yerellikten öte küreselliğe yöneliktir. Bu nedenle küresel bağlamda yeri bulunmayan unsurlar, kentin merkezlerinden el çektilmektedir.

Öte yandan bazı kesimleri toplumdan dışta tutma siyasetinin belli toplumsal sonuçları da olacaktır. Görülen ilk sonuçlardan biri, Sulukule'den Taşoluk'a göç ettirilen ailelerin pek çoğunun taşındıkları mekânla uyum sağlayamayıp, yeniden eski mahallelerinin çevresine göç etmeleridir. Bu gibi sonuçların önümüzdeki yıllarda daha belirgin olarak ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bir diğer olası sonuç da, gerilimlerin fiili tutumlara dönüşmesidir. Önceki yıllarda İstanbul'da gecekondu sorunu bağlamında yaşananlar göstermiştir ki, toplumsal gerilimler hızlı bir şekilde örgütlü hale gelebilmektedir. Yakın dönemde bu gerilimin çarpıcı bir örneği Tophane'de kümelen sanat galerine karşı mahalle sakinlerinin tepkisidir. Artan kira fiyatları ve yaşam tarzlarındaki değişiklikler mahalle sakinlerinin reaksiyon göstermesine neden olmuştur.

Kanımızca kentsel dönüşüm projeleri bir diğer sorunlu yanı, yeni yapılan konutların kimliksiz oluşudur. Bu konutlar genellikle, kentin tarihsel, kültürel, doğal dokusuyla uyumsuz inşa edilmektedir. Oysa konut, toplumun kimliğine katkı sunan vazgeçilmez öğelerden biridir. Yeni konutlar kent kimliğine katkı sunmak bir yana, kenti kimliğinden uzaklaştırmaktadır. Buralar kentle bütünleşmiş, kenti tamamlayan bir yapıda değildir. Bu durumun belirgin bir örneği kentin çeperindeki uydu kentler ya da sitelerdir. Buralarda pek çok alt yapı imkânı bulunmasına karşın, bu yerleşimlerin lanse edildikleri gibi birer 'yaşam merkezi' olarak kullanılmadıkları, yalnızca birer yatakhaneymişçesine kullanıldıkları görülmektedir. Görüldüğü gibi, her türlü konforuna karşın bu meskenler, sakinlerinin kentsel beklentilerini karşılamaktan uzaktır.

Kuşkusuz kentsel dönüşüm projelerinin gerekçelenmesinde haklı nedenler de bulunur. İstanbul'un deprem kuşağında bulunması ve insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi isteği karşı çıkılamayacak gerekçelerdir. Ne var ki, yetkililerin ikinci gerekçe çerçevesinde yapılacak dönüşümler üzerinde dikkatlice durması gerekmektedir. Küçükçekmece Belediye Başkanının Aziz Yeniay'ın kentsel

dönüşüm projelerine ilişkin kullandığı “kenti inşa ederken kentliyi de inşa etmek” ifadesi sürecin yönetimler açısından nasıl değerlendirildiğini dair genel bir tutumu ortaya koymaktadır.⁸⁴⁸

Yaşam koşulları maddi olduğu kadar kültürel ve manevi süreçleri de içermektedir. Despot ve dayatmacı bir yaklaşımla bir kimse için en iyi koşulları bir başkasının belirlemesi toplumsal sorunları büyütmemektedir. Ayazma pratiği bunun açık kanıtıdır. Daha iyi koşullarda barınma imkânı sunulduğu öne sürülerek Bezirganbahçe’deki apartmanlara göç ettirilenlerin, asansörü bebek sallamada kullanmaları manidardır. Bu bakımdan yaşam koşullarının düzeltilmesi, toplumun manevi kodlarının gözetilen kavrayıcı yaklaşımın ürünü olmalıdır.

Çalışmamız içerisinde örneklerini ortaya koyduğumuz gibi, kentsel dönüşüm projelerindeki mevcut uygulamalar, toplum yapısıyla bütünüyle uyumlu gerçekleşmemiştir. Mekâna müdahale toplumun yaşayışına müdahale halini almıştır. Kentsel dönüşümün topluma müdahale dönüşen bu boyutu önemlidir. Çünkü kentsel dönüşüm köklü değişiklik getirmektedir. Bu, kısa ömürlü bir değişim değil, toplumsal temellere etki eden, uzun süreli bir değişimdir. Bu yüzden önemlidir. Toplumu süreklilik çizgisinden koparmak bir toplumsal gerilim alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle kenti tasarlamak, iyileştirmek düşüncesi her zaman yeniden değerlendirmeye ihtiyaç duyar. Bu çalışmada böylesi bir değerlendirmeye aracı olacaksa amacına ulaşmış sayılacaktır.

---

⁸⁴⁸ Jale Özgentürk, “Dönüşüm Sosyal Trajedi Yaratmasın”, **Radikal Gazetesi**, 21 Ağustos 2012, Erişim: 21.08.2012.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, Mark: **Global Cities**, New York, Oxford University Press, 2004.
- Abu-Lubhod, Janet: **Before European Hegemony: The World System, A.D. 1250-1350**, New York, Oxford University Press, 1989.
- Açıkgöz, Esra: "Bu Görüntü Bir Hak Gaspıdır", **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Aralık 2008, (Çevrimiçi) <http://www.cumhuriyet.com.tr/>, 20.05.2012.
- Ada, Serhan: **İstanbul'un Festivalleri**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Akkar, Z. Müge: "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", **Planlama Dergisi**, 2006/2, Sayı:36, s. 29-38.
- Aksoy, Asu: "Tarlabası Yenileme Projesi: Küresel İstanbul'un Yeni Kent Siyaseti", 8 Ekim 2008, (Çevrimiçi) <http://www.obarsiv.com>, 12.12.2011
- Aksoy, Asu: "İstanbul'un Seçimi", Urban Age İstanbul Konferansı, 2009, s. 48.
- Aksoy, Asu; Robins, Kevin: "İstanbul'da Dinlenme Zamanı", **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, 1993, Sayı 7, s. 56-61.
- Aksoy, Asu; Robins, Kevin: "Modernizm ve Binyıl: İstanbul'da Mekânla İmtihan", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996. s. 53-62.
- Aliçavuşoğlu, Burak: "Bu proje Göçe Zorlamaktır", **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.08.2006, s. 6.
- Amicis, De Edmondo: **İstanbul**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- Amin, Samir: **Accumulation on World Scale: A Critique of the Theory of Underdevelopment**, Monthly Review Press, 1974.
- Angel, Aron: "Henri Prost ve İstanbul'ın İlk Nazım Planı", **Ankara Planlama Dergisi**, Ocak-Aralık 1993/1-4 Sayı:10 s. 6-9.

- Arnold, David: **Coğrafi Keşifler Tarihi**, Çev.: Osman Bahadır, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995.
- Aslan, Şükrü: “1970’li Yıllarda İstanbul’da Katılımcılığın Örneği Bir Yerel Kent Deneyimi: 1 Mayıs Mahallesi”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s.267-286.
- Aslan, Şükrü: “Gerilim Mekânları”, **BirGün Pazar**, Haz. Gülşen İşeri, Özgüç Çeçi, 10 Mart 2007, s. 10.
- Aslan, Şükrü: “Metropol Sürgünler: Okmeydanı”, **BirGün Pazar**, Yay. Haz. Gülşen İşeri, Özgüç Çeçi, 13 Mart 2007. (Çevrimiçi) <http://birgun.net>, 20.08.2011
- Aslan, Şükrü: **1 Mayıs Mahallesi, 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**, İstanbul, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2010.
- Aslanoğlu, Rana A.: “Globalleşme ve Dünya Kenti”, **Toplum ve Bilim**, İstanbul, 1996, s. 108-127.
- Atayurt, Ulus: “Kapitalizm’in Simcity’si”, **Express**, sayı 127, neo-İslâm özel sayısı, Nisan 2012, (Çevrimiçi) <http://birdirbir.org/akpnin-ustalik-donemi-hedefi-taksim-projesi-ve-beyoglu/> 10.08.2012
- Atayurt,Ulus; Çavdar, Ayşe: “AKP’nin gecekonduyla imtihanı”, **ARCH+**, (çevrimiçi) <http://www.archplus.net/home/news/7,13962,1,0.html?referer=103>, 24.11.2011.
- Aydın, M. Burcu Sılaydın: “Kentsel Rant Kuramı: Neo-Klasik Modellerin Eleştirisi”, **Kent ve Toplum**, Mayıs-Haziran 2011, s. 113-120.
- Aydınlı, Halil İbrahim: **Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Belediyeler**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- Ayman, Oya: “Yeni Yetme Eğlence”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Ocak 2008, Sayı 62, s. 56-58.
- Aytar, Volkan: “Küreselleşen İstanbul’u Kimler Eğlendiriyor?”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Ekim 2006, Sayı 57, s. 58-61.
- Aytar, Volkan; Parmaksızoğlu, Kübra: **İstanbul’da Eğlence**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

- Bali, Rifat N.: "Çılgın Kalabalıktan Uzak", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran-Temmuz 1996, s. 35-46.
- Balter, Michael: "Why Settle Down? The Mystery of Communities," **Science**, 282, no. 5393, November 20, 1998, s. 1442-1445. (Çevrimiçi) <http://www.sciencemag.org>, 11.05.2012.
- Bayramoğlu Alada, Adalet: **Osmanlı Şehrinde Mahalle**, İstanbul, Sümer Kitabevi, 2008.
- Beaverstock, J.V.
Smith, R.G.; Taylor, P.J.: "A Roster of World Cities", **Cities**, Vol. 16, N. 6, 1999, s. 445- 458.
- Beaverstock, J.V;
Smith, R.G.; Taylor, P.J.: "World City Network: A New Metageography?", **Annals of the Association of Geographers**, 90(1), 2000, s. 123-134.
- Behar, Cem: "Osmanlı Döneminde İstanbul'a Göçler ya da Göç Olmadan İstanbul Olabilir Miydi?", **Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, 2009, s.45-53.
- Benevolo, Leonardo: **Modern Mimarlığın Tarihi: Sanayi Devrimi**, 1.Cilt, Çev: Atilla Tokatlı, İstanbul, Çevre Yayınları, 1981.
- Benjamin, Walter: **Pasajlar**, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul, YKY, 2011.
- Berköz, Lale; Şence Türk, Sevkiye "Yabancı Yatırımcıların Yerleşimini Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği", **İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım**, Cilt: 6, Sayı:2, Eylül 2007, s. 59-72.
- Berköz, Lale; Şence Türk, Sevkiye: "Intrametropolitan Determinants of Foreign Investment Firms in İstanbul", **Journal Of Urban Planning And Development**, September 2010, s. 234-242.
- Beukema, Leni: "Work Restructuring As Ongoing Glocal Processes: Concluding Remarks", **Globalism/Localism at Work**, Ed.: Leni Beukema, Jorge Carrillo, Oxford, Elsevier, 2004, s. 197-206.
- Bila, Fikret: "Varoşlar", **Milliyet Gazetesi**, 06.05.1996, s. 2.

- Bilgin, İhsan;
Karaören, Mehmet:
Bilsel, Cana: “İkili Yapıda Şehir”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, 1993, Sayı 7, s. 36-39.
“Les Transformations d’İstanbul”, **Henri Prost’s planning of Istanbul (1936-1951)**, ITU A|Z, VOL: 8, NO:1, 2011-1 s. 100-116.
- Bilsel, F. Cana: “İstanbul Avrupa Ciheti Nazım Planı, 1937”, **İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet’in Modern Kentine: Henri Prost’un İstanbul Planlaması (1936-1951)**, İstanbul, İstanbul Araştırma Enstitüsü, 2012, s. 245-276.
- Bilsel, F. Cânâ: “Shaping a Modern City out of an Ancient Capital: Henri Prost's plan for the historical peninsula of Istanbul”, (çevrimiçi) http://www.etsav.upc.es/personals/iphs2004/pdf/016_p.pdf, 01.01.2012.
- Bloch, Marc: **Feodal Toplum**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Gece Yayınları, 1995.
- Bookchin, Murray: **Kentsiz Kentleşme, Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Bora, Tanıl: “İstanbul’un Seçimi”, **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:56 Aralık 1993, s. 1-11.
- Boysan, Burak: “Menderes Dönemi Belediyeciliği/İmar Hareketleri “Halkla İlişkiler” stratejisi Olarak İstanbul’un İmarı”, **Türk Belediyeciliği’nde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum: Bildiri ve Tartışmalar**, Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Baskı: Maya Matbaacılık Yayıncılık, 23-24 Kasım 1990, s. 234-240.
- Boztepe, Emre: “İstanbul'un trafiğini 15 milyar dolar açar”, 2 Ocak 2007, (çevrim içi) www.radikal.com.tr, 2.02.2010.
- Braudel, Fernand: **Uygarlıkların Grameri**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 2006.
- Burgess, Ernest W. : “The Growth of The City: An Introduction to a Research Project”, **The City, Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment**, ed. Robert E. Park; Ernest W. Burgess, Roderick D. McKenzie, Chicago, The University Chicago Press, 1992, s. 47-62.
- Cansever, Turgut: **İslam’da Şehir ve Mimari**, İstanbul, İz Yayınları, 1997.

- Castells, Manuel: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi**, Çev: Ebru Kılıç, 1. Cilt, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Castells, Manuel: **Kent, Sınıf, İktidar**, Çev: Asuman Erendil, Ankara, Bilim ve Sanat, 1997.
- Castells, Manuel: **The Rise of the Network Society**, London, Wiley-Blackwell, 2010.
- Cengiz: "The distribution of foreign direct investments in the service sector in Istanbul", Akt. Dilek Özdemir, **Cities**, Vol. 19, No. 4, 2002, s. 249–259.
- Chase-Dunn, Chris: **Global Formation: Structures of the World-Economy**, London, Basil Blackwell, 1989.
- Childe, Gordon: **Tarihte Neler Oldu**, Çev. Mete Tunçay; Alâeddin Şenel, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1985.
- Christianse, Kees; Michaeli, Tim: "İstanbul'un Mekânsal Dinamikleri", Urban Age İstanbul Konferansı, 2009 s. 53.
- Coffey, W.J.; Drolet, R., Polése: "M.The Intrametropolitan Location of High Order Services: Patterns, Factors and Mobility in Montreal", **Papers in Regional Science**, Cilt 75, 1996, s.293-323.
- Cohen, Robert: "The New International Division of Labor, Multinational Corporations and Urban Hierarchy", **Global Cities Reader**, Glasgow, Routledge, 2005, s. 49-56.
- Coser, Lewis A.: "Social Conflict and the Theory of Social Change", **The British Journal of Sociology**, Vol. 8, No. 3, Sep 1957, s. 197-207.
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)**, Ankara, İmge Kitabevi, 1992.
- Çelik, Zeynep: **Değişen İstanbul**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, Eylül 1998.
- Çıplak, Ceren: "Linç Kültürünü Adalet Sayan Anlayış", Cumhuriyet Gazetesi, 25 Eylül 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

- Deane, Phyllis: **İlk Sanayi İnkılâbı**, Çev. Tefik Güran, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2. Basım 1994.
- Demir, Işık: “İki Fransız Mimarı Henri Prost ve August Perret’nin İstanbul ile İlgili Çalışmaları”, **YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2008, s. 104-111.
- Dincer, Bülent;
Özaslan, Metin;
Kavasoglu, Taner: **İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)**, Bölgesel Gelişme Ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, yayın No Dpt 2671, Mayıs - 2003.
- Diren, Murat: “İstanbul’un Bilinci Belirleyici Olacak”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, 1993, Sayı 7, s. 40-49.
- Donat, Yavuz: “Murat Karayalçın’ın İstanbul’u”, **Milliyet Gazetesi**, 04.10.1993, s. 2.
- Dubiel, Helmut: “Cultivated Conflicts”, **Political Theory**, Vol. 26, No. 2, Apr 1998, s. 209-220.
- Durkheim, Emile: **The Division of Labour in Civil Society**, London, Macmillan Press, 1994.
- Durkheim, Emile: **The Division of Labour in Society**, Çev. W.D. Halls, London, Macmillan Press, 1984.
- Duruöz Uzun, Nil: “Cihangir ve Kuzguncuk’ta Sosyal ve Mekânsal Yenilenme: Eski Kentte Yeni Konut Dokusu”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Ekim 2000, Sayı: 35, s. 54-61.
- Ekinci, Oktay: “İstanbul Sorgulanıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Temmuz 2011, (Çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.
- Engels, Friedrich: **Konut Sorunu**, y.y., Sol Yayınları, t.y.
- Enlil, Zeynep; Evren, Yiğit: **Yaratıcı İstanbul, Yaratıcı Sektörler ve Kent**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Eraydın, Ayda: “Günümüzde Mekâna Yeniden ve Toplu Bir Şekilde Bakma Gereği”, **Değişen Mekân**, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara, s. 7-24.
- Ercan, Fuat: “Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslar arası Kentler: İstanbul”, **Toplum ve Bilim**, 71 Kış, 1996, s. 61-96.

- Erdem, Selim Efe: “Fatih’te Tarihi Dönüşüm”, **Radikal Gazetesi**, 22.11.2005, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.
- Erder, Sema: **Kentsel Gerilim**, Ankara, Um:ag Yayınları, 2. Baskı 2002.
- Erder, Sema; İncioğlu, Nihal: **Türkiye’de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği, 1984-2004**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Erder, Türköz : **Kentsel Bütünleşme**, Ankara, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, 1982.
- Ergin, Osman: **İstanbul’da İmar ve İskân Hareketleri**, İstanbul, İstanbul-Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı VII, 1938.
- Erman, Tahire: “Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları”, **European Journal of Turkish Studies**, Thematic Issue No:1, 2004. (Çevrim içi) ejts.org, 25.06.2006.
- Ertop, Kıvanç; Yetkin, Çetin: **Sosyo Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi**, İstanbul, Say Yayınları, 1985.
- Eryılmaz, Bilal: “İstanbul’un Yerel Demokrasi Geleneği, İstanbul”, **Şehir ve Medeniyet**, İstanbul, Klasik, 2004, s. 255-272.
- Eyice, Semavi: **Tarih Boyunca İstanbul**, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2006.
- Faroqhi, Suraiya: **Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2006.
- Farsakoğlu, Ferit: “Türkiye’nin en büyük kenti çağ atlama çabasında, İstanbul Beyrut’un yerine oynuyor”, **Milliyet Gazetesi**, Aktüelite, 15.11.1987, s. 2-3.
- Feagin, Joe R.: “The Global Context of Metropolitan Growth: Houston and Oil Industry”, **American Journal of Sociology**, Vol. 90, No. 6(may), 1985, s.1204-1230.
- Feagin, Joe. R.; Smith, Michael P.: “Cities and the New International Division of Labor: An Overview”, **The New Urban Paradigm: Critical Perspectives on the City**, Boston Way, Lanham, Maryland, Rowman&Littlefield Publishers, 1998, s. 25-85.

- Firidin Özgür, Ebru: "İstanbul'un Konut Alanlarında Yeni Eğilimler", 13 Mayıs 2009, (çervrimiçi) http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html 13.05.2010
- Frank, Andre Gunder: **World Accumulation**, 1492-1789, Montly Review, 1978.
- Freely, John: **Saltanat Şehri İstanbul**, Çev. Lale Eren, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı 2002.
- Friedman, John: "The World City Hypothesis", **Development and Change**, Volume 17, 1986, s. 69-84.
- Friedmann, John; Wolff, Goetz: "World city formation: an agenda for research and action", **International Journal of Urban and Regional Research**, Volume 6, Issue 3, September 1982, s. 309-344.
- Frobel, et al F. : **The New International Division of Labour**, Cambridge, CUP, 1980.
- Gad, G. H. K.: "Face-to-Face Linkages and Office Decentralization Potentials: A Study of Toronto", **Spatial Patterns of Office Growth and Location**, Ed. P. Daniels, New York, John Wiley and Sons, 1979, s. 277-324.
- Gambetti, Zeynep: "Neoliberal Devlet ve Toplumsal Tecrit", **Metropol Sürgünleri**, İstanbul, Su Yayınları, 2010, s. 51-52.
- Geddes, Patrick: **Cities in Evolution**, London, Williams&Norgate, 1915.
- Genç, Mehmet: "İki İmparatorluğun Başkenti İstanbul", **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken yayınları, İstanbul, 2007, s. 323-326.
- Giddens, Anthony: **A Contemporary Critique of Historical Materialism**, Vol 1, Berkley and Los Angeles, Univesity of California Press, 1981.
- Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, Yay. Haz. Cemal Güzel, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008.
- Gimpel, Jean: **Ortaçağda Endüstri Devrimi**, Çev. Nazım Özüaydın, Ankara, Tübitak, 1996.

- Glikman, N. J.: "Cities and the Internal Division of Labour", **The Capitalist City**, Ed. M. P. Smith , J. R. Feagin, Oxford, Blackwell, s. 66-86.
- Gökarıksel, P. Banu: "İstanbul'un Kültürel Haritasında Galleria, Akmerkez ve Capitol'un Yeri: Mekân, İnsan, Kültür Çözümlemesi Üzerine Bir Deney", **Toplumbilim**, İstanbul, Sayı 14 Ekim 2001, Kültürel Çalışmalar Özel Sayısı, s. 105-114.
- Gökçe, Birsen ve diğerleri: **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, 1993.
- Göney, Süha: **Şehir Coğrafyası**, Cilt 1, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1995.
- Görgülü, Zekai ve diğerleri: **Mahalle Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Modeli, Küçükbakkalköy Örneği**, Y.T.Ü, Mimarlık Fakültesi, Şehir Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, 2006.
- Graham, Stephen : "Introduction: From dreams of transcendence to the remediation of urban life", **The Cybercities Reader**, London, Routledge, 2004, s. 1-30.
- Graham, Stephen: **The Cybercities Reader**, London, Routledge, 2004.
- Gümüş, Korhan: "Sulukule Projesinin Asıl Amacı Ne?", **Radikal Gazetesi**, 04.11.2007, (Çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.
- Gümüş, Korhan: "Yoksullukla Değil, Yoksullarla Savaş", **Radikal Gazetesi**, 20.08.2006, (Çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.
- Güran, Ceyhan: **İstanbul: Bir Dünya İmparatorluklar Merkezi**, İstanbul, Akis Kitap, 2007.
- Güvemli, Özlem: "Fikirtepe Halkını Kentsel Dönüşüm Endişesi Sardı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2010, (Çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.
- Güvemli, Özlem: "İstanbul Artık Yaşanmaz Hale Geldi...", **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2010, (Çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

- Güvemli, Özlem: "Yurtlarına Yabancı Oldular", **Cumhuriyet Gazetesi**, 04.01.2012, s. 7.
- Güvenç, Murat; Işık, Oğuz: "İstanbul'u Okumak Bir Çözümleme Denemesi", **Toplum ve Bilim**, 71 Kış, 1996, s. 6-60.
- Hacısalıhoğlu, İ. Yaşar: "Küresel Rüzgâr - İstanbul ve Gece", **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Temmuz 2001, Sayı: 38, s. 67-68.
- Haila, Anne: "The Neglected Builder of Global Cities", **Cities in Transformation-Transformation in Cities**, Ed. By: O. Kalltorp, I. Elander, O. Ericsson, M. Franzen, Aldershot, Avebury, 1997, s. 51-64.
- Haldun, İbn: **Mukaddime**, I. Cilt, Çev: Turan Dursun, Ankara, Onur Yayınları, 1977 (1274).
- Hall, Peter: **The World Cities**, Second Edition, London, McGraw-Hill Company, 1979.
- Hall, Stuart; Jacques, Martin: **Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Hamadeh, Shirine: **Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- Harman, Chris: **Halkların Dünya Tarihi**, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Yordam Kitap, 2009.
- Harris, Chauncy D.: "Kentin Doğası", **20. Yüzyılın Kenti**, Der ve çev. Bülent Duru; Ayten Alkan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 55-76.
- Harskamp, Van Anton: **Conflicts in Social Sciences, London; New York**, Routledge, 2003.
- Hartman, Heinz: "Clash of Cultures, When and Where? Critical Comments on a New Theory of Conflict and Its Translation into German", **International Sociology**, Vol 10, No.2, s. 115-125.
- Harvey, David: **Post Modernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.
- Harvey, David: "Right to the City", **New Left Review**, 53, Sept Oct 2008, s. 23-40.

- Harvey, David: "Kentsel Dönüşüm Varlıklı Sınıfın Merkeze Dönme İsteğidir", **Milliyet Gazetesi**, 13.06.2012, (Çevrimiçi) www.milliyet.com.tr, 14.06.2012.
- Hatt, Paul K.; Reiss, Albert J.: "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", **20. Yüzyıl Kenti**, Çev. Bülent Duru, Ayten Alkan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 27-36.
- Heenan, David. A.: "Global Cities of Tomorrow", **Harward Business Review**, University of Hawaii, May-June 1977, s. 79-92.
- Heenan, David. A.: "Global Cities of Tomorrow", **The International Executive**, Volume 19, Issue 3, Autumn(Fall) 1977, s. 21-22.
- Hirschman, Albert O. : "Social Conflicts as Pillars of Democratic Market Society", **Political Theory**, Vol. 22, No. 2, May 1994, s. 203-218.
- Holton, R.J.: **Kentler Kapitalizm ve Uygarlık**, Çev. Ruşen Keleş, Ankara, İmge Kitabevi, 1999.
- Hopkins, Terence K.; Wallerstein, Immanuel: **World-System Analysis: Theory and Methodology**, Beverly Hills, Sage, 1982.
- Hourani, A.H.: "The Islamic City in the Light of Recent Research", **The Islamic City**, Ed.: A.H. Haurani, S.M. Stern, Oxford, Cassirer, 1970, s. 9-24.
- Howard, Ebenezer: **Cities of Tomorrow**, Ed. F.J. Osborn, London, Faber and Faber, 1965.
- Hoyt, Homer: **The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities**, Washington, United States Government Office, 1939.
- Huntington, Samuel: "The Clash of Civilizations", **Foreign Affairs**, Sayı: 72, 1993, s. 23-49.
- Hymer, Stephan: "The Efficiency (Contradictions) of Multinational Corporations", **The American Economic Review Papers and Proceedings**, Vol. 60, No. 2, May, 1970, s. 441-448.
- Hymer, Stephen: "The Internationalization of Capital", **Journal of Economic Issues**, Vol. 6, No. 1, Mar 1972, s. 91-111.

- Işık, Oğuz: "Türkiye Kentlerinin Geleceği Üzerine Gözlemler: Denizli ve İstanbul Dersleri", **Birikim**, 86/87, 1996, s. 42-47.
- İçduygu, Ahmet;
Sirkeci, İbrahim: "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul, Tarih Vakfı, 1999, s.249-268.
- İşeri, Gülşen: **Metropol Sürgünleri**, İstanbul, Su Yayınları, 2010.
- Johnston, William B.: "Global Workforce 2000: The New World Labor Market", **Diversity and U.S. foreign policy : A Reader**, Ed.: Ernest J. Wilson, Milton Park, Abingdon, Routledge, 2004, s. 21-38.
- Jones, Andrew: "The Rise of Global Work", **Transactions of the Institute of British Geographers**, New Series, Vol 33, No:1, Jan 2008, s. 12-26.
- Kanıpak, Ömer: "İstanbul'u Deşifre Etmek", **Urban Age İstanbul Konferansı Bildirileri**, 2009, s. 44.
- Karabey, Haydar: "Yeni İstanbul Planı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 2010, Erişim: 20.05.2012.
- Kayıkçı, Murat: "Düşünce-Mekân İlişkisi Bağlamında Eski Yunan'da Kent", **Kent ve Politika, Antik Kentten Dünya Kentine**, Der. Ayşegül Mengi, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s. 147-158.
- Keil, Roger;
Ronneberger, Klaus: "The Globalization of Frankfurt am Main: Core, Periphery and Social Conflict", **Global Cities Reader**, Glasgow, Routledge, 2006, s. 288-295.
- Keleş, Ruşen: **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s. 75.
- Keyder, Çağlar: **Küresel Bağlamda İstanbul**, Urban Age İstanbul Konferansı, 2009 s. 45.
- Keyder, Çağlar: "İstanbul'u Nasıl Satmalı", **Ulusal Kalkınmacının İflası**, İstanbul, Metis, 2004, s. 99-111.
- Keyder, Çağlar; Öncü, Ayşe: "İstanbul Yol Ayrımına", **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, 1993, Sayı 7, s. 28-35.
- Kıray, Mübeccel: **Kentleşme Yazıları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2. Basım, 2003.

- King, Anthony D.: "Building, Architectur, and the Division of Labor", **Global Cities Reader**, Glasgow, Routledge, 2005, s. 196-202.
- King, Anthony: **Global Cities, London and New York**, Routledge, 1990.
- Köse, Hilal: "Evimiz Başımıza Yıkılana Kadar", **Cumhuriyet Gazetesi/Pazar**, 8 Ocak 2012, (Çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.
- Kuban, Doğan: **İstanbul Bir Kent Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı Temmuz 2000.
- Kuyucu, Tuna; Ünsal, Özlem: "Neoliberal Kent Rejimiyle Mücadele: Başbüyük ve Tarlabası'nda Kentsel Dönüşüm ve Direniş", **İstanbul Nereye**, İstanbul, Metis Yayınları, 2011, s. 85-106.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri: "Şehir Maddesi", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 38, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, s. 441-446.
- Laçiner, Ömer: "Kentlerin Dönüşümü", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996. s. 10-16.
- Lefebvre, Henri: "Kent Hakkı", **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt:9, Sayı:36, Güz:2011, s. 140-152.
- Lefebvre, Henri: **The Production of Space**, London, Basil Blackwell, 1991.
- Legates, Richard T.; Stout, Frederic: "Modernism and Early Urban Planning, 1870-1940", **The City Reader**, London; New York, Routledge, 2002, s. 299-315.
- Lojkine, Jean: **Le Marxisme, l'état et la Question Urbaine**, P.U.F., 1977
- Loo, van der Hans; Reijen, van Willem: **Modernleşmenin Paradoksları**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2006.
- Maisels, Charles Keith: **Uygarlığın Doğuşu**, Çev. Alâeddin Şenel, Ankara, İmge Kitabevi, 1999.
- Mantran, Robert: **İstanbul Tarihi**, Çev: Teoman Tunçdoğan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı 2002.
- Marcuse, Peter: "Space and Race in the Post-Fordist City: the Outcast Ghetto and Advanced Homelessness in the United States Today", **Urban poverty and the underclass: a**

- reader**, Ed. Enzo Mingione, Oxford, Blackwell, 1996, s. 176-216.
- Marks, Karl: **1844 El Yazmaları**, Ankara, Sol, 1993.
- Massey, Doreen: "Reginalism: Some Current Issues", **Capital and Class**, 6, 1978, s. 106-125.
- Massey, Doreen: **Spatial Division of Labor**, NY, Routledge, 1995.
- Mayer, Margit: "Urban Social Movements in an Era of Globalization", **Global Cities Reader**, Glasgow, Routledge, 2006, s. 296-303.
- McNeill, William H.: **Dünya Tarihi**, Çev. Alâeddin Şenel, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.
- Meltzer, Jack: "The Urban Conflict", **Urban Affairs Review**, No:3:3, 1968, s. 3-20.
- Michon, Jean Louis: "Dini Kurumlar", **İslam Şehri**, Ed. R.B Serjeant, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 13-47.
- Mieroop, Van De Marc: **Antik Yakındoğu'nun Tarihi İÖ 3000-323**, Ankara, Dost Kitabevi, 2006.
- Mingione, Enzo: "Italy: The Resurgence of Regionalism", **International Affairs**, Vol. 69, No. 2, Apr, 1993, s. 305-318.
- Mingione, Enzo: **Fragmented Societies: A Sociology of Economic Life Beyond the Market Paradigm**, Translated: Paul Godrick, Cambridge, Blackwell, 1991.
- Mirzanlı, Cem: "Çadırda Doğan Bebeği Donmasın Diye Uyumuyor", **Radikal Gazetesi**, 17.02.2008, (Çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.
- Moulaert, Frank; Rodiriguez, Arantxa; Swyngedouw, Eric: "Introduction", **The Globalized City: Economic Restructuring and Social Polarization in European Cities**, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 1-8.
- Mulgan, Geoff: "Kentin Değişen Yüzü", **Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi**, Çev: Abdullah Yılmaz, Der: Stuart Hall, Martin Jacques, , Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 204-222.
- Mumford, Lewis: **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çev: Gürol Koca, Tamer Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000.

- Oc, Taner; Tiesdell, Steven: "The Death and Life of City Centres", **Safer City Centres**, London, Paul Chapman Publishing, 1997, s. 1-20.
- Ocak, Ersan: "Kentin Değişen Anlamı", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran-Temmuz 1996. s. 32-41.
- Öğülmüş, Abdullah: "Bedrettin Dalan ile Söyleşi", **Milliyet Gazetesi**, 29.04.1984, s. 4.
- Öğülmüş, Abdullah: "Belediye malını mülkünü satıyor", **Milliyet Gazetesi**, 11.05.1984, s. 6.
- Öğülmüş, Abdullah: "Gökdelen Tartışması", **Milliyet Gazetesi**, 14.06.1986, s. 6.
- Öğülmüş, Abdullah: "Haliç 5 yıl sonra halka açılacak", **Milliyet Gazetesi**, 16.06.1984, s. 7.
- Öğülmüş, Abdullah: "Trafığe", **Milliyet Gazetesi**, 29.10.1988, s. 8.
- Öğünç, Pınar: "Siyasi İstanbul Haritası", **Radikal Gazetesi**, 29.09.2007, (Çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.
- Öktem, Binnur: "Küresel Lent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmesindeki Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 25-76.
- Öncü, Ayşe: "İdealinizdeki Ev" Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996, s. 26-34.
- Özbay, Ferhunde: "İstanbul'da Göç ve İl İçi Nüfus Hareketleri (1985-1990)", **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul, Tarih Vakfı, 1999, s. 277-294.
- Özdemir, Dilek: "The distribution of foreign direct investments in the service sector in Istanbul", **Cities**, Vol. 19, No. 4, 2002, s. 249-259.
- Özgentürk, Jale: "Dönüşüm Sosyal Trajedi Yaratmasın", **Radikal Gazetesi**, 21 Ağustos 2012, (Çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 21.08.2012.
- Özkan, Funda: "AB Parasıyla Gecekonduculara Apartman Eğitimi", **Radikal Gazetesi**, 10.04.2007, (Çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.

- Pahl, Raymond Edward: Employment, work and the domestic division of labour, **International Journal of Urban and Regional Research**, Volume 4, Issue 1, March 1980, pp. 1–20.
- Park, Robert E.: “The City: Suggestion for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment”, **The City**, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1984, pp. 1-46.
- Pascal, Anthony: “The Vanishing City”, **Urban Studies**, 24, 1987, s. 597-603.
- Peker, Mümtaz: “Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul, Tarih Vakfı, 1999, s. 295-304.
- Perouse, Jean-François: **İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Pınarcıoğlu, M.; Işık, Oğuz: “Sultanbeyli: Enformelin Kurucu/Yıkıcı Etkisi”, **Yeni İstanbul**, Cogito, İstanbul, YKY, Sayı:35, Bahar 2003, s. 114-118.
- Pirenne, Henri: **Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990.
- Ragon, Michel: **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi**, Çev: Murat Aykaç Erginöz, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2012.
- Reader, John: **Şehirler**, Çev. Fatine Bahar Karlıdağ, İstanbul, YKY, 2006.
- Roberts, M.: “Urban Design and Regeneration”, **Introducing Urban design: Interventions and Responses**, Longman: Essex, Singapor, 1998, s. 86-104.
- Robins, Kevin: “Tradition and Translation: National Culture in Its Global Context”, **Enterprise and Heritage**, London and New York, Ed.: John Corner and Sylvia Harvey, Routledge (Taylor&Francis e-Library), 2005, s. 21-44
- Ross, Robert; Trachte, Kent: “Global Cities and Global Classes: The Peripheralization of Labor in New York City”, **Global Cities Reader**, Glasgow, Routledge, 2005, s. 104-110.
- Rossi, Aldo: **Şehrin Mimarisi**, Çev: Nurdan Gürbilek, İstanbul, Kanat Kitap Yayınları, 2006.

- Russell, Dora; Bertrand: **Endüstri Toplumunu Geleceği**, Çev. Melih Ölçer, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1979, s. 30.
- Saran, Nephane: **Antropoloji**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1993.
- Sarkis, Haskim: "Mesele İstanbul (Küreselleşme Değil)", **Urban Age İstanbul Konferansı**, 2009, s. 14-15.
- Sassen, Saskia: "Introduction", **Locating Cities on Global Circuits, Global Networks, Linked Cities**, London, Routledge, 2002, s. 1-38.
- Sassen, Saskia: "Uçsuz Bucaksız Bir Hareketliliğin Değişmez Kavşağı", **İstanbul Kesişimler Şehri**, Urban Age İstanbul Konferansı, 2009, s. 5-6.
- Sassen, Saskia: **The Global City, New York, Tokyo, London**, New Jersey, Princeton University Press, 1991.
- Sassen, Saskia; Koob: "The New Labor Demand in Global Cities", **Cities in Transformation**, Ed.:M.P. Smith, Beverly Hills, Sage, 1984, s. 139-171.
- Saymaz, İsmail: "Yeni Sulukule, Taşoluk", **Radikal Gazetesi**, 05.12.2007, (Çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.
- Scott, Allen J.: "Küreselleşme ve Kent Bölgelerinin Yükselişi," **Planlama**, Çev: Kübra Cihangir Çamur, Sayı: 2004/3, s. 26-32.
- Scott, A. J.; Roweis, S.T., "Kuramda ve Uygulamada Kentsel Planlama: Gözden Geçirme ve Yeni Bir Değerlendirme", Çev. A. Cenap Yoloğlu, **Planlama Dergisi**, 2008/4, Sayı:44, s.13-32.
- Sennett, Richard: "İstanbul ve Şehirler Avrupa'sı, İstanbul Kesişimler Şehri", **Urban Age İstanbul Konferansı**, 2009, s. 12-13.
- Sennett, Richard: **Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.
- Sennett, Richard: **Gözün Vicdanı: Kentin Tasarım ve Toplumsal Yaşam**, Çev. Süha Sertabiboğlu, Can Kurultay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Sezer, Baykan: **Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları**, İstanbul, Kitabevi, 2011.
- Shane III, Orrin C.: "The World's First City," **Archaeology**, 51, no. 2,

- Küçük, Mine: March/April 1998, (Çevrimiçi) <https://www2.bc.edu/~mcdonadh/course/huyuk.html>, 11.05.2012.
- Simmel, George: “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, **Şehir ve Cemiyet**, Yay haz: Ahmet Aydoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 167-184.
- Simmel, George: **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Tanıl Bora, Elçin Gen, Nazile Kalaycı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Smith, David; Timberlake, Michael: “Hierarchies of Dominance among Worl Cities: A Network Approach”, **Global Networks, Linked Cities**, Ed.: Saskia Sassen, London, Routledge, 2002, s. 117-144.
- Smith, Richard G.: **World city actor-networks, Progress in Human Geography**27, 1, 2003, s. 25-44.
- Soja, Edward: “Post Metropolis Üzerine Altı Söylem”, **20. Yüzyıl Kenti**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 285-306.
- Songur, İskender: “İstanbul’u Anlattı”, **Milliyet Gazetesi**, Kültür/Sanat, 12.12.1987, s. 8.
- Sorel, Georges: **Reflections on Violence**, Ed. Jeremy Jennings, London, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz: **İslam Şehirleri Üzerine Makaleler - Çorum**, Çorum Belediyesi Yayınları, 2010.
- Spengler, Oswald: **The Decline of the West**, United States, Alfred A. Knopf, 1927.
- Sudjic, Deyan: “Bir Şehir ki Başarısız Olmak İçin Fazla Büyük”, **İstanbul Kesişimler Şehri**, Urban Age İstanbul Konferansı, 2009, s. 3-4.
- Şahin, İlhan: “Şehir Maddesi(Osmanlılarda)”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 38, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, s. 446-449.
- Şahin, Savaş Zafer: “Yirmi Birinci Yüzyılın Kentleri Hizmet Çölleri Mi Olacak?”, (çevrimiçi) <http://acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/488/>, 10.06.2012.
- Şenel, Alaeddin: **İlkel Topluluktan Uygar Topluma; Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1997.

- Şengül, Tarık: **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, Ankara, İmge Kitabevi, 2009.
- Şeni, Nora: **İstanbul'da Özel Kültür Politikası ve Kentsel Alan**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Şimşek, Ali: "Soylular Tekrar Merkeze", **Metropol Sürgünleri**, İstanbul, Su Yayınları, 2010, s. 51-52.
- Tapan, Berivan: "Roman Kültürü Yıkılıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.01.2007, s. 6.
- Taşan Kok, Tuna: "Küresel Bütünleşme Sürecinde Kurumsal ve Mekânsal Değişim: Budapeşte, İstanbul ve Varşova Örnekleri", **Değişen Mekân**, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s. 307-339.
- Tatarer, Deniz: "Kentsel Değil Ranta Dönüşüm", **Cumhuriyet Gazetesi**, 03.01.2009, s. 4.
- Taylor, P.J.: "Leading World Cities: Empirical Evaluations of Urban Nodes in Multiple Networks", (çevrimiçi) <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb146.html>, 25.08.2012.
- Taylor, P.J.: "The New Geography of Global Civil Society: NGOs in the World City Network", (çevrimiçi) <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb144.html>, 26.08.2012.
- Taylor, P.J.: "Specification of the World City Network", (çevrimiçi) <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb23.html>, 25.08.2012.
- Taylor P. J.; Lang R. E., "Yeninin Şoku: Son Zamanlarda Kentsel Değişimi Betimleyen 100 Kavram", Çev. Dr. Savaş Zafer Şahin, **Planlama Dergisi**, 2008/4, Sayı: 44, s.4-11.
- Taylor, Peter J.; Derudder, Ben; Saey, Pieter; Witlox, Frank: "Introduction: Cities In Globalization", **Cities In Globalization: Practices, Policies and Theories**, Ed. Peter J.Taylor, Ben Derudder; Pieter Saey; Frank Witlox, London; New York, Routledge, 2007, s. 13-18
- Tekeli, İlhan: "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü", **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Ed.: Paul Dumont, François Georgen, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt yayınları, 1996, s. 19-30.

- Tekeli, İlhan: “1980’lerde Kentleşme Teriminin Yetersiz Kalmaya Başlaması Üzerine”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 256-260.
- Tekeli, İlhan: “Modernleşme Sürecinde İstanbul’un Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli?”, **Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, 2009, s. 11-34.
- Tekeli, İlhan: “Türkiye’de Kent Tarihçiliği”, **Urban Age İstanbul Konferansı**, 2009, s. 16-18.
- Tekeli, İlhan: **Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Tekeli, İlhan: “Dünya Kenti Olma Süreci İçinde Akımlar Mekânını Yeniden Biçimlendiren İstanbul”, **İstanbul Dergisi**, Tarih Vakfı, Nisan 2001, Sayı: 37, s. 88-93.
- Tekeli, İlhan: “Kentleri Bir Dönüşüm Mekânı Olarak Düşünmek”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 270-302.
- Tekeli, İlhan: “Türkiye’de Yöneticileri/Kent Plancıları Kentsel Dönüşüm İçin Bir Ahlaki Çerçeve Oluşturmak Durumundadır”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 303-314.
- Tilly, Charles: **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, Çev: Kudret Emiroğlu, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.
- Toprak, Zafer: “Belediye Maddesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt II, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, s. 137.
- Touraine, Alain: **The Post-Industrial Society**, Çev. Leonard F. X. Maykew, New York, Random House, 1971.
- Toynbee, Arnold: **Cities on the Move**, New York; London, Oxford University Press, 1970.
- Tönnies, Ferdinand: **Community and Civil Society**, Ed. Jose Harris, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Tuna, Korkut: **Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011.

- Turul, Özge: "İstanbul Artık 8 Tepe", **Radikal Gazetesi**, 15 Ocak 1999. (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 21.12.2011.
- Türkün, Asuman; Kurtuluş, Hatice: "Giriş Yazısı", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s. 9-24.
- Urry, John: **Mekânları Tüketmek**, Çev. Rahmi G. Öğdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Ülken, Hilmi Ziya: **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Ünsal, Deniz: **İstanbul Kültür ve Sanat Sektörü**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Valbelle, Dominique; Huot, Jean-Louis; Thalmann, Jean-Paul: **Kentlerin Doğuşu**, Çev: Ali Bektaş Girgin, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.
- Wagner, Peter: "İstanbul Şehrinin Düzeltilmesi Meseleleri", , s. 217-218. (çevrimiçi) <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/137/1606.pdf> 20.08.2012
- Wall, Ronald: **Netscape, Cities and Global Corporate Networks, ERIM PhD Series in Research in Management**, Erasmus Üniversitesi, Rotterdam, 2009.
- Wallerstein, Immanuel: "Cities in socialist theory and capitalist praxis", **International Journal of Urban and Regional Research**, Volume 8, Issue 1, March 1984, s. 64–72.
- Wallerstein, Immanuel: **World-System Analysis: An Introduction**, Durham and London, Duke University Press, 2004
- Wallerstein, Immanuel: **Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD**, İstanbul, Metis Yayınları, 2004.
- Webber, Melvin M.: "The Post-City Age", **The City Reader**, Ed.:Richard T. LeGates; Frederic Stout, London; NewYork, Routledge, 2002, s. 535-539.
- Webber, Melvin: "The Urban Place and the Non-Place Urban Realm", **Explorations into Urban Structure**, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 1964. s.79-153.
- Weber, Max: **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993.

- Yerasimos, Stefan: “Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine”, **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Ed.: Paul Dumont, Françoise Georger, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt yayınları, 1996, s. 1-18.
- Yıldırım, A. Ege: “Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm”, **Planlama Dergisi**, 2006/1, s. 7-24.
- Yılmaz, Gülşen: “Küresel Kent İstanbul’da Yabancı Sermayenin Mekânsal Organizasyonu”, **Gazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Der.**, Cilt 25, No:3, 2010, s. 593-600.
- Yılmaz, Meltem: “Tarlabası’nda Sanat Yapmak”, (çevrimiçi) <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=365836>, 19.09.2012)
- Yücel, Hakan;
Aksüner, Gizem: “Kentsel Dönüşümüne Karşı Kent Hakkı mücadelesi: Kazım Karabekir Mahallesi’nde Mekânsal Kimlik ve Dayanışma Örüntüleri”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt:9, Sayı:36, Güz:2011, s. 117-139.
- “Şehir: Yeni Anlamlar-Yeni Haritalar”, **Birikim**, İstanbul, Birikim Yayınları, No:86-87, Haziran Temmuz 1996. s. 8-9.

Gazete Haberleri;

“1 Milyon Ev Yıkılacak”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Eylül 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

“1985 yatırım programı belirlendi, Özal, İstanbul’a destek vaat etti”, **Milliyet Gazetesi**, 02.01.1985, s. 7.

“2010’un İstanbul’u”, **Milliyet Gazetesi**, 13.01.1994, s. 3.

“3. Köprüye Belediye Engeli”, **Milliyet Gazetesi**, 19.01.1999, s. 12.

“40 Gün 40 Gece Sulukule”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25.03.2007, s. 6.

“Armutlu’da Yıkım Tepkisi: Barınma Hakkı Gasp Ediliyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.10.2007, s. 3.

“Ayazmalılar Yine Sokakta...”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 09.05.2010, s. 17.

“Başbakan Erdoğan: Herkes Ev Sahibi Olacak”, **Radikal Gazetesi**, 09.04.2006, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 07.09.2012.

“Başbüyük’te Çatışma”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.03.2008, s. 9.

“Bayraktar PKK’yi apartmana tıkıp terörü bitirecek!”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.01.2012, s. 9.

“Belediyeler Bekliyor, Vatandaş Korkmuyor Türkiye Depreme Böyle Hazırlanıyor!”, **Radikal Gazetesi**, 22.02.2007, (çevrimiçi) www.radikal.com.tr, 20.05.2012.

“Bu Metropolde Travestiler Olmalı”, **Milliyet-Pazar**, 25.03.2001, s. 9.

“Çiller Dağıtıyor Erdoğan Topluyor”, **Milliyet Gazetesi**, 13.08.1995, s. 5.

“Dalan büyük patron oldu, Belediye holdingleşti”, **Milliyet Gazetesi**, 03.03.1987, s. 8.

“Dalan’ın büyük hedefi, 800 milyara modern İstanbul”, **Milliyet Gazetesi**, 29.09.1984, s. 3.

“Dönüşümde Dönüş”, **Radikal Gazetesi**, 19.08.2012, Erişim: 20.08.2012.

“Elbette Zülfü”, **Milliyet Gazetesi**, 27.02.1994, s. 13.

“Erdoğan İki Şehir Projesini Açıkladı”, **Hürriyet Gazetesi**, 11.05.2011, (çevrimiçi) <http://siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-iki-sehir-projesini-acikladi/siyaset/siyasetdetay/11.05.2011/1388837/default.htm>, 05.05.2012.

“Evlerimizi Yıkıtmayacağız”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.07.2008, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.08.2010

“Gecekondunun 50. Yılı”, **Milliyet Gazetesi**, 24.09.1996, s. 26.

“Gecekonduya Set Çekiliyor”, **Milliyet-Gayrimenkul**, 08.03.2002, s. 7.

“Gökdelen tartışması'nda durum”, **Milliyet Gazetesi**, 20.06.1986, s. 14.

“Gözünaydın İstanbul”, **Milliyet Gazetesi**, 29.11.1997, s. 34.

“Haliç’te yıkım dün başladı”, **Milliyet Gazetesi**, 24.05.1984, s. 7.

“İstanbul Beyrut’un yerini alacak”, **Milliyet-Para Borsa Piyasa**, 26.03.1993, s. 6.

“İstanbul Yasaklı Olmayacak”, **Milliyet Gazetesi**, 30.03.1994, s. 14.

“İstanbul’a Osmanlı Yönetimi”, **Milliyet Gazetesi**, 23.05.1994, s. 3.

“İstanbul’da 25 Gecekondu Yıkıldı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Aralık 2011, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

“İstanbul’u Kuyumcu Gibi İşliyoruz”, **Milliyet-Gayrimenkul**, 29.06.2001, s. 11.

“İstanbul’un konut açığını karşılayacak arsa hazır”, **Milliyet Gazetesi**, 01.06.1984, s. 10.

“Kent dışı konutlar için kolaylıklar getiriliyor”, **Milliyet Gazetesi**, 26.04.1984, s. 3.

“Kentsel Dönüşüm Tarihi Yerlebir Ediyor”, **Ntvmsnbc**, 02.03.2012, (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/>, 20.05.2012.

“Konutlar Artık Site Tarzı Olacak”, **Ntvmsbc Haber**, 04.06.2012, (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/>, 04.06.2012.

“Maltepe’de Gerginlik Sürüyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 04.03.2008, s. 3.

“Maltepe’de Polis Baskısı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 02.03.2008, s. 6.

“Maltepe’de Protesto Yürüyüşü”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 03.03.2008, s. 8.

“Metropol Sürgünler: Küçük Armutlu”, **BirGün Pazar**, Yay. Haz.: Gülşen İşeri, Özgüç Çeçi, 10 Mart 2007, s. 11.

“Olanı Yok Farz Etmeyiz”, **Milliyet Gazetesi**, 22.02.1994, s. 18.

“Pendik’te Kentsel Sürgün”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.05.2008, s. 3.

“Renk İstanbul’un yeni Belediye Başkanı Bedrettin Dalan’la ilk görüşmeyi yaptı”, **Milliyet Gazetesi-Renk**, 27.03.1984, s. 1.

“Sabancı’nın gökdelenleri”, **Milliyet Gazetesi**, 17.08.1988, s. 2.

“Sözen’in İstanbul Düşü”, **Milliyet Gazetesi**, 27.06.1992, s. 3.

“Sulukule’de Kentsel Dönüşüm Rantı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Kasım 2011, Erişim: 20.05.2012.

“Sulukulelilerden Yıkıma Protesto”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14.03.2008, s. 8.

“Şimdi Gideceğiz Evleri Yıkacağız”, **Ntvmsnbc**, 02.04.2012, (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/>, 20.05.2012.

“Tarihi Gar Talan Ediliyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.08.2006.

“Tarlabasında Protesto”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Eylül 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

“Tomtom Fun Aid’te Caz Müziğe Doyacak”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Aralık 2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

“Ulus’a 33 Milyarlık Park”, 17.01.1994, **Milliyet Gazetesi**, s. 26.

“Üçüncü Köprü mü tüp geçit mi?”, **Milliyet Gazetesi**, 24.07.1997, s. 23.

“Yeni Rüya da Kapandı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 09.05.2010, (çevrimiçi) www.cumhuriyet.com.tr, 20.05.2012.

“Zengin Kaynakların Fakir Bekçisi”, **Milliyet Gazetesi**, 22.02.2001, İstanbul, s. 7.

Raporlar, Yasal Düzenlemeler ve Siteler

09.07.1984/18453 Resmi Gazetede yayınlanan 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun no:2709, Kabul Tarihi: 7 Kasım 1982, Resmi Gazete, 09.11.1982/17863 Madde 127

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Karar No: 374 Karar Tarihi: 18.7.1995

The Global Financial Centres Index 11, Z/Yen Group, March 2012

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2001 Yılı Raporu.

T.C. Ekonomi Bakanlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Eylül 2011.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslararası Doğrudan Yatırım 2005 Yılı Raporu, Mayıs 2006.

Uluslararası Doğrudan Yatırımları Değerlendirme Raporu, YASED, Kasım 2011.

Bakanlar Kurulu Kararıyla 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 Sayılı Resmi Gazetede Yayınlanan 10 Aralık 1948 tarihli “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”

Büyükşehir Belediyeleri Kanunu Tasarısı ile İçişleri, Avrupa Birliği Uyum ve Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/768), T.C. Başbakanlık, Kanunlar ve Kararlar, Genel Müdürlüğü, 3.3.2004, Sayı: B.02.0.KKG.0.10/101-851/1046)

Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Resmi Gazete, 23.07.2004/25531

Çalışma Hayatı İstatistikleri, TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2010

Gecekondü Dönüşüm ve Kentsel Yenileme Projeleri, Ankara, Toki, Şubat 2011.

Globalization and World Cities Research Network, World Cities Index.

United Nations, Population Division: World Urbanization Prospects, the 2011 Revision, New York, Department of Economic and Social Affairs, 2012 (çevrimiçi) http://esa.un.org/unup/Maps/maps_urban_2011.htm, 25.08.2012.

“Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu”, 17 Haziran 2003 tarihli ve 25141 sayılı Resmi Gazete, yayımlanarak yürürlüğe giren 5 Haziran 2003 tarih ve 4875 sayılı kanun.

5366 numaralı ve 16/6/2005 tarihli “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”

16 Mart 2012’de kabul edilen “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine İlişkin Yasa”

ÖZGEÇMİŞ

1999 yılında İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü'nde lisans eğitime başlamıştır. 2003 yılında aynı bölümde yüksek lisans eğitime başlamıştır. 2006 yılında "Gecekonduyan Varoşa Kadının Değişen Statüsü: Bayramtepe Örneği" başlıklı yüksek lisans tezini tamamlamıştır. 2006 yılında başladığı doktora eğitimini 2012 yılında "Kentın Mekânsal Dönüşümü ve Toplumsal Gerilimler: İstanbul Örneği" başlıklı tezini savunarak, tamamlamıştır. 2004 yılından beri İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.